

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΕΤΟΣ 83
ΤΕΥΧΟΣ 785
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2000

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

Βογατσικοῦ 7, 546 22 (ἤ Τ.Θ. 10335, 541 10) Θεσσαλονίκη

ΙΔΡΥΘΗ ΕΝ ΕΤΕΙ 1917
ΥΠΟ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ (†)

ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
κ.κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ Β'

ΣΥΝΤΑΞΙΣ
Μ. Πρωτοπρεσβύτερος ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΚΑΡΟΣ, Διδάκτωρ Θεολογίας

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΚΟΝΤΑΚΗΣ, Διδάκτωρ Θεολογίας

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: 5.000 δρχ. ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: 50 δολλάρια Η.Π.Α.
ΑΞΙΑ ΤΟΜΩΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΕΤΩΝ: 6.000 δρχ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ISSN 1011 - 3010

Ἀριθμ. Πρωτ.: 1033

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ
ΕΠΙ ΤΟΙΣ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΟΙΣ

+ ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ ΕΛΕῼ ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΠΑΝΤΙ Τῼ ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΧΑΡΙΝ, ΕΛΕΟΣ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗΝ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΕΝ ΒΗΘΛΕΕΜ ΓΕΝΝΗΘΕΝΤΟΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥ

Χριστός ἐπί γῆς, ὑψώθητε!

Ἐξακολουθεῖ, ἀδελφοί καί τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά, νά εἶναι καί σήμερον ἐπίκαιρος ἡ παραίνεσις αὐτή τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἡ ὁποία ἐξεφωνήθη πρό δέκα καί ἕξ αἰώνων. Καί θά εἶναι πάντοτε ἐπίκαιρος ἐφ' ὅσον θά συνεχίζεται ἡ ζωή ἐπί τοῦ πλανήτου γῆ. Διότι ἡ μονοδιάστατος ὑλική ζωή, ἡ ἀποκλειστικῶς ἐγκόσμιος ζωή τοῦ ἀνθρώπου, δέν εἶναι αὐτή ἡ ὁποία ἁρμόζει εἰς τήν ἀληθῆ φύσιν αὐτοῦ ὡς εἰκόνος τοῦ Θεοῦ.

Ἐν τούτοις ὁ ἄνθρωπος συνήθως κύπτει κάτω καί προσκολλᾶται εἰς τά γήϊνα καί φθαρτά, ὡς ἐάν ἡ ὅλη ὕπαρξίς του ἐξαντλεῖται εἰς αὐτά καί ὁ ἐπέκεινα τῆς ὕλης κόσμος εἶναι ἀνύπαρκτος. Διά τοῦτο εἶναι πάντοτε ἐπίκαιρος ἡ παραίνεσις «ὑψώθητε», ὡς μία ἔντονος ὑπόμνησις τῆς ὑπέρ τά γήϊνα ἀνωτερότητος τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλ' ἡ παραίνεσις αὕτη μόνη της δέν ἐπαρκεῖ διά νά συγκινήσῃ τόν ἄνθρωπον, οὔτε διά νά δικαιολογήσῃ ἐπαρκῶς τό διατί ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά ἐξαρθῇ τῶν ψηλαφητῶν γηΐνων καί νά ὑψωθῇ ὑπέρ αὐτά, εἰς μίαν φαινομενικῶς ἀβεβαίαν ἀναζήτησιν μιᾶς πηγῆς πνευματικῆς ἱκανοποιήσεως καί χαρᾶς.

Ὁ μόνος λόγος ὁ ὁποῖος δικαιολογεῖ ἐπαρκῶς αὐτήν τήν ὕψωσιν τοῦ ἀνθρώπου ὑπέρ τά γήϊνα καί φθαρτά εἶναι τό «Χριστός ἐπί γῆς», τό πρῶτον σκέλος τῆς παραινέσεως, τό ὁποῖον ἀποτελεῖ καί τήν αἰτιολογίαν της. Ὑψώθητε, λοιπόν, συνάνθρωποι, ἀναφωνεῖ ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, διότι ὁ Χριστός κατῆλθεν ἐπί τῆς γῆς.

Ὁ Χριστός δέν εἶναι μόνον ἄνθρωπος, δέν εἶναι εἷς ἐκ τῶν πολλῶν ἀνθρώπων. Εἶναι τέλειος ἄνθρωπος, ἀλλά ταὐτοχρόνως εἶναι καί ὁ Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ σεσαρκωμένος. Ἐσαρκώθη δέ καί προσέλαβε δούλου μορφήν, ἵνα ἡμᾶς τούς συνήθεις ἀνθρώπους ἀναβιβάσῃ πλησίον τοῦ οὐρανίου πατρός Του, ἵνα θεοποιήσῃ ἡμᾶς. Διό καί εἶναι ἀπαραίτητον ἐπί τῇ κατ' ἄνθρωπον Γεννήσει Του νά στρέψωμεν τά βλέμματα πρός τά ἄνω, νά ὑψώσωμεν νοῦν καί καρδίαν πρός τά ὑψηλά, ἵνα ἴδωμεν ὁπόθεν κατέβη καί ποῦ καλεῖ ἡμᾶς ἵνα ἀναβῶμεν.

Καλεῖ ἡμᾶς ἵνα ἀναβῶμεν εἰς τόν ὡραῖον καί ἄφθαρτον κόσμον τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία οὐδέποτε ἐκπίπτει. Καλεῖ ἡμᾶς ἵνα ἀναβῶμεν εἰς τόν ὡραῖον καί ἄφθαρτον κόσμον τῆς πάντα νοῦν ὑπερεχούσης εἰρήνης, τήν ὁποίαν δίδει ὁ Θεός εἰς τούς ἀγαπῶντας Αὐτόν. Καλεῖ ἡμᾶς ἵνα ἀναβῶμεν εἰς τήν οὐράνιον βασιλείαν τῆς αἰωνίου καί μακαρίας ζωῆς, τῆς ἡτοιμασμένης δι' ὅλους τούς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι θά θελήσουν νά ἀγαπήσουν τόν Κύριον. Μόνον εἰς τόν ὑψηλόν πνευματικόν αὐτόν χῶρον ἱκανοποιοῦνται ὅλοι οἱ βαθύτατοι πόθοι τοῦ ἀνθρώπου διά μίαν ἀληθῆ ἐν ἀγάπῃ κοινωνίαν μετά τοῦ πλέον ἀξιαγαπήτου προσώπου, τοῦ καθεζομένου ἐν δεξιοῖς τοῦ Πατρός Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τό κάλλος τοῦ προσώπου τοῦ Ὁποίου εἶναι ἄρρητον καί ἡ θέα τοῦ Ὁποίου πληροῖ τήν καρδίαν πάσης χαρᾶς καί ζωῆς καί γνώσεως καί τελειότητος καί ἀνυπερβλήτου μακαριότητος.

Χριστός, λοιπόν, ἐπί γῆς, ἀδελφοί καί τέκνα, ἵνα ὑψωθῶμεν ἡμεῖς εἰς τόν οὐράνιον τρόπον ὑπάρξως καί ζωῆς, ὁ ὁποῖος δέν εἶναι ἄλλος ἀπό τόν τρόπον ὑπάρξεως καί ζωῆς τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή ἀπό τήν ἀγάπην καί τήν ὑπέρ τῶν ἀγαπωμένων θυσίαν.

Δέν θά ἀπομακρυνθῶμεν ἐν ὅσῳ εὑρισκόμεθα εἰς τήν παροῦσαν ἐνσώματον ζωήν ἀπό τήν γῆν, τήν ὁποίαν ὁ Θεός

ἐν τῇ ἀγάπῃ Του καί τῇ πανσοφίᾳ Του κατέστησε κατοικητήριον ἡμῶν. Θά ἀπομακρυνθῶμεν ὅμως ἀπό τήν ἄνευ προοπτικῆς αἰχμαλωσίαν καί ὑποδούλωσιν εἰς μίαν ὑλόφρονα καί γηΐνην ζωήν, ἡ ὁποία μόνον τέλος γνωρίζει τόν ἄπελπιν θάνατον.

Χριστός ἐπί γῆς, ὑψώθητε, λοιπόν, ἀδελφοί, εἰς τόν τρόπον ζωῆς τοῦ Χριστοῦ, ὁ Ὁποῖος ἐξ ἀγάπης καί τούς ἀσθενεῖς ἐθεράπευσε, καί τούς πεινασμένους ἔθρεψε, καί τούς πεφορτισμένους ἀνέπαυσε καί τούς ἁμαρτωλούς συνεχώρησε καί οὐδέν παρέλειψεν ἐξ ὅσων ἀπῃτοῦντο ἵνα ἡμᾶς διδάξῃ τρόπον νέας ζωῆς, ἵνα ἡμᾶς καταστήσῃ νέαν ζύμην καί νέον φύραμα καί νέους ἀσκούς καί ἐμπλήσῃ νέου οἴνου πνευματικοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου θά ἀναδειχθῇ ὁ νέος ἐν Χριστῷ ἄνθρωπος, ὁ ἐν τῇ γῇ οἰκῶν καί ὡς οὐράνιος πολιτευόμενος. Αὐτός ὁ νέος ἐν Χριστῷ ἄνθρωπος διά μέν τῶν ποδῶν του πατεῖ σταθερῶς ἐπί τῆς γῆς, διά δέ τῶν χειρῶν του ἐργάζεται συνεχῶς τό ἀγαθόν ἐπ᾿ αὐτῆς, διά δέ τοῦ νοός καί τῆς καρδίας του ὑψώνεται πάντοτε πρός τά ἄνω, πρός τά οὐράνια καί τά ὑψηλά, πρός τήν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ καί τῶν ἀνθρώπων, τήν ἀγαθοεργίαν, τήν εἰρήνην, τήν καταλλαγήν, τήν ἐλπίδα, τήν ζωήν.

Ταῦτα ἔχουσα ὑπ᾿ ὄψιν ἡ Μήτηρ Ἁγία τοῦ Χριστοῦ Μεγάλη Ἐκκλησία, ἐνῷ ἔχει ἐστραμμένον διαρκῶς τόν νοῦν καί τήν καρδίαν πρός τά ὑψηλά, δέν παραλείπει νά ἐργάζεται τό ἀγαθόν ἐπί τῆς γῆς διά τῶν πιστῶν μελῶν της καί νά καλῇ αὐτά, «καλῶν ἔργων προΐστασθε εἰς τάς ἀναγκαίας χρείας». Ἀπόδειξις τούτου τά τρία μεγάλα Συνέδρια, τά ὁποῖα ὠργάνωσε καί ἐπραγματοποίησεν ἐν τῇ Πόλει κατά τό τρέχον δισχιλιοστόν ἀπό τῆς κατά σάρκα Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ ἔτος, ἤτοι τό κατ᾿ Ἰούνιον συνελθόν Συνέδριον τῆς Ὀρθοδόξου Νεολαίας μέ κεντρικόν θέμα «Οἱ νέοι στήν Ἐκκλησία τῆς τρίτης χιλιετίας»· τό ὀλίγον ἀργότερον συνελθόν Διεθνές Ἐπιστημονικόν Συνέδριον μέ κεντρικόν θέμα «Ἡ Δημιουργία τοῦ κόσμου καί ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου· προκλήσεις καί προβληματισμοί τοῦ 2000»· καί ἡ πρό μηνός συνελθοῦσα ἐν τῇ αὐτῇ πόλει Μείζων Κληρικολαϊκή Συνέλευσις τῶν ἀνά τόν κόσμον Ἐπαρχιῶν καί Ἐνοριῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μέ κεντρικόν θέμα: «Ἡ Ἐνορία κύτταρον τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας· βιουμέ-

νη πραγματικότης· σύγχρονοι προσανατολισμοί καί προκλήσεις». Δι' ὅλων αὐτῶν τῶν ἐνεργειῶν καί πλείστων ἄλλων, ὡς ἡ μέριμνα ὑπέρ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, ὑπέρ τῆς εἰρηνικῆς ἐπιλύσεως τῶν μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, τῶν ἐθνῶν καί τῶν Ἐκκλησιῶν διαφορῶν, ἡ μέριμνα ὑπέρ τῆς ἐξευρέσεως λύσεων, αἱ ὁποῖαι καταπαύουν τάς μεταξύ τῶν ἀνθρώπων ἐντάσεις, ἡ φροντίς ὅπως κηρύσσεται πανταχοῦ τῆς γῆς τό μήνυμα τῆς ἐπ' αὐτῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ, ἡ διακονία τῶν ἀσκουμένων διά τήν ἁγιότητα μοναχῶν καί λαϊκῶν καί ἐν γένει ἡ πρόσκλησις καί ἡ προσφορά διά τήν πραγματικήν βίωσιν τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, μαρτυρεῖται τρανῶς τό γεγονός ὅτι «ὁ Χριστός εἶναι ἐπί τῆς γῆς» διά νά ἀνέλθωμεν ἡμεῖς εἰς τούς οὐρανούς καί ὅτι ἡ Μία, Ἁγία, Καθολική καί Ἀποστολική Ἐκκλησία ἀγκαλιάζει ὁλόκληρον τήν ἐπίγειον ζωήν ὡς προστάδιον τῆς ἐπουρανίου καί καλεῖ ἡμᾶς ὅπως ζήσωμεν ἐπί τῆς γῆς κατά τρόπον ὑψοῦντα ἡμᾶς εἰς τούς οὐρανούς. Ἡ δέ παρουσία σήμερον τῶν ἀγαπητῶν ἀδελφῶν Προκαθημένων καί ἐκπροσώπων τῶν κατά τόπους Ἁγιωτάτων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν εἰς τόν σεπτόν Ἱερόν τοῦτον Ναόν τῆς Πρωτοθρόνου Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως μαρτυρεῖ ὅτι ὅλαι αὐταί συγκροτοῦν καί συναπαρτίζουν τήν Μίαν, Ἁγίαν, Καθολικήν καί Ἀποστολικήν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία εἶναι ἡνωμένη ἐν Χριστῷ καί ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι, παρ' ὅλας τάς διαιρέσεις ἐν τῇ διοικήσει.

Χριστός ἐπί γῆς, ὑψώσατε, λοιπόν, ἀδελφοί καί τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά, τήν ζωήν ὑμῶν ὡς ἐμπρέπει εἰς τόν μεγάλον Ἐπισκέπτην μας.

Τούτου ἡ χάρις καί τό πλούσιον ἔλεος εἴη μετά πάντων. Ἀμήν.

Φανάριον, Χριστούγεννα β͵
+ Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρός Θεόν εὐχέτης πάντων ὑμῶν

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
Ἀριθμ. Πρωτ.: 71

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 25ῃ Δεκεμβρίου 2000

ΠΟΙΜΑΝΤΟΡΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΕΠΙ Τῌ ΘΕΙᾼ ΕΝΑΝΘΡΩΠΗΣΕΙ

ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ Κ.Κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ ΤΟΥ Β′

Πρός

τά ἐν Κυρίῳ πνευματικά Αὐτοῦ Τέκνα,

Τέκνα ἡμῶν ἐν Κυρίῳ Ἀγαπητά!

Ὁ πολύς Θεολόγος Ἅγιος Γρηγόριος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ἐκφωνεῖ περισπούδαστον λόγον διά τό γεγονός τῆς Θείας Ἐνανθρωπήσεως, ὅστις καί ἄρχεται διά τῶν λέξεων ·"Χριστός γεννᾶται, δοξάσατε· Χριστός ἐξ οὐρανῶν, ἀπαντήσατε· Χριστός ἐπί γῆς, ὑψώθητε. Ἄσατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ· καί, ἵν' ἀμφότερα συνελών εἴπω, εὐφραινέσθωσαν οἱ οὐρανοί, καί ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ, διά τόν ἐπουράνιον, εἶτα ἐπίγειον. Χριστός ἐν σαρκί, τρόμῳ καί χαρᾷ ἀγαλλιᾶσθε· τρόμῳ, διά τήν ἁμαρτίαν· χαρᾷ, διά τήν ἐλπίδα. Χριστός ἐκ Παρθένου· γυναῖκες παρθενεύετε. Τίς οὐ προσκυνεῖ τόν ἀπ' ἀρχῆς; Τίς οὐ δοξάζει τόν τελευταῖον;"

Πάλιν τό σκότος λύεται, πάλιν τό φῶς ὑφίσταται. *"Ὁ λαός ὁ καθήμενος ἐν σκότει"* τῆς ἀγνοίας *(Ἠσ. 9,2)*, ἰδέτω φῶς μέγα τῆς ἐπιγνώσεως. *"Τά ἀρχαῖα παρῆλθεν· ἰδού γέγονε τά πάντα καινά" (Β′ Κορ. 5, 17)*. Νόμοι φύσεως καταλύονται. Χριστός κελεύει μή ἀντιτείνωμεν. *"Πάντα τά ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας" (Ψαλμ. 46, 2)*, ὅτι *"Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, Υἱός καί ἐδόθη ἡμῖν, Οὗ ἡ ἀρχή ἐπί τοῦ ὤμου Αὐτοῦ, καί*

καλεῖται τό ὄνομα Αὐτοῦ, μεγάλης βουλῆς, τῆς τοῦ Πατρός, Ἄγγελος" (Ἡσ. 9,5).

Ἰωάννης, ὁ Πρόδρομος καί Βαπτιστής τοῦ Κυρίου βοάτω· "*Ἑτοιμάσατε τήν ὁδόν Κυρίου" (Ματθ. 3,3).* Καγώ βοήσομαι τῆς ἡμέρας τήν δύναμιν· Ὁ ἄσαρκος σαρκοῦται, ὁ Λόγος παχύνεται, ὁ ἀόρατος ὁρᾶται, ὁ ἀναφής ψηλαφᾶται, δηλαδή Ἐκεῖνος, τόν Ὁποῖον δέν ἠδύνατο νά ἐγγίσῃ οὐδείς, δύναται νά ψηλαφηθῇ. Ὁ ἄχρονος ἄρχεται, ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ Υἱός ἀνθρώπου γίνεται, *"Ἰησοῦς Χριστός, χθές καί σήμερον ὁ Αὐτός καί εἰς τούς αἰῶνας" (Ἑβρ. 13,8).*

Τά δέ νῦν Θεοφάνεια, ἡ πανήγυρις, εἶναι Γενέθλια· λέγεται γάρ ἀμφότερα, δύο κειμένων προσηγοριῶν ἑνί πράγματι. Ἐφάνη γάρ Θεός ἀνθρώποις διά γεννήσεως· τό μέν ὤν καί ἀεί ὤν ἐκ τοῦ ἀεί ὄντος, ὑπέρ αἰτίαν καί λόγον· τό δέ, δι' ἡμᾶς γενόμενος ὕστερον, ἵν' ὁ τό εἶναι δούς καί τό εὖ εἶναι χαρίσηται. Ὄνομα δέ τῷ φανῆναι μέν, Θεοφάνεια· τῷ δέ γεννᾶσθαι, Γενέθλια. Δηλαδή εἰς μέν τήν ἐμφάνισιν δίδεται τό ὄνομα Θεοφάνεια, εἰς δέ τήν γέννησιν, Γενέθλια.

Τοῦτο ἑορτάζομεν σήμερον· ἐπιδημίαν Θεοῦ πρός ἀνθρώπους, ἵνα πρός Θεόν ἐνδημήσωμεν ἤ ἐπανέλθωμεν, ἵνα *"τόν παλαιόν ἄνθρωπον ἀποθέμενοι, τόν νέον ἐνδυσώμεθα" (Πρβλ. Ἐφ. 4,24).* Τοιγαροῦν ἑορτάζωμεν μή πανηγυρικῶς, ἀλλά θεϊκῶς· μή κοσμικῶς, ἀλλ' ὑπερκοσμίως· μή τά τῆς πλάσεως, ἀλλά τά τῆς ἀναπλάσεως.

Θεός ἦν μέν ἀεί, καί ἔστι καί ἔσται· μᾶλλον δέ ἔστιν ἀεί. Ὁ Θεός δηλαδή, ὑπῆρχε μέν πάντοτε, καί ὑπάρχει καί θά ὑπάρχῃ, ἤ καλύτερα, ὑπάρχει πάντοτε. Ὅλον γάρ ἐν Ἑαυτῷ συλλαβών ἔχει τό εἶναι, μήτε ἀρξάμενον, μήτε παυσόμενον, ὥς ἄν τις ἀπέραντος καί ἀπεριόριστος ὠκεανός οὐσίας. Ἄπειρον οὖν τό Θεῖον καί δυσθεώρητον· καί τοῦτο πάντῃ καταληπτόν Αὐτοῦ μόνον, ἡ ἀπειρία· κἄν τις οἴηται τῷ ἁπλῆς εἶναι φύσεως, ἤ ὅλον ἄληπτον εἶναι ἤ τελέως ληπτόν. Δηλαδή, τό μόνον, τό ὁποῖον τυγχάνει κατανοητόν ἐν τῷ Θεῷ εἶναι τό ὅτι εἶναι ἄπειρος ἔστω καί ἄν τις νομίζῃ ὅτι εἶναι ἁπλῆς φύσεως ἤ καθ' ὁλοκληρίαν ἀκατανόητος ἤ τελείως κατανοητός. Ἐπειδή δέ τό ἄπειρον ἐξετάζεται ἐκ δύο πλευρῶν, ἀπό τήν ἀρχήν δηλαδή καί τό τέλος, ὅταν μέν στραφῇ ὁ νοῦς πρός τό οὐράνιον βάθος, ἐπειδή δέν ἔχει πού νά σταθῇ ἵνα στηρίξῃ τά ἐξωτερικά γνωρίσματα μέ τά ὁποῖα

ἀντιλαμβάνεται τόν Θεόν, ὀνομάζει τό ἄπειρον καί τό ἀδιέξοδον τό ὁποῖον προκύπτει ἀπό αὐτά, ἄναρχον. Ὅταν δέ στραφῇ πρός τά ἐπίγεια καί τά μέλλοντα, τό ὀνομάζει ἀθάνατον καί ἄφθαρτον. Ὅταν δέ ἐξετάσῃ τά πάντα, τό ὀνομάζει αἰώνιον. Διότι αἰών δέν εἶναι οὔτε χρόνος, οὔτε τμῆμα τι τοῦ χρόνου (διότι δέν μετρᾶται).

Ὅταν δέ εἴπω Θεόν, ἐννοῶ τόν Πατέρα, τόν Υἱόν καί τό Ἅγιον Πνεῦμα, καί ἡ Θεότης Αὔτη, οὔτε διαχέεται πέρα ἀπό αὐτά, ἵνα μή παραδεχθῶμεν πολλούς Θεούς, οὔτε περιορίζεται εἰς ἕν ἐξ αὐτῶν, ἵνα μή κατηγορηθῶμεν ὅτι δεχόμεθα πτωχήν Θεότητα, καί ἵνα μή εἴπωσιν ἡμᾶς εἴτε ἰουδαΐζοντας ἐξ αἰτίας τῆς μονοθεΐας, εἴτε ἑλληνίζοντας ἐξ αἰτίας τῆς πολυθεΐας. Οὔτω λοιπόν τά Ἅγια τῶν Ἁγίων, τά ὁποῖα δέν ἀποκαλύπτονται εἰς τά ἴδια τά Σεραφείμ, καί ἅτινα δοξάζονται μέ τόν Τρισάγιον Ὕμνον, συγκεντρώνονται εἰς μίαν Ἀρχήν καί μίαν Θεότητα, πρᾶγμα τό ὁποῖον ἔχει ἐξετάσει κατά τρόπον ἄριστον καί ὑψηλόν καί ἕτερός τις ἀπό τούς πρό ἡμῶν.

Ἡ ἀπαράλλακτος Εἰκών, ὁ Ὅρος καί ὁ Λόγος τοῦ Πατρός, εἰσέρχεται εἰς τήν ἰδίαν τήν Εἰκόνα Του, ἐνδύεται μέ σάρκα πρός χάριν τῆς σαρκός, καί μέ ψυχήν πνευματικήν πρός χάριν τῆς ψυχῆς μου, καθορίζων τοιουτοτρόπως τό ὅμοιον μέ τό ὅμοιόν του, καί γίνεται κατά πάντα τέλειος ἄνθρωπος, ἐκτός ἀπό τήν ἁμαρτίαν, γεννηθείς μέν ἀπό τήν Παρθένον, τῆς ὁποίας καί ἡ ψυχή καί τό σῶμα εἶχον καθαρισθῇ προηγουμένως ἀπό τό Ἅγιον Πνεῦμα, παραμείνας δέ Θεός μετά τήν πρόσληψιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καί γενόμενος ἕν ἐκ τῶν δύο ἀντιθέτων, ἐκ τῆς σαρκός δηλαδή καί ἐκ τοῦ πνεύματος, ἐκ τῶν ὁποίων, τό μέν ἕν ἔκαμε τό ἄλλο Θεόν, ἐνῶ τό ἕτερον ἔγινε Θεός, ὡς τονίζει καί ὁ Μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ ὁμιλίᾳ αὐτοῦ περί τῆς Θείας Ἐνανθρωπήσεως· "*Ὁ Θεός γέγονεν ἄνθρωπος ἵνα τόν ἄνθρωπον Θεόν καταστήσῃ*".

Ὢ πόσον ἀξιοθαύμαστος εἶναι ἡ νέα ἕνωσις! Ὢ πόσον παράδοξος εἶναι ἡ σύνθεσις! Ὁ ὑπάρχων δημιουργεῖται, ὁ ἀδημιούργητος πλάθεται καί ὁ ἀπεριόριστος περιορίζεται διά μέσου τῆς νοερᾶς ψυχῆς, ἥτις μεσιτεύει εἰς τήν Θεότητα καί διά μέσου τῆς ὑλικῆς φύσεως τῆς σαρκός.

Ἐκεῖνος, Ὅστις δίδει τόν πλοῦτον, γίνεται πτωχός· διότι γίνεται πτωχός κατά τό ὅτι λαμβάνει τήν σάρκα μου ἵνα

γίνω ἐγώ πλούσιος διά τῆς Θεότητός Του. Ποῖος εἶναι ὁ πλοῦτος τῆς ἀγαθότητός Του; Ποῖον εἶναι τό μυστήριον τό ὁποῖον μέ περιβάλλει; Ἔλαβον τήν θείαν εἰκόνα καί δέν τήν ἐφύλαξα. Λαμβάνει τήν σάρκα μου, καί ἵνα διατηρήσῃ τήν εἰκόνα, ἀλλά καί ἀθάνατον καταστήσῃ τήν σάρκα. Ἀπεστάλη μέν, ἀλλ᾽ ὡς ἄνθρωπος, ἐπειδή ἦτο διπλοῦς τήν φύσιν. Ἐπειδή, καί ᾐσθάνθη κόπωσιν καί ἐπείνασεν καί ἐδίψασεν καί ἐδάκρυσεν κατά τούς φυσικούς νόμους, ὡς ἄνθρωπος. Ἀλλά καί ὡς Θεός, διότι ἑκουσίως παρέδωκεν Ἑαυτόν εἰς τόν σταυρικόν θάνατον καί ἀνεστήθη παρά τοῦ Πατρός, καί ἀνελήφθη, ἀλλά καί ὅτι ἀνέστησε τόν Ἑαυτόν Του, καί ὅτι θά ἔλθῃ πάλιν "*κρῖναι ζῶντας καί νεκρούς*".

Τέλος, συσταυρώθητι, συννεκρώθητι, συντάφηθι προθύμως μετά τοῦ Κυρίου, ἵνα καί συναναστῇς καί συνδοξασθῇς καί βασιλεύσῃς μετ᾽ Αὐτοῦ, Θεόν ὁρῶν ὅσον ἐστί καί ὁρώμενος, τόν ἐν Τριάδι προσκυνούμενόν τε καί δοξαζόμενον, εἰς Ὅν ἀνήκει ἡ δόξα καί ἡ τιμή καί ἡ προσκύνησις εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων· Ἀμήν.

Διάπυρος πρός Θεόν Εὐχέτης,
Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
+ Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ ὁ Β΄

Βιβλιογραφία:

Ἁγίου Γρηγορίου Θεολόγου, Εἰς τά Θεοφάνεια, εἶτουν Γενέθλια τοῦ Σωτῆρος, Ε.Π.Ε. τόμ. 5ος, σελ. 36-71.

Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης
Κ.Κ. Παντελεήμονος τοῦ Β΄

Μυσταγωγία
Ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ

Τυγχάνει ἕν ἐκ τῶν ἀξιολογοτέρων κειμένων τοῦ Ἁγίου Μαξίμου ἀπευθυνόμενον πρός τόν Θεοχάριστον, σύγκειται δέ ἐξ εἴκοσι καί τεσσάρων (24) κεφαλαίων, καί ἐπηρεάσθη ἀπό τό ἔργον τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, *«περί Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας»*. Βασίζεται ἐπ' αὐτοῦ καί δίδει ἐντελῶς ἰδικήν του ἑρμηνείαν, ἥτις τό χαρακτηρίζει ὡς ἕν ἐκ τῶν πρωτοτύπων ἔργων του. Διό καί εἰς τόν ἐπίλογόν του παρατηρεῖ ὅτι προσφέρει τοῦτο εἰς τόν Θεόν καί εἰς τούς ἀδελφούς του.

Εἰς τό πρῶτον μέρος τοῦ ἔργου του (1-7) ὁρίζεται ἡ πνευματική πλαισίωσις ἐντός τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι εἰκών καί τύπος τοῦ Θεοῦ, διότι ἔχει τά ἴδια μέ Αὐτόν ἔργα κατά μίμησιν. Διά μέσου αὐτῆς ἐνεργεῖ ὁ Θεός, καί αὕτη ἐνεργεῖ τά ἴδια μέ τόν Θεόν, ὅπως ἡ εἰκών τά ἴδια μέ τό ἀρχέτυπον. Ὁ Θεός δένει τά μέρη τοῦ κόσμου μεταξύ των καί μέ τόν Ἑαυτόν Του, καί ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ τόν συνεκτικόν δεσμόν.

Εἶτα ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ πνευματική εἰκών τοῦ κόσμου, τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς ψυχῆς. Εἶναι ἕν εἶδος οἰκοδομῆς ὠργανωμένης κατά τρόπον ὥστε νά ἀντανακλᾷ καί συγχρόνως νά περιλαμβάνῃ ἅπαντα τά μέλη της.

Ὁ προορισμός τῆς δημιουργίας εἶναι νά ἐπιτευχθῇ καί τό ἀντίστροφον, δηλαδή ὁ κόσμος καί ὁ ἄνθρωπος νά γίνωσιν Ἐκκλησία. Εἰς αὐτό τό τέλος ἄγει ἡ Θεία Λειτουργία πού παριστάνει καί συμβολίζει τήν κίνησιν τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπου πρός τόν Θεόν, ὥστε ἅπαντα, κόσμος καί

ἄνθρωπος καί Ἐκκλησία νά ὑψωθῶσι πρός τόν Θεόν.

Εἰς τό δεύτερον μέρος παρουσιάζονται αἱ συμβολικαί ἔννοιαι τῶν ἐπί μέρους ἐνεργειῶν τῆς Θείας Λειτουργίας (8-24).

Καί ἐρχόμεθα τώρα νά ἐξετάσωμεν τά διάφορα μέρη τά ἀποτελοῦντα τήν Θείαν Λειτουργίαν.

Κατά τήν ἱεράν σύναξιν ἐν τῷ Ναῷ ἡ πρώτη εἴσοδος τοῦ Ἀρχιερέως εἶναι εἰκών καί τύπος τῆς πρώτης διά τῆς σαρκός παρουσίας εἰς τόν κόσμον τοῦτον τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καί Σωτῆρος Χριστοῦ, Ὅστις προσέφερεν ὡς ἀντίδοτον εἰς τά ἰδικά μας θανάσιμα πάθη τό ζωοποιόν πάθος Του, φάρμακον θεραπευτικόν καί σωτήριον. Ἡ ἀποκατάστασίς Του εἰς τόν ὑπερουράνιον Θρόνον συμβολίζεται διά τῆς εἰσόδου τοῦ Ἀρχιερέως εἰς τό Ἱερόν Βῆμα καί τῆς ἀναβάσεώς του εἰς τόν Ἀρχιερατικόν Θρόνον.

Καί ἡ εἴσοδος τοῦ λαοῦ ἥτις λαμβάνει χώραν μετά τοῦ Ἱεράρχου εἰς τήν Ἐκκλησίαν φανερώνει τήν ἐπιστροφήν τῶν ἀπίστων ἀπό τήν ἄγνοιαν καί τήν πλάνην των εἰς τήν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ, καθώς καί τήν μετατόπισιν τῶν πιστῶν ἀπό τήν κακίαν καί τήν ἀγνωσίαν εἰς τήν ἀρετήν καί τήν γνῶσιν. Ἡ εἴσοδος εἰς τήν Ἐκκλησίαν ὑποδηλώνει καί τήν διόρθωσιν καί τήν μετάνοιαν τῶν πιστῶν ἐκείνων, οἵτινες παραβαίνουσι τάς ἐντολάς τοῦ Κυρίου.

Τά Θεόπνευστα Ἀναγνώσματα τά ἐπ᾽ ἐκκλησίαις ἀναγινωσκόμενα ὑποδηλώνουσι τάς θείας καί μακαρίας θελήσεις καί βουλάς τοῦ Παναγίου Θεοῦ. Αὗται προσφέρουσιν εἰς ἡμᾶς τά θεμέλια τῶν πράξεων ἡμῶν καί γνωρίζουσιν εἰς ἡμᾶς τούς κανόνας τῶν θείων καί μακαρίων ἀγώνων ἡμῶν.

Ὅσον ἀφορᾷ τούς ψαλμούς καί ὕμνους καί τάς ᾠδάς τάς πνευματικάς, ταῦτα ἀποκαλύπτουσι τήν γλυκύτητα τῶν θείων ἀγαθῶν. Διά δέ τῶν ἀντιφωνήσεων πρός τήν εἰρήνην ἀποκαλύπτονται αἱ θεϊκαί εὐαρεστήσεις, ἅστινας μεταφέρουσιν οἱ Ἅγιοι Ἄγγελοι.

Διά τῶν εὐαρεστήσεων τούτων ὁ Θεός ὁρίζει τά ἀγωνίσματα ἐκεῖνα ἅτινα ἀντιμετωπίζουσιν οἱ Ἅγιοι διά μόνης τῆς ἀθλήσεως καί ἀντιπροσφέρει εἰς τούς Ἁγίους, ἐξ αἰτίας τῶν ἀγώνων των διά τήν ἀρετήν, τήν χάριν τῆς ἀπαλλαγῆς ἐκ τῶν ἀοράτων τούτων συμπλοκῶν.

Δι᾽ αὐτῶν διαλύουσι τάς ὀρδάς τῶν πονηρῶν πνευμάτων καί ἔχουσι συνεπίκουρον τόν Θεόν καί Λόγον, πού ἐξηφάνισε τά ὀδυνηρά τεχνάσματα τοῦ διαβόλου.

Ὁ σκοπός δέ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου εἶναι νά προβάλλῃ τόν Θεῖον Λόγον τῆς γνωστικῆς θεωρίας, ὡς Μέγα Ἀρχιερέα ἐξ οὐρανοῦ κατερχόμενον.

Διά δέ τοῦ Τρισαγίου Ὕμνου τοῦ κατά τήν Θείαν Λειτουργίαν ᾀδομένου οἱ πιστοί συναριθμοῦνται μετά τῶν Ἁγίων Ἀγγέλων καί ὁ Μέγας Ἀρχιερεύς χορηγεῖ εἰς αὐτούς τήν ἀληθῆ γνῶσιν· τῆς ἐξαγιαστικῆς Θεολογίας, ἥτις ὁδηγεῖ πλησίον τοῦ Θεοῦ Πατρός.

Μετά τήν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ὁ Ἀρχιερεύς κατέρχεται ἐκ τοῦ θρόνου του καί λαμβάνει χώραν ἐκ τῶν λειτουργῶν ἡ ἀπόλυσις τῶν κατηχουμένων καί ἡ ἀπομάκρυνσις ἐκείνων οἵτινες εἶναι ἀνάξιοι διά τό θεῖον ἀντίκρυσμα τῶν μυστηρίων, ἅτινα μέλλουσι νά παρουσιασθῶσι.

Τό τοιοῦτον ὑπομιμνήσκει ἡμῖν τόν λόγον τοῦ Κυρίου, καθ᾽ ὅν, ὅταν κηρυχθῇ *«τό Εὐαγγέλιον τῆς Βασιλείας ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ εἰς μαρτύριον πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, τότε ἥξει τό τέλος»*[1].

Παραγινομένου κατά τήν Δευτέραν Αὐτοῦ Παρουσίαν, ἐξ οὐρανῶν δηλαδή, *«μετά δόξης πολλῆς, τοῦ Μεγάλου Θεοῦ καί Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· Αὐτός γάρ ὁ Κύριος, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου καί ἐν σάλπιγγι Θεοῦ, καταβήσεται ἀπ᾽ οὐρανοῦ»*[2] καθώς λέγει ὁ Θεῖος Ἀπόστολος, καί θά ἀφορίσῃ διά τῶν Ἁγίων Ἀγγέλων τούς πιστούς ἀπό τῶν ἀπίστων καί τούς δικαίους ἀπό τῶν ἀδίκων.

Ἡ δέ μετά τήν ἱεράν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἁγίου Εὐαγγελίου καί τήν ἐκβολήν τῶν κατηχουμένων γινομένη κλεῖσις τῶν θυρῶν τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας φανερώνει τήν παροδικότητα τῶν ὑλικῶν καί τήν εἴσοδον τῶν ἀξίων εἰς τόν νοητόν κόσμον, δηλαδή τόν νυμφῶνα τοῦ Χριστοῦ, ὅστις θά λάβῃ χώραν ἔπειτα ἀπό τόν φοβερόν ἐκεῖνον χωρισμόν καί τήν ἀκόμη φοβερωτέραν ἀπόφασιν. Φανερώνει εἰσέτι

---

1. *Ματθ.* 24, 14.
2. Πρβλ. *Τίτ.* 2, 13 καί *Α΄Θεσ.* 4,16.

τήν ῥιζικήν ἀπόῤῥιψιν τῆς ἀπάτης, τήν ὁποίαν προκαλοῦσιν αἱ αἰσθήσεις.

Ἡ δέ τῶν Ἁγίων καί Σεπτῶν Μυστηρίων εἴσοδος, ἀρχή καί προοίμιον ἐστίν τῆς γενησομένης ἐν οὐρανοῖς καινῆς διδασκαλίας περί τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ τῆς εἰς ἡμᾶς, καί ἀποκάλυψις, τοῦ ἐν ἀδύτοις τῆς θείας κρυφιότητος ὄντος Μυστηρίου τῆς ἡμῶν σωτηρίας· *«οὐ γάρ μή πίω»*, φησί πρός τούς Ἑαυτοῦ μαθητάς, ὁ Θεός καί Λόγος, *«ἀπ᾽ ἄρτι ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτό πίω μεθ᾽ ὑμῶν καινόν ἐν τῇ Βασιλείᾳ τῶν Οὐρανῶν»*[3].

Ὁ δέ πνευματικός ἀσπασμός προτυποῖ καί προδιαγράφει τήν ἐσομένην ὁμόνοιάν τε καί ὁμοφροσύνην πάντων πρός ἀλλήλους ἐν τῷ καιρῷ τῆς τῶν μελλόντων ἀῤῥήτων ἀγαθῶν ἀποκαλύψεως. Λόγου γάρ σύμβολον τό στόμα, καθ᾽ ὅν μάλιστα πᾶσιν ἅπαντες οἱ λόγου μετειληφότες, ὡς λογικοί, καί τῷ πρώτῳ καί μόνῳ Λόγῳ, καί Αἰτίῳ παντός λόγου, συμφύονται.

Ἡ τριπλῆ ἀναφώνησις τοῦ *«Ἅγιος»*, τό ὁποῖον περιέχει ἡ ἱερά ὁμολογία ἐκ μέρους ἁπάντων τῶν πιστῶν, δεικνύει τήν ἕνωσιν καί τήν ἰσοτιμίαν μετά τῶν Ἀσωμάτων καί Νοερῶν Δυνάμεων ἥτις θά φανῇ εἰς τό μέλλον. Μέ αὐτήν καί εἰς συμφωνίαν μέ τάς ἄνω Δυνάμεις ἐξ αἰτίας τῆς ταυτότητος τῆς σταθερᾶς πέριξ τοῦ Θεοῦ ἀεικινησίας, θά ἐκμάθῃ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις νά ὑμνῇ καί νά ἁγιάζῃ μετά τριῶν ἁγιαστικῶν ἀναφωνήσεων τήν Τρισυπόστατον Μίαν Θεότητα.

Ἡ δέ παναγία ἐπίκλησις τοῦ Μεγάλου καί Μακαρίου Θεοῦ καί Πατρός ἀποτελεῖ σύμβολον τῆς ἐνυποστάτου καί ζώσης υἱοθεσίας, ἥτις θά παραχωρηθῇ εἰς ἡμᾶς ὡς δωρεά καί χάρις τοῦ Παναγίου Πνεύματος.

Διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἅπαντες οἱ Ἅγιοι θά μεταβληθῶσι καί θά γίνωσιν υἱοί τοῦ Θεοῦ, ὅσοι *«δι᾽ ἀρετῶν ἀπ᾽ ἐντεῦθεν ἤδη τῷ θείῳ τῆς ἀγαθότητος κάλλει ἑαυτούς λαμπρῶς τε καί ἐπιδόξως ἐφαίδρυναν»*.

Καί ἡ ὁμολογία ἥτις γίνεται ὑφ᾽ ἁπάντων τῶν πιστῶν εἰς τό τέλος τῆς μυστικῆς λατρείας διά τοῦ *«Εἷς Ἅγιος»*

---

3. *Ματθ.* 26, 29.

φανερώνει τήν κρυφήν συγκέντρωσιν καί ἕνωσιν, ὑπεράνω παντός λογισμοῦ καί νοήματος, ἐκείνων τά ὁποῖα ἐτελέσθησαν κατά τρόπον μυστικόν καί σοφόν, διά τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, πρός τό ἕν τῆς Θείας Ἁπλότητος ἐντός τῆς ἀφθάρτου αἰωνιότητος τῶν νοητῶν.

Οἱ θεῖοι κανόνες τῆς Ἁγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας ὁδηγοῦσι τήν ψυχήν εἰς τελειότητα διά τῆς γνησίας καί εὐεργετικῆς γνώσεως.

Κατακλείοντες, σύν Θεῷ, τήν παροῦσαν εἰσήγησιν περί τῆς Θείας Λειτουργίας, τῆς ὁποίας κέντρον ἀποτελεῖ τό Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἐπαναλαμβάνομεν καί αὖθις τήν σημασίαν ἑνός ἑκάστου τῶν μερῶν αὐτῆς.

Κατά μέν τήν πρώτην εἴσοδον δηλώνεται ἡ ἀποβολή τῆς ἀπιστίας, ἡ αὔξησις τῆς πίστεως, ἡ ἐλάττωσις τῆς κακίας, ἡ πρόοδος τῆς ἀρετῆς, ἡ ἐξάλειψις τῆς ἀγνοίας, ἡ προσθήκη τῆς γνώσεως.

Κατά τήν ἀκρόασιν τῶν θείων λόγων δηλώνονται αἱ μόνιμοι καί ἀμετάθετοι ἕξεις καί διαθέσεις τῆς πίστεως, τῆς ἀρετῆς καί τῆς γνώσεως, ἐνῷ μέ τούς θείους ὕμνους οἵτινες ἀκολουθοῦσιν, δηλώνεται ἡ ἑκουσία συγκατάθεσις τῆς ψυχῆς πρός τάς ἀρετάς καί ἡ πνευματική γλυκύτης καί εὐχαρίστησις πού δοκιμάζει ἐξ αὐτῶν ἡ ψυχή.

Διά δέ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου δηλώνεται ἡ συντέλεια τοῦ γηΐνου φρονήματος, ὡς νά ἦτο ἡ συντέλεια τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου.

Διά τοῦ κλεισίματος τῶν θυρῶν δεικνύεται ἡ ἐπιθυμητή μετάβασις καί μετατόπισις τῆς ψυχῆς ἐκ τοῦ φθαρτοῦ τούτου κόσμου εἰς τόν νοητόν καί ἄφθαρτον.

Διά τῆς εἰσόδου τῶν Ἁγίων Μυστηρίων δηλοῦται ἡ τελειοτέρα καί πνευματικοτέρα καί καινή διδασκαλία καί γνῶσις ἐν σχέσει μέ τήν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ πρός χάριν ἡμῶν.

Διά τοῦ θείου ἀσπασμοῦ δηλοῦται ἡ ταυτότης ἁπάντων καί πρωτίστως ἑνός ἑκάστου ἐξ ἡμῶν μετά τοῦ ἑαυτοῦ ἡμῶν καί μετά τοῦ Θεοῦ, κατωχυρωμένη διά τῆς ὁμονοίας, τῆς ὁμοφροσύνης καί τῆς ἀγάπης.

Διά τῆς ὁμολογίας τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως δηλοῦται ἡ κατάλληλος εὐχαριστία ἡμῶν διά τούς ἀνελπίστους τρόπους τῆς σωτηρίας.

Διά τοῦ Τρισαγίου, ἡ ἕνωσις καί ἰσοτιμία ἡμῶν μετά τῶν Ἁγίων Ἀγγέλων καί ἡ ἀκατάπαυστος ἁρμονική μελωδικότης τῆς δοξολογίας τοῦ Θεοῦ.

Διά τῆς προσευχῆς κατά τήν Θυσίαν καθιστάμεθα ἄξιοι νά καλῶμεν Πατέρα τόν Θεόν, ἥτις τυγχάνει ἡ γνησιωτάτη υἱοθεσία διά τῆς Χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Διά τοῦ *«Εἷς Ἅγιος...»* δηλοῦται ἡ χάρις καί ἡ οἰκειότης ἥτις ἑνοποιεῖ ἡμᾶς μετά τοῦ Θεοῦ.

Διά τῆς Θείας Μεταλήψεως τῶν Ἀχράντων καί Ζωοποιῶν Μυστηρίων, δηλοῦται ἡ ἀναμενομένη ἑνότης καί ταυτότης μέ Ἐκεῖνον κατά μετοχήν ἐξ ὁμοιότητος, χάρις δέ εἰς αὐτήν ἀξιοῦται ὁ ἄνθρωπος νά γίνῃ ἀπό ἄνθρωπος θεός.

Διότι, ὅσας δωρεάς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πιστεύομεν ὅτι ἔχομεν λάβῃ ἐνταῦθα, διά τῆς Χάριτος πού δίδει ἡ πίστις, πιστεύομεν ὅτι ταύτας θά τάς λάβωμεν ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ ἀληθῶς, εἰς τήν πραγματικήν ὑπόστασίν των, ἐπειδή διεφυλάξαμεν κατά τήν δύναμιν ἡμῶν τάς ἐντολάς, συμφώνως μέ τήν ἀσφαλῆ ἐλπίδα τῆς πίστεως ἡμῶν καί τήν ὑπόσχεσιν Ἐκείνου, ὅπως μᾶς ὑπεσχέθη.

Καί οὕτως θά εὑρεθῶμεν διά τῆς χάριτος τῆς πίστεως εἰς τήν χάριν τῆς μορφῆς, θά μεταμορφώσῃ δηλαδή ἡμᾶς ὁ Θεός καί Σωτήρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός συμφώνως πρός τόν Ἑαυτόν Του, ἀφοῦ ἀφαιρέσῃ ἐξ ἡμῶν τά γνωρίσματα τῆς φθορᾶς καί χαρίσῃ ἡμῖν τά ἀρχικά μυστήρια ἅτινα ὑπεδηλώθησαν διά τῶν ἐνταῦθα αἰσθητῶν συμβόλων.

Μ. Πρωτ/ρου Δημητρίου Βακάρου, Δρ. Θ.
Γενικοῦ Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου Ἱ.Μ.Θ.
Διευθυντοῦ Ἀνωτέρας Ἐκκλ. Σχολῆς Θεσ/νίκης

Ἡ περί πνευματικῆς ζωῆς διδασκαλία τοῦ ἁγίου Μαξίμου

Ἡ περί πνευματικῆς ζωῆς διδασκαλία τοῦ ἁγίου Μαξίμου εἶναι διάσπαρτη ἀλλά καί ἐμφανής στά ἔργα του. Οἱ ὅροι *ἀρετή, πάθη, ἀπάθεια* ἀπαντοῦν πολύ συχνά στά ἔργα του καί συνθέτουν τήν περί πνευματικῆς ζωῆς διδασκαλία του. Ἡ μέν *ἀρετή*, ὡς μέσο γιά τόν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος ἐπιθυμεῖ νά ὑψωθεῖ πνευματικά καί νά ἀπαλλαγεῖ ἀπό τά *πάθη*, ἡ δέ *ἀπάθεια*, ὡς πνευματικός σταθμός γιά νά φθάσει ὁ ἄνθρωπος στή θέωση, πού εἶναι καί ὁ τελικός σκοπός του.

Ἡ πορεία πρός τήν πνευματική τελείωση εἶναι δυσχερεστάτη. Αὐτή τήν πορεία καλεῖται νά ἀκολουθήσει ὁ ἄνθρωπος, προκειμένου νά φθάσει στό ἤρεμο λιμάνι τῆς ἀπαθείας. Ἡ πρόοδος δέ αὐτῆς τῆς πορείας εἶναι ἀνάλογη πρός τήν πνευματική πρόοδο τοῦ ἀνθρώπου.

1. *Ἡ πραγματοποίηση τῶν ἐντολῶν καί ἡ ἀπομάκρυνση ἐκ τῶν παθῶν.*

Ἡ ἐργασία τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ καί ἡ συμμόρφωση τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου πρός τήν θεία διδασκαλία ἀποτελοῦν τήν στερεά βάση, ἐπί τῆς ὁποίας θά οἰκοδομηθεῖ ἡ πνευματική ἀνύψωση τοῦ νοῦ. Πρῶτο βῆμα πρός αὐτόν τόν σκοπό ἀποτελεῖ ἡ ἀπομάκρυνση ἀπό τό νοῦ ὅλων ἐκείνων τῶν παθῶν[1] πού τόν ἐνοχλοῦν, τά ὁποῖα ἔχουν τή βάση καί τήν

1. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια ἀγάπης* 1, 94, PG 90, 981 B.

ἀφορμή τους στό σῶμα[2]. Καλεῖται δηλαδή ὁ ἄνθρωπος νά μήν ἀκολουθήσει τήν κίνηση τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων· νά μή γίνει δοῦλος τῶν φυσικῶν του ὁρμῶν καί παθῶν, ἀλλά νά ἀκολουθήσει τά ὑπέρ φύσιν. Τά ἀποτελέσματα θά εἶναι ἀνάλογα μέ τήν ἐκλογή του: Ἐκεῖνος πού ἀκολουθεῖ τήν κίνηση τῶν αἰσθητῶν ὑφίσταται καί τήν φυσική του φθορά καί συναλλοιώνεται μέ αὐτά, ἐνῶ *«ὅποιος ἀναστήθηκε ἀπό τήν ἐμπαθή πρός τά φαινόμενα διάθεσή του, θυσίασε τήν κίνηση τῶν φαινομένων καί κατορθώνοντας τήν πρακτική ἔφαγε τήν ἀρετή»*[3].

Ἔχει λοιπόν ὁ ἄνθρωπος τήν δυνατότητα τῆς ἐκλογῆς: Ἤ ἀκολουθώντας τά αἰσθητά καί μή πράττοντας τίς ἐντολές νά ὑφίσταται ψυχική καί σωματική φθορά, ἤ ἀκολουθώντας τά ἄφθαρτα καί πνευματικά νά διατηρεῖ, ἕνεκα τῆς ἀνελλιποῦς ἐφαρμογῆς τῶν ἐντολῶν, πάγια καί ἀμετάθετη τήν κίνηση πρός τό καλό καί δέν ἐπιθυμεῖ πλέον τήν ἐπιστροφή του στά πάθη τῆς ἁμαρτίας[4]. Ἡ ἀρετή γίνεται βίωμά του καί εἶναι του καί τόν βοηθάει στήν περιφρούρηση τῶν εὐσεβῶν λογισμῶν[5] καί στήν πορεία τῆς θεώσεώς του μέ τόν Θεό[6].

Ἡ ἐφαρμογή τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ ἔχει πράγματι μεγάλη δύναμη, διότι ἐπιφέρει μείωση τῶν παθῶν καί, κατά συνέπεια, κάνει τούς δαίμονες ἀσθενεῖς καί ἀνίσχυρους[7]. Οἱ δαίμονες, εἶναι ἡ κυριώτερη αἰτία τῆς δημιουργίας παθῶν στήν ψυχή καί ἀποτελοῦν τόν φοβερώτερο ἐχθρό τοῦ νοῦ. Καιροφυλακτοῦν γιά νά βροῦν τήν κατάλληλη στιγμή δράσεως, ὥστε νά παραβλάψουν ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς τήν ψυχή καί τόν νοῦ. Μόλις παρατηρήσουν ὅτι στήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου ἀρχίζουν ἐκκολαπτόμενα πάθη, ἀμέσως κινοῦν τούς ὑπάρχοντες στόν ἄνθρωπο ἐμπαθεῖς λογισμούς: «*Στή συνέ-*

---

2. Ὅ.π., PG 90, 973C.
3. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρός Θαλάσσιον* 27, PG 90, 356A: *«ὁ ἀναστάς τῆς ἐμπαθοῦς περί τά φαινόμενα διαθέσεως, τήν τῶν φαινομένων ἔθυσε κίνησιν καί τήν πρακτικήν κατορθώσας ἔφαγεν ἀρετήν»*.
4. Ὅ.π., PG 90, 265 D.
5. Ὅ.π., PG 90, 468C.
6. Ὅ.π., PG 90, 252 B.
7. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια ἀγάπης* 2, 22, PG 90, 992 A.

χεια μέ αὐτούς τούς λογισμούς, πολεμώντας τό νοῦ, τόν ἐκβιάζουν νά δώσει τή συγκατάθεσή του γιά τή διάπραξη τῆς ἁμαρτίας. Ἀφοῦ λοιπόν νικηθεῖ αὐτός, τόν ὁδηγοῦν στή διάπραξη τῆς ἁμαρτίας μέ τή σκέψη, καί, ὅταν αὐτή πραγματοποιηθεῖ, τόν ὁδηγοῦν πλέον αἰχμάλωτο στήν πράξη τῆς ἁμαρτίας»[8].

Ἡ πραγματοποίηση τῶν ἐντολῶν δέν ἐπιφέρει μόνο τήν μείωση τῶν παθῶν, ἀλλά ἐπιφέρει τήν νέκρωσή τους καί προφυλάσσει τόν ἄνθρωπο ἀπό τήν παλινδρόμησή του σ' αὐτά[9]. Ἀντιθέτως, ἡ ἀργία τῶν ἐντολῶν ἀποκλείει τόν ἄνθρωπο ἀπό τήν γεύση τῆς πνευματικῆς εὐφροσύνης καί τόν καθιστᾶ ἀνυπάκουο ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Καθένας δέ *«ὁ ὁποῖος μέ τήν ἀπραξία τῶν ἐντολῶν ἐξόρυξε μέσα του αὐτούς τούς ὀφθαλμούς τῆς πίστης, ὁπωσδήποτε θά κατακριθεῖ, ἐπειδή δέν ἔχει πιά τήν ἐπίβλεψη τοῦ Θεοῦ»*[10].

Ἡ κενοδοξία, κατά τόν ἅγιο Μάξιμο, ἀποτελεῖ τό κυριώτερο ἐμπόδιο τῆς πνευματικῆς ἀνύψωσης τοῦ ἀνθρώπου καί τόν ὑπ' ἀριθμό ἕνα κίνδυνο στήν ἐφαρμογή τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ. Ὁ κενόδοξος, χωρίς νά ἀντιλαμβάνεται τήν ἔκταση τοῦ πάθους του, ἀντί νά ὁδηγεῖται στήν κατάκτηση τῆς πνευματικῆς προόδου, ὁδηγεῖται στήν ἀπώλεια. Γι' αὐτό καί προτρέπει, ὁ ἅγιος Μάξιμος, ὅλους τούς ἁπλά φρονοῦντας ὅτι ρέπουν πρός αὐτό τό πάθος, νά ἀγαπήσουν τήν κρυπτή ἐργασία τῶν ἐντολῶν[11], διότι μόνον ἔτσι θά μπορέσουν νά ἀπαλλαγοῦν ἀπ' αὐτό τό πάθος[12].

---

8. *Ὅ.π.*, 31, PG 90, 993C. *«εἶτα διά τούτων πολεμοῦντες τόν νοῦν, ἐκβιάζονται αὐτόν εἰς συγκατάθεσιν ἐλθεῖν τῆς ἁμαρτίας· ἡττηθέντος δ' αὐτοῦ ἄγουσιν εἰς τήν κατά διάνοιαν ἁμαρτίαν, καί ταύτης ἀπολεσθείσης φέρουσιν αὐτόν λοιπόν αἰχμάλωτον εἰς τήν πρᾶξιν»*.

9. *Ὅ.π.*, PG 90, 1060C.

10. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια διάφορα θεολογικά τε καί οἰκονομικά*, 3, 43, PG 90, 1280 A.: *«Ὁ τῆς πίστεως ἐν αὐτῷ διά τῆς ἀργίας τῶν ἐντολῶν τούς τοιούτους ἀνορύξας ὀφθαλμούς πάντως κατάκριτος, μηκέτι τόν Θεόν ἔχων εἰς αὐτόν ἐπιβλέποντα»*. Ὀφθαλμοί Κυρίου μέ ἀλληγορική σημασία εἶναι οἱ ἐνέργειες τοῦ πνεύματος. Καί ὁ *«μή τούτους τῇ πράξει τῶν ἐντολῶν διανοίγων ἐπιβλέποντα τόν Θεόν αὐτόν οὐκ ἔχει»*.

11. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια ἀγάπης* 4, 49, PG 90, 1000 A.

12. *Ὅ.π.*, 4, 43, PG 90, 1280 A.

2. Ἡ πράξη τῶν ἀρετῶν

Ὁ ἅγιος Μάξιμος κάνει σαφή διάκριση μεταξύ τῶν δύο ἐνεργειῶν: «*πρᾶξις τῶν ἐντολῶν*» καί «*πρᾶξις τῶν ἀρετῶν*». Ἡ πράξη τῶν ἐντολῶν ἐπιδρᾶ μέ δύο τρόπους στήν πνευματική ζωή τοῦ ἀνθρώπου· α) ἀπομακρύνει καί νεκρώνει τά πάθη τῆς ψυχῆς του, καί β) ὁδηγεῖ τόν ἄνθρωπο στήν πράξη τῶν ἐντολῶν[13]. Ἀπό τήν ἐργασία τῶν ἀρετῶν ἐξαρτᾶται ἡ αὔξηση ἤ ἡ μείωση τῶν παθῶν. Νά τί γράφει ὁ ἅγιος Μάξιμος: «*ἡ ἀρετή ὅσο περνάει ὁ χρόνος νεκρώνει τά πάθη, ὅταν ὅμως ἀμεληθεῖ, διεγείρονται καί πάλι αὐτά*»[14].

Ὁ ἅγιος Μάξιμος δίνει πολλές ἔννοιες στόν ὅρο ἀρετή. Ἀρχικά λέει ὅτι ἀρετή εἶναι «*ἡ τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας κατ᾿ ἐπίγνωσιν πρός τήν θείαν δύναμιν ἕνωσις*»[15], δηλαδή εἶναι ἡ δύναμη ἐκείνη, ἡ ὁποία, ἐνισχύουσα τό ἀσθενές τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, βοηθάει τόν ἄνθρωπο νά ἑνωθεῖ μέ τή θεία δύναμη. Σύμφωνα μέ ἄλλον ὁρισμό, ἀρετή εἶναι «*ἄπταιστος γνῶσις τῆς ἀληθείας*»[16]. Ἄν λάβουμε ὑπόψη ὅτι ὑπό τόν ὅρο «*ἀλήθεια*» ὁ ἅγιος Μάξιμος πολλές φορές ἐννοεῖ τόν Θεό[17], πρέπει νά ἐννοήσουμε ὅτι ὑπό τόν ὅρο «ἀρετή» νοεῖται ἡ πνευματική τελείωση τοῦ ἀνθρώπου καί ὄχι μία ἐπί μέρους ἀρετή[18], διότι, ὡς γνωστό, ὑπάρχουν σωματικές καί ψυχικές ἀρετές, ὅπως ὑπάρχουν σωματικά καί ψυχικά πάθη[19]. Σωματικές ἀρετές εἶναι ἡ νηστεία, ἡ ἀγρυπνία, ἡ διακονία, τό ἐργόχειρο «*πρός τό μή ἐπιβαρῆσαι ἤ πρός μετάδοσιν*» = (γιά νά μήν ἐπιβαρύνει κανείς κάποιον ἤ καί γιά νά δίνει σ᾿ ἄλλους), ψυχικές δέ ἀρετές εἶναι ἡ ἀγάπη, ἡ μακροθυμία, ἡ πραότης, ἡ ἐγκράτεια, ἡ προσευχή κ.ἄ. Ἀπ᾿

---

13. *Ὅ.π.*, 2, 11, PG 90, 988 A.

14. *Ὅ.π.*, 4, 54, PG 90, 1000C: «*ἀρετή μέν χρονίζουσα νεκροῖ τά πάθη· ἀμελουμένη δέ, πάλιν ἐγείρει αὐτά*».

15. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρός Θαλάσσιον* 56 (Σχόλιο 16), PG 90, 589 B.

16. *Ὅ.π.*, (Σχόλιο 28), PG 90, 568 A.

17. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Μυσταγωγία* 5, PG 90, 568 A.: Θεός = ἀλήθεια καί ἀγαθό.

18. Σέ ἄλλο σημεῖο ὁ ἅγιος Μάξιμος λέει ὅτι ἡ γνώση καί ἡ ἀρετή κάνουν τόν ἄνθρωπο νά εἶναι «*ὡς ἐν φωτί τῷ Θεῷ*».

19. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια ἀγάπης* 64-65, PG 90, 973C.

αὐτές τίς ἀρετές, ἐάν μέν δέν τηρηθοῦν οἱ σωματικές, «*ἔκ τινος ἀνάγκης ἤ περιστάσεως σωματικῆς, οἷον ἀρρωστίας ἤ τινος τῶν τοιούτων...συγγνώμην ἔχομεν παρά Κυρίου*» (ἐξ αἰτίας κάποιας ἀνάγκης ἤ σωματικῆς κατάστασης, ὅπως εἶναι ἡ ἀρρώστια ἤ κάτι παρόμοιο... συγχωρούμαστε ἀπό τόν Κύριο), ὁ Ὁποῖος γνωρίζει καλά καί τίς αἰτίες· ἐάν ὅμως δέν ἐκτελοῦμε τίς ψυχικές ἀρετές «*οὐδεμίαν ἕξομεν ἀπολογίαν· οὐ γάρ εἰσιν ὑπό ἀνάγκην*» (δέν θά ἔχουμε καμιά δικαιολογία. Διότι δέν ὑπάρχει καμιά ἀνάγκη πού νά δικαιολογεῖ τήν μή ἐκτέλεσή τους)[20].

Τά δύο αὐτά, λοιπόν, εἴδη τῶν ἀρετῶν ἀπεργάζονται τήν τέλεια ἀρετή, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται «*ἄπταιστος γνῶσις τῆς ἀληθείας*». Ἡ πράξη τῶν ἀρετῶν εἶναι ἀπαραίτητη, διότι χωρίς αὐτή «*οὐκ ἀνοίγεται ἡμῖν ἡ θύρα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐπειδή τήν θύραν τῶν ἀρετῶν διά πράξεως οὐκ ἐκρούσαμεν*»[21] καί δέν γινόμαστε ὅμοιοι μέ τόν Θεό[22]. Ἡ πράξη δέ τῶν ἀρετῶν θεωρεῖται ἀκίβδηλη, ὅταν ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου δέν συναλλοιώνεται «*τῇ κινήσει τῶν αἰσθητῶν*»[23].

Συμφέρει καί εἶναι ὠφέλεια γιά τόν πνευματικό ἄνθρωπο ἡ διαρκής πράξη τῶν ἀρετῶν, «*διότι κάθε μία ἁγία εὐαγγελική ἀρετή εἶναι μικρός παράδεισος διά τήν ψυχήν*»[24].

3. *Ἡ βοήθεια τῆς θείας Χάριτος*

Κανένα χάρισμα δέν μπορεῖ νά ἀποκτήσει ὁ ἄνθρωπος μέ τή φυσική του δύναμη μόνο «*δίχα τῆς χορηγούσης ταῦτα θείας δυνάμεως*»[25]. Ὁ Θεός, λέει ὁ ἅγιος Μάξιμος, ἔδωσε στόν ἄνθρωπο δύναμη «*τῶν καθηκόντων ποιητικήν*»[26] γιά νά πράττει τίς ἀρετές. Στόν παρόντα βίο ἔχουμε καί τήν δύναμη καί τήν βούληση νά πράττουμε ἀρετές, διότι «*ὡς πράττοντες καταλήγουμε στά τέλη τῶν αἰώνων, ὁπότε περα-*

---

20. *Ὅ.π.*, 2, 57, PG 90, 1004 A.
21. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Ἐπιστολή Α'*, PG 91, 388 B.
22. *Ὅ.π.*, PG 90, 380 A. Πρβλ. PG 91, 1084A.
23. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια διάφορα θεολογικά τε καί οἰκονομικά* 93, PG 90, 1217C.
24. Ἰουστίνου Πόποβιτς, *Ἄνθρωπος καί Θεάνθρωπος*, 97 καί 170.
25. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρός Θαλάσσιον* 59, PG 90, 605B.
26. *Ὅ.π.*, 40, PG 90, 396A.

τώνεται ἡ δύναμη καί ἡ ἐνέργειά μας ὡς πρός τό πράττειν»[27].

Ἡ κατόρθωση τῶν ἀρετῶν ἐπιτυγχάνεται μέ τή συνέργεια τῆς ἀνθρώπινης θέλησης καί δύναμης καί τῆς θείας χάρης. Ὅποιος πιστεύει τό ἀντίθετο πέφτει στό πάθος τῆς ὑπερηφάνειας. «*Ὅποιος ταλαιπωρεῖται γιά χάρη τῆς ἀρετῆς καί τῆς γνώσης καί δέν συνεπεκτείνει τήν ἐπίγνωση τῆς ἀνικανότητάς του κατά τό μέτρο τῆς προκοπῆς μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ, αὐτός δέν ἔχει ξεφύγει τό ἐλάττωμα τῆς ὑπερηφάνειας. Ὅποιος πάλι ἀσκεῖ τό καλό γιά δική του δόξα, αὐτός προτιμᾶ τόν ἑαυτό του ἀπό τό Θεό, διαπερασμένος ἀπό τό καρφί τῆς μάταιης δόξας*»[28]. Ὅποιος ἄνθρωπος πράττει ἀντί τῆς ἀρετῆς τήν κακία, βρίσκει ἀντί τῆς ἀληθινῆς γνώσεως τήν φαυλότητα.

Ὁ ἐνάρετος ἄνθρωπος, λέει ὁ ἅγιος Μάξιμος, γίνεται «*νοῦς θεωρητικός*», κατορθώνει εὐκολώτερα τήν ἀρετή, διότι ἔχει ὡς ὅπλο «*τήν μάχαιραν τοῦ πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ*»[29], ὁ δέ νοῦς του «*γνωστικαῖς ἐπιλάμπεται χάρισιν*»[30] ἀνεβαίνει ὑπεράνω τῆς οὐσίας τῶν ὄντων καί δέχεται «*τόν φωτισμό τῆς θείας καί ἀκαταμάχητης μονάδας, σύμφωνα μέ τό ὁποῖο εἶναι συγκροτημένο τό μυστήριο τῆς ἀληθινῆς θεολογίας*»[31] καί ὁδηγεῖται στήν κατανόηση τῶν θείων δογμάτων. Ἐπίσης μέ τή δύναμη τῶν ἀρετῶν κατορθώνει ὁ ἄνθρωπος νά ταπεινώσει τίς πονηρές δυνάμεις καί «*τά σκολιά τῶν ἑκουσίων παθῶν*», *ἤγουν τῆς ἡδονῆς τά κινήματα*»[32] καί νά ἐκμηδενίσει τούς τέσσερις δαίμονες τῆς ψυχῆς, ἤτοι τήν ὑπερηφάνεια, -

---

27. Ὅ.π. 22, PG 90, 320 CD: «*...εἰς αἰώνων τέλος καταντῶμεν, πέρας λαμβανούσης ἡμῶν κατά τό ποιεῖν τῆς δυνάμεώς τε καί τῆς ἐνεργείας*».

28. Ὅ.π., 56 (Σχόλιο 8), PG 90, 588 B. *ΕΠΕ* 145, 132-133: «*Ὁ τοίνυν περί τήν ἀρετήν καί τήν γνῶσιν πονούμενος καί μή τῷ μέτρῳ τῆς ἐν χάριτι προκοπῆς συνεπεκτείνων τῆς οἰκείας ἀνικανότητος τήν ἐπιγνωμοσύνην, τό τῆς ὑπερηφανείας κακόν οὐ διέφυγεν. Ὁ δέ δόξης ἕνεκεν ἰδίας τό καλόν ἐπιτηδεύων, ἑαυτόν τοῦ Θεοῦ προετίμησε τῷ τῆς κενῆς δόξης ἥλῳ περιπαρείς.*

29. *Ἐφεσ.* 6, 17. Πρβλ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρός Θαλάσσιον* 27, PG 90, 356 A.

30. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Τόμος δογματικός, πρός Μαρῖνον*, PG 91, 228B.

31. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρός Θαλάσσιον* 27, PG 90, 356B: «*τόν τῆς θείας καί ἀμάχου μονάδος... φωτισμόν, καθ' ὅν τῆς ἀληθοῦς θεολογίας συνέστηκε μυστήριον*».

32. *Ὅ.π.*, 46, PG 90, 429A.

τήν κενοδοξία, τήν ἀνθρωπαρέσκεια καί τήν ὑποκρισία[33]. Ἔτσι ἀρχίζει ὁ ἄνθρωπος νά ἀπεργάζεται τή σωτηρία του[34]. «*Ἐκδηλώνει τόν μετά τοῦ Χριστοῦ σύνδεσμόν του καί διατηρεῖ ἑαυτόν δεκτικόν σκεῦος τῆς ἀνακαινιστικῆς δυνάμεως καί χάριτος τοῦ Θεοῦ*»[35] διδάσκεται τόν οὐράνιο βίο καί ὁδηγεῖται πρός αὐτόν[36], ἀνέρχεται στούς οὐρανούς[37], καί γίνεται «*τῇ ἐπιφοιτήσει τῆς χάριτος*» υἱός Θεοῦ[38], γίνεται «*ὅλος ἐν ὅλῳ.. τῷ Θεῷ*»[39], ἀνοίγεται σ' αὐτόν ἡ θύρα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν- ἐπειδή τήν θύρα τῶν ἀρετῶν διά πράξεων ἔκρουσε[40], -καθίσταται ἀπαθής-[41] διότι ἡ ἀπάθεια διαδέχεται τήν κατά ἀρετήν πρακτική φιλοσοφία[42]- καί, τέλος, λαμβάνει τό μέγα τῆς θεώσεως δῶρο.[43] Γι' αὐτό τόν λόγο ἡ διάρκεια πραγματοποιήσεως τῶν ἀρετῶν εἶναι ἴση μέ τήν διάρκεια τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀρετή δέν γνωρίζει κόπους καί εἶναι *ἄχρονος*, ὅπως καί ὁ Θεός πού τήν γέννησε. Ὅποιος δέ κατανοήσει «*τήν ἀπεραντοσύνη τῆς ἀρετῆς, δέ σταματᾶ τότε τήν πορεία του πρός αὐτήν, γιά νά μή ζημιωθεῖ τήν ἴδια τήν ἀρχή καί τό τέλος τῆς ἀρετῆς, δηλαδή τόν Θεό, σταματώντας στόν ἑαυτό του τήν κίνηση τῆς ἐπιθυμίας*»[44]. Ἡ ἀρετή κρύβει μέσα της τόν Χριστό, διότι

---

33. *Ὁ.π.* 56, PG 90, 584CD.

34. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Τόμος δογματικός*, PG 91, 57 B. Πρβλ. *Περί διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1065D.

35. Γ. Μαντζαρίδη, *Ἡ περί θεώσεως διδασκαλία Γρηγορίου Παλαμᾶ*, Θεσσαλονίκη 1963, 63.

36. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Ἐπιστολή* 12, PG 91, 505 BC.

37. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Τόμος δογματικός*, PG 91, 229 A.

38. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1084A. Πρβλ. *Μυσταγωγία* 20, PG 91, 696 D.

39. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Τόμος δογματικός*, PG 91, 69B. Ὁ Θεός εἶναι φῶς· καί ἡ ἀρετή ὁδηγεῖ τόν ἄνθρωπο στόν Θεό καί ὁ ἄνθρωπος μετέχει τοῦ θείου φωτός. Πρβλ. *Τόμος δογματκός*, PG 91, 285A.

40. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Ἐπιστολή 1*, PG 91, 388B.

41. *Ὁ.π.*, *Ἐπιστολή* 33, PG 91, 628 B.

42. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1393 A. Πρβλ. *Πρός Θαλάσσιον*, 55, PG 90, 541B.

43. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1176 A. *Πρός Θαλάσσιον*, 22, PG 90, 321 B, 324 D.

44. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια θεολογικά*, 3, 15, PG 90, 1265B: «*ἀπειρίαν τῆς ἀρετῆς οὐδέποτε τοῦ κατ' αὐτήν παύεται δρόμου, ἵνα μή ζημιωθῇ αὐτήν τῆς ἀρετῆς τήν ἀρχήν καί τό τέλος, τόν Θεόν λέγω, περί ἑ-*

«οὐσία.... πάντων τῶν ἀρετῶν αὐτός ἐστιν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστός»[45].

Ὁ ἅγιος Μάξιμος στά ἔργα του κατ᾽ ἐπανάληψη ἀναφέρεται στήν τετράδα τῶν ἀρετῶν, ἤτοι τήν φρόνηση, τήν ἀνδρεία, τήν σωφροσύνη καί τήν δικαιοσύνη, τίς ὁποῖες χαρακτηρίζει ὡς *γενικές ἀρετές*[46]. Τίς ἀρετές αὐτές τίς παραλληλίζει μέ τέσσερα στοιχεῖα τοῦ φυσικοῦ κόσμου, τόν αἰθέρα, τόν ἀέρα, τό ὕδωρ καί τήν γῆ. Ἡ πρώτη ἀρετή, ἡ φρόνηση παραλληλίζεται μέ τόν αἰθέρα. «*Γιατί, αὐτό πού εἶναι, ὅπως λένε, ὁ αἰθέρας, δηλαδή τό πύρινο στοιχεῖο τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, αὐτό εἶναι ἡ φρόνηση στό διανοητικό κόσμο*[47]*, σάν φωτιστική ἱκανότητα καί πού ἀποδεικνύει τούς ἀτομικούς πνευματικούς λόγους καθενός ἀπό τά ὄντα, φανερώνοντας μέ αὐτούς ἀλάνθαστα τήν αἰτία τῶν ὅλων καί ἕλκοντας τόν ψυχικό πόθο πρός τό Θεῖο*[48]. Ἡ δεύτερη ἀρετή, ἡ ἀνδρεία, παραλληλίζεται μέ τόν ἀέρα: «*Καί αὐτό πού εἶναι στόν αἰσθητό κόσμο ὁ ἀέρας, αὐτό εἶναι στόν πνευματικό κόσμο ἡ ἀνδρεία, ὡς ἱκανότητα κινητική καί συνεκτική τῆς ἔμφυτης πνευματικῆς ζωῆς, καί μαζί διεγερτική καί πού διακόπτει τήν ψυχική σχετικά μέ τό Θεῖο ἀεικινησία*[49]. Ἡ τρίτη ἀρετή, ἡ σωφροσύνη παραλληλίζεται μέ τό νερό: «*Καί αὐτό πού εἶναι στόν αἰσθητό κόσμο τό νερό, αὐτό εἶναι στό διανοητικό κόσμο ἡ σωφροσύνη, ὄντας ἱκανότητα πού προξενεῖ τήν πνευματική ζωτική γονιμότητα καί γεννᾶ τήν ἐπιθυμία πρός τό Θεῖο τήν πάντοτε ἀναβλύζουσα ἐρωτική θέλξη*»[50]. Τέλος γιά τήν τέταρτη ἀρετή, τήν

αυτόν στήσας τήν κίνησιν τῆς ἐφέσεως».

45. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1081D.

46. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια ἀγάπης* 2, 79, PG 90, 1009 B.

47. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1245 B.: «*Ὅπερ... ἐστιν... ὁ αἰθήρ, ἤγουν τό πύρινον στοιχεῖον ἐν τῷ κατ᾽ αἴσθησιν κόσμῳ, τοῦτο ἐν τῷ κόσμῳ τῆς διανοίας ἐστίν ἡ φρόνησις.*

48. *Ὅ.π.*, PG 91, 1245 B: «*ἕξις φωτιστική καί τῶν ἐφ᾽ ἑκάστου τῶν ὄντων ἰδίως πνευματικῶν λόγων ἀποδεικτική, τήν ἐν ὅλοις ἀπλανῶς δι᾽ αὐτῶν αἰτίαν ἐκφαίνουσα, καί τῆς κατά ψυχήν περί τό θεῖον ἐφέσεως ἑλκτικήν*».

49. *Ὅ.π.*, PG 91, 1245 B: «*ὅπερ ἐστίν ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ ὁ ἀήρ, τοῦτο ἐν τῷ κατά διάνοιαν κόσμῳ ἀνδρείαν*», δηλαδή «*ἕξις κινητική, καί τῆς ἐμφύτου κατά πνεῦμα ζωῆς συνεκτική τε ἅμα καί δραστική, καί τῆς κατά ψυχήν περί τό θεῖον ἀεικινησίας τονωτικήν*».

50. *Ὅ.π.*, PG 91, 1245 B: «*Ὅπερ ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ ἐστί τό ὕδωρ, τοῦτο*

δικαιοσύνη, τήν ὁποία παραλληλίζει μέ τή γῆ γράφει: «*Καί αὐτό πού εἶναι στόν αἰσθητό κόσμο ἡ γῆ, αὐτό στόν πνευματικό κόσμο εἶναι ἡ δικαιοσύνη, ἱκανότητα πού γεννᾶ κατά εἶδος ὅλους τούς λόγους τῶν ὄντων κι ἀπονέμει ἐξίσου στό καθένα τήν πνευματική ζωτική δόση καί ἀμετακίνητη θεμελίωση τῆς βάσης τους μέσα στό καλό*»[51].

Τίς ἀρετές αὐτές, ὅπως ἀναφέραμε, ὁ ἅγιος Μάξιμος τίς ὀνομάζει «*γενικές ἀρετές*» διότι ἀπ᾽ αὐτές πηγάζουν δύο ἄλλες ἀρετές «*γενικώτεραι κατά σύνθεσιν*», ἤτοι ἡ σοφία καί ἡ πραότης. Ὅλες δέ αὐτές οἱ ἀρετές συγκεντρώνονται «*εἰς τήν πασῶν γενικωτάτην ἀρετήν, τήν ἀγάπην*»[52]. Πράγματι ἀπό τήν φρόνηση καί τήν δικαιοσύνη ἔχουμε τήν σοφία, «*ἐπειδή εἶναι αἰτία συνεκτική τῆς φρόνιμης γνώσης καί τῆς δίκαιης ἐπιστήμης*», ἀπό δέ τήν ἀνδρεία καί τήν σωφροσύνη ἔχουμε τήν πραότητα, «*πού δέν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρά ὁλοκληρωτική ἀκινησία τοῦ θυμικοῦ καί τῆς ἐπιθυμίας πρός ὅσα εἶναι παρά φύσιν*». Ἀπ᾽ ὅλες δέ αὐτές τίς ἀρετές ἔχουμε τήν ἀγάπη «*πού εἶναι ἐκστατική ὅσων προέρχονται ἀπό αὐτήν καί πού προσάγει ὅσα γίνονται ἀπ᾽ αὐτήν καί πού ἑνοποιεῖ ὅσα ἄρχισαν ἀπ᾽ αὐτήν καί κινήθηκαν μέσα σ᾽ αὐτήν καί περατώθηκαν σ᾽ αὐτή, καί ἐξαιρετικά θεοποιητική σέ ὅλα*»[53].

4. *Οἱ τρεῖς ψυχικές δυνάμεις*

Ὁ ἅγιος Μάξιμος, ἀκολουθώντας τήν φιλοσοφική παράδοση

ἐν τῷ τῆς διανοίας κόσμῳ ἐστίν ἡ σωφροσύνη» δηλαδή «*ἕξις... τῆς ἐν Πνεύματι ζωτικῆς γονιμότητος ποιητική καί τῆς ἀειβλύστου κατ᾽ ἔφεσιν περί τό θεῖον ἐρωτικῆς θέλξεως γεννητική*».

51. *Ὅ.π.*, PG 91, 1245 C. «*Ὅπερ ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ ἐστίν ἡ γῆ, τοῦτο ἐν τῷ τῆς διανοίας κόσμῳ ἐστίν ἡ δικαιοσύνη*», δηλαδή «*ἕξις... κατ᾽ εἶδος γεννητική πάντων τῶν ἐν τοῖς οὖσι λόγων καί τῆς ἐν Πνεύματι κατά τό ἴσον ἑκάστῳ ζωτικῆς διαδόσεως ἀπονεμητική καί τῆς οἰκείας ἐν τῷ καλῷ κατά τήν θέσιν βάσεως ἀμετάθετος ἵδρυσις*»

52. *Ὅ.π.*, PG 91, 1249 AB.

53. *Ὅ.π.*, PG 91, 1249 AB. «*ὡς γνώσεως τῆς κατά τήν φρόνησιν καί τῆς κατά τήν δικαιοσύνην ἐπιστήμην ὑπάρχουσαν συνεκτικήν αἰτίαν*»,... *μηδέν ἄλλο τυγχάνουσαν ἤ θυμοῦ καί ἐπιθυμίας παντελῆ πρός τά παρά φύσιν ἀκινησίαν*..., *ἐκστατικήν οὖσαν τῶν ἐξ αὐτῆς καί προσαγωγικήν τῶν δι᾽αὐτῆς καί ἑνοποιητικήν τῶν εἰς αὐτήν ἀρξαμένων τε καί κινηθέντων καί ληξάντων καί διαφερόντως ἐπί πᾶσι θεοποιητικήν*».

καθώς καί πολλούς Πατέρες καί ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς, κάνει λόγο γιά τίς τρεῖς ψυχικές δυνάμεις ἤ μέρη τῆς ψυχῆς: τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, τοῦ θυμικοῦ καί τοῦ λογιστικοῦ. Καθένα ἀπ᾽ αὐτά τά μέρη ἔχει συγκεκριμένη λειτουργία. α) Τό λογιστικό κινεῖται «*πρός τήν τῆς αἰτίας καί τῶν περί τήν αἰτίαν τῶν καλῶν ζήτησιν*» β) Τό ἐπιθυμητικό « *πρός πόθον τῶν ζητουμένων*, καί γ) τό θυμικό «*πρός φυλακήν καί στοργήν*»[54]. Γιά τή πνευματική καλλιέργεια τῶν τριῶν αὐτῶν μερῶν τῆς ψυχῆς ὁ ἅγιος Μάξιμος προτείνει τρεῖς ἀρετές, οἱ ὁποῖες ἐπιδροῦν ἀμέσως στά τρία μέρη τῆς ψυχῆς. Προτείνει τήν ἐγκράτεια γιά τό ἐπιθυμητικό μέρος, τήν ἀγάπη γιά τό θυμικό καί τήν προσευχή γιά τό λογιστικό[55].

4.1. *Ἡ ἐγκράτεια γιά τό ἐπιθυμητικό μέρος τῆς ψυχῆς*

Ἡ ἐγκράτεια εἶναι ἡ ἀρετή, τήν ὁποία προτείνει ὁ ἅγιος Μάξιμος γιά τήν θεραπεία-ἴαση τοῦ ἐπιθυμητικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς[56].

Ὡς πάθη ἤ ἐμπαθεῖς λογισμοί τῆς ἐπιθυμίας εἶναι γιά τόν ἅγιο Μάξιμο «*ὁ φίλαυτος, δηλαδή ὁ γαστρίμαργος λογισμός, πού ἀκολουθεῖται σταθερά ἀπό τόν λογισμό τῆς πορνείας καί τῆς φιλαργυρίας καί τῆς λύπης...*»[57]. Τά πάθη αὐτά τῆς ψυχῆς, τά ὁποῖα χαρακτηρίζονται ἀπό τόν ἅγιο Μάξιμο σωματικά[58], διότι ἔχουν τίς ἀφορμές ἀπό τό σῶμα, πρέπει νά κατανικηθοῦν, ὥστε τό ἐπιθυμητικό μέρος τῆς ψυχῆς νά παραμείνει καθαρό καί ἀπαλλαγμένο ἀπό κάθε

---

54. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρός Θαλάσσιον*, 55, PG 90, 544A. Πρβλ. PG 90, 392 B, 393 B.

55. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια ἀγάπης*, 4, 15, PG 90, 1052A: «*Εὐλόγως κινεῖται ἡ ψυχή, ὅταν τό ἐπιθυμητικόν αὐτῆς τῇ ἐγκρατείᾳ πεποίηται· τό δέ θυμικόν, τῆς ἀγάπης ἀντέχεται, τό μῖσος ἀποστρεφόμενον· τό δέ λογιστικόν, πρός τόν Θεόν διάγει, διά προσευχῆς καί θεωρίας, πνευματικῆς*». Πρβλ. καί *Λόγος ἀσκητικός*, PG 90, 925 D-928A.

56. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια ἀγάπης*, 4, 44, PG 90, 1057B.

57. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρός Θαλάσσιον*, 49 (Σχόλιο 20), PG 90, 464D. «*ὁ φίλαυτος, ἤγουν γαστρίμαργος λογισμός, ᾧ παρέπεται πάντως ὁ τῆς πορνείας λογισμός καί ὁ τῆς φιλαργυρίας καί ὁ τῆς λύπης...*» Πρβλ. *Κεφάλαια ἀγάπης*, 3, 56, PG 90, 1033 BC.

58. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια ἀγάπης*, 1, 64, PG 90, 9793 B.

γήϊνη ἤ σαρκική ἐπιθυμία. Μποροῦν δέ νά κατανικηθοῦν[59] εὐκολώτερα ἀπό τά ψυχικά πάθη[60]. Προτείνει γι᾽ αὐτό τήν νηστεία[61], τήν σωφροσύνη[62] καί τήν ἐγκράτεια[63] γιά τόν «μαρασμόν» καί τήν κάθαρση αὐτῶν τῶν παθῶν, τονίζοντας ἰδιαιτέρως τήν ἀξία τῆς ἐγκρατείας[64], ἡ ὁποία μαραίνει τήν ἐπιθυμία[65], διατηρεῖ ἀπαθή τόν νοῦ *καί ἀπό τά πράγματα καί ἀπό τά νοήματα, «πρός τε τά πράγματα καί πρός τά τούτων νοήματα»*[66] καί λαμβάνει ὡς μισθό τήν ἀπάθεια[67].

4.2. *Ἡ ἀγάπη γιά τό θυμικό μέρος τῆς ψυχῆς*

Ἡ ἀγάπη εἶναι ἴσως ἡ δυσκολώτερη ἀρετή, διότι ἡ ἀληθινή πραγμάτωσή της ἀπαιτεῖ πραγματικές θυσίες. Ἀπευθύνεται πρός κάθε ἄνθρωπο, χωρίς νά ἐμποδίζεται ἀπό ὑπολογισμούς καί συμφέροντα. Γιά νά ἐπιτευχθεῖ αὐτή ἡ ἀγάπη πρέπει ὁ ἄνθρωπος, ἄν καί βιώνει ἐπί τῆς γῆς νά πολιτεύεται ἐν οὐρανοῖς, διότι «ἐκεῖνος πού ἀγαπᾶ τό Θεό προτιμᾶ ἀπό ὅλα ἐκεῖνα πού ἔχουν γίνει ἀπ᾽ αὐτόν τή γνώση αὐτοῦ, καί εἶναι ἀδιάκοπα προσκολλημένος μέ πόθο σ᾽ αὐτήν»[68]. Εἶναι ἀδύνατη ἡ ἀγάπη πρός τόν Θεό, ἐάν δέν ὑπάρχει ἀγάπη πρός τόν πλησίον. «*Ὁ ἀγαπῶν τόν Θεόν*», λέγει, «*οὐ δύναται μή καί πάντα ἄνθρωπον ὡς ἑαυτόν ἀγαπῆσαι*». (Ἐκεῖνος πού ἀγαπᾶ τό Θεό δέν εἶναι δυνατό νά μήν ἀγαπήσει καί κάθε ἄνθρωπο σάν τόν ἑαυτό του»[69].

---

59. *Ὅ.π.*, 1, 66, PG 90, 973 C.

60. Ψυχικά πάθη χαρακτηρίζονται τά πάθη τοῦ θυμικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς πού εἶναι: ἡ ὀργή, ἡ ἀκηδία, ἡ κενοδοξία καί ἡ ὑπερηφάνεια. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρός Θαλάσσιον*, 49 (Σχόλιο 20), PG 90, 464D. Πρβλ. *Κεφάλαια ἀγάπης*, 3, 56 PG 90, 1033 BC.

61. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια ἀγάπης*, 1,79, PG 90, 977C.

62. *Ὅ.π.*, 4, 44, PG 90, 1057 B.

63. *Ὅ.π.*

64. *Ὅ.π.*, 4, 86, PG 90, 1068 AB.

65. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Λόγος ἀσκητικός*, PG 90, 925D-928A.

66. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια ἀγάπης*, 3, 39, PG 90, 1028D.

67. *Ὅ.π.*, 2, 25, PG 90, 992 B.

68. *Ὅ.π.*, 1, 4, PG 90, 961 BC.:«*ὁ ἀγαπῶν τόν Θεόν, πάντων τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ γεγονότων προτιμᾷ τήν γνῶσιν αὐτοῦ ἀδιαλείπτως, διά πόθου, ταύτῃ προσκαρτερεῖ*».

69. *Ὅ.π.*, 1, 13, PG 90, 964B.

Σέ ἄλλο δέ σημεῖο λέγει: «*ὁ τόν Θεόν ἀγαπῶν, καί τόν πλησίον πάντως ἀγαπᾷ*»[70]. Ἀγάπη πρός τόν Θεό καί μῖσος πρός τόν πλησίον δέν συμβιβάζονται: «*Ἐκεῖνος πού βλέπει ἴχνος μίσους μέσα στήν καρδιά του γιά ὁποιοδήποτε πταῖσμα πρός τόν ὁποιοδήποτε ἄνθρωπο, εἶναι ξένος ἐξ ὁλοκλήρου τῆς ἀγάπης πρός τό Θεό· διότι ἡ ἀγάπη πρός τό Θεό δέν ἀνέχεται τελείως τό μῖσος πρός τόν ἄνθρωπο*»[71].

Ἡ ἀγάπη κατά τόν ἅγιο Μάξιμο «*εἶναι ἡ ὁδός τῆς ἀλήθειας, μέ τήν ὁποία αὐτοαποκλήθηκε ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, πού ὁδηγεῖ στόν Θεό καί Πατέρα ἐκείνους πού τήν πορεύονται καθαρούς ἀπό κάθε εἶδος κακοῦ. Αὐτή εἶναι ἡ θύρα, ἀπό τήν ὁποία ὅποιος περάσει φθάνει στά Ἅγια τῶν ἁγίων καί ἀξιώνεται νά γίνει θεατής τοῦ ἀπροσπέλαστου κάλλους τῆς ἁγίας καί βασιλικῆς Τριάδος. Αὐτή εἶναι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή, στήν ὁποία ὅποιος φυτέψει μόνιμα τόν ἑαυτόν του ἀξιώνεται νά γίνει μέτοχος θεϊκῆς ποιότητας*»[72].

Τό θυμικό μέρος τῆς ψυχῆς θεραπεύεται, κατά τόν ἅγιο Μάξιμο, μόνο μέ τήν ἀγάπη καί μάλιστα τῆς «*μακροθυμούσης ἀγάπης*»[73] ἤ τῆς «*πνευματικῆς ἀγάπης*» ἡ ὁποία ἀντιστέκεται στό μῖσος[74] καί ἡ ὁποία δέν κάνει διάκριση μεταξύ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀγάπη αὐτή μαραίνει τό θυμικό μέρος τῆς ψυχῆς[75] καί ἀποτελεῖ «*φάρμακον μεῖζον*» κατά τοῦ θυμικοῦ της μέρους[76].

---

70. *Ὅ.π.*, 1,23, PG 90, 965A.

71. *Ὅπ.* 1, 15, PG 90, 964C. : «*Ὁ ἴχνος μίσους βλέπων ἐν τῇ ἑαυτοῦ καρδίᾳ δι' οἱονδήποτε πταῖσμα πρός τόν οἱονδήποτε ἄνθρωπον, ἀλλότριος τυγχάνει πάμπαν τῆς εἰς Θεόν ἀγάπης. Διότι ἡ εἰς Θεόν ἀγάπη τοῦ εἰς τόν ἄνθρωπον μίσους παντελῶς οὐκ ἀνέχεται*».

72. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Ἐπιστολή* 2, PG 91, 404 A καί ΕΠΕ 15B, 66: «*Αὕτη ἐστίν ἡ τῆς ἀληθείας ὁδός, ἥν ἑαυτόν ὀνομάσας ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τούς ἐν αὐτῇ ὁδεύοντας τῷ Θεῷ καί Πατρί καθαρούς παντοίων γενομένους παθῶν παρίστησιν. Αὕτη ἐστίν ἡ θύρα, δι' ἧς ὁ εἰσερχόμενος εἰς τά Ἅγια γίνεται τῶν ἁγίων καί τοῦ ἀπροσίτου κάλλους τῆς ἁγίας καί βασιλικῆς Τριάδος θεατής γενέσθαι καθίσταται ἄξιος. Αὕτη ἐστίν ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή, ἐν ᾗ ὁ παγίως ἑαυτόν ἐνριζώσας, θείας καταξιοῦται μέτοχος γενέσθαι ποιότητος*».

73. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια ἀγάπης*, 4, 26, P G 90, 1053B. Πρβλ. *Α' Κορ.* 13,4.

74. *Ὅ.π.*, 4, 44, PG 90, 1057 B.

75. *Ὅ.π.*, 1, 65, PG 90, 973 C.

76. *Ὅ.π.*, 1, 66, PG 90, 973 C.

4.3. *Ἡ προσευχή γιά τό λογιστικό μέρος τῆς ψυχῆς*

Ὁ ἀγώνας ἐναντίον τῶν λογισμῶν[77] καί ἰδιαίτερα ἐναντίον ὅλων τῶν ἐμπαθῶν λογισμῶν, τούς ὁποίους ὑποβάλλουν στόν νοῦ οἱ δαίμονες[78], κυρίως ὅταν βλέπουν τόν νοῦ νά προκόπτει στήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ[79], εἶναι δυσχερέστατος. Μέ τήν προσευχή ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ νά διώξει ἀπό τόν νοῦ καί αὐτά ἀκόμη «*τά ψιλά τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων νοήματα καί τά πάντων τῶν γεγονότων θεωρήματα*»[80] (*τά ἁπλά νοήματα τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, καί τίς σκέψεις ὅλων τῶν ὄντων*) καί νά προσκολληθεῖ ἀνεπιφύλακτα στό Θεό. Ὅταν τό πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου φθάσει στό σημεῖο ἐκεῖνο, κατά τό ὁποῖο «*οὐδέν οὐδέποτε περιστατικόν τοῦ κόσμου*», τό ταράσσει, τότε ὁ ἄνθρωπος πέτυχε τήν ἀκρότατη κατάσταση τῆς προσευχῆς, τήν τελεία προσευχή[81]. «*Ὅπως ἀκριβῶς τό σῶμα ὅταν πεθάνει ἀποχωρίζεται ἀπό ὅλα τά πράγματα τοῦ κόσμου, ἔτσι καί ὁ νοῦς, ὅταν φθάσει στό ἀνώτερο στάδιο τῆς προσευχῆς, πεθαίνει κατά κάποιο τρόπο καί ἀποχωρίζεται ἀπό ὅλα τά νοήματα τοῦ κόσμου*»[82].

Μέ τήν ἐγκράτεια, λοιπόν, τήν ἀγάπη καί τήν προσευχή ὁ ἄνθρωπος γίνεται κύριος τῶν αἰσθήσεών του καί τίς κατευθύνει στό πνευματικό τους ἔργο. Ὁ ἅγιος Μάξιμος τονίζει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν καλεῖται νά νεκρώσει ἤ νά ἐκριζώσει τά πάθη, διότι κανένα κακό δέν δημιουργήθηκε ἀπό τόν Θεό στήν ψυχή, ἀλλά νά ἀποτρέψει τήν ψυχή του ἀπό τά πονηρά πάθη καί νά τήν ὁδηγήσει στό Θεό. Πάθος εἶναι καί ἡ ἀγάπη, ἀλλά πάθος «*μακάριον*»[83]. Καί ἡ ἀπάθεια εἶναι

---

77. *Ὅ.π.*, 1, 63, PG 90, 973 B.

78. *Ὅ.π.*, 1, 91, PG 90, 981 AB.

79. *Ὅ.π.*, 2, 14, PG 90, 988 BC.

80. *Ὅ.π.*, 3, 49, PG 90, 1032 B. Πρβλ. 2, 7, PG 90, 955 BC.

81. *Ὅ.π.*, 1, 88, PG 90, 981 A. Ὁ ἅγιος Μάξιμος διακρίνει δύο ἀκρότατες καταστάσεις τῆς προσευχῆς· «*ἡ μέν τοῖς πρακτικοῖς, ἡ δέ τοῖς θεωρητικοῖς ἐπισυμβαίνουσα· Καί ἡ μέν ἐκ φόβου Θεοῦ καί ἐλπίδος ἀγαθῆς, τῇ ψυχῇ ἐγγίνεται· ἡ δέ ἀπό θείου ἔρωτος καί ἀκροτάτης καθάρσεως*».

82. *Ὅ.π.*, 2, 62, PG 90, 1004D.: «*Ὥσπερ τό σῶμα ἀποθνῆσκον πάντως χωρίζεται τῶν τοῦ κόσμου, οὕτω καί ἡ ψυχή τήν ἀκροτάτην ἐκείνην τῆς προσευχῆς κατάστασιν μελετῶσα καί ἀποθνῄσκουσα, πάντων χωρίζεται τῶν τοῦ κόσμου νοημάτων*».

83. *Ὅ.π.*, 3, 67, PG 90, 1037A.

πάθος, «*τό ὁποῖον ἀντικαθιστᾶ καί ἐξαφανίζει τό πάθος τῆς σαρκός, φέρον ἀντ᾽ ἐκείνου τόν θησαυρόν τῶν ἀρετῶν*»[84].

Συνοψίζοντας ὁ ἅγιος Μάξιμος ὅλα τά ἀναφερόμενα στά τρία μέρη τῆς ψυχῆς γράφει: «*Ἐάν θέλεις νά εἶσαι δίκαιος δίνε αὐτό πού ἀναλογεῖ στό καθένα ἀπό τά δύο μέρη σου, ἐννοῶ στήν ψυχή καί στό σῶμα. Στό λογιστικό μέρος τῆς ψυχῆς δίνε ἀναγνώσματα, πνευματικά θεωρήματα, καί προσευχή, στό θυμικό μέρος αὐτῆς δίνε πνευματική ἀγάπη, πού ἀντιστέκεται στό μῖσος, καί στό ἐπιθυμητικό μέρος αὐτῆς δίνε σωφροσύνη καί ἐγκράτεια, ἐνῶ στή σάρκα δίνε τροφές καί ἐνδύματα ἐκεῖνα μόνο πού εἶναι τά πιό ἀναγκαῖα*»[85].

5. *Ὁ ρόλος τοῦ νοῦ στήν πνευματική ἀνύψωση καί τελείωση τοῦ ἀνθρώπου*

Ὁ ἅγιος Μάξιμος ἀναφερόμενος κατ᾽ ἐπανάληψη στό νοῦ, ὑπογραμμίζει τόν θετικό ρόλο πού παίζει ὁ νοῦς στήν πνευματική τελείωση τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ κάθαρση τοῦ νοῦ ἐπιτυγχάνεται μέ τή σταθερά καί διαρκή προσευχή, μέ τήν ὁποία ὁ νοῦς «ἔξω σαρκός καί κόσμου»[86] γίνεται: «*Νοῦς πού ἑνώνεται μέ τόν Θεό καί παραμένει γιά πάντα ἑνωμένος μέ αὐτόν μέ τήν προσευχή καί τήν ἀγάπη, γίνεται σοφός, ἀγαθός, δυνατός, φιλάνθρωπος, εὐσπλαχνικός καί μακρόθυμος, καί γενικά φέρει μαζί του ὅλα σχεδόν τά θεῖα γνωρίσματα*»[87].

---

85. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια ἀγάπης*, 4, 44, PG 90, 1057 B. «*εἰ θέλεις εἶναι δίκαιος, ἀπόνεμε ἑκάστῳ τῶν ἐν σοί μερῶν τά κατ᾽ ἀξίαν· ψυχῇ λέγω καί σώματι· καί τῷ μέν λογιστικῷ τῆς ψυχῆς ἀναγνώσματα καί θεωρήματα πνευματικά καί προσευχήν· τῷ δέ θυμικῷ, ἀγάπην πνευματικήν, τήν τῷ μίσει ἀντικειμένην· τῷ δέ ἐπιθυμητικῷ, σωφροσύνην καί ἐγκράτειαν· τῷ δέ σαρκίῳ, διατροφάς καί σκεπάσματα, τά μόνα ἀναγκαιότερα*». Πρβλ. καί 4, 80, *PG* 90, 1068 C.

86. *Ὅ.π.*, 2, 61, PG 90, 1004C. Σέ ἄλλο σημεῖο ὁ ἅγιος Μάξιμος γράφει: «*Αἱ μέν ἀρεταί, τῶν παθῶν τόν νοῦν χωρίζουσι· αἱ δέ πνευματικαί θεωρίαι, τῶν ψιλῶν νοημάτων· ἡ δέ καθαρά προσευχή, αὐτῷ αὐτόν παρίστησι τῷ Θεῷ*». *Κεφάλαια ἀγάπης*, 3, 44, PG 90, 1029 B.

87. *Ὅ.π.*, 2,52, PG 90, 1001 B: «*Νοῦς Θεῷ συναπτόμενος καί αὐτῷ ἐγχρονίζων διά προσευχῆς καί ἀγάπης, σοφός γίνεται καί ἀγαθός καί δυνατός καί φιλάνθρωπος καί ἐλεήμων καί μακρόθυμος, καί, ἁπλῶς εἰπεῖν, πάντα σχεδόν τά θεῖα ἰδιώματα ἐν ἑαυτῷ περιφέρει*».

῾Ο ἅγιος Μάξιμος μιλάει γιά πράγματα καί νοήματα πού μποροῦν νά ἐνοχλήσουν τόν νοῦ. Μιλάει μάλιστα περί «*τῶν ἐν τῇ ψυχῇ*», «*τῶν ἐν τῷ σώματι*» καί τῶν «*περί τό σῶμα πραγμάτων*»[88]. ᾽Αποδίδει δέ πολύ μεγάλη σημασία στήν καλή ἤ κακή χρήση του, καθόσον ἀπό τήν καλή ἤ κακή χρήση τους ἐξαρτᾶται τό ἐάν ὁ ἄνθρωπος θά γίνει ἐνάρετος ἤ φαῦλος[89]. Τά πράγματα αὐτά κρύπτουν νοήματα, τά ὁποῖα ὅταν φθάνουν στό νοῦ, ὁ νοῦς καλεῖται νά κάνει χρήση αὐτῶν. ῾Η διαφορά πού ὑπάρχει μεταξύ πραγμάτων καί νοημάτων βρίσκεται στό ὅτι τά πράγματα «*ἔξωθέν εἰσι τοῦ νοῦ, τά δέ τούτων νοήματα ἔσωθεν συνίστανται*» = (τά αἰσθητά πράγματα βρίσκονται ἔξω ἀπό τό νοῦ, ἐνῶ οἱ λογισμοί αὐτῶν βρίσκονται μέσα στό νοῦ)[90].

Τά πράγματα, αὐτά καθ᾽ ἑαυτά, δέν εἶναι κακά: «*κανένα ἀπ᾽ αὐτά δέν εἶναι ἀπό τή φύση του κακό, ἀλλά ἀνάλογα μέ τή χρήση τους γίνονται γενικῶς εἴτε καλά εἴτε κακά*»[91]. ῾Η ποιότητά τους ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ὀρθή ἤ λανθασμένη χρήση ἀπό τόν νοῦ· «*διότι τήν ἐσφαλμένη χρήση τῶν λογισμῶν ἀκολουθεῖ ἡ κακή χρησιμοποίηση τῶν πραγμάτων (τῇ γάρ ἐσφαλμένῃ τῶν νοημάτων χρήσει ἡ παράχρησις τῶν πραγμάτων ἀκολουθεῖ)*»[92].

῾Ο νοῦς λοιπόν εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἀναλαμβάνει ὅλο

---

88. *῞Ο.π.*, 2, 76, PG 90, 1008CD. Λέει ὁ ἅγιος Μάξιμος: «*῎Αλλο ἐστί πρᾶγμα καί ἄλλο νόημα καί ἄλλο πάθος, Καί πρᾶγμα μέν ἐστιν, οἷον ἀνήρ, γυνή, χρυσός, καί τά ἑξῆς· νόημα δέ, οἷον μνήμη ψιλή τινος τῶν προειημένων· πάθος δέ, οἷον φιλία ἄλογος ἤ μῖσος ἄκριτόν τινος τῶν προειρημένων...*». *Κεφάλαια ἀγάπης*, 3, 42, PG 90, 1029 A. Παρακάτω γράφει: «*Νόημά ἐστιν ἐμπαθές, λογισμός σύνθετος ἀπό πάθους καί νοήματος. Χωρίσωμεν τό πάθος ἀπό τοῦ νοήματος καί ἀπομένει ὁ λογισμός ψιλός· χωρίσωμεν δέ δι᾽ἀγάπης πνευματικῆς καί ἐγκρατείας, ἐάν θέλωμεν*». *Κεφάλαια ἀγάπης*, 3, 43, PG 90, 1029 B.

89. *῞Ο.π.*, 2, 75, PG 90, 1008 C: *Τό οὖν εὖ τούτοις χρήσασθαι ἤ κακῶς ἤ τοῖς περί ταῦτα συμβεβηκόσιν, ἤ ἐναρέτους ἤ φαύλους ἡμᾶς ἀποφαίνει*».

90. *῞Ο.π*, 2, 73, PG 90, 1008 A.

91. *῞Ο.π.*, 2, 76, PG 90, 1008 CD. Πρβλ. καί 3, 4, PG 90, 1017 BC «*Οὐ τά βρώματα κακά, ἀλλ᾽ ἡ γαστριμαργία· οὐδέ ἡ παιδοποιΐα, ἀλλ᾽ ἡ πορνεία· εἰ δέ τοῦτο, οὐδέν ἐν τοῖς οὖσι κακόν, εἰ μή, ἡ παράχρησις, ἥτις συμβαίνει ἐκ τῆς τοῦ νοῦ ἀμελείας περί τήν φυσικήν γεωργίαν*»,

92. *῞Ο.π.*, 2, 73, PG 90, 1008 AB. Πρβλ. 2, 78, PG 90, 1009 A καί 3,3, PG 90, 1017C.

τό βάρος τῆς ἠθικῆς τελείωσης καὶ θέωσης τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ κλιμάκωση τῶν ἐνεργειῶν τοῦ νοῦ συνοψίζεται ἀπό τόν ἅγιο Μάξιμο στά ἑξῆς: ὁ νοῦς χωρίζεται «*πρῶτα ἀπό τά πάθη, ὕστερα ἀπό τούς ἐμπαθεῖς λογισμούς· κατόπιν ἀπό τούς λόγους τῆς φύσης καί τούς περί τήν φύση. Μετά ἀπό τά νοήματα καί τίς γνώσεις γύρω ἀπ᾽ αὐτά. Καί τελευταῖα διατρέχοντας τούς ποικίλους λόγους περί Προνοίας, φθάνει στόν ἄγνωστο γι᾽ αὐτόν λόγο τῆς μονάδος, κατά τόν ὁποῖο ὁ νοῦς βλέπει τήν ἀτρεψία (τῆς θεϊκῆς μονάδος) χαίρει ἀνεκλάλητη χαρά, διότι πῆρε τήν εἰρήνη ἀπό τόν Θεό, ἡ ὁποία εἶναι ὑπεράνω ἀπό κάθε νοῦ*»[93]. Ὁ νοῦς εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος δέχεται τόν φωτισμό τῆς θείας καί ἀμάχου μονάδος[94] καί ἑνώνεται μέ τόν Θεό καί γίνεται «*τῇ μεθέξει Θεός*»[95]. Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὑπογραμμίζει ὅτι ὁ νοῦς σέ ὅλη αὐτή τήν πορεία του βοηθεῖται ἀπό τίς τρεῖς του δυνάμεις: τή λογική, τήν ἐπιθυμητική καί τή θυμική[96], τονίζοντας ὅτι γιά νά κινηθεῖ ὁ νοῦς κατά φύσιν πρέπει ἡ ἐπιθυμία καί ὁ θυμός νά ὑποταγοῦν στό λόγο[97].

6. *Ἡ ἀπάθεια*

Ἀπάθεια (ἀ-πάθος) κατά τόν ἅγιο Μάξιμο εἶναι «*εἰρηνική κατάστασις τῆς ψυχῆς, καθ᾽ ἥν δυσκίνητος γίνεται ψυχή πρός κακίαν*»[98]. Γιά νά πετύχει ὁ ἄνθρωπος τήν «*εἰρη-*

---

93. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια γνωστικά*, 2,8, PG 90, 1128C: «*Ὁ νοῦς πρῶτον χωρίζεται τῶν παθῶν· ἔπειτα τῶν ἐμπαθῶν λογισμῶν· εἶτα φύσεως καί τῶν περί φύσιν λόγων· εἶτα νοημάτων, καί τῶν περί αὐτά γνώσεων· καί τελευταῖον, τῶν περί Προνοίας λόγων διαδράς τό ποικίλον, εἰς αὐτόν ἀγνώστως καταντᾷ τόν περί μονάδος λόγον· καθ᾽ ὅν μόνον θεωρήσας ἑαυτοῦ ἀτρεψίαν ὁ νοῦς, χαίρει τήν ἀνεκλάλητον χαράν· ὡς τήν εἰρήνην εἰληφώς τοῦ Θεοῦ, τήν ὑπερέχουσαν πάντα νοῦν*».

94. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια θεολογικά*, 1, 94, PG 90, 1220 A.

95. *Ὅ.π.*, 2, 13, PG 90, 1225B.

96. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια Θεολογικά*, 2, 73, PG 90, 1248 BC. Ὁ νοῦς παράλληλα μέ τά τρία μέρη τῆς ψυχῆς ἔχει τίς παραπάνω τρεῖς δυνάμεις; «*Πᾶς νοῦς θείῳ κράτει διεζωσμένος, καθάπερ πρεσβυτέρους τινάς καί ἄρχοντας κέκτηται τήν τε λογικήν δύναμιν.... καί τήν ἐπιθυμητικήν.... ἔτι μήν καί θυμικήν δύναμιν*».

97. *Ὅ.π.*, 1, 63, PG 90, 1204 BC.

98. *Ὅ.π.*, 1, 36, PG 90, 968.

νική κατάσταση τῆς ψυχῆς» δίνει διμέτωπο ἀγώνα: α) Ὑπέρ τῶν ἀρετῶν καί β) κατά τῶν παθῶν. Προσπαθεῖ νά προοδεύει στίς ἀρετές καί νά μειώνει συγχρόνως τά πάθη μέχρι πού νά ἀπαλλαγεῖ τελείως ἀπ᾽ αὐτά. Εἶναι δέ διμέτωπος ὁ ἀγώνας, διότι ὁ ἄνθρωπος ὅσο προοδεύει πνευματικά τόσο περισσότερο βάλλεται ἀπό τούς δαίμονες, τούς γεννήτορες τῶν παθῶν. Ἡ ψυχή δέν εἶναι μέν εὐκίνητη γιά κακία, ἀλλά οὔτε καί ἀκίνητη· εἶναι δυσκίνητη, πού σημαίνει ὅτι χρειάζεται νέος ἀγώνας γιά νά φθάσει ὁ νοῦς στήν τελειότητα. Εἶναι φανερό ὅτι ὁ ἅγιος Μάξιμος μέ τόν ὁρισμό αὐτό δέν ἀναφέρεται στήν τέλεια ἀπάθεια, κατά τήν ὁποία ὁ ἄνθρωπος «*παγιότητα λαμβάνει ἀκίνητον*»[99].

Ὁ ἄνθρωπος ἐξῆλθε ἀπαθής ἀπό τά δημιουργικά χέρια τοῦ Θεοῦ. Ἔχασε ὅμως τήν ἀπάθεια ἐξαιτίας τῆς παραβάσεως[100], τήν ὁποία ἐπρόκειτο νά ἐξαφανίσει ὁ Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ μέ τή σταυρική Του θυσία. Ἔγινε ἄνθρωπος γιά νά ὁδηγήσει ξανά τόν ἄνθρωπο στήν ἀπάθεια καί στήν αἰώνιο ζωή, στήν ἄνω Ἱερουσαλήμ, ὅπως τήν χαρακτηρίζει ὁ ἅγιος Μάξιμος, ἀπό τήν ὁποία ἀπομακρύνθηκε ἐξαιτίας τῶν σαρκικῶν του παθῶν. Ἔγινε ἄνθρωπος γιά νά ὁδηγήσει καί πάλι τόν ἄνθρωπο στό Θεό, τό μόνο «*καθαρόν*» καί «*ἀπαθῆ*»[101].

Ὁ ἅγιος Μάξιμος διακρίνει τέσσερις βαθμούς ἀπαθείας[102]. Ὁ πρῶτος ἀναφέρεται στήν κάθαρση τοῦ σώματος. «*Πρώτη ἀπάθεια εἶναι ἡ πλήρης ἀποχή ἀπό ἐνέργεια τῶν κακῶν, πού θεωρεῖται στούς πρωτοεισερχομένους*»[103]. Ὁ ἄνθρωπος, δηλαδή, κατά τήν πρώτη ἀπάθεια ἔχει νά ἀγωνισθεῖ ἐναντίον τοῦ σώματος, ὥστε νά ἀποφύγει κάθε κακή πράξη πού προέρχεται ἀπό τό σῶμα[104]. Εἶναι φανερό ὅτι κατά τήν

---

99. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρός Θαλάσσιον*, PG 90, 265D. Ὁ ἅγιος Μάξιμος μιλάει μέ σαφήνεια γιά «*μερική*» καί «*τελεία*» ἀπάθεια. *Κεφάλαια ἀγάπης* 4, 53-54, PG 90, 1060.

100. *Ὅ.π.*, 63, PG 90, 681D-684A.

101. *Ὅ.π.*, 55, PG 90, 540 BC.

102. *Ὅ.π.*, 90, PG 90, 544 καί 565.

103. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια θεολογικά*, 3, 51, PG 90, 1281B καί 565B: «*Πρώτη ἐστίν ἀπάθεια, ἡ παντελής ἀποχή τῶν κατ᾽ ἐνέργειαν κακῶν, ἐν τοῖς εἰσαγομένοις θεωρουμένη*».

104. *Ὅ.π.*, 3, 52 PG 90, 1281 D.

πρώτη ἀπάθεια ἡ ἀρετή, ἡ ὁποία διαδραματίζει σπουδαῖο ρόλο, εἶναι ἡ ἐγκράτεια[105].

Ὁ δεύτερος βαθμός ἀπαθείας ἀναφέρεται στήν ἀπαλλαγή τοῦ νοῦ ἀπό τούς ἐμπαθεῖς λογισμούς: «*Δεύτερη εἶναι ἡ πλήρης ἀποβολή τῶν λογισμῶν σχετικά μέ τή συγκατάθεση στά κακά, πού πραγματοποιεῖται σέ ὅσους ἐπιδιώκουν μετά λόγου τήν ἀρετή*»[106]. Γιά νά ἐπιτευχθεῖ ὁ δεύτερος βαθμός ἀπάθειας πρέπει ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου νά παραμείνει μακριά ἀπό κάθε κακή ἐνθύμηση. Δέν εἶναι ἀρκετό δηλαδή νά ἀπαλλαγεῖ ὁ νοῦς μόνο ἀπό τά πάθη, ἀλλά καί ἀπό τίς ἀναμνήσεις τῶν παθῶν. Ὁ δεύτερος λοιπόν βαθμός ἀπαθείας ἀποκλείει ἀπό τόν νοῦ κάθε νοσηρή καί ἐπικίνδυνη ἀνάμνηση.

Ὁ τρίτος βαθμός ἀπάθειας ἀναφέρεται στήν καθαρότητα τῆς καρδίας[107]. Ἡ καρδία τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νά εἶναι γεμάτη ἀπό τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Τήν ἀγάπη ἐκείνη, ἡ ὁποία δέν διακρίνει φίλο ἤ ἐχθρό, πιστό ἤ ἄπιστο, ἀλλά ἔχει ὡς κριτήριο τό κοινό γνώρισμα ἤ τόν κοινό σύνδεσμο ὅλων τῶν ἀνθρώπων, τήν «*φύση*». Ὁ ἀπαθής, λέει ὁ ἅγιος Μάξιμος, «*ἐπειδή κατώρθωσε νά ὑποτάξει τήν τυραννική ἐξουσία τῶν παθῶν καί ἀποβλέπει στή μία φύση τῶν ἀνθρώπων, ὅλους τούς θεωρεῖ ἴσους καί πρός ὅλους συμπεριφέρεται μέ τόν ἴδιο τρόπο*»[108]. Τό μῖσος π.χ., κακία ἡ ὁποία διαταράσσει τήν εἰρηνική κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου, δέν ἔχει θέση στήν καρδιά τοῦ ἀπαθοῦς[109]. Γιά τόν ἅγιο Μάξιμο συνεπῶς τρίτος βαθμός ἀπάθειας εἶναι «*ἡ κατ᾽ ἐπιθυμίαν περί τά πάθη παντελής ἀκινησία*» (ἡ τέλεια ἀκινησία τῆς ἐπιθυμίας γιά τά πάθη)[110].

---

105. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρός Θαλάσσιον*, (Σχόλιο 21), PG 90, 565B.

106. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια θεολογικά*, 3, 51, PG 90, 1281 BC.: «*Δευτέρα δέ, ἡ παντελής κατά διάνοιαν περί τῶν κακῶν συγκατάθεσιν ἀποβολή λογισμῶν, ἐν τοῖς μετά λόγου τῶν ἀρετῶν μετιοῦσι γινομένη*».

107. *Ὁ.π.*, 1, 13, 15, PG 90, 964 BC.

108. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια ἀγάπης*, 2, 30, PG 90, 993 B. «*Ἀνώτερος τῆς τῶν παθῶν τυρανίδος γενόμενος καί εἰς τήν μίαν φύσιν τῶν ἀνθρώπων ἀποβλεπόμενος, πάντας ἐξ ἴσου θεωρεῖ καί πρός πάντας ἴσως διάκειται*»

109. *Ὁ.π.*, 1, 14, PG 90, 964 C.

110. *Ὁ.π.*, 3, 51, PG 90, 1281 C.

Τέταρτος καί τελευταῖος βαθμός ἀπάθειας εἶναι ἐκεῖνος, κατά τόν ὁποῖον ὁ νοῦς ἀπαλλάσσεται καί ἀπό αὐτήν ἀκόμη τήν *«ψιλήν φαντασίαν»* καί πετυχαίνει *«τήν κατά διάνοιαν πασῶν τῶν αἰσθητῶν φαντασιῶν τελείαν ἀπόθεσιν»* (τήν τέλεια ἀπόθεση ὅλων τῶν αἰσθητῶν φαντασιῶν ἀπό τήν διάνοια)[111]. «*Τέταρτη ἀπάθεια*, γράφει ὁ ἅγιος Μάξιμος, *εἶναι ἡ τέλεια κάθαρση κι ἀπό αὐτήν ἀκόμα τήν ἁπλή φαντασία πού ἀπαντᾶται σέ ἐκείνους πού ἔκαναν, μέ τή γνώση καί τή θεωρία, καθαρό καί διαυγές ἔσοπτρο τοῦ Θεοῦ τό ἡγεμονικό τῆς ψυχῆς τους*»[112].

Αὐτοί εἶναι οἱ τέσσερις βαθμοί ἀπάθειας, οἱ ὁποῖοι παρουσιάζουν σαφή ἀλληλουχία. Ὁ ἅγιος Μάξιμος συγκεφαλαιώνοντας τά περί τῆς ἀπάθειας, λέει: «*Ὅποιος λοιπόν ἔχει καθαρίσει τόν ἑαυτό του ἀπό τήν ἐνέργεια τῶν παθῶν κι ἔχει ἐλευθερωθεῖ ἀπό τή συγκατάθεση σ᾽ αὐτά μέ τή διάνοια καί διέκοψε τήν κίνηση τῆς ἐπιθυμίας του γύρω ἀπό αὐτά κι ἔκανε τό νοῦ του ἀμόλυντο καί ἀπό τήν ἁπλή φαντασία της, ἔχοντας πιά τίς τέσσερις γενικές ἀπάθειες, βγαίνει ἀπό τήν ὕλη καί τά ὑλικά καί σπεύδει πρός τή νοερή καί εἰρηνική κατάληξη τῶν νοητῶν*»[113].

7. Ἐπίλογος

Μέ τήν παροῦσα εἰσήγηση δέν ἐξαντλήσαμε τό θέμα τῆς διδασκαλίας τοῦ ἁγίου Μαξίμου γιά τήν πνευματική ζωή. Ὁ πλοῦτος τῶν ἀναφορῶν καί οἱ συμπυκνωμένες θεολογικές καί ἐκκλησιολογικές ἔννοιες στά ἔργα του ἀφήνουν ἄναυδο

---

111. *Ὅ.π.*, 3, 52, PG 90, 1281 D καί PG 90, 565 B::

112. *Ὅ.π.*, 3, 51, PG 90, 1281 C: *«Τετάρτη δέ ἐστιν ἀπάθεια, ἡ καί αὐτῆς τῆς ψιλῆς φαντασίας παντελής κάθαρσις, ἐν τοῖς διά γνώσεως καί θεωρίας καθαρόν καί διειδές ἔσοπτρον τοῦ Θεοῦ ποιησαμένοις τό ἡγεμονικόν, συνισταμένη»*.

113. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια θεολογικά*, 3, 51, PG 90, 1281C: *«Ὁ τοίνυν καθάρας ἑαυτόν ἐνεργείας παθῶν, καί τῆς ἐπ᾽ αὐτοῖς κατά διάνοιαν συγκαταθέσεως ἐλευθερωθείς, καί τῆς περί αὐτά κατ᾽ ἐπιθυμίαν κινήσεως στάσιν λαβών, καί τῆς αὐτῶν ψιλῆς φαντασίας τόν νοῦν καταστήσας ἀμόλυντον, τάς τέσσαρας γενικάς ἀπαθείας ἔχων, ἐξέρχεται τῆς ὕλης καί τῶν ὑλικῶν, καί πρός τήν νοεράν καί θείαν καί εἰρηνικήν τῶν νοητῶν ἐπείγεται λῆξιν»*.

τόν ἀναγνώστη. Προσπαθήσαμε νά παρουσιάσουμε μερικά στοιχεῖα ἀπό τήν διδασκαλία του γιά τήν πνευματική ζωή, μέ τήν ἐλπίδα νά διεγείρουμε τήν ἐπιθυμία τῶν ἀκροατῶν καί τῶν ἀναγνωστῶν νά γνωρίσουν τόν ἅγιο Μάξιμο τόν φιλόσοφο, θεολόγο καί ὁμολογητή. Ἐάν αὐτό τό κατορθώσαμε εἶναι ἡ μόνη μας ἀποζημίωση ὅτι ὁ κόπος μας δέν πῆγε χαμένος[114].

---

114. Ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νά βρεῖ περισσότερα γιά τήν *ἀπάθεια* στή μελέτη τοῦ Χαρ. Σωτηρόπουλου, «Ἡ διά τῶν ἀρετῶν ἀπάθεια κατά τόν ἅγιον Μάξιμον τόν Ὁμολογητήν», *Θεολογία* (1979), 567-593.

Ἀρχιμ. Νικοδήμου Εὐσταθίου
Ἱεροκήρυκος Ἱ.Μ. Χαλκίδος

Προϋποθέσεις καλλιέργειας ἱερατικῶν κλίσεων. Σχόλιο σέ Συνοδική Ἐγκύκλιο.

Ἡ εἰσήγηση αὐτή* ἀφορμᾶται ἀπό ἕνα κείμενο - μήνυμα[1], τό ὁποῖο γράφτηκε τό Μάρτιο τοῦ 1999 πρός τούς Ἱεροσπουδαστές τῶν Σχολείων Μέσης καί Ἀνωτέρας Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως, ἀπό τήν Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τό μήνυμα ἀπευθύνεται σέ ὑποψήφιους κληρικούς, γιά νά τούς ὑποψιάσει μέ τή συνοπτική μορφή καί τόν ἐνδεικτικό του χαρακτήρα γύρω ἀπό τήν ἀποστολή τοῦ κληρικοῦ σήμερα, πού πολλές φορές συνήθως βρίσκεται, ὅπως ὅλοι, ἐν μέσῳ καθολικῆς συγχύσεως, ἡ ὁποία δυστυχῶς ἔχει ἐμφιλοχωρήσει καί στίς συνειδήσεις τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας. Θεωρήθηκε σκόπιμη ἡ ἀνάλυση αὐτοῦ τοῦ Συνοδικοῦ γράμματος, ἐπειδή ἀκριβῶς ἀναφέρεται στό οὐσιῶδες ζήτημα τῶν προϋποθέσεων καλλιέργειας ἱερατικῶν κλίσεων καί ταυτόχρονα ἀποδεικνύει τή στοργή καί τή σοβαρότητα, μέ τήν ὁποία ἡ ποιμαίνουσα Ἐκκλησία ἑτοιμάζει καί οἰκοδομεῖ τούς αὐριανούς ἐργάτες τοῦ ἀμπελῶνα τοῦ Κυρίου.

Βέβαια, τά συνήθη ἐπιτρεπτά χρονικά ὅρια μιᾶς εἰσηγήσεως ἐπιβάλλουν νά περιορισθοῦμε στά κυριότερα μόνον σημεῖα τῆς Συνοδικῆς Ἐγκυκλίου. Γι᾽ αὐτό ξεκινοῦμε

---

*. Ἔγινε στή Σύναξη τῶν Ἀναγνωστῶν - Ὑποψηφίων κληρικῶν τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Χαλκίδος τήν 17.7.99, στό Ἱ. Προσκύνημα τοῦ Ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Ρώσσου, στό Προκόπιο Εὐβοίας.

1. Δημοσιεύεται στό περ. *Ἐκκλησία*, ἀριθμ. 4, Ἀπρίλιος 1999, σελ. 183-185.

τήν ἑρμηνεία καί τό σχολιασμό αὐτοῦ τοῦ κειμένου ἀπό τό ζήτημα τῶν κινήτρων. Γιατί θέλει κάποιος νά γίνει κληρικός; Πρόκειται γιά βασικό ἐρώτημα, πού πρέπει κάποτε στή ζωή σας νά ἀπαντηθεῖ. Ὅσο νωρίτερα γίνει αὐτό, τόσο καλύτερα γιά σᾶς καί τούς πιστούς. Ὅπως ἐπισημαίνει τό Συνοδικό μήνυμα, πρέπει νά διερευνηθεῖ ἐάν ὄντως ὑπάρχει τό ἱερό κάλεσμα τοῦ Χριστοῦ γιά μελλοντική ἱερωσύνη καί διακονία καί ποιά πρέπει νά εἶναι ἡ ἐφεξῆς στάση μας ἀπέναντι σ' αὐτό.

Δέν θά ἦταν ὑπερβολικό νά ὑποστηρίξουμε ὅτι αὐτό πού ὀφείλει νά μᾶς καθιστᾶ καχύποπτους, ὡς πρός τήν ἁγνότητα τῶν κινήτρων, εἶναι ἡ ὑφέρπουσα εἰς τήν περιρρέουσα πραγματικότητα ἀντίληψη γιά τό ἔργο τῆς «πατρότητος». Ὁ κληρικός προσφωνεῖται «Πάτερ» καί εἶναι γνωστό ἀπό τήν πείρα μας ὡς τέκνων, τῶν δέ ἐγγάμων ἀπό τήν πείρα τους ὡς πατέρων, ὅτι ἡ πατρική λειτουργία καί μέριμνα συχνά μετατρέπεται σέ πατρική ἐξουσία, καί ὄχι λίγες φορές σέ κατάχρηση ἐξουσίας. Πρέπει ἐπίσης νά ὁμολογήσουμε ὅτι παρά τίς καλές μας προθέσεις γιά διακονία, ἡ πατρότητα καί ἡ ἄσκηση ἐξουσίας συχνά συνυπάρχουν, ὅπως συνυπάρχει ὁ ἥλιος μέ τίς κηλίδες του. Προερχόμενοι πολλοί κληρικοί ἀπό κοινωνικά περιβάλλοντα ὅπου ἴσως κατεῖχαν ἀσήμαντη θέση, αἰσθάνονται νά τοποθετοῦνται ξαφνικά μέ τήν ἱερωσύνη στό κέντρο τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος[2]. Εἶναι πολύ εὔκολο, ἀφοῦ διαδραματίζουν καί ἐπιτελοῦν κάποιον ἡγετικό ρόλο καί ἔργο, νά διολισθήσουν πρός τήν «κατάχρηση τῆς ἐξουσίας»[3].

Ὅμως σύμφωνα μέ τή θεολογία τῆς Ἐκκλησίας μας ὁ ἱερεύς δέν καταξιώνεται κυρίως ὡς ἡγέτης, ἀλλά ὡς πατέρας καί ἀδελφός. Πρωτίστως καί προπάντων πρέπει νά ὑπάρχει ὡς ἕνα εὔκαρπο καί πολύκαρπο κλῆμα τῆς Ἀμπέλου, ὡς ἐξαιρετικά ἐνεργό καί ζωντανό μέλος τῆς Ἐκκλησίας καί ὡς ἔμπονη καί μαρτυρική βίωση ἀγαπητικῆς σχέσεως. Ἡ ζωή τοῦ κληρικοῦ, ὅπως καί τοῦ ὑποψήφιου κληρικοῦ, εἶναι μία μαρτυρία. Ὄχι μόνο μερικές ἐπίσημες στιγμές, ἀλλά ὁλόκληρη ἡ καθημερινότητά του εἶναι -πρέπει τουλά-

2. Πρωτοπρ. Βασιλείου Θερμοῦ, Θεολόγου-Παιδοψυχιάτρου, *Ὁμοιοπαθεῖς ἄνθρωποι*, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1996, σελ. 25.

3. *Ὅ.π.*

χιστον νά εἶναι - μιά ἐξαγγελία τῆς καινούργιας ζωῆς, ἕνα δυνατό ἄγγελμα γιά τή σωτηρία πού χαρίζει ὁ Χριστός, ἕνα συγκλονιστικό εὐαγγέλιο τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ γιά τόν ἄνθρωπο καί ἕνας λόγος πιό κοφτερός ἀπό τό πιό δίστομο μαχαίρι[4]. Ἡ ζωή του ὄχι μόνο μέσα στό ναό, ἀλλά ἴσως πιό πολύ στήν ἀγορά, εἶναι ἕνας συνεχής καί κατάλληλος εὐαγγελισμός, δηλαδή μετάδοση μιᾶς χαρούμενης εἰδήσεως. Αὐτό ἴσως συνιστᾶ τό ἐκκλησιαστικό φρόνημα καί τό ἱεροπρεπές ἦθος, γιά τό ὁποῖο κάνει λόγο τό Συνοδικό μήνυμα. Ὁ ὑποψήφιος κληρικός, ὅπως καί οἱ κληρικοί, εἶναι μία ἐπιστολή «ἀναγινωσκομένη ὑπό πάντων ἀνθρώπων».[5] Γίνεται «τύπος τῶν πιστῶν»[6].

Βέβαια συμβαίνει πολλές φορές ὁ ἔφηβος, ὁ ὁποῖος ἔχει διαμορφώσει τά ἰδανικά του γιά τήν ἱερατική κλίση νά βιώνει κάποια σύγκρουση, ὅταν μάλιστα ἡ ὁμάδα, μέ τήν ὁποία συναναστρέφεται ἡ συντροφιά καί οἱ φίλοι του, «τόν ἐπιθυμοῦν διαφορετικό γιά νά εἶναι ἀποδεκτός. Κι ἐπειδή ἀκριβῶς χρειάζεται τήν ἐπιδοκιμασία τῶν συνομιλήκων του γιά τήν ψυχική του εὐφορία, βιώνει τή σύγκρουση»[7], τό ἄγχος ἤ κάποιες φορές ἀπομονώνεται καί ζεῖ μέ σύντροφο τή μοναξιά. Ξέρουμε ἄλλωστε ὅτι οἱ λαϊκοί δέν συνηθίζουν νά ἔχουν κληρικούς ἤ ὑποψηφίους σάν στενούς φίλους· συνήθως τούς ἀποφεύγουν, ἕως ὅτου ξεπεράσουν τήν πάγια σχετική προκατάληψη. Ὡστόσο, μιά ἄλλη ἐξέλιξη αὐτῆς τῆς ἀπογοητεύσεως εἶναι νά ἀποπνιγοῦν ἐντελῶς καί νά ἐξαφανιστοῦν τά ἰδανικά γιά τήν ἱερωσύνη.

Ἡ προσωπική ἐπαφή μέ ἀξιόλογους μεμαρτυρημένου ἤθους κληρικούς εἶναι ἴσως ὁ σημαντικότερος πράγοντας πού προάγει τίς ἱερατικές κλίσεις καί τό ἱεροπρεπές ἦθος. Ὅπως ἔχει ὑποστηριχθεῖ, ἡ ἐνθάρρυνση καί τό παράδειγμα κληρικῶν, «ἡ οἰκειότητα καί ἡ ζεστασιά τοῦ ὥριμου κληρικοῦ (ἐπιθυμητή ἀπό τούς νέους ἄνδρες) προάγει τήν ταύτιση μαζί τους»[8]. Πολλοί εἶναι οἱ κληρικοί πού ἔχουν δεχθεῖ τήν

---

4. *Ἑβρ.* δ', 12.
5. *Β΄ Κορ.* γ', 2.
6. *Α΄ Τιμ.* δ', 12.
7. Πρωτοπρ. Βασιλείου Θερμοῦ, *Ἡ ἱερατική κλίση ὡς ψυχολογικό γεγονός*, ἔκδ Ἱ.Μ. Θηβῶν καί Λεβαδείας, Ἀθήνα 1998, σελ. 56.
8. Πρωτοπρ. Βασιλείου Θερμοῦ, *Ἡ ἱερατική κλίση...*, σελ. 63.

«ἐπίδραση προτύπων συγγενῶν τους κληρικῶν ἤ τῶν πνευματικῶν (ἐξομολόγων) καί τῶν ἐφημερίων τους. Γιατί σημαντικό χαρακτηριστικό τῆς παρουσίας τοῦ προτύπου εἶναι ἡ συμπαράσταση σέ προσωπικά προβλήματα»[9].

Ὅμως, ἐκτός ἀπό τήν πνευματική σχέση μέ ἀξιόλογους κληρικούς, καθοριστική σημασία γιά τήν ὡρίμανση καί αὔξηση τῆς ἱερατικῆς κλίσεως ἔχει ἡ βίωση τῆς ἐνοριακῆς ζωῆς· εἶναι ἡ ἀναστροφή σέ νεανικές ὁμάδες, ἐκκλησιαστικά κατηχητικά σχολεῖα, κατασκηνώσεις καί ἄλλες δραστηριότητες. Καί ἐδῶ βέβαια πρέπει νά παρατηρηθεῖ τό ἑξῆς : Ὅπως πολλές φορές διαπιστώνεται, ὅσο περισσότεροι κληρικοί περνοῦν ἀπό μία ἐνορία, τόσο λιγότερες πιθανότητες ἔχει ὁ ἱεροσπουδαστής νά παραμείνει καί νά προχωρήσει στήν ἱερωσύνη. Αὐτό ἀποδίδεται στό γεγονός ὅτι οἱ συχνές ἐναλλαγές ἐνορίας ἐμποδίζουν τήν ἐπιτυχία τοῦ ἱερατικοῦ ἔργου, προσφέρουν μικρή ἱκανοποίηση στόν κληρικό καί δέν παρέχουν ἔτσι καλά πρότυπα στούς ὑποψηφίους. Εἶναι ἐνδιαφέρον νά ἀναφερθεῖ ἡ αἴσθηση τῆς ἐγκατάλειψης πού καλλιεργεῖται στήν ἐπαρχία, ἐξ αἰτίας τοῦ γεγονότος ὅτι ἀρκετοί ἀπό αὐτούς πού τήν ἐξυπηρετοῦν (γιατροί, καθηγητές, δημόσιοι ὑπάλληλοι, ἀλλά δυστυχῶς καί ὁρισμένοι κληρικοί) δέν αἰσθάνονται μέλη τῆς κοινότητας πού ἐξυπηρετοῦν, ἐπειδή μετακινοῦνται σέ μεγάλες ἀποστάσεις ἀπό τόν τόπο διαμονῆς τους.

Λίγο πρίν σταυρωθεῖ ὁ Χριστός ἔδωσε στούς μαθητές Του τήν ἑξῆς ὑπέροχη ὑποθήκη: «Ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες ὅτι ἐμοί μαθηταί ἐστέ, ἐάν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις»[10]. Μέ ἄλλα λόγια τούς ὑπογράμμισε ὅτι τό βασικό γνώρισμα, πού, θά ἀποδεικνύει ὅτι εἶναι δικοί Του μαθητές, θά εἶναι ἡ ἀγάπη. Πράγματι, κατά τούς πρώτους χριστιανικούς χρόνους, ἡ ἀγάπη ἦταν τό κύριο καί τό ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ γνώρισμα καί χαρακτηριστικό τῶν Χριστιανῶν. Μᾶς τό βεβαιώνει αὐτό ὁ πρῶτος ἱστορικός τῆς Ἐκκλησίας μας, ὁ εὐαγγελιστής Λουκᾶς. Ὅπως τονίζεται στό βιβλίο τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, «τό πλῆθος τῶν πιστευσάντων εἶχε μιά ψυχή καί μιά καρδιά· καί κανείς δέν ἔλεγε αὐτό

---

9. Πρωτοπρ. Βασιλείου Θερμοῦ, *ὅ.π.*, σελ. 64.
10. *Ἰωάν. γ'*, 35.

εἶναι δικό μου, ἀλλά τά εἶχαν ὅλα κοινά»[11].

Εἶναι ἐξαιρετικά σημαντικό τό γεγονός ὅτι αὐτή ἡ ἑνότητα καί κοινωνία τῆς ἀγάπης δέν ἦταν κλεισμένη σέ ξεχωριστό τόπο, οὔτε στεγανά ἀπομονωμένη ἀπό τήν ὑπόλοιπη κοινωνία ἀλλά οὔτε καί εἶχε ἐξωτερικά διακριτικά ἀπό τούς ἄλλους ἀνθρώπους. Τά μέλη αὐτῆς τῆς κοινωνίας δέν χρειαζόταν νά διαχωρισθοῦν ἐξωτερικά ἀπό τούς ἄλλους ἀνθρώπους. Τό χριστιανικό πνεῦμα καί ἡ καινούργια νοοτροπία πού τούς χαρακτήριζε, ἐκφραζόταν μέσα στήν καθημερινή ζωή καί μποροῦσε νά γίνει αἰσθητή ἀπό τόν καθένα. Γι᾽ αὐτό, ὅπως μᾶς ἐπισημαίνει ἕνα ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητος πρωτοχριστιανικό κείμενο, οἱ Χριστιανοί ἦταν γιά τόν κόσμο «ὅ,τι εἶναι ἡ ψυχή γιά τό σῶμα»[12].

Ὅμως αὐτή ἡ πρωτοχριστιανική κοινότητα δέν πρέπει νά μένει σέ μᾶς μιά νοσταλγική ἀνάμνηση. Ἀποτελεῖ μέσα στούς χριστιανικούς αἰῶνες ὁρόσημο ζωῆς. Εἶναι πρότυπο πρός μίμηση. Καί ἡ πιό ἁπτή, αἰσθητή καί χειροπιαστή στήν καθολική της διάσταση μίμηση τῆς πρωτοχριστιανικῆς κοινότητος εἶναι ἐκείνη πού βιώνεται στίς ἐκκλησιαστικές σχολές καί τά ἐκκλησιαστικά οἰκοτροφεῖα. Ἐάν ἀπό τώρα ἀγαπῶνται οἱ ὑποψήφιοι καί ἀναπτύσσουν γνήσιο ἐνδιαφέρον ὁ ἕνας γιά τόν ἄλλον, θά ἀγαπῶνται καί ἀργότερα ὡς κληρικοί. Εἶναι ἀναγκαῖο νά ἀντιμετωπίζουμε τόν ἄλλο «μετά πάσης ταπεινοφροσύνης καί πραότητος, μετά μακροθυμίας, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ»[13].

Ἡ ἀφοσίωση τοῦ ἑνός κληρικοῦ πρός τόν ἄλλο εἶναι ἀπαραίτητη γιά νά ἀποτελέσουμε ὅλοι μαζί Ἐκκλησία. Θά εἴμαστε Ἐκκλησία στό μέτρο καί τό βαθμό πού ἡ ἀγάπη ἀνάμεσά μας θά εἶναι ἀνυπόκριτη. Ὅταν μπορέσουμε νά κάνουμε καθημερινή μας πράξη τά λόγια τοῦ ἀποστόλου Παύλου: «ἀποστυγοῦντες τό πονηρόν, κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ· τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι, τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι, τῇ σπουδῇ μή ὀκνηροί, τῷ πνεύματι ζέοντες, τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες»[14]. Ἐξάλλου στόν ὑπέροχο ὕμνο τῆς

11. *Πράξ. δ΄* 32.

12. *Πρός Διόγνητον Ἐπιστολή*, παράγρ. 5-6, Sources Chrétiennes τόμ. 33, σ. 62-70.

13. *Ἐφεσ.* δ΄, 2.

14. *Ρωμ.* ιβ΄, 9-11.

ἀγάπης[15] διαπιστώνεται ἡ συγκλονιστική ἀλήθεια, ὅτι χωρίς τήν ἀγάπη ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι τίποτα, ἔστω κι ἄν ἔχει θρησκευτική πίστη καί γνώση ἤ ἀκόμη κι ἄν διαθέτει θεῖα χαρίσματα θαυματουργίας καί πραγματοποιήσεως γενναίων πράξεων αὐτοθυσίας. Ἡ ἐμπειρία τῆς ἀγάπης εἶναι ἐμπειρία ζωῆς[16], ἀπαραίτητη προϋπόθεση τῆς ἑνότητας τῆς Ἐκκλησίας. Καί αὐτό ἰσχύει πολύ περισσότερο γιά τήν ὕπαρξη, τή ζωή καί τή διακονία τῶν κληρικῶν. Ἐάν δέν ὑπάρχει μεταξύ τους ἀγάπη, τότε οὔτε καί τόν Θεό ἀγαποῦν[17] καί κατά συνέπεια δέν εἶναι ἱκανοί, σύμφωνα μέ τή ρητή ἀπαίτηση τοῦ Κυρίου[18], νά ἐπιτελέσουν τό ποιμαντικό ἔργο.

Θά πρέπει νά γίνει κατανοητό ὅτι ἡ Ἐκκλησία δέν εἶναι ὁ χῶρος τῆς κρίσεως, ἀλλά τῆς συγχωρήσεως τῶν πάντων. Συμβαίνει, ὡστόσο, πολλές φορές οἱ «εὐγενεῖς» καί ἀλτρουϊστικές συμπεριφορές νά ἔχουν κίνητρα ἰδιοτελῆ. Ἡ ἐργασία ὑπέρ τῶν ἄλλων δέν συνιστᾶ κατ᾽ ἀνάγκη ἄνοιγμα γνήσιας ἀγάπης· ἐνδέχεται νά ὑποκρύπτει ἕνα ἀσυνείδητο αἴσθημα ὑπεροχῆς. Δυστυχῶς συμβαίνει οἱ κληρικοί καί οἱ ὑποψήφιοι κληρικοί νά εἶναι ἐπιρρεπεῖς σέ ἐγωιστικά κίνητρα. Μπορεῖ νά ἐμφανίζεται μεγαλύτερη ἡ ἐπιθυμία τῆς φροντίδας, ἀλλά ἀποκαλύπτεται ταυτόχρονα καί ἡ ἀνάγκη νά κάνουν τούς ἄλλους ν᾽(ἀπο)δεχθοῦν τίς δικές τους ἀξίες, νά ἐλέγχουν καί νά κυριαρχοῦν πάνω στούς πιστούς. Ὀφείλουμε νά παραδεχθοῦμε ἐν μετανοίᾳ ὅτι πάσχουμε ὡς μέλη τῆς Ἐκκλησίας σ᾽ αὐτό τό εὐαίσθητο σημεῖο. Ὅπως ἔχει παρατηρηθεῖ, «εἴμαστε ἰδιαίτερα ἐπιρρεπεῖς στό φθόνο τοῦ ἄλλου, στίς ἀντιπάθειες, στόν ἀνταγωνισμό»[19] στήν κατάκριση καί τή λασπολογία, στή διπροσωπία καί τήν ὑποκρισία. Καί ὁ κόσμος, πού ὑποφέρει ἀπό τά ἴδια πάθη, δέν βρίσκει χέρι βοήθειας γιά νά ἀπεμπλακεῖ ἀπό τίς ἀγκυλώσεις του καί νά «βγεῖ ἀπό τ᾽ ἀδιέξοδά του»[20].

---

15. *Α' Κορ.* ιγ', 1-13.

16. «Ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι μεταβεβήκαμεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τήν ζωήν, ὅτι ἀγαπῶμεν τούς ἀδελφούς· ὁ μή ἀγαπῶν τόν ἀδελφόν μένει ἐν τῷ θανάτῳ». Α' *Ἰωάν.* γ', 14.

17. *Α' Ἰωάν.* δ', 20-21.

18. *Ἰωάν.* κα', 15-17.

19. Πρωτ/ρου, Βασιλείου Θερμοῦ, *Ποιμαίνοντες μετ᾽ ἐπιστήμης*, ἐκδ. Ἁρμός, Ἀθήνα 1996, σελ. 75.

Προχωρώντας, στό κείμενο τῆς ἐγκυκλίου βλέπουμε νά γίνεται λόγος γιά γραμματικές καί ἐπιμορφωτικές προϋποθέσεις, γιά πνεῦμα μαθητείας στούς κοπιῶντες διδασκάλους καί γιά ἐπιμέλεια στά μαθήματα. Τό ἔργο τοῦ κληρικοῦ δέν ἦταν ἴσως ποτέ τόσο δύσκολο ὅσο εἶναι σήμερα. Σέ ἄλλες ἐποχές ἀποτελοῦσε τήν ἀδιαμφισβήτητη αὐθεντία ἀνάμεσα στούς συνανθρώπους του. Χάρις στό ἀξίωμά του καί ἴσως στίς γνώσεις του, ἀπολάμβανε τοῦ γενικοῦ σεβασμοῦ. Εἶχε τίς περισσότερες γνώσεις ἀπό ὅλους τούς ἄλλους στήν κοινότητα καί γι᾿ αὐτό ὅλοι ζητοῦσαν τίς συμβουλές του, πού τίς ἔπαιρναν πάντα πολύ σοβαρά. Παράδειγμα παραμένουν οἱ ἱερεῖς τῶν διηγημάτων τοῦ Παπαδιαμάντη-καλύπτουν τό τέλος τοῦ περασμένου καί τίς ἀρχές αὐτοῦ τοῦ αἰώνα- πού χωρίς πανεπιστημιακούς τίτλους καί ἰδιαίτερες γραμματικές γνώσεις μποροῦσαν ὄχι μόνο νά στέκονται στό ὕψος τῆς ἀποστολῆς τους, ἀλλά νά βρίσκονται στό ἐπίκεντρο τῆς κοινοτικῆς ζωῆς καί νά ἀναδεικνύονται πρότυπα ποιμένων[21].

Στίς μέρες μας τά πράγματα ἔχουν ἀλλάξει ἐντελῶς. Τώρα σχεδόν ὅλοι μποροῦν νά διαβάζουν μιά πληθώρα ἔντυπου ὑλικοῦ καί νά ἀκοῦν ἀπό τά χαράματα μέχρι τά μεσάνυχτα πολλές φωνές, πού ἰσχυρίζονται ὅτι διατυπώνουν ἀδιαμφισβήτητες ἀλήθειες. Γι᾿ αὐτό ἀκριβῶς καί ὁ σημερινός κληρικός, γιά νά μπορέσει νά ἀνταποκριθεῖ στήν εὐθύνη πού ἔχει ἀναλάβει, εἶναι ἀπαραίτητο, ἐκτός ἀπό τίς θεολογικές γνώσεις καί τίς πνευματικές του ἐμπειρίες, νά γνωρίζει τήν κατάσταση τοῦ κόσμου καί τίς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου σήμερα. Ἔτσι θά μπορέσει νά γίνει ὁ συνδετικός κρίκος ἀνάμεσα στό Θεό καί τόν ἄνθρωπο, καί νά φέρει τόν ἕνα πιό κοντά στόν ἄλλο. Ἄν δέν γνωρίζει τόν ἄνθρωπο καί τήν κατάστασή του, θά εἶναι ἀπόμακρος καί ἀπομονωμένος ἀπό τόν κοινωνικό στίβο καί τά προβλήματα τῶν ἀνθρώπων, ἀφοῦ αὐτό πού θά λέει θά εἶναι ξένο καί ἄσχετο μέ τήν πραγματικότητα, στήν ὁποία οἱ ἄνθρωποι ἀγωνίζονται γιά τή ζωή τους.

---

20. *Ὅ.π.*,

21. Βλ. Ἀν. Κεσελόπουλου, *Ἡ λειτουργική παράδοση στόν Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη*, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 31-54, ὅπου περισσότερα γιά τήν ποιμαντική διακονία καί τή μόρφωση τῶν παπαδιαμαντικῶν ἱερέων.

Πρέπει ἐξάλλου νά συνειδητοποιήσουμε ὅτι ἡ θεολογική ἐκπαίδευση δέν πιστοποιεῖται ἀπό ἕνα πτυχίο πού κρέμεται μέσα σέ μία κορνίζα στόν τοῖχο τοῦ σπιτιοῦ. Αὐτό μπορεῖ νά εἶναι ὁ προθάλαμος, μέσα ἀπό τόν ὁποῖο θά περάσει ὁ ἱερέας στήν πορεία του γιά ἄλλες προσπάθειες, μέ τίς ὁποῖες θά συνεχίζεται τό κτίσιμο τῆς παιδείας του, πετραδάκι, ἐπ᾽ ἄπειρον. Ἀπαιτεῖται λοιπόν ἀπό τώρα, πού ἀκόμη εἶσθε ὑποψήφιοι καί προετοιμάζεσθε γιά τήν ἱερωσύνη, θέληση γιά κοπιώδη προσπάθεια.

Ἐπίσης ἡ πολύ ἀναγκαία, γιά τόν κληρικό ἀλληλεπίδραση καί ἀλληλοεξυπηρέτηση προσφέρεται, ἐκτός ἀπό τή συστηματική μελέτη, καί μέ τή συνεργασία καί ἀναστροφή του μέ ἐμπειρότερους κληρικούς. Ὅπως σαρκαστικά ἀπό γνωστό κληρικό καί ψυχίατρο παρατηρεῖται, «φαίνεται νά εἴμαστε πεπεισμένοι γιά τή θεοπνευστία μας καί ἐνεργοῦμε ἔτσι ὡς ἀνεξάρτητες νησίδες, γιά νά μή 'βεβηλώσουμε' τήν ἄποψή μας μέ τή γνώμη τῶν ἄλλων. Οἱ ποιμαντικές μας ἐμπειρίες καί τά ποιμαντικά μας σχέδια εἶναι περιττό νά διασταυρωθοῦν καί γονιμοποιηθοῦν ἀπό τίς ἐμπειρίες καί τά σχέδια τῶν ἄλλων»[22]. Ἐλλείπει αὐτή ἡ διάθεση τῆς μαθητείας, ἀκόμη καί πρός τόν ἐπίσκοπο. Αὐτό ἰσχύει καί γιά πολλούς ὑποψηφίους, οἱ ὁποῖοι μετά τήν ἐξασφάλιση ἑνός πιστοποιητικοῦ ἤ συστατικοῦ γράμματος, ἀπαραίτητου γιά τή σχολή τους, ἐξαφανίζονται. Ἐπίσης πολλοί κληρικοί στήν Ἑλλάδα φρονοῦν, ἀκόμη καί σήμερα, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος ὑπάρχει μόνο γιά νά ὑπογράφει ἔγγραφα, νά εἰσπράττει «δισκοφορίες» καί νά προΐσταται στίς πανηγύρεις.

Ἐδῶ ὑπάρχει ἕνα καίριο ἐρώτημα, πού πλανᾶται στή ζωή τῆς Ἐκκλησίας καί ἔχει ἄμεση σχέση μέ τό λειτούργημα τοῦ κληρικοῦ. Καί αὐτό εἶναι τό ἐρώτημα σέ ποιόν ὀφείλει ποιός ὑποταγή ἤ ὑπακοή. Ἀπό ποιόν δέχεται καί σέ ποιόν δίνει ἐντολές. Πάντοτε δημιουργεῖται ἡ ἀντίδραση ὡς πρός τό ζήτημα τῆς ὑπακοῆς. «Τήν ἐποχή τοῦ Χριστοῦ ἐκφράστηκε μέ τό 'ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ' αὐτός ὁ ἄνθρωπος κάνει αὐτά τά πράγματα. Ποιός ἔχει τό δικαίωμα νά δίνει ἐντολές ; Μέ αὐτό

---

22. Πρωτοπρ. Βασιλείου Θερμοῦ, *Ποιμαίνοντες μετ᾽ ἐπιστήμης*, ἐκδ. Ἁρμός, Ἀθήνα 1996, σελ. 75.

τό ἐρώτημα φαίνεται νά παλεύει κι ὁ Χριστός στόν κῆπο τῆς Γεσθημανῆς. Ποιά ἦταν ἡ ἐξουσία Του καί ποιόν θά ἔπρεπε νά ὑπακούσει; Μπῆκε στόν κῆπο μέ τούς ἀκολούθους του κι ὅταν Αὐτός μιλοῦσε ἐκεῖνοι ἀνταποκρίνονταν. Ἦταν ὁ διδάσκαλός τους. Τούς εἶπε «καθίσατε ἐκεῖ» καί ἐκάθισαν. «Γρηγορεῖτε μετ᾽ ἐμοῦ», «γρηγορεῖτε καί προσεύχεσθε», «ἐγείρεσθε, ἄγωμεν», «βάλε τήν μάχαιραν εἰς τήν θήκην» προσέταξε τόν Πέτρο. Ὡστόσο, ὅταν ἦλθαν οἱ στρατιῶτες νά τόν συλλάβουν, ὑπάκουσε στίς ἐντολές τους καί πῆγε ἐκεῖ πού τόν προσέταξαν. Τό πρόβλημα, γιά τό ποιός ἦταν ἐκεῖνος στοῦ ὁποίου τίς ἐντολές θά ἔπρεπε νά ὑπακούσει, γίνεται σαφές στήν ὑπερφυᾶ, ἐναγώνια προσευχή. «Παρελθέτω ἀπ᾽ ἐμοῦ τό ποτήριον τοῦτο» εἶπε, ἀλλά συμπλήρωσε εὐθύς ἀμέσως «πλήν οὐχ ὡς ἐγώ θέλω, ἀλλ᾽ ὡς σύ». Ὑποτάχθηκε σέ μιά ἀνώτερη ἀπό αὐτόν αὐθεντία[23].

Αὐτή τήν ἀγωνία τή βιώνει ὁ καθένας μας, ὅσον ἀφορᾶ τήν ἱκανοποίηση τοῦ θελήματος τῶν ἀνωτέρων. Ποιοῦ τό θέλημα νά κάνει ; Πολλοί κληρικοί γίνονται δουλοπρεπεῖς ὑποτακτικοί τῶν προϊσταμένων τους καί, γιά νά τούς ἐξευμενίσουν, ἀπεμπολοῦν ὁλοκληρωτικά τήν ἀνθρωπίνη ἀξιοπρέπειά τους ἰσχυριζόμενοι ὅτι κάνουν ὑπακοή. Βιώνεται διάχυτο τό αἴσθημα πώς ἡ ἐκκλησιολογική ὑπακοή μεταφράζεται συχνά μόνον σέ διοικητική ὑποταγή. Καί ἡ μεταβολή αὐτή γίνεται τραγικότερη ὅταν τήν ἐμπνέουν οἱ ποιμένες. Ἔτσι, ὅταν οἱ κατώτεροι συμπεριφέρονται στούς ἀνωτέρους μέ φόβο καί ὄχι μέ υἱϊκή ἀγάπη, καί ὅταν οἱ ἀνώτεροι θυμοῦνται τούς κατώτερους μόνον τήν ὥρα πού τούς ἔχουν ἀνάγκη, γιατί αἰσθάνθηκαν τήν ἀδυναμία τους, δέν ἀπομένει παρά ἡ διάσταση (κι ὄχι φυσικά ἡ διάκριση) τῶν τάξεων. Λίγοι κινοῦνται ἀπό πνεῦμα ἀγάπης. Ἀρκετοί ἄγονται καί φέρονται ἀπό τίς φιλοδοξίες, καί τούς φόβους τους, ἐνῶ ἐλάχιστοι ἐλάχιστα ὑποτάσσονται πραγματικά στό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Γιατί οἱ πιό πολλοί ἀπ᾽ αὐτούς πού λένε ὅτι κάνουν τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὀνομάζουν ἔτσι τό δικό τους θέλημα.

Γι᾽ αὐτόν ἀκριβῶς τόν λόγο δημιουργοῦνται μέσα τους

---

23. Παπᾶ - Φιλόθεου Φάρου, *Κλῆρος- Ἡ ἀνεκπλήρωτη ὑπόσχεση πατρότητος*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1992, σελ. 127-8.

μνησικακίες, ὅταν ὑποχρεώνονται νά ἀκολουθήσουν τίς προσταγές μιᾶς ἐξουσίας, πού μέσα τους δέν ἀποδέχονται. Ἐπαναστατοῦν μέσα τους, ὅταν εἶναι ἀναγκασμένοι νά συμμορφώνονται μέ ἐντολές πού τίς θεωροῦν ἀνόητες. Οἱ πιό πολλοί γίνονται πολύ ὑπάκουοι καί πνίγουν ἐντελῶς τή δική τους θέληση μέχρι νά ἀναρριχηθοῦν καί αὐτοί σέ μιά θέση ἐξουσίας. Καί τότε γίνονται χειρότεροι δυνάστες στούς κατώτερους τους, ἀπ᾿ ὅσο ἦταν οἱ ἀνώτεροί τους σ᾿ αὐτούς. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου τοῦ κληρικοῦ ἐξαρτᾶται ἀπό τό ἄν θά βρεῖ τή σωστή ἀπάντηση σ᾿ αὐτό τό καίριο ἐρώτημα. «Ὁ κληρικός καλεῖται νά εἶναι συγχρόνως γιός, ἀδελφός καί πατέρας. Κάποτε πρέπει νά εἶναι γιός καί νά παίρνει ἐντολές, ἄλλες φορές πρέπει νά εἶναι ἀδελφός σέ μία ἰσότιμη σχέση μέ τούς ἄλλους καί ἄλλες φορές πρέπει νά λειτουργήσει ὡς πατέρας, πού ἔχει τήν εὐθύνη τῆς φροντίδας τῶν ἄλλων. Εἶναι πολύ σημαντικό γιά τήν ἐπιτυχία τοῦ ἔργου του νά γνωρίζει ὁ κληρικός ποιές εἶναι οἱ συνθῆκες πού ἀπαιτοῦν νά εἶναι τό ἕνα ἤ τό ἄλλο»[24].

Τελικά μέσα στό χῶρο τῆς Ἐκκλησίας κάνουμε ὑπακοή ὅλοι σέ ὅλους. Ἐνῶ θά μπορούσαμε νά πείσουμε ὅτι ὅλοι μας εἴμαστε τά δυστυχισμένα παιδιά τοῦ Θεοῦ, πού καλοῦνται νά ἔλθουν εἰς ἑαυτά, γιά νά δοῦν τήν ἀπέραντη δυστυχία τους χωρίς τόν Πατέρα, τόν Υἱό καί Ἅγιο Πνεῦμα, ἡ μεμψίμοιρη κριτική εἶναι αὐτή πού μᾶς ὁρίζει καλύτερους ἀπ᾿ τούς ἄλλους καί μᾶς τοποθετεῖ ἐναντίον τῶν ἄλλων. Ἡ «μεμψίμοιρη κριτική» καί ἡ «ἱερά μουρμούρα» εἶναι κάτι πού εὐδοκιμεῖ στίς ἐκκλησιαστικές σχολές. Γινόμαστε ὅλοι εὐσεβεῖς μόνο σ᾿ ἕνα πράγμα, στό νά κατηγοροῦμε τούς ἄλλους ὡς ἀσεβεῖς. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος[25], προσέχουμε τίς ἁμαρτίες τῶν ἄλλων, ὄχι γιά νά πονέσουμε γι᾿ αὐτές, ἀλλά γιά νά τούς εἰρωνευθοῦμε· ὄχι γιά νά τούς θεραπεύσουμε, ἀλλά γιά νά τούς κτυπήσουμε ἀπό πάνω. Ἔτσι ἔχουμε ὡς ἀπολογία τῶν δικῶν μας ἁμαρτιῶν τίς παραβάσεις τῶν ἄλλων! Παραδεχόμαστε καλούς

---

24. Παπᾶ Φιλόθεου Φάρου, *ὅ.π.*, σελ. 129.

25. Ἁγίου Γρηγορίου Θεολόγου, *Τό τῆς Ἱερωσύνης ἐπάγγελμα - Ἀπολογητικός Περί Ἱερωσύνης*, μετ. Θ. Καστανᾶ, ἔκδ. «Ἐνορίας», 1948.

καί κακούς ὄχι κατά τά ἔργα τους, ἀλλά ἀνάλογα μέ τήν ἔχθρα ἤ τή φιλία μας πρός αὐτούς. Ὅ,τι ἐπαινοῦμε στόν ἕνα σήμερα, αὔριο τό κακίζουμε στόν ἄλλον.

Τόν ἄνθρωπο μποροῦμε, σύμφωνα μέ τούς κανόνες τῆς ἀντικειμενικῆς ἠθικῆς, δηλ. τίς πράξεις ἤ τίς ἁμαρτίες του, νά τόν κατακρίνουμε ἤ νά τόν ἀπορρίψουμε. Ποτέ ὅμως δέν μποροῦμε νά γνωρίζουμε -καί γι᾽ αὐτό δέν μποροῦμε καί νά κατακρίνουμε- τήν καρδιά του. Ἐκείνη, ὅπως ἔγραφε ὁ Ντοστογιέφσκι, κατέχει φοβερά μυστήρια, γιά τά ὁποῖα θά ἐκπλαγεῖ κι ὁ ἴδιος ὁ Θεός.

Δυστυχῶς σέ πολλές περιπτώσεις ἡ ἐκκλησιαστική ζωή γίνεται μιά προέκταση τῆς πιό πάνω περιγραφῆς. Αὐτό τό βλέπουμε κυρίως στόν τρόπο συμμετοχῆς μας στή λειτουργική ζωή. Οἱ λαϊκοί, ἐσεῖς οἱ ὑποψήφιοι, ἀλλά καί οἱ κληρικοί πού τυχαίνει νά εὑρίσκονται στό ἱερό τοῦ ναοῦ χωρίς νά λειτουργοῦν, κατά κανόνα πού ἔχει ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, «συζητοῦν καθ᾽ ὅλη τή διάρκεια τῆς θείας Λειτουργίας καί πολύ συχνά ἐπικρίνουν»[26] μέ κακεντρέχεια τόν τρόπο ἱερουργίας τοῦ λειτουργοῦ.

«Οὐσιαστική συμμετοχή» στή λατρεία σημαίνει πρωτίστως νά ἔχει κανείς ἐντάξει ὀργανικά τή λατρεία στή ζωή του. Εἶναι γνωστό πώς οἱ περισσότεροι, ὅταν δέν λειτουργοῦν, δέν αἰσθάνονται τήν ἀνάγκη νά κοινωνοῦν. Τί σημαίνει τελικά γιά μᾶς ἡ θεία Λειτουργία; Μήπως παραμένει μιά εὐσεβής πράξη, χωρίς ὀντολογική σύνδεση μέ τήν ὑπόλοιπη ζωή ; Κι ἐμεῖς οἱ κληρικοί, δυστυχῶς, δείχνουμε στήν πράξη ὅτι ἀντιλαμβανόμαστε τή Λειτουργία ὡς παράσταση, γιατί δέν μποροῦμε συνήθως νά συμμετάσχουμε σ᾽ αὐτήν, ὅταν δέν λειτουργοῦμε πρωτοστατικά. Εἶναι ὅμως τό κατ᾽ ἐξοχήν μυστήριο τῆς ἀνάμνησης τοῦ Κυρίου : Ἡ οὐσία τῆς Λειτουργίας καί τῆς πολυμέρειάς της βρίσκεται στό ὅτι αὐτή - ἀπό τήν ἀρχή μέχρι τό τέλος - εἶναι ἀνάμνηση, φανέρωση, ἐπιφάνεια, σωτηρία τοῦ κόσμου, πραγματοποιημένη ἀπό τόν Χριστό.

Στή Λειτουργία, πού μᾶς δόθηκε νά τελοῦμε «ἄχρις οὗ ἄν ἔλθῃ» Αὐτός, δέν ἐπαναλαμβάνουμε καί δέν ἀπεικονίζουμε

---

26. Παπᾶ-Φιλόθεου Φάρου, *Κλῆρος - Ἡ ἀνεκπλήρωτη ὑπόσχεση πατρότητος*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1992, σελ. 306.

ἀλλά ἀναφερόμαστε σ' αὐτό τό μυστήριο τῆς σωτηρίας καί τῆς καινούριας ζωῆς, πού ἐπιτελέστηκε ἅπαξ καί πού μᾶς δωρίζεται «πάντοτε νῦν καί ἀεί καί εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων»[27]. Δίκαια θεωρεῖται, λοιπόν, τό κέντρο τῆς λατρευτικῆς καί κοινωνικῆς ζωῆς ἡ Θεία Εὐχαριστία, πού ὁλοκληρώνεται μέ τή συμμετοχή τῶν πιστῶν σ' αὐτό. Γι' αὐτό καί ὁ Νικόλαος Καβάσιλας παρουσιάζει τό μυστήριο αὐτό ὡς ὁλοκλήρωση τῆς ζωῆς τοῦ πιστοῦ. «Τοῦτο τῆς ζωῆς τό πέρας, οὗ γενομένοις οὐδενός ἤδη δεήσει πρός τήν ζητουμένην εὐδαιμονίαν»[28].

Γι' αὐτό καί ἡ Ἐκκλησία προέβλεψε εἰδικές κανονικές κυρώσεις γιά ἐκείνους πού προσέρχονται στή Θεία Λειτουργία, ἀλλά δέν παραμένουν ὡς τή στιγμή τῆς θείας Κοινωνίας ἤ δέν κοινωνοῦν[29]. Ἡ μαθητεία στή λειτουργική πράξη καί θεολογία τῆς Ἐκκλησίας ἀσφαλῶς συντελεῖ στή λειτουργική μας διαφώτιση καί στή συνειδητοποίηση τοῦ μεγάλου προνομίου- καί ὄχι βέβαια τοῦ ἐπαχθοῦς καθήκοντος- καί εἶναι δεῖγμα ἀνταποκρίσεως καί συμμετοχῆς στό Δεῖπνο τοῦ Κυρίου.

Αὐτή ἡ μαθητεία -διδασκαλία γίνεται κυρίως μέ τή χειραγωγία τοῦ πνευματικοῦ πατρός, πού πρέπει νά ὑπάρχει καί στή ζωή τοῦ ὑποψηφίου. Ὁ πνευματικός πατέρας διακονεῖ πρωτίστως τό ἱερό μυστήριο τῆς Μετανοίας, τό ὁποῖο εἶναι πάντοτε φλέγον καί ἐπίκαιρο, διότι καί ἡ ἁμαρτία εἶναι εὐπερίστατη, ὅπως λέει ὁ ἀπ. Παῦλος[30], καί ἀπειλεῖ τόν ἄνθρωπο ἀπό τή νεότητά του[31]. Καιροφυλακτεῖ σέ κάθε περίσταση καί εἶναι δυνητικά δεδομένη σέ κάθε στιγμή τῆς ζωῆς μας.

---

27. Ἀλεξάνδρου Σμέμαν, *Εὐχαριστία*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1987, σελ. 234.

28. Νικ. Καβάσιλα, *Περί τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς*, 4, PG 150, 58 ΙΑ. Βλ. καί Γ. Μαντζαρίδη, *Χριστιανική Ἠθική*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη[4] 1995, σελ. 124-125.

29. «Πάντας τούς εἰσιόντας εἰς τήν ἐκκλησίαν καί τῶν Ἱερῶν Γραφῶν ἀκούοντας, μή κοινωνοῦντας δέ εὐχῆς ἅμα τῷ λαῷ ἤ ἀποστρεφομένους τήν ἁγίαν μετάληψιν τῆς εὐχαριστίας κατά τινα ἀταξίαν, τούτους ἀποβλήτους γίνεσθαι τῆς Ἐκκλησίας, ἕως ἄν ἐξομολογησάμενοι καί δείξαντες καρπούς μετανοίας καί παρακαλέσαντες, τυχεῖν δυνηθῶσι συγγνώμης». Β' *Κανών Ἁγίων Ἀποστόλων*.

30. *Ἑβρ.* ιβ', 1.

31. «Ἐκ νεότητός μου πολλά πολεμεῖ με πάθη...» Βλ. *Ἀναβαθμούς, δ'* ἤχου.

Τό οὐσιαστικό δεδομένο πού κάνει τή μετάνοια νά εἶναι ἕνας συνεχῶς ἀνανεούμενος πνευματικός ἀνεφοδιασμός, εἶναι ἡ διάθεση καί ἡ ἑτοιμότητα νά μηδενίζεται κάθε λεπτό ὁποιαδήποτε ἀσφάλεια καί σιγουριά πού θά μποροῦσε νά ὁδηγήσει σέ λήθαργο τήν ψυχή ἤ σέ ὑπερηφάνεια τό πνεῦμα. Ἡ ἁμαρτία εἶναι κάθε τι πού μπορεῖ νά μᾶς χωρίσει ἀπό τό Θεό. Κι αὐτός ὁ χωρισμός δέν γίνεται μόνο μέ ἐξωτερικές πράξεις ἤ παραβάσεις, ἀλλά καί ἀκόμα μέ πονηρό λογισμό καί μέ βέβηλη διάθεση, πού μποροῦν ἄνετα νά κρύβονται ἀκόμη καί κάτω ἀπό ἐξωτερικά θαυμάσιες πράξεις καί χειρονομίες. Τό δέ ἀκόμη τραγικότερο εἶναι ὅτι ὁ πονηρός λογισμός καί ἡ βέβηλη διάθεση μποροῦν κάποτε νά κρυφτοῦν ὄχι μονάχα ἀπό τρίτους, ἀλλά καί ἀπό τόν ἴδιο τόν ἑαυτό μας, πού συχνά βρίσκουμε τόν τρόπο νά τόν ἐξαπατοῦμε γιά νά τόν κολακεύουμε.

Αὐτό τό ἀδυσώπητο μαρτύριο τοῦ ἀνθρώπου, νά μήν ξέρει ἀκριβῶς μέχρι ποιοῦ σημείου ἡ πνευματική του σχέση καί κατάσταση εἶναι πράγματι ὅπως τήν θέλει ὁ Θεός, ἐκφράζει ὁ Δαυΐδ ὅταν λέει: «ἡ ἁμαρτία μου ἐνώπιόν μου ἐστί διαπαντός»[32]. Γιατί ἀσφαλῶς δέν πρόκειται μόνο γιά τή γνωστή μοιχεία ἤ γιά τό σχετικό φόνο, πού βαρύνουν τόν Προφητάνακτα. Γνωρίζει ὅτι ἡ πραγματική μετάνοια ξεπλένει τίς συγκεκριμένες ἁμαρτίες. Ὅμως ἡ κατάσταση τῆς ἁμαρτωλότητας ὅμως, δηλαδή ἡ τάση πρός τήν ἁμαρτία, τό ἀβυσσαλέο χάος τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, δέν εἶναι δυνατόν νά κατανικηθοῦν σ᾿ αὐτόν ἐδῶ τόν κόσμο. Γι᾿ αὐτό καί οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας διακηρύττουν πάντα, ὅτι «ὀρθοδοξεῖν ἐστί τό ἀεί σχοινοβατεῖν». Εἶναι, μέ ἁπλούστερα λόγια μιά ἐπικίνδυνη ἀκροβασία.

Κάθε λεπτό, λοιπόν, ἡ ψυχή διακυβεύεται ἀνάμεσα στό Θεό καί στό διάβολο. Γι᾿ αὐτό καί ἡ μετάνοια καί ἡ πνευματική τελείωση δέν ἔχουν ποτέ ὅρια σ᾿ αὐτή τή ζωή, ὅσο βάθος καί εἰλικρίνεια κι ἄν διαθέτουν. Συμβαίνει πολλές φορές «τή θέση τῆς μέριμνας γιά τήν ἐπαρκή γνώση τοῦ ὑποψηφίου, τήν ἐνεργό σύνδεσή του μέ τήν ἐξομολόγηση, τή λατρευτική του ἀγωγή κλπ»[33] νά καταλαμβάνουν «συνο-

---

32. *Ψαλμ.* ν΄ 5.
33. Πρωτ/ρου Βασιλείου Θερμοῦ, *Ὁμοιοπαθεῖς ἄνθρωποι*, ἐκδ. Ἀπο-

πτικές διαδικασίες ἐξευρέσεως συζύγου»[34] καί μιᾶς (ὅποιας) συμμαρτυρίας γιά τήν ἐπίσπευση τῆς χειροτονίας. Ἄλλωστε εἶναι κοινό μυστικό ὅτι σημαντικός ἀριθμός κληρικῶν μετά τή χειροτονία δέν ἐξομολογεῖται. Γι᾽ αὐτό σωστά ἔχει ἐπισημανθεῖ πώς «ἄν ὁ κάθε ἐπίσκοπος ἀποφασίσει νά ἐπενδύσει στό ἔργο «φροντίδα τοῦ ὑποψηφίου κληρικοῦ», θά χρειαστεῖ λιγότερο ποιμαντικό μόχθο εὐρύτερα, ἀφοῦ θά ἔχουν πτερωθεῖ καί ἐμπνευστεῖ τά στελέχη του»[35].

Ἐξάλλου στό ἐρώτημα γιατί οἱ θρησκευτικοί ἄνθρωποι εἴμαστε οἱ πιό δύσκολοι σέ μετάνοια, διαπιστώνουμε πώς ἡ ἀπάντηση δίδεται μέσα ἀπό τήν ἱστορία. Ἀπό τά χρόνια ἀκόμη τοῦ Χριστοῦ οἱ πιό δυσκίνητοι πρός μετάνοια ἦταν οἱ θρησκευτικοί ἄνθρωποι καί «οἱ πιό πρόθυμοι ἦταν οἱ κοσμικοί»[36]. Οἱ ράθυμοι καί ἀμελεῖς κοσμικοί, ὅσοι ἔχουν ἐνδώσει σέ πάθη πολλά καί σκληρά, τελικά βρίσκουν πιό εὔκολα τό δρόμο γιά τό Θεό. Οἱ ἐγκρατεῖς καί αὐτοκυριαρχημένοι, ὅσοι ἀρνήθηκαν χαρές τοῦ κόσμου, ὑποτίθεται γιά τήν ἀγάπη του, τούς εἶναι πιό δύσκολο νά τόν ἀγαπήσουν. Ἐκεῖνοι πού χρησιμοποίησαν ἀδέξια καί καταστροφικά τή δύναμη τῆς ἀγάπης τους, φτάνουν κάποτε νά τό συνειδητοποιήσουν καί βρίσκουν τό κουράγιο ν᾽ ἀλλάξουν. Ὅμως ἐκεῖνοι πού δέν εἶχαν τό «προνόμιο» ν᾽ ἁμαρτήσουν πολύ, ἀγνοοῦν ὅτι δέν ἀγαποῦν. Βέβαια, αὐτό μέ κανένα τρόπο δέν μπορεῖ νά ἀποτελεῖ παρώθηση καί παρακίνηση πρός τήν ἁμαρτία. Ὡστόσο εἶναι γεγονός ὅτι ὅποιος δέν μπορεῖ νά ἀγαπήσει, γίνεται ἀνίκανος νά μετανοήσει[37]. Μήπως εἰδικά ἐκεῖνοι πού πάσχουν ἀπό ἀναπηρίες τῆς ἀγάπης εἶναι αὐτοί πού ἀποφασίζουν νά γίνουν «πιστοί». Ἄν εἶναι ἔτσι, ἡ θρησκευτικότητα πού γεννιέται, αὐτονόητα ἐμποδίζει τή μετάνοια.

Καί κάτι ἀκόμη· ἄν συνήθως δέν μετανοοῦμε, εἶναι γιατί στά ἁμαρτήματα ἔχουμε ἱεραρχήσει σέ βαρύτητα στήν κορυφή τῆς κλίμακας μόνον τά σαρκικά ἁμαρτήματα· κι

στολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1996, σελ. 64.

34. *Ὅ.π.*

35. *Ὅ.π.*, σελ. 65.

36. Τοῦ ἴδιου, «Γιατί δέν μετανοοῦμε» περ. *Διάβαση*, Ἱ.Μ. Περιστερίου, τεῦχ. 18, σελ. 21. π. Βασιλείου Θερμοῦ, *ὅ.π.*

ἐδῶ ἡ κατάσταση βρίσκεται ἀκόμη ὑπό ἔλεγχο, ἄν καί συμπτώματα τῶν τελευταίων καιρῶν μαρτυροῦν ὅτι καί αὐτός ὁ ἔλεγχος ἔχει ἀρχίσει νά ὑποχωρεῖ καί νά χαλαρώνει. Σ᾽ ἐκεῖνα ὅμως τά ἁμαρτήματα, πού αὐθαίρετα τά τοποθετήσαμε χαμηλά - καί γι᾽ αὐτό τά ὑποτιμοῦμε καί τά καταπνίγουμε, περιορίζοντας στή συνείδησή μας τή δυναμική τους (π.χ. φιλαυτία, ἐγωκεντρισμός, ναρκισσισμός, ἀντιπάθεια, φιλοκατηγορία κ.λ.π.) - ἀποκαλύπτεται τό ἀληθινό μας ἐπίπεδο καί ἡ πνευματική μας κατάσταση ἤ, σωστότερα, ἡ πνευματική μας ἀκαταστασία.

Σ᾽ αὐτή τή συνάφεια καί μιᾶς καί τό μήνυμα τῆς Ἱ. Συνόδου κάνει λόγο γιά «διαρκή φροντίδα καί ἄσκηση γιά βίωση τῆς ἁγιότητας» πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ ἐγκρατής δέν εἶναι τύπος φακίρη. Δέν κατορθώνει μέ αὐθυποβολή νίκες ἠθικές οὔτε ζεῖ μέ ψευδαισθήσεις. Ἁπλούστατα, ἀγωνίζεται νά ἀρνεῖται ἐντελῶς ἐλεύθερα καί ἐνσυνείδητα τό δικαίωμα τῆς ἀλόγου φύσεώς του νά διοικεῖ καί νά κατευθύνει τή ζωή του. Μέ τήν ἐγκράτεια ὁ πιστός ἄνθρωπος δέν ὑφίσταται κανένα σωματικό ἤ πνευματικό εὐνουχισμό, ὥστε νά ἔχει εὔκολες νίκες. Ἡ ἐγκράτεια ἔρχεται ὡς ἀποτέλεσμα συνεργασίας τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου μετά τῆς θείας χάριτος. Ἡ ἐγκράτεια εἶναι μέσον πρός ἐπίτευξη τῆς σωτηρίας ὡς βασικοῦ σκοποῦ τῆς ζωῆς μας, ἐνῶ ἡ ἀκρασία εἶναι ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου, τήν ὁποία ἐκμεταλλεύεται ὁ πολυμήχανος ἐχθρός μας[38]. Ὅμως θά πρέπει νά τονίσουμε ὅτι συχνά ὁ ἔφηβος καταπιέζει καί καταπονεῖ τό σῶμα του, φθάνοντας σ᾽ ἕναν ἰδιόρρυθμο ὑπέρμετρο καί ὑπερβολικό ἀσκητισμό. Πρόκειται γιά πρόβλημα πού ὀφείλει νά λαμβάνεται σοβαρά ὑπ᾽ ὄψιν.

Ἐξάλλου εὐτυχή ἐξέλιξη τῆς κλίσεως αὐτῆς θά ἀποτελοῦσε ἡ βαθμιαία ὡρίμανση τοῦ νέου, πού θά ἐπέφερε ἐσωτερίκευση τῆς ἀσκήσεως· κάτι πού ἐνδέχεται νά συμβεῖ εἴτε πρίν τήν εἴσοδο στήν ἱερωσύνη εἴτε καί ἀρκετά μετά ἀπό αὐτήν. Μπορεῖ ὅμως νά ὑπάρχει καί μία δυσμενής ἐξέλιξη. Μπορεῖ κάποια στιγμή ὁ ἔφηβος νά παραδοθεῖ σέ ὅλα ὅσα προηγουμένως θεωροῦσε ἀπαγορευμένα, ἀδιαφορώντας γιά ὁποιοδήποτε ἐξωτερικό περιορισμό[39]. Ἀπό πλευρᾶς ἀνα-

---

38. Α' *Κορ.* ζ' 5-6.

πτύξεως ἡ στάση αὐτή ἀντιπροσωπεύει μιά προσωρινή αὐθόρμητη ἀνάρρωση ἀπό τήν κατάσταση ἑνός παθολογικοῦ ἀσκητισμοῦ. Ὅταν ὅμως ἡ «ἀπελευθέρωση» αὐτή λαμβάνει χώρα στή ζωή ἑνός ἤδη κληρικοῦ, τότε οἱ συνέπειες μπορεῖ νά εἶναι ἐκρηκτικές. Τότε, βαθμιαῖα ἤ ἀπότομα, ὁ κληρικός κινδυνεύει νά παραδοθεῖ στίς ὁρμές του, πού συνήθως μεταμφιέζονται σέ λιγότερο ἀναξιοπρεπεῖς μορφές. Γιά παράδειγμα ἡ φιλοδοξία, ἡ φιλοχρηματία καί ἡ διάθεση γιά εὐμάρεια, πού ἐμφανίζονται κάποια στιγμή στή ζωή ἑνός κληρικοῦ, ἀποτελοῦν συχνά τούς ὄψιμους καρπούς μιᾶς ψευδοῦς κλίσεως καί ἀσκήσεως, πού ἡ παθολογία της δέν εἶχε ποτέ διαγνωσθεῖ.

Ἡ προσευχή θά βοηθήσει στό νά ταπεινωθοῦμε μέ τή θέλησή μας μπροστά στό Θεό, νά ἀποθέσουμε στά δικά Του χέρια τίς τύχες μας, νά τοῦ ἀνοίξουμε τήν καρδιά μας καί νά τοῦ δηλώσουμε ὅτι ἐλεύθερα τόν ἀναγνωρίζουμε Κύριο τῆς ζωῆς μας. Ὑπάρχει μιά ὡραία ἀραβική παροιμία πού λέει: «Ἡ ψυχή μήτε καφέ θέλει, μήτε καφενεῖο». Ἡ ψυχή θέλει συντροφιά, κι ὁ καφές εἶναι πρόφαση» Θά μπορούσαμε, λοιπόν, νά ποῦμε ὅτι ἡ νηστεία καί ἡ προσευχή εἶναι δύο ἱερές «προφάσεις», γιά νά μπορέσει ὁ ἄνθρωπος νά σπάσει τό μονόλογο καί τόν ἐγκλεισμό στόν ἑαυτό του, νά ταπεινωθεῖ καί νά ἐπικοινωνήσει μέ τό Θεό, γιά νά δεχθεῖ τήν εὐλογία, τό φωτισμό καί τόν ἁγιασμό πού ἐξασφαλίζει αὐτή ἡ ἐπικοινωνία»[40].

Βέβαια, γιά κάθε κληρικό ἐλλοχεύει ὁ κίνδυνος νά καταντᾶ ἡ προσευχή ἁπλᾶ καί μόνο ἕνα βιοποριστικό ἐπάγγελμα καί ὄχι προσωπικό βίωμα διαλόγου μέ τό Θεό. Εἶναι ἐξάλλου ἐσφαλμένη ἡ ἀντίληψη πού θέλει μόνο ὁρισμένες ὧρες τοῦ εἰκοσιτετραώρου ὡς κατάλληλες γιά προσευχή. (Συνήθως πιστεύουμε ὅτι οἱ καθιερωμένες ὧρες προσευχῆς εἶναι πρίν τόν ὕπνο καί ἀμέσως μετά τό πρωϊνό ξύπνημα). Σωστά ἔχει ἐπισημανθεῖ ὅτι «ὁποιαδήποτε ὥρα εἶναι κατάλληλη γιά προσευχή καί ἴσως οἱ ὧρες πού ἦταν

---

39. Πρωτοπρ. Βασιλείου Θερμοῦ, *Ἡ ἱερατική κλίση ὡς ψυχολογικό γεγονός*, ἐκδ. Ἱ. Μητρ. Θηβῶν καί Λεβαδείας, Ἀθήνα 1998, σελ. 135.

40. Στυλιανοῦ Ἀρχιεπ. Αὐστραλίας, *Ἐνσαρκώσεις τοῦ Δόγματος*, ἐκδ. Δόμος, 1996, σελ. 62.

κατάλληλες γιά προσευχή σέ ἄλλες ἐποχές καί σέ ἄλλους τρόπους καί ρυθμούς ζωῆς νά μήν εἶναι κατάλληλες τώρα»[41]

Οἱ πιό πολυάσχολοι θρησκευόμενοι, πού εἶναι οἱ φλεγόμενοι ἀπό ἱεραποστολικό ζῆλο, συχνά ἀντιμετωπίζουν μέ περιφρόνηση ἤ συγκατάβαση ὅποιον ἀποζητᾶ τήν ἡσυχία. Βέβαια εἶναι γεγονός ὅτι χωρίς τήν ἡσυχία δέν ὑπάρχει ὁ φόβος καί ὁ «κίνδυνος» νά ἀνακαλύψουμε τά κίνητρα τῆς ἱεραποστολικῆς μας φλόγας, πού μπορεῖ νά πηγάζουν ἀπό τήν ἀνάγκη μας νά ἐξασφαλίσουμε τήν αὐτοαξία μας μέ τήν ὑπεραπασχόληση. Ἡ ἐνασχόλησή μας καί τό ἄγχος μας γιά ὅλα τά πράγματα, μᾶς ἐνισχύει τήν αἴσθηση ὅτι εἴμαστε σημαντικοί. Ἀκόμη ἡ δέσμευση πού μᾶς δημιουργεῖ ἡ ὑπεραπασχόλησή μας, μᾶς ἐξιλεώνει στή συνείδησή μας γιά τήν ἀναβολή μας νά πραγματοποιήσουμε κάποιες ἀλλαγές στόν τρόπο τῆς ζωῆς μας. Εἶναι πολύ εὔκολο γιά τόν κληρικό νά χαθεῖ στίς ἐνοριακές του ἐνασχολήσεις καί νά μή μπορεῖ νά δεῖ τίποτε πέρα ἀπ᾽ αὐτές. Ὁ ἐνοριοκεντρισμός του φθάνει πολλές φορές στό σημεῖο νά γίνεται μιά προέκταση τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ του. Ἄν ὁ καθένας μας ἔχει ἀνάγκη τόν ἀνθρώπινο διάλογο γιά νά στηριχθεῖ, πόσο περισσότερο ἔχει ἀνάγκη τό διάλογο μέ τό Θεό.

Σέ μιά ἐποχή πού πάρα πολλοί ἄνθρωποι δέν ξέρουν γιατί ζοῦν, δέν σκέπτονται ἀπό ποῦ προέρχονται καί ποῦ πηγαίνουν, δέν προβληματίζονται γιά τό τί εἶναι ψυχή, τί εἶναι ἄνθρωπος, τί εἶναι ἀλήθεια κλπ, καλεῖται ὁ ἱερεύς νά φανερώσει τό νόημα τοῦ Θεοῦ στή ζωή μας, νά ξαναβαφτίσει τά πάντα «ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ», νά γίνει «σκεῦος ἐκλογῆς»[42], μακριά ἀπό «βολέματα» καιροσκοπικοῦ καί κερδοσκοπικοῦ χαρακτῆρος. Ἡ ὅλη παρουσία καί δραστηριότητά του πρέπει νά ἁγιάζει : ἀπό τό βλέμμα καί τό χαμόγελό του, μέχρι τήν ἐπιστολή καί τό τηλεφώνημά του. Ὄχι μόνο ὅταν τόν καλοῦν ἐπί τοῦτο καί φοράει τό πετραχήλι του, ἀλλά καί ὅταν εἶναι ἁπλός ἐπιβάτης σ᾽ ἕνα λεωφορεῖο, καλεσμένος σ᾽ ἕνα τραπέζι, ἀκροατής σέ μιά διάλεξη, πελάτης σ᾽ ἕνα κατάστημα, νοσηλευόμενος σ᾽ ἕνα νοσοκομεῖο,

---

41. Παπᾶ- Φιλόθεου Φάρου, *Κλῆρος - Ἡ ἀνεκπλήρωτη ὑπόσχεση πατρότητος*, ἐκδ. Ἀκρίτας 1992, σελ. 295.

42. *Πράξ.* θ', 15.

συνωθούμενος στήν οὐρά ἑνός δημόσιου γραφείου κ.ο.κ. «Εἴτε οὖν ἐσθίετε εἴτε πίνετε εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε»[43].

Αὐτή ἡ παρουσία τοῦ διακόνου τοῦ Εὐαγγελίου, μπορεῖ νά ἀποβαίνει μιά «σιωπῶσα παραίνεσις». Ξέρουμε ἄλλωστε ὅτι εἶναι δύσκολο γιά τόν λαϊκό νά δεχθεῖ τήν ἁμαρτωλότητα τοῦ ποιμένα του. Διανοητικά μπορεῖ νά δέχεται ὁ λαϊκός τό γεγονός ὅτι ὁ ποιμένας του εἶναι ἁμαρτωλός.«Εἶναι ἄνθρωπος σάν κι ἐμᾶς», λένε, ἀλλά εἶναι δύσκολο νά τό ἀποδεχθοῦν κατά βάθος αὐτό. Οἱ πιό πολλοί ἄνθρωποι θέλουμε νά ὑπάρχει κάποιος πού εἶναι καλύτερος ἀπό μᾶς. Ὁ πιθανότερος ὑποψήφιος γι᾽ αὐτό εἶναι ὁ κληρικός (καί ὁ ὑποψήφιος κληρικός).

Ὁ ρόλος τοῦ κληρικοῦ, εὑρισκομένου στό ἐπίκεντρο τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος, τοῦ προσπορίζει προσοχή καί ἀναγνώριση σέ τέτοιο βαθμό, πού δέν θά ἀπολάμβανε ποτέ ὑπό ἄλλες συνθῆκες. Ὁ καιροσκοπισμός συνίσταται σ᾽ αὐτό ἀκριβῶς : ὅτι πολλοί κληρικοί πού ἐμφοροῦνται ἀπό αὐτές τίς ἀνάγκες (ἀναγνώριση, ἀνεξαρτησίας καί τά ὅμοια) κατέχουν συχνά ὑψηλές θέσεις. Ἐξάλλου, «θά περίμενε κανείς νά ἔχει δομηθεῖ ἔτσι ἡ ἐκκλησιαστική ζωή, ὥστε νά μήν μπορεῖ κάποιος νά ἀνελιχθεῖ στούς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, ἄν δέν ἔχει προηγουμένως διανύσει τήν ἀπαιτούμενη πορεία γιά τήν ὡρίμανσή του. Ἡ κατάσταση ὅμως μερικῶν ἀνθρώπων τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας φαίνεται κάτω ἀπό ὁρισμένες συνθῆκες νά εὐνοεῖ «παρακάμψεις» αὐτῆς τῆς ὡριμάνσεως, χαρίζοντας κύρος καί ἀναγνώριση συχνά περισσότερη ἀπό ἐκείνη πού ἀποκτᾶ κανείς διά τῆς φυσιολογικῆς ὁδοῦ»[44].

Συμβαίνει ἐπίσης πολλές φορές ὁ λαϊκός ἀκόμη ὑποψήφιος νά θεωρεῖ τόν ἑαυτό του κατάλληλο γιά ὑψηλές θέσεις τῆς Ἐκκλησίας καί νά ὀργανώσει τή ζωή του ἔτσι, ὥστε νά ὑπηρετεῖ τό στόχο αὐτό. Ἔτσι μπορεῖ νά φθάνει «ἀπό τήν ἁπλῆ ὑπερτίμηση τῶν δυνατοτήτων του, μέχρι τόν παραμερισμό ἤ καί τό φθόνο τῶν ἄλλων»[45]. Μπορεῖ ἀκόμη

---

43. *Α΄Κορ. ι΄*, 31.

44. Πρωτοπρ. Βασιλείου Θερμοῦ, *Ἡ ἱερατική κλίση ὡς ψυχολογικό γεγονός*, σελ. 148.

ὁ ὑποψήφιος νά ὑπερτιμᾶ τήν πνευματική του ποιότητα καί νά συμπεριφέρεται σά νά ἔχει κατακτήσει τήν ἁγιότητα. Καί στίς δύο περιπτώσεις κοινή παραμένει ἡ παράκαμψη τῆς πραγματικότητας : ἐπιθυμεῖ τήν κορυφή χωρίς νά ὑποχρεωθεῖ νά διανύσει τά ἐπί μέρους βήματα, χωρίς ἔτσι νά ὑποβάλλει τόν ἑαυτό του στίς ἀπαιτούμενες δοκιμασίες καί ἀλλαγές[46].

Ὅλες αὐτές οἱ θέσεις πού ἀκούστηκαν δέν ἀποτελοῦν πανάκεια πού θεραπεύει τά πάντα. Μποροῦν ὅμως νά γίνουν τό πλαίσιο, μέσα στό ὁποῖο θά καλλιεργηθεῖ ἡ ἐπιθυμία τῆς ἱερωσύνης, ἀλλά καί ἡ ποιότητα τῶν σχέσεων τῶν μελλοντικῶν στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας. Κι αὐτό ἐπιτυγχάνεται μέ τή συνδρομή τῆς θείας χάριτος, ἡ ὁποία παρέχεται σέ ὅσους ἀσκοῦνται καί ἀγωνίζονται ὡς στρατιῶτες καί ἀθλητές τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Θά ἤθελα νά κλείσω τήν εἰσήγηση αὐτή μέ μιά προτροπή, πού περιλαμβάνεται στό Συνοδικό μήνυμα καί ἀποτελεῖ τή θερμότερη προσωπική μου εὐχή γιά ὅλους σας: Ἀξίζει πάντοτε νά γινόμαστε «θυσιαστήρια ζῶντα καί λογικά, ν' ἁγιαζόμεθα σέ μάρτυρες καί προφῆτες, ὁ ὁποῖοι καλοῦνται νά δίδουν ἀδιάκοπη τήν μαρτυρία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί νά πραγματοποιοῦν τήν ἱεραποστολή τῆς χαρισματικῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ»[47].

---

45. Πρωτοπρ. Βασιλείου Θερμοῦ, *ὅ.π.*
46. Πρωτοπρ. Β. Θερμοῦ, *ὅ.π.*
47. P. Evdokimov, *Ἡ Ὀρθοδοξία*, σελ. 374.

Δεσποίνης Δ. Κοντοστεργίου, Δρ. Θ.

Ἡ Ἐκκλησιολογία κατά τόν Συμεών τόν Νέον Θεολόγον

Ἀντί Προλόγου

Ὁ Ἅγιος Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος, ὁ ὁποῖος ἔδιδε μεγάλη σημασία στή Θεολογία του γιά τήν Ἐκκλησία, δέν ἀσχολήθηκε ἰδιαιτέρως μέ αὐτή καί μέ τά ἐκκλησιολογικά δόγματα. Τά ὅσα ἀναφέρει γιά τήν Ἐκκλησία εὑρίσκονται κυρίως στούς Ἠθικούς του λόγους, σέ μερικούς ὕμνους του καί στίς ἐπιστολές του, ὅπως ἀναφέρουμε στό οἰκεῖο σημεῖο. Θά ἠμπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι ἀκολουθεῖ τήν πατερική παράδοση περί Ἐκκλησίας, ὡς Σώματος τοῦ Χριστοῦ, τό ὁποῖο ἔλαβε κατά τήν Ἐνσάρκωσή Του ἀπό τήν Παρθένο Μαρία. Ἑπομένως ὑπάρχει στενός σύνδεσμος μεταξύ τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς Θεοτόκου, ὡς μητέρας τοῦ Χριστοῦ.

Βεβαίως ὁ Ἅγιος Συμεών ἀναφέρεται καί στό ἱερατεῖο. Μάλιστα δέ ἀπευθύνεται πρός τόν κλῆρο τῆς ἐποχῆς του καί τόν ἐπικρίνει σκληρά, διά τή χαλαρότητα τῆς πνευματικῆς του καταστάσεως, στήν ὁποία εὑρίσκετο, ὅπως θά δοῦμε.

Στήν ἐργασία μας αὐτή, ἀφοῦ προτάξουμε τή σύντομη βιογραφία τοῦ Συμεών τοῦ Νέου Θεολόγου, θά ἀσχοληθοῦμε μέ τά ἑξῆς ἐπιμέρους θέματα: α) Τί εἶναι Ἐκκλησία, β) Ποιοί μετέχουν στήν Ἐκκλησία, γ) Ἡ Ἐκκλησία στήν Παλαιά Διαθήκη- Ἐνσάρκωση τοῦ Χριστοῦ, δ) ἡ Ἐκκλησία στήν Καινή Διαθήκη- Πεντηκοστή γενέθλιος ἡμέρα τῆς Ἐκκλησίας, ε) Ἡ ἱεραρχία καί ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας, στ) Ἐπίλογος.

Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος[1]

1. *Σύντομος Βιογραφία.*

Τόν τίτλον τοῦ Θεολόγου τόν φέρουν μόνον ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστής, ὁ Ἀπόστολος καί Μαθητής τῆς ἀγάπης καί ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος. Μετά ἀπ᾽ αὐτούς ἀποκαλεῖται Νέος Θεολόγος ὁ ἅγιος Συμεών. Θεολόγος κατά τόν ἅγιον Γρηγόριον τόν Θεολόγον εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἔφθασεν εἰς τά ὕψη τῆς θεωρίας, δηλαδή τῆς θέας τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ· *«Θεολόγοι εἰσίν οἱ ἐξητασμένοι καί διαβεβηκότες ἐν θεωρίᾳ».*

Νέος εἶναι ὁ ἀνακαινιστής τῆς ἀποστολικῆς ζωῆς. Αὐτό ἀκριβῶς ἔκαμε καί ὁ ἅγιος Συμεών κατά τήν ἐποχήν, εἰς τήν ὁποίαν ζοῦσε, διά τοῦτο καί ὠνομάσθη Νέος Θεολόγος. Τόν βίον τοῦ ἁγίου Συμεών συνέγραψεν ὁ μαθητής του Νικήτας Στηθᾶτος, ὁ ὁποῖος δέν ἀναφέρει ἀκριβῶς τό ἔτος γεννήσεως καί θανάτου αὐτοῦ. Διά τοῦτο, ὅσον ἀφορᾶ εἰς τήν χρονολόγησιν τῶν γεγονότων αὐτῶν, αἱ γνῶμαι τῶν εἰδικῶν διΐστανται. Εἶναι ὅμως κοινῶς ἀποδεκτόν ὅτι ὁ ἅγιος Συμεών ἐγεννήθη τό 949, ἀλλά ὁ Π. Χρήστου δέν ἀποδέχεται τήν χρονολογίαν αὐτήν καί θεωρεῖ ὡς πιθανώτερον τό ἔτος 956. Ὡς ἔτος θανάτου οἱ περισσότεροι θεωροῦν τό ἔτος 1022, ὁ δέ Π. Χρήστου τό ἔτος 1036-1037[2]. Τόπος γεννήσεώς του ἦτο ἡ Γαλάτη τῆς Παφλαγονίας. Οἱ γονεῖς του Βασίλειος καί Θεοφανώ ἦσαν εὐγενεῖς καί πλούσιοι καί ἔφερον τό παρωνύμιον Γαλάτωνες. Ἐνῶ ἦτο πολύ νέος, οἱ γονεῖς του τόν ἔφεραν εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν διά νά τοῦ δώσουν τήν ἀνάλογον παιδείαν, κοντά εἰς τούς προγόνους του καί εἰς κάποιον θεῖον του, ὁ ὁποῖος ὑπηρέτει εἰς τά ἀνάκτορα. Πρός τοῦτο τόν παραδίδουν εἰς διδά-

---

1. Migne, *PG* 120, 288A-710B. *Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καί Ἀσκητικῶν*, ΠΑΤΕΡΙΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ», Θεσσαλονίκη, 1983, τόμ. 19Α, σελ. 33 κ.έ. Krivochein Basil, *Archbishop. In the Light of Christ, St. Symeon the New Theologian (949-1022), Life- Spirituality. Doctrine, trans. from the French by Anthony P. Cythiel, St. Vladimir's Seminary Press N.Y. 1986. Turner HJ.M., Symeon the New* Theologian and Spiritual Fatherhood, E.J., Brill, Leiden-New York-Kobenhavn-Koln 1990.

2. Φιλοκαλία, τόμ. 19 Α', *ὅ.π.*, σελ. 21 καί 346.

σκαλον, διά νά λάβῃ τά προπαιδευτικά μαθήματα. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ ἀπό πατρός θεῖος του, ὁ ὁποῖος ἦτο κοντά εἰς τόν αὐτοκράτορα, τόν ἡτοίμασε διά μεγάλα ἀξιώματα. Ἀλλά ἡ καρδία τοῦ ἁγίου Συμεών ἄλλα ποθοῦσε. Δέχεται πρός στιγμήν νά γίνῃ σπαθαροκουβικουλάριος καί μόλις τοῦ ἐδόθη ἡ εὐκαιρία ἐγκατέλειψε τήν θέσιν αὐτήν, καί μετέβη εἰς τήν μονήν τοῦ Στουδίου διά νά εὕρῃ αὐτό πού ζητοῦσε. Ἐκεῖ βρῆκε τόν Συμεών τόν Εὐλαβῆ, πνευματικόν καί ἔμπειρον, εἰς τόν ὁποῖον εἶπεν ὅτι ἤθελε νά γίνῃ μοναχός. Ἐκεῖνος τόν ἀπέτρεψε, διότι ἦτο μόλις δέκα τεσσάρων ἐτῶν. Ἀλλά ὁ Συμεών εἰς τόν οἶκον τοῦ θείου του, ὅπου διέμενεν, προσηύχετο διακαῶς καί ἐδιάβαζε. Κάποτε, πού ἐπῆρε ἀπό τόν διδάσκαλόν του ἕνα βιβλίον τοῦ Μάρκου τοῦ Ἐρημίτου, ἀνέγνωσεν ἕν χωρίον, πού ἔλεγεν· «*ἄν ζητῇς ὠφέλεια, νά φροντίζῃς τήν συνείδησίν σου καί νά πράττῃς, ὅσα σοῦ λέγει καί θά εὕρῃς ὠφέλειαν*». Ἀμέσως ἤρχισε νά φροντίζῃ περισσότερον τήν συνείδησίν του καί νά ἐπιδίδεται εἰς ὁλονυκτίους προσευχάς. Κάποτε, ἐνῷ προσηύχετο, εἶδε αἴφνης ἕν φῶς νά λάμπῃ καί νά τόν περιλούῃ. Εἶναι αὐτό τό θεῖον φῶς, πού περιγράφει εἰς τούς ὕμνους του.

Μετά ἀπό αὐτό, πῦρ ἀνήφθη εἰς τήν καρδίαν του καί θεῖος ἔρως τόν ἐπυρπόλει. Διά τοῦτο ἐπέμενε νά παρακαλῇ τόν πνευματικόν του πατέρα νά λάβῃ τήν μοναχικήν κουράν. Ἐκεῖνος ὅμως δέν ἐνέδιδε, διότι ἔβλεπεν ὅτι ὁ καιρός ἦτο ἀκατάλληλος ἀκόμη. Μετά παρέλευσιν ἕξ ἐτῶν ἀπό τῆς θεωρίας ταύτης, ἐπῆγεν εἰς τήν πατρίδα του καί παρῃτήθη ἐγγράφως τῆς πατρικῆς του κληρονομίας καί περιουσίας. Ὁ δέ πατήρ του μέ δάκρυα τόν παρεκάλει νά μήν τόν ἀφήσῃ μόνον εἰς τά γηρατειά του. Ἀλλ᾽ ὁ υἱός, ἀφοῦ εἶχεν ὑπερβῆ τούς φυσικούς θεσμούς καί εἶχε προτιμήσει τόν οὐράνιον Πατέρα ἀπό τόν ἐπίγειον, τοῦ εἶπεν· «*μοῦ εἶναι ἀδύνατον, πάτερ, νά παραμείνω ἄλλο εἰς τόν ἐγκόσμιον βίον, ἔστω καί δι᾽ ὀλίγον χρόνον, διότι δέν γνωρίζομεν τί θά φέρῃ ἡ αὔριον, καί τό νά προτιμήσω κάτι ἄλλο ἀπό τόν Χριστόν, εἶναι σφαλερόν καί ἐπικίνδυνον*». Μετά ταῦτα ἔφυγεν ἀμέσως, ἐπέστρεψεν εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν καί ἐπῆγεν εἰς τήν Μονήν τοῦ Στουδίου κοντά εἰς τόν πνευματικόν του πατέρα. Ἡγούμενος τῆς Μονῆς ταύτης ἦτο ὁ Πέτρος, ὁ ὁποῖος τόν συγκαταλέγει εἰς τάς τάξεις τῶν δοκίμων. Ὁ μισόκαλος

ὅμως ἐχθρός τοῦ ἀνθρώπου φθονεῖ τήν πνευματικήν πρόοδον καί ἐγείρει τόν φθόνον μεταξύ τῶν ἀδελφῶν τῆς Μονῆς καί δυστυχῶς καί αὐτοῦ τοῦ καθηγουμένου Πέτρου. Ἐξ αἰτίας τῆς ταραχώδους καταστάσεως, πού ἐπικρατοῦσε εἰς τήν Μονήν, ὁ πνευματικός του πατήρ τόν ὁδηγεῖ καί τόν ἐμπιστεύεται εἰς τόν περιβόητον διά τήν ἀρετήν του Ἀντώνιον, ἡγούμενον τῆς γειτονικῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου Μάμαντος. Ἀλλά καί ἐκεῖ εἶχεν ἀναλόγους ταραχάς ὡς καί ἐπισκέψεις ἀπό τόν κατά σάρκα πατέρα του καί ἀνθρώπους τοῦ παλατίου, διά νά ἀναγκασθῇ νά ἐπιστρέψῃ εἰς τόν κόσμον. Ἄκαμπτος παραμένει εἰς ὅλα ὁ γενναῖος στρατιώτης τοῦ Χριστοῦ. Ἀφοῦ διαμένει δύο ἔτη ἐκεῖ καί προοδεύει εἰς τήν πνευματικήν ζωήν, λαμβάνει τό μοναχικόν σχῆμα. Μετά δέ τόν θάνατον τοῦ ἡγουμένου τῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου Μάμαντος καί μέ τήν ψῆφον τοῦ πατριάρχου Νικολάου Χρυσοβέργη ἐκλέγεται ὁ ἅγιος Συμεών ἡγούμενος καί χειροτονεῖται ἱερεύς. Βεβαίως ἐδέχθη τό ἀξίωμα τῆς ἱερωσύνης μέ πολύ δυσκολίαν ἀπό ταπείνωσιν καρδίας. Μόλις ἔγινεν ἡγούμενος ἀνεκαίνισεν τήν ἱεράν Μονήν, ἡ ὁποία ἦτο εἰς ἄσχημον κατάστασιν. Ἀλλά καί ἐδῶ δέν ἔμεινεν ἄμοιρος πειρασμῶν καί ταραχῶν. Κάποιαν ἡμέραν τριάντα μοναχοί ἐστασίασαν καί ἤθελαν ὡς θηρία νά τόν κατασπαράξουν. Ἐκεῖνος δέ ὑψώσας τάς χεῖρας εἰς τόν οὐρανόν προσηύχετο διά τούς ἀποστάτας. Κάποια ἀνωτέρα δύναμις τούς ἀπώθησε, ὁπότε ἔσπασαν τάς κλειδαριάς καί ἔφυγαν ἀπό τό μοναστήρι. Ὅταν ἔμαθε τοῦτο ὁ πατριάρχης θέλησε νά τούς ἐξορίσῃ. Ὁ ἅγιος Συμεών, ὅμως, πίπτων εἰς τούς πόδας τοῦ πατριάρχου, τόν παρεκάλει μέ δάκρυα νά μή τό κάμῃ. Ὁ πατριάρχης ἐκάμφθη, δέν τούς ἔστειλεν ἐξορίαν, ἀλλά δέν τούς ἐπέτρεψεν νά εἰσέλθουν εἰς τήν Μονήν. Ἄλλοι ἐξ αὐτῶν ἐπῆγαν εἰς ἄλλα μοναστήρια, ἄλλοι εἰς τά κατηχουμενεῖα τῶν ἐκκλησιῶν καί ἄλλοι διεσκορπίσθηκαν ἐδῶ κι ἐκεῖ. Ὁ καλός ποιμήν ἠρεύνησεν καί τούς εὑρῆκε καί γεμᾶτος ἀγάπην καί ἀνεξικακίαν τούς ἔστειλε τά πρός τό ζῆν ἀναγκαῖα. Ἐκτός τούτων τούς παρηγόρει μέ λόγους θερμούς ἀγάπης καί συγγνώμης καί ζητοῦσε τήν ἐπιστροφήν τους. Δέν προσεπάθει μέ βλοσυρόν βλέμμα νά ἐπιβληθῇ εἰς αὐτούς, ἀλλά ἐμιμεῖτο τόν Δεσπότην Θεόν καί ἔπαιρνε τήν θέσιν τῶν μαθητῶν του. Ἀγαποῦσεν ὡς πλοῦτον ἀσύληπτον τήν μα-

καρίαν πτωχείαν καί τήν ἀκτημοσύνην, διά τῆς ὁποίας ἀποκτοῦσε τήν ταπεινοφροσύνην καί τήν πνευματικήν συντριβήν.

Ἐκτός ἀπό τούς μοναχούς προβλήματα ἐδημιούργησεν εἰς τόν ἅγιον Συμεών καί ὁ ἐπίσκοπος Νικομηδείας Στέφανος. Οὗτος ἦτο πολύ λόγιος καί εἶχε μεγάλην φήμην διά τήν γνῶσιν του. Κάποτε, πού συνηντήθη μέ τόν ἅγιον Συμεών εἰς τό Πατριαρχεῖον, τόν ἠρώτησεν: «*πῶς χωρίζεις τόν Υἱόν ἀπό τόν Πατέρα, κατά τήν λογικήν ἤ κατά τήν πραγματικότητα*». Ἡ ἐρώτησίς του ἔκρυπτε δόλον, ἀλλά ὁ ἅγιος Συμεών, ἀντιλαμβανόμενος τήν πλεκτάνην καί τήν δολιότητα, τοῦ ἀπήντησεν: «*εἰς τούς ἀρχιερεῖς ἔχει δοθῇ ἀπό τόν Θεόν νά γνωρίζουν τά μυστήρια τοῦ Θεοῦ*». Ἐάν ὅμως ἤθελεν ἀπάντησιν ἐπί τοῦ θέματος, θά τήν ἐλάμβανεν γραπτῶς[3]. Ὁ ἐπίσκοπος χαμογελῶν περιπαικτικῶς, λέγει· «*καί ἐγώ ἐπιθυμῶ νά δεχθῶ ἕν γραπτόν πόνημα ἀπό σέ διά τό πρόβλημα*». Φωτισθείς δέ ὁ ἅγιος Συμεών ὑπό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διετύπωσε τήν ἄποψίν του μέ μίαν ἔμμετρον πραγματείαν, ἡ ὁποία ὑπάρχει εἰς τούς ὕμνους του[4].

Μετά ἀπό αὐτό ὁ Στέφανος ἤρχισε νά τόν συκοφαντῇ εἰς τόν πατριάρχην ὅτι ἀπέδιδε τιμάς ἁγίου εἰς τόν πνευματικόν του πατέρα Συμεών τόν Εὐλαβῆ, ἐνῶ ἐκεῖνος ἔλεγεν ὅτι ἦτο ἁμαρτωλός, ὅταν ζοῦσε. Ὁ πατριάρχης ἐπί δύο ἔτη δέν ἐδέχετο τάς συκοφαντίας τοῦ Στεφάνου. Ἀλλά μετά ἕξ ἐτῶν δίωξιν ὁ Στέφανος κατώρθωσε νά ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του. Ὁ πατριάρχης καί οἱ συνοδικοί παρασυρθέντες ὑπ᾽ αὐτοῦ ἀπηγόρευσαν τήν ἀπόδοσιν τιμῶν ἁγιότητος εἰς τόν Συμεών τόν Εὐλαβῆ ἐπισήμως καί ἐξώρισαν τόν ἅγιον Συμεών εἰς τήν περιοχήν τῆς Χρυσοπόλεως. Οὗτος ἀπεσύρθη εἰς ἕν ἐρημοκκλήσιον τῆς ἁγίας Μαρίνης, ὅπου προετίμησε νά διαμείνῃ. Ἐκεῖ ἀνήγειρεν ἕν μικρόν μοναστήριον, ἐδη-

---

3. «*Ἀλλ᾽ εἰ καί δοκιμήν ζητεῖς τοῦ ἐν ἐμοί πνεύματος καί μαθεῖν ἐθέλεις τίς ἡ δωρεά τοῦ Θεοῦ ἡ τοῖς πτωχοῖς τῷ πνεύματι δίδοται, ἐγώ μέν, ὡς ὁρᾷς, μαθητής εἰμι ἁλιεύων τόν προφορικόν οὐκ ἔχων λόγον, σοφώτατε.... διά τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος αὐτομολοῦντι πρός τό κελλίον καί γεγραμμένως, ἐκθέσθαι καί ἀποστεῖλαι σου*». Φιλοκαλία 19Α΄, ὅ.π. σελ. 162 καί 164.

4. Ὕμνος ΚΑ΄, Φιλοκαλία, ὅ.π., τόμ. 19Ε, σελ. 294, στ. 456. «*Καί γάρ οὐδέ πράγματι οὐδ᾽ ἐπινοίᾳ τό ἀμέριστον μερίζεται τοῦ Λόγου*», δηλαδή ὁ ἀμέριστος Λόγος δέν μερίζεται οὔτε πραγματικά, οὔτε μέ τή λογική.

μιούργησε νέο ποίμνιον καί ἔμεινε δέκα τρία ἔτη. Ἐκοιμήθη εἰς τάς 12 Μαρτίου. Αὐτός ἦτο ὁ βίος τοῦ ἁγίου Συμεών, ὁ ὁποῖος εἶχε τελειωθῆ ἐμπράκτως εἰς λόγον θεολογίας καί εἰς μεγάλην σοφίαν Θεοῦ.

α) *Τί εἶναι Ἐκκλησία*

Στό Σύμβολο τῆς Νικαίας- Κωνσταντινουπόλεως ἤ ἄλλως Σύμβολο τῆς Πίστεως ὁμολογοῦμε πίστιν «*Εἰς μίαν, ἁγίαν, καθολικήν καί ἀποστολικήν Ἐκκλησίαν*»[5]. Σ᾽ αὐτό τό ἄρθρο τοῦ Συμβόλου τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως ὑπάρχουν ἀφ᾽ ἑνός ὁ ὁρισμός εἰδικῶς γιά τό τί εἶναι Ἐκκλησία καί ἀφ᾽ ἑτέρου τά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά αὐτῆς. Προτοῦ ὅμως ἀσχοληθοῦμε καί ἀναλύσουμε αὐτά, θά κάνωμε μία ἀναδρομή νά δοῦμε τί σήμαινε Ἐκκλησία ἀκόμη στήν ἀρχαιότητα καί ἐντεῦθεν.

Καθώς εἶναι γνωστό ἡ λέξις Ἐκκλησία[6] προέρχεται ἀπό τό ρῆμα ἐκκαλέειν-εῖν πού σημαίνει καλεῖν ἔξωθεν, συγκαλεῖν, ποιεῖν συγκέντρωσιν κ.ἄ. καί εὑρίσκεται πρῶτα στούς ἀρχαίους συγγραφεῖς, δηλαδή στόν Πλάτωνα, Ἀριστοτέλη, Θουκυδίδη, Πολύβιο, Πλούταρχο καί ἄλλους. Σημαίνει δέ ὁ ὅρος Ἐκκλησία τή συνέλευση τῶν πολιτῶν, ἡ ὁποία συγκαλεῖται ἀπό τούς ἄρχοντες γιά πολιτικούς σκοπούς. Ἀκόμη δέ σημαίνει τή συνέλευση τοῦ λαοῦ, ἡ ὁποία γίνεται γιά κάποιο ἐντυπωσιακό γεγονός.

Ὁ Ἅγιος Κύριλλος Ἱεροσολύμων, λέγει ὅτι «*Ἐκκλησία δέ καλεῖται φερωνύμως διά τό πάντας ἐκκαλεῖσθαι καί ὁμοῦ συνάγειν...*»[7].

Ἡ λέξις Ἐκκλησία εὑρίσκεται καί στήν Παλαιά Διαθήκη στήν Ἑλληνική μετάφραση τῶν Ο', ἀπό τούς ὁποίους μεταφράστηκε ἡ ἑβραϊκή λέξη qahal καί σημαίνει τή συνέλευσι

---

5. Ἰω. Καρμίρη, *Τά Δογματικά καί Συμβολικά μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τόμ. Α', Ἀθῆναι, 1960, σελ. 77 καί σελ. 131. Δεσπ. Κοντοστεργίου, *Αἱ Οἰκουμενικαί Σύνοδοι*, Ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη, 1997, σελ. 50.

6. Ἰω. Καρμίρη, ἄρθρον στήν *Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 5, σελ. 465-519. Αὐτό χρησιμοποιήθηκε ὡς βάσις γενικῶς, ὅπου παρίσταται ἀνάγκη παραπέμπουμε.

7. Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Κατήχησις* 18, 23, PG. 33, 1044 C.

τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, γιά θρησκευτικούς, πολιτικούς καί στρατιωτικούς σκοπούς.

Ἐπεξηγῶν, ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἱεροσολύμων πότε καί γιά ποιούς λόγους ἐχρησιμοποιήθη ὁ ὅρος Ἐκκλησία, λέγει, σχετικῶς μέ τόν ὁρισμό, πού ἀναφέραμε προηγουμένως ὅτι ὁ Κύριος, λέγει στό Λευϊτικό «*καί πᾶσαν τήν συναγωγήν ἐκκλησίασον ἐπί τήν θύραν τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου...*»[8]. Συνεχίζων ὁ ἅγιος Κύριλλος, λέγει· ἄς σημειώσουμε ὅτι τό «*ἐκκλησίασον*» ἀρχικῶς ἐλέχθη στίς Γραφές τώρα, ὅταν ὁ Κύριος καθιστοῦσε τόν Ἀαρών στήν ἱερωσύνη.

Στό Δευτερονόμιο μνημονεύεται ὁ ὅρος Ἐκκλησία, ὅπου ὁ Θεός, λέγει στό Μωϋσῆ· «... *καί συμβιβάσεις τούς υἱούς σου καί τῶν υἱῶν σου ἡμέραν, ἥν ἔστητε ἐνώπιον Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐν Χωρήβ τῇ ἡμέρᾳ τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι εἶπε Κύριος πρός με· Ἐκκλησίασον πρός με τόν λαόν, καί ἀκουσάτωσαν τά ῥήματά μου, ὅπως μάθωσι φοβεῖσθαί με πάσας τάς ἡμέρας, ἅς αὐτοί ζῶσιν ἐπί τῆς γῆς, καί τούς υἱούς αὐτῶν διδάξωσιν*»[9]. Ἀκόμη μνημονεύεται ὁ ὅρος Ἐκκλησία στό σημεῖο, πού γίνεται λόγος γιά τίς πλάκες τῆς Διαθήκης στό Δευτερονόμιο, ὅπου λέγει συγκεκριμένα ὁ Μωϋσῆς «...*καί ἔδωκέ μοι Κύριος τάς δύο πλάκας τάς λιθίνας γεγραμμένας ἐν τῷ δακτύλῳ τοῦ Θεοῦ, καί ἐπ᾽ αὐταῖς ἐγέγραπτο πάντες οἱ λόγοι, οὕς ἐλάλησε Κύριος πρός ὑμᾶς ἐν τῷ ὄρει ἡμέρᾳ Ἐκκλησίας*»[10]. Εἰς τούς Ψαλμούς τοῦ Δαυΐδ δέ ἀναφέρεται· «*Ἐξομολογήσομαί σοι, Κύριε, ἐν Ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ, ἐν λαῷ βαρεῖ αἰνέσω σε*»[11].

Ἀπό τήν ἑλληνική μετάφραση τῶν Ο′ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἡ λέξις Ἐκκλησία χρησιμοποιήθηκε καί ἀπό τήν Καινή Διαθήκη, στήν ὁποία εὑρίσκεται πάρα πολλές φορές. Ἀπό τόν ἴδιο τό Χριστό χρησιμοποιεῖται μόνο δύο φορές. Τή μία φορά, ὅταν ὁ Χριστός ὁμιλῆ γιά τήν οἰκοδομή τῆς Ἐκκλησίας, ἐπάνω στήν πέτρα τῆς πίστεώς του· «*καγώ δέ σοι λέγω ὅτι σύ εἶ Πέτρος καί ἐπί ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τήν Ἐκκλησίαν, καί πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν*

8. *Λευϊτικόν*, κεφ. η′, 3. Κυρίλλου, *ὅ.π.*, PG. 33, 1044C.
9. *Δευτερονόμιον*, κεφ. δ′, 9-10.
10. *Δευτερονόμιον*, κεφ. θ′, 10.
11. *Ψαλμός* 34, 18.

αὐτῆς»[12]. Τήν δέ ἄλλη φορά, ὅταν ὁρίζῃ τούς Ἀποστόλους ποιμένας τῆς Ἐκκλησίας· «*ἐάν δέ παρακούσῃ αὐτῶν, εἰπέ τῇ Ἐκκλησίᾳ· ἐάν δέ καί τῆς Ἐκκλησίας παρακούσῃ, ἔστω σοι ὥσπερ ὁ ἐθνικός καί ὁ τελώνης*»[13].

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, λέγει, ὅτι Ἐκκλησία δέν εἶναι μόνο ὁ τόπος, ἀλλά καί ὁ τρόπος. Ἄς δοῦμε πῶς τήν περιγράφει μέ τά δικά του λόγια, ἀκριβῶς· «*Ἐκκλησίαν δέ λέγω, οὐ τόπον μόνον, ἀλλά καί τρόπον· οὐ τοίχους Ἐκκλησίας, ἀλλά νόμους Ἐκκλησίας. Ὅταν καταφεύγῃς ἐν Ἐκκλησίᾳ, μή τόπῳ καταφύγῃς, ἀλλά γνώμῃ. Ἐκκλησία γάρ οὐ τοῖχος καί ὄροφος, ἀλλά πίστις καί βίος*»[14].

Στή συνέχεια ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἱεροσολύμων, λέγει ὅτι ἐγνώριζε ὁ Ψαλμωδός, ὅτι τό Θεό πρέπει νά τόν δοξολογοῦμε καί νά τόν λατρεύουμε στήν Ἐκκλησία, ἀπό τήν ὁποία ἀπεβλήθησαν οἱ Ἰουδαῖοι καί ἐστερήθησαν τῆς χάριτος, διά τήν σκληροκαρδία τους καί διά τό ὅτι δέν ἐδέχθησαν τό Χριστό ὡς Λυτρωτή τους καί Σωτῆρα καί τόν ἐσταύρωσαν, ὁπότε αὐτοί πού ἦσαν ὁ περιούσιος καί ἐκλεκτός λαός τοῦ Θεοῦ δέν ἔγιναν μέλη τῆς Ἐκκλησίας. Διά τοῦτο ὁ Σωτήρ οἰκοδόμησε τήν δευτέρα Ἐκκλησία, ἀπό τά ἔθνη, ἡ ὁποία εἶναι ἡ δική μας ἁγία Ἐκκλησία τῶν Χριστιανῶν, γιά τήν ὁποία εἶπε ὅτι «*καί πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς*»[15]. Γιά τίς δύο αὐτές Ἐκκλησίες προφητεύων ὁ Δαυΐδ ἔλεγε· σχετικῶς μέ τήν πρώτη, πού ἀπεβλήθη, ὅτι· «*ἐμίσησα Ἐκκλησίαν πονηρευομένων καί μετά ἀσεβῶν οὐ μή καθίσω*»[16]. Γιά δέ τή δευτέρα, ἡ ὁποία οἰκοδομήθηκε στήν πέτρα τῆς πίστεως, λέγει· «*Κύριε, ἠγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου καί τόπον σκηνώματος δόξης σου*»[17]. Καί «*ἐν Ἐκκλησίαις εὐλογήσω σε, Κύριε*»[18].

Γι᾿ αὐτή, λοιπόν, τήν Ἁγία Καθολική Ἐκκλησία, γράφει

---

12. *Ματθ.* ιστ', 18. Πρβλ. Ἰω. Καραβιδόπουλου, Ὀρθόδοξη Ἑρμηνεία τοῦ Ματθ. 16, 18, *Πρακτικά ΙΔ', ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ, Η ΜΗΤΗΡ ΗΜΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ*, ἹΜΘ, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 206-222.

13. *Ματθ.* ιη', 17.

14. Ἁγίου Ἰω. Χρυσοστόμου, Ὁμιλία, *Ὅτε τῆς Ἐκκλησίας ἔξω εὑρεθείς Εὐτρόπιος ἀπεσπάσθη* κλπ, PG., 92, 397.

15. *Ματθ.* ιστ', 18.

16. *Ψαλμ.* 25, 5.

17. *Ψαλμ.* 25, 8.

ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στόν Τιμόθεο· «...*ἵνα ἰδῇς πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφεσθαι, ἥτις ἐστίν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, στῦλος καί ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας*»[19].

Ἠμποροῦμε νά ποῦμε ὅτι στήν Καινή Διαθήκη γενικῶς ἡ λέξις Ἐκκλησία σημαίνει τή σύναξη τῶν πιστευόντων στό Χριστό, τῶν «*συνερχομένων ἐν Ἐκκλησίᾳ*»[20], εἴτε αὐτή ἡ σύναξις ἐγίνετο εἰς ἕνα οἶκον, ὅπως π.χ. ἦτο ὁ οἶκος τοῦ Ἀκύλα καί τῆς Πρισκίλλης, «*ἀσπάζονται ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ πολλά Ἀκύλας καί Πρίσκιλλα σύν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν Ἐκκλησίᾳ*»[21], καθώς καί τοῦ Νυμφᾶ· «*ἀσπάσασθε τούς ἐν Λαοδικείᾳ ἀδελφούς καί Νυμφᾶν καί τήν κατ' οἶκον αὐτοῦ Ἐκκλησίαν*»[23]· εἴτε δέ ἡ σύναξις αὐτή ἐγίνετο εἰς τήν Ἐκκλησίαν μιᾶς πόλεως, ὅπως τῶν Ἱεροσολύμων· «*ἐγένετο δέ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ διωγμός μέγας ἐπί τήν Ἐκκλησίαν τήν ἐν Ἱεροσολύμοις*»[24] ἤ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας· «*ἦσαν δέ τινες ἐν Ἀντιοχείᾳ κατά τήν οὖσαν Ἐκκλησίαν προφῆται καί διδάσκαλοι...*»[25]. Ἀκόμη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἐφέσου· «...*τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Ἐφέσῳ καί πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*»[26]. Ἐδῶ δέν ὑπάρχει ὁ ὅρος Ἐκκλησία, ὑπονοεῖται, μέ τό «*τοῖς ἁγίοις ... καί πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*», δηλαδή ἡ σύναξη τῶν πιστῶν στό ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἤ μέ ἄλλα λόγια ἡ Ἐκκλησία τῆς πόλεως τῆς Ἐφέσου. Ἔχομε ἀκόμη τήν Ἐκκλησία τῆς Θεσσαλονίκης· «*Παῦλος καί Σιλουανός καί Τιμόθεος τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων*»[27].

Ἀκόμη ὑπάρχει ἡ Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου· «*τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ...*»[28] καί ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης· «*ἐν οἷς ἐστε καί ὑμεῖς κλητοί Ἰησοῦ Χριστοῦ..*»[29]. Καί σ' αὐτό τό χωρίο δέν ὑπάρχει ἡ λέξη Ἐκκλησία, ἀλλά μέ τό ὅτι αὐτοί εἶναι οἱ «*κλητοί τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ*», ἐννοεῖται

---

19. *Α΄Τιμ.* γ', 15.
20. *Α΄Κορ.* ια', 18.
21. *Α΄Κορ.* ιστ', 19.
22. *Κολοσ.* δ', 15.
23. *Φιλήμ.* 2.
24. *Πράξ.* η', 1.
25. *Πράξ.* ιγ', 1.
26. *Ἐφεσ.* ιγ', 1.
27. *Α΄Θεσσαλ.* α', 1. *Β΄Θεσσαλ.* α', 1.
28. *Α΄Κορ.* α', 1. *Β΄Κορ.* α', 1.
29. *Ρωμ.* α', 6-7.

ἡ σύναξη τῶν πιστῶν τῆς πόλεως Ῥώμης, δηλαδή μέ ἄλλα λόγια ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης.

Ἐκτός ἀπό τίς Ἐκκλησίες τῶν πόλεων, πού προαναφέρθησαν καί εἶναι ἡ σύναξι τῶν πιστευόντων στό Χριστό[30], ὑπάρχουν καί οἱ Ἐκκλησίες τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν ἤ χωρῶν, ὅπως εἶναι τῆς Ἀσίας· «*ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀσίας...*»[31], τῆς Γαλιλαίας καί Σαμαρείας· «*αἱ μέν οὖν Ἐκκλησίαι καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας καί Γαλιλαίας καί Σαμαρείας εἶχον εἰρήνην*»[33], τῆς Ἰουδαίας· «*ἤμην δέ ἀγνοούμενος τῷ προσώπῳ ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας ταῖς ἐν Χριστῷ*»[34], τῆς Μακεδονίας· «*γνωρίζω δέ ὑμῖν ἀδελφοί, τήν χάριν τοῦ Θεοῦ τήν δεδομένην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας*»[35].

Γενικῶς οἱ χριστιανοί, ὅταν συγκεντρώνωνται διά νά συνεορτάσουν καί νά τελέσουν τό μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἔχουν τή συναίσθησι ὅτι ἀποτελοῦν Ἐκκλησία.

Ἀρχικῶς διά τοῦ ὅρου Ἐκκλησία ὠνομάσθη ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων, ἡ ὁποία ἔγινε ἡ μητέρα ὅλων τῶν Ἐκκλησιῶν. Αὐτή ἡ πνευματική κοινωνία τῶν πιστῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπίστευαν στό Χριστό ὠνομάσθη ἀπό τούς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας μέ τόν ὅρον Ἐκκλησία, διότι Ἐκεῖνος, πού τήν ἐκάλεσεν εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Αὐτό ἀποδεικνύεται καί ἀπό τόν Ἀπόστολο Παῦλο, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει τήν «*Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ*» ἤ «*τοῦ Χριστοῦ*»[36]. Μέ τά ἴδια ὀνόματα ἀποκαλοῦν τήν Ἐκκλησία καί οἱ Ἀποστολικοί Πατέρες. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὅμως δίδει τήν πραγματική διάσταση τῆς Ἐκκλησίας, μέ τό ὅτι ὁμιλεῖ περί αὐτῆς ὡς Σώματος τοῦ Χριστοῦ, τό ὁποῖον εἶναι ἡ Ἐκκλησία, ἔχουσα κεφαλή τόν Ἴδιο τό Χριστό· «*...καί ἀναπληρῶ τά ὑστερήματα τῶν θλί-*

---

30. *Πράξ.* ε', 11· 22· ιδ', 23· κ', 17. *Φιλιπ.* α', 1· *Κολοσ.* α', 1· *Ἀποκ.* α', 11.
31. *Α΄Κορ.* ιστ', 19.
32. *Α΄Κορ.* ιστ', 1.
33. *Πράξ.* θ', 31.
34. *Γαλάτ.* α', 22. *Πράξ.* θ', 31.
35. *Β΄Κορ.* η', 1.
36. *Ρωμ.* ιστ', 16. *Α΄Κορ.* α', 2· ι', 32· ια', 16· 22· ιε' 9· *Β΄Κορ.* α', 1. *Γαλάτ.* α', 13· 22· *Β΄ Θεσσ.* α', 4. *Α΄ Τιμ.* 5, 15. *Πράξ.* κ', 28. Πρβλ. Ἀρχ. Εὐθυμίου Ἐλευθεριάδου, Ἡ περί Ἐκκλησίας διδασκαλία τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Πρακτικά ΙΔ΄ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ*, *ὅ.π.*, σελ. 111-178.

ψεων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου ὑπέρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὅ ἐστιν ἡ Ἐκκλησία»[37]. Μέ αὐτή τήν ἔννοια ἡ Ἐκκλησία, ὡς Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, προϋπῆρχε αἰωνίως, ἐπειδή ἦτο ἑνωμένη μέ τόν Λόγον τοῦ Θεοῦ. Προϋπῆρχε κατά τόν Ἑρμᾶν «*ἐν τῇ σοφίᾳ καί τῇ προνοίᾳ*» τοῦ Θεοῦ, ὡς «*πνευματική*» Ἐκκλησία[38]. Διότι ὁ Θεός προαιωνίως συνέλαβε τό σχέδιο περί τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία γίνεται μέσα στήν Ἐκκλησία μέ τά ἁγιαστικά μυστήρια. Ὅπως ἀναφέραμε καί προηγουμένως ἡ Ἐκκλησία ὡς Σῶμα Χριστοῦ[39], εἶναι αὐτό τό «*ἀποκεκρυμμένον ἀπό τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ μυστήριον*», τό ὁποῖον ἔγινε γνωστό «*ταῖς ἀρχαῖς καί ταῖς ἐξουσίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διά τῆς Ἐκκλησίας*»[41], γιά νά γνωρίσουν τή σοφία τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ἀρχή τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὑπερφυσική καί ὑπερκόσμιος, ἀλλά μέ τή δημιουργία τοῦ κόσμου ἔγινε γνωστή στήν ἀνθρωπότητα καί κατά τήν Καινή Διαθήκη ἐτελειώθη καί ἀπεκαλύφθη ὡς «*σῶμα Χριστοῦ*» τήν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς, πού εἶναι καί ἡ γενέθλιος ἡμέρα τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι λοιπόν ἡ Ἐκκλησία, ὅπως ἐτονίσθη πολλές φορές, τό μυστικό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τό «*corpus Christi mysticum*», ζῶσα μυστική προσωπική, θεανθρωπίνη κοινωνία, ἡ ὁποία περιλαμβάνει ὅλους τούς ἐν Χριστῷ πιστούς, χωρίς τοπικά ἤ χρονικά ὅρια, δηλαδή τόσο τούς ἐν τῷ ἐπέκεινα ἀοράτους, ὅσο καί τούς ἐν τῷ ἐθνάδε ὁρατούς. Ἡ ἐπί γῆς Ἐκκλησία εἶναι ἀδιασπάστως ἑνωμένη μέ τήν ἐν οὐρανοῖς Ἐκκλησία τῶν ἀγγελικῶν χορῶν καί δικαίων τῆς Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης[42], καί τῶν εὐσεβῶν ἀπό τούς Ἐθνικούς, πού πίστευσαν στό Χριστό.

Τήν πραγματικότητα τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος τοῦ Χριστοῦ ἠμπορεῖ κανείς νά τήν ἀντιληφθῇ, ὅταν μελετήσῃ καί προσέξῃ τά κεφάλαια τῆς Α΄ Κορινθίους 12-15, ὅπου περιγράφεται λεπτομερῶς ἡ ἑνότης τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας

---

37. *Κολοσ. α΄*, 24.
38. Ἰω. Καρμίρη, *ὅ.π.*, σελ. 467.
39. *Ἐφεσ. α΄*, 23.
40. *Ἐφεσ. γ΄*, 9.
41. *Ἐφεσ. γ΄*,10.
42. Εὐαγγέλου Θεοδώρου, Ἡ Ἐκκλησία ὡς «Κοινωνία Ἁγίων», *Πρακτικά ΙΔ΄ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ*, *ὅ.π.*, σελ. 179-206.

Αὐτά τά κεφάλαια εἶναι ἕνα μοναδικό παράθυρο, διά τοῦ ὁποίου ἠμπορεῖ κάποιος νά θεωρήσῃ τήν πραγματικότητα τῆς Ἐκκλησίας, ὡς σώματος τοῦ Χριστοῦ, ὅπως προαναφέρθη. Οἱ μετέχοντες στήν Ἐκκλησία, δηλαδή τά μέλη αὐτῆς, ἐντάσσονται σέ δύο ὁμάδες, ὡς πρός τό βαθμό τῆς θεραπείας καί τῆς τελειώσεως, τούς φωτισμένους καί τούς δοξασμένους δηλαδή τούς θεουμένους[43].

Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ἔλεγε ὅτι «*ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν*»[44]. Μέ τό νά γίνη κανείς μέλος τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδή μέλος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, συναισθάνεται τή μηδαμινότητά του καί τήν ἁμαρτωλότητά του καί φροντίζει νά τελειοποιηθῆ, δηλαδή νά φθάση διά τῆς καθάρσεως στό φωτισμό καί στή θέωσι. Τοῦτο βεβαίως ἠμπορεῖ νά ἐπιτευχθῆ διά τῆς συνεχοῦς ἀσκήσεως, τῆς ἀδιαλείπτου προσευχῆς καί τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἑπομένως ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ ζωτικός κόμβος τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας, ἡ ζῶσα σύνοψι τοῦ λυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι ὁ τόπος καί ὁ τρόπος τῆς συνεχιζομένης παρουσίας Του στόν κόσμο μέχρι τῆς συντελείας τῶν αἰώνων. Εἶναι ὁ Ἴδιος ὁ Χριστός, ὁλόκληρος ὁ Χριστός[45].

Μέ τήν ἔννοια αὐτή ἐπιβεβαιώνεται τό ἄρθρο τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως, τό ὁποῖο ἀναφέραμε στήν ἀρχή καί στό ὁποῖο ἐπανερχόμεθα, δηλαδή πιστεύουμε «*εἰς Μίαν, Ἁγίαν, Καθολικήν καί Ἀποστολικήν Ἐκκλησίαν*»[46], ὅλα αὐτά πού ἀναφέρονται στήν Ἐκκλησία, δηλαδή τό ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι Μία, Ἁγία, Καθολική καί Ἀποστολική, δέν εἶναι ἀνεξάρτητα μεταξύ τους. Εἶναι ἀρρήκτως ἑνωμένα καί ὑπάρχει μεταξύ τους ἕνας ὀργανικός καί βαθύς δεσμός. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι μία διά τῆς ἁγιότητός της, δηλαδή διά τῆς ἁγιαστικῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Εἶναι ἁγία, διότι εἶναι ἀποστολική, δηλαδή εἶναι συνδεδεμένη μετά τῶν Ἀποστόλων διά τῆς ζώσης συνεχείας τῶν χαρισμάτων. Εἶναι Καθολική διά τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τό

---

43. John S. Romanides, Church Synods and Civilization, reprinted from «*THEOLOGIA*» vol. 63, July-September 1992, pp. 430-437.

44. Μ. Ἀθανασίου, *Περί Σαρκώσεως τοῦ Λόγου* 54, PG. 25, 192 B.

45. Γεωργίου Φλωρόφσκυ, *Τό Σῶμα τοῦ ζῶντος Χριστοῦ*, ΠΙΠΜ, Θεσσαλονίκη, 1981, σελ. 20-21. κ.ἑ.

ὁποῖον τήν κάμνει τό μόνον σῶμα τοῦ μοναδικοῦ Κυρίου[47]. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι Μία, διότι ἔχει μόνον μία κεφαλή, ἕν Πνεῦμα ἐμψυχοῦν αὐτήν, ἕν σῶμα Χριστοῦ, μία πίστι, ἕν βάπτισμα, μίαν ἀρχήν καί ἕνα σκοπόν[48]. «*Καί γάρ ἐν ἑνί Πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἕν σῶμα ἐβαπτίσθημεν*»[49]. Ἀκόμη ἡ Ἐκκλησία εἶναι Ἁγία, διότι εἶναι ἅγιον Σῶμα θείας ἀρχῆς καί προελεύσεως, μέ κεφαλή τό Χριστό καί ψυχή τό Ἅγιο Πνεῦμα[50]. Ἕνα πολύ ὡραῖο καί χαρακτηριστικό παράδειγμα δίδει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στό Ἐφεσ. ε΄, 22-27, ὅπου νουθετεῖ καί προτρέπει τούς συζύγους νά ἐκδηλώνουν τήν πρός ἀλλήλους ἀγάπη καί μάλιστα οἱ γυναῖκες νά ὑποτάσσωνται στούς ἄνδρες τους, ὅπως ὑποτάσσεται ἡ Ἐκκλησία στό Χριστό, διότι «*ὁ ἀνήρ ἐστι κεφαλή τῆς γυναικός, ὡς καί ὁ Χριστός κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας...*»[51]. Ἐδῶ θέλει νά τονίση ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὅτι ἡ οἰκογένεια εἶναι κατ' οἶκον Ἐκκλησία, ὁπότε τά μέλη της ὀφείλουν νά ἔχουν ἀμοιβαία ἀγάπη, σεβασμό καί ὑποταγή στήν κεφαλή της, ὄχι φυσικά δουλική, ἀλλά μέ ἀγάπη. Αὐτή βέβαια ἡ ἀγάπη ἀπορρέει καί στηρίζεται στήν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ πρός τήν Ἐκκλησία, ὅπως φαίνεται στή συνέχεια «*καθώς καί ὁ Χριστός ἠγάπησε τήν Ἐκκλησίαν καί ἑαυτόν παρέδωκεν ὑπέρ αὐτῆς, ἵνα αὐτήν ἁγιάσῃ καθαρίσας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι, ἵνα παραστήσῃ αὐτήν ἑαυτῷ ἔνδοξον τήν Ἐκκλησίαν, μή ἔχουσα σπίλον ἤ ῥυτίδα ἤ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καί ἄμωμος*»[52].

Σκοπός βεβαίως τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ ἁγιασμός τῶν μελῶν της, δηλαδή τῶν πιστῶν, ὁ ὁποῖος ἐπιτυγχάνεται διά τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ καί τῶν ἁγίων μυστηρίων. Μέ αὐτά ἐξαγιάζονται οἱ ἄνθρωποι καί θεραπεύονται, διότι ἡ Ἐκκλησία εἶναι θεραπευτήριο καί ἰατρεῖο ὅπως, λέγει, ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος· «*ἰατρεῖον γάρ ὁ οἶκος οὗτος ἕστηκε πνευματικόν, ἵνα ἅπερ ἄν λάβωμεν τραύματα, ἐντεῦθεν θερα-*

---

46. *Ὅ.π.*, στό ἴδιο κεφάλαιο.
47. Γεωργίου Φλωρόφσκυ, *ὅ.π.*, σελ. 63.
48. Ἰω. Καρμίρη, *ὅ.π.*, σ. 481.
49. *Α΄Κορ.* ιβ΄, 13.
50. Ἰω. Καρμίρη, *ὅ.π.* σ. 482.
51. *Ἐφεσ.* ε΄, 23.
52. *Ἐφεσ.* ε΄, 25.27.

πεύσωμεν»[53]. Ἐντός λοιπόν τῆς Ἐκκλησίας συντελεῖται ἡ σωτηρία τῶν πιστῶν, ἡ ὁποία εἶναι ἕνωσι καί κοινωνία, μέ τό Χριστό, ἡ δέ κοινωνία αὐτή πραγματοποιεῖται μόνο στό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, πού εἶναι ἡ Ἐκκλησία καί συγκεκριμένα στήν εὐχαριστιακή κοινωνία, τῶν ὀρθῶς πιστευόντων στό Χριστό καί εἰλικρινῶς ἑνωμένων μέ τούς ἐπισκόπους, σέ κάθε τοπική Ἐκκλησία, πού εἶναι οἱ φορεῖς τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς στίς Ἐκκλησίες[54]. Ὅσον ἀφορᾶ τόν ὅρο Καθολική, αὐτός ἀπαντᾶ γιά πρώτη φορά στόν ἅγιο Ἰγνάτιο Ἀντιοχείας· «*ὅπου ἄν φανῇ ὁ ἐπίσκοπος, ἐκεῖ τό πλῆθος ἔστω, ὥσπερ ὅπου ἄν ᾖ Χριστός Ἰησοῦς ἐκεῖ ἡ Καθολική Ἐκκλησία*»[55]. Μέ τόν ὅρο αὐτό δηλώνει τήν ἑνότητα, τήν οἰκουμενικότητα καί τήν πιστότητα στήν Ἀποστολική Παράδοσι[56].

Ὁ π.Γεώργιος Φλωρόφσκυ[57], παρατηρεῖ ὅτι ἡ λέξη «*καθολική*», ἡ ὁποία εὑρίσκεται στά ἀρχαῖα σύμβολα ἔχει διαφόρους ἐννοίας, ὄχι σαφεῖς. Τονίζει δέ ὅτι ἀναφερόταν μᾶλλον στήν ἀκεραιότητα τῆς πίστεως ἤ τῆς διδασκαλίας, στήν πιστότητα τῆς «*Μεγάλης Ἐκκλησίας*» πρός τήν πλήρη καί ἀρχέγονο παράδοσι, σέ ἀντίθεσι μέ τίς ὁμαδικές τάσεις τῶν αἱρετικῶν, οἱ ὁποῖοι ἐχωρίσθησαν ἀπό τήν ἀρχική πληρότητα αὐτῆς καί ἀκολούθησαν καθένας δική του γραμμή. Ὁπότε κατά τόν π. Γεώργιο, Καθολική ἐσήμαινε μᾶλλον «*Ὀρθόδοξη*» παρά «*οἰκουμενική*». Καί ἴσως μ᾽ αὐτή τήν ἔννοια, λέγει, χρησιμοποιήθηκε ὁ ὅρος διά πρώτη φορά ἀπό τόν ἅγιο Ἰγνάτιο Ἀντιοχείας καί ἔπειτα στό μαρτύριο τοῦ Ἁγίου Πολυκάρπου «*καί πάσης τῆς κατά τήν οἰκουμένην καθολικῆς Ἐκκλησίας*»[58]. Θεωρήσαμε σκόπιμο νά ἀναφέρουμε ὁλόκληρο τό ἀνωτέρω κείμενο γιά τό λόγο ὅτι θέλαμε

---

53. Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλία Β΄, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος*, PG., 59, 36 ε΄. Πρβλ. John S. Romanides, *ὅ.π.*, σελ. 431 κ.έ.

54. Ἀθανασίου Γιέβτιτς, ΕΚΚΛΗΣΙΑ, ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ, *Κληρονομία*, τόμ. 3, τεῦχ. β΄, Θεσσαλονίκη, Ἰούλιος 1971, σελ. 246.

55. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Σμυρναίους* 8,2, PG. 5,713.

56. Παναγ. Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ.κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ Β΄, Ἡ περί Ἐκκλησίας διδασκαλία τοῦ Ἁγίου Ἰγνατίου, *Πρακτικά ΙΔ΄ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ*, *ὅ.π.*, σελ. 36.

57. Γ. Φλωρόφσκυ, *ὅ.π.*, σελ. 40 κ.έ.

58. *Μαρτύριον Ἁγίου Πολυκάρπου* 8, 1. Γ. Φλωρόφσκυ, *ὅ.π.*, σελ. 41.

λαμε νά τονίσουμε ὅτι ὁ π. Γεώργιος Φλορόφσκυ δέν συμφωνεῖ λέγων ὅτι ὁ ἅγιος Κύριλλος δίδει στίς Κατηχήσεις του μία ἑρμηνεία τοῦ ὅρου πολύ συνθετική, δηλαδή, ἡ Ἐκκλησία ὀνομάζεται Καθολική, σύμφωνα μέ τόν ἅγιο Κύριλλο Ἱεροσολύμων, διότι ὑπάρχει σέ ὅλη *«τήν οἰκουμένη»*, σέ ὅλη τή γῆ, ἀπ᾿ ἄκρου εἰς ἄκρον· ἀκόμη, διότι διδάσκει *«καθολικῶς καί ἀνελλιπῶς»* ὅλα τά δόγματα, τά ὁποῖα πρέπει οἱ ἄνθρωποι νά γνωρίζουν, σχετικῶς μέ τά ὁρατά καί τά ἀόρατα, τά οὐράνια καί τά ἐπίγεια. Ἀκόμη, διότι ὑποτάσσει ὑπό τήν ἀληθῆ λατρεία ὅλες τίς κατηγορίες τῶν ἀνθρώπων καί διότι ἐπιμελεῖται καί θεραπεύει *«καθολικῶς»* κάθε εἶδος ἁμαρτίας, τόσο τοῦ σώματος ὅσο καί τῆς ψυχῆς»[59].

Σέ ἄλλο σημεῖο ὁ π. Γεώργος Φλωρόφσκυ τονίζει ὅτι ἡ ἀληθής καθολικότης εἶναι ἡ ἐσωκαθολικότης, ἡ δέ Ἐκκλησία εἶναι καθολική ἐν τοῖς μυστηρίοις αὐτῆς, διότι στό Χριστό καί στήν κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἡ καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἤδη δεδομένη[60].

Ὅλοι ὅμως οἱ Μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας θεωροῦσαν ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι Καθολική καί οἰκουμενική, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος γιά τόν Πέτρο, τόν ὁποῖο ὁ Χριστός μετά τήν τριπλῆ ἄρνησι καί τά δάκρυα τῆς μετανοίας τόν ἀποκατέστησε καί τοῦ ἀπέδωσε τήν προηγουμένη τιμή· *«ἀλλ᾿ ὅμως μετά τοσοῦτον κακόν πάλιν αὐτόν πρός τήν προτέραν ἐπανήγαγε τιμήν, καί τήν ἐπιστασίαν τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας ἐνεχείρησε»*[61]. Σέ ἄλλο σημεῖο δέ ἀναφέρεται ὑπό τοῦ ἰδίου ἁγίου Πατρός· *«εἰ γάρ τάς εὐχάς ποιεῖσθαι δεῖ, φησίν, ὑπέρ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς ἀπό περάτων ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης, πολλῷ μᾶλλον καί τήν πρόνοιαν ὑπέρ ἁπάσης αὐτῆς ἐπιδείκνυσθαι δεῖ, καί ὁμοίως ἁπασῶν κήδεσθαι, καί μεριμνεῖν πάσας»*[62].

Ἑπομένως, συμπερασματικῶς, ἐννοεῖται ἡ Καθολικότης

---

59. Γ. Φλωρόφσκυ, *ὅ.π.*, σελ. 41.
60. Γ. Φλωρόφσκυ, *ὅ.π.*, σελ. 43-51.
61. Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλία 5, Περί νηστείας* κ.λ.π., PG. 49, 308.
62. Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλία πρός Εὐστάθιον ἀρχιεπίσκοπον Ἀντιοχείας*, PG. 50, 602. Πρβλ. καί Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, *PG* 35, 588, 1121.

τῆς Ἐκκλησίας χωρίς τοπικούς καί χρονικούς περιορισμούς καί περιλαμβάνει ὅλους, ὅσους ἀνήκουν στό μυστικό σῶμα τοῦ Χριστοῦ καί τούς ζῶντας καί τούς τεθνεῶτας.

Ἀκόμη ὀνομάζεται Καθολική μέ τήν ἔννοια τῆς Ὀρθοδόξου, ὅπως εἴδαμε στό ἀνωτέρω κείμενο τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, ὡς διδάσκουσα «*καθολικῶς καί ἀνελλιπῶς ἅπαντα τά εἰς γνῶσιν ἀνθρώπων ἐλθεῖν ὀφείλοντα δόγματα*»[63].

Τέλος ἡ Καθολικότης σημαίνει καί τήν ἑνότητα καί ὁλότητα καί τήν ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας, ὡς τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ καί τοῦ πληρώματος «*τοῦ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου*»[64]. Κι αὐτό ἐξηγεῖται ἀπό τήν ἑνότητα ὅλων τῶν μετεχόντων πιστῶν στό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ζώντων τε καί τεθνεώντων, σέ μιά ὁλότητα, στό καθ᾽ ὅλου, ὅπου, «*τά πάντα ἐν πᾶσι Χριστός*», ὥστε τά μέλη τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐθεωροῦντο ὅτι ἀποτελοῦν μίαν «*ἄμωμον ἑνότητα*»[65], ὡς μέλη Χριστοῦ. Αὐτή δέ ἡ ἑνότης καί ὁλότης κινεῖται στήν «*κοινωνία τῶν ἁγίων*» καί συμπεριλαμβάνει καί συνενώνει ὅλα τά μέλη, ζῶντα καί τεθνεῶντα τοῦ ἑνός σώματος τοῦ Χριστοῦ[66].

Ὅσον ἀφορᾶ στήν ἀποστολικότητα τῆς Ἐκκλησίας, αὐτή λέγεται Ἀποστολική πρῶτον, διότι ἱδρυτής της εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Χριστός, ὁ πρῶτος καί τῶν Ἀποστόλων· «*κατανοήσατε τόν ἀπόστολον καί ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν*»[67] καί δεύτερον, διότι οἰκοδομήθηκε πάνω στό θεμέλιο τῶν ἀποστόλων, ὅπως εἴδαμε· «*σύ εἶ Πέτρος καί ἐπί ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τήν Ἐκκλησίαν...*»[68]. Σέ ἄλλο δέ σημεῖο ἀπευθυνόμενος ὁ Χριστός στούς Ἐφεσίους, λέγει, ὅτι δέν εἶναι ξένοι καί πάροικοι, «*ἀλλά συμπολῖται τῶν ἁγίων καί οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ, ἐποικοδομηθέντες ἐπί τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καί προφητῶν, ὄντος ἀκρο-*

---

63. Ἁγίου Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Κατηχ. ὅ.π.* PG 33, 1044 AB.
64. *Ἐφεσ.* α', 22-23· «*... καί αὐτόν ἔδωκε κεφαλήν ὑπέρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἥτις ἐστί τό σῶμα αὐτοῦ, τό πλήρωμα τοῦ τά πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου*».
65. Ἅγιος Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας, *PG* 5, 648, 736.
66. Ἰω. Καρμίρη, *ὅ.π.*, σ. 483.
67. *Ἑβρ.* γ', 1.
68. *Ματθ.* ιστ', 18.

γωνιαίου, αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾧ πᾶσα ἡ οἰκοδομή συναρμολογουμένη αὔξει εἰς ναόν ἅγιον ἐν Κυρίῳ»[69]. Ἑπομένως ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία οἰκοδομήθηκε ἀπό τόν Χριστό πάνω στό θεμέλιο τῶν Ἀποστόλων συνεχίζει τήν ἀποστολική της διδασκαλία καί παράδοση, δηλαδή τό κοσμοσωτήριο ἔργο της διά μέσου τῶν αἰώνων, ὅπως τό ἐθέσπισε ὁ Ἱδρυτής της, πού δέν εἶναι ἄλλος κανείς, παρά ὁ Ἴδιος ὁ Θεός. Τούς Ἀποστόλους ὥρισε ὁ Χριστός εὐαγγελιστές καί διδασκάλους τῆς οἰκουμένης καί συνεχιστές τοῦ ἔργου του, ὅταν τούς εἶπε· «*πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τά ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτούς εἰς τό ὄνομα τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτούς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν*»[70]. Αὐτή ἡ ἀποστολική διαδοχή, ἡ ὁποία εἶναι ὁ σύνδεσμος τῆς Ἐκκλησίας καί συνεχίζεται ἀδιαλείπτως μέχρι σήμερα, μέ συνεχιστάς τοῦ ἔργου τῶν ἀποστόλων τούς ἐπισκόπους, πρέπει νά μένη ἀδιάσπαστη, διά νά εἶναι ἀληθής, ἡ Ἐκκλησία καί ἔγκυρα τά μυστήρια. Χωρίς τήν ἀποστολική διαδοχή δέν ἠμπορεῖ νά νοηθῆ οὔτε ἀποστολικότης καθόλου τῆς Ἐκκλησίας, οὐδ᾽ αὐτή ἡ Ἐκκλησία[71].

Ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ[72] συγκεκριμένα λέγει, ὅτι ἡ ἀποστολικότης τῆς Ἐκκλησίας εἶναι διπλῆ. Ἀφ᾽ ἑνός ἡ ἀποστολική διαδοχή ἀποκαλύπτει καί ἀντιπροσωπεύει τήν ἀντικειμενική ἤ θεία ὄψι αὐτῆς, τή συνέχεια τῆς χάριτος, τό ἀδιάκοπο τῆς Πεντηκοστῆς. Ἀφ᾽ ἑτέρου ἡ ἀποστολική παράδοσι ἐκφράζει τήν ὑποκειμενική ἤ ἀνθρωπίνη ὄψι αὐτῆς, τή συνέχεια τῆς συνειδήσεως καί τήν ταυτότητα τοῦ μηνύματος, τό ὁποῖο ἔγινε δεκτό καί διεφυλάχθη. Καί τά δύο συνδέονται ἀχώριστα, δηλαδή τό ὑπούργημα τῶν μυστηρίων καί ἡ διδακτική ἐξουσία.

Εἶναι χαρακτηριστικό τό χωρίο τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου, πού ἀναφέρεται στήν Παράδοσι καί λέγει μεταξύ ἄλλων· «*Καί γάρ οἱ κατά κόσμον διάλεκτοι ἀνόμοιοι, ἀλλ᾽ ἡ δύναμις τῆς παραδόσεως μία καί ἡ αὐτή... Καί οὔτε ὁ πάνυ δυνατός*

---

69. *Ἐφεσ.* β΄, 19-21.
70. *Ματθ.* κη΄, 19-20.
71. Ἰω. Καρμίρη, *ὅ.π.*, σ. 484.
72. Γ. Φλωρόφσκυ, *ὅ.π.*, σελ. 66 κ.ἑ.

ἐν λόγῳ τῶν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις προεστώτων, ἕτερα τούτων ἐρεῖ (οὐδείς γάρ ὑπέρ τόν διδάσκαλον), οὔτε ὁ ἀσθενής ἐν τῷ λόγῳ ἐλαττώσει τήν παράδοσιν. Μιᾶς γάρ καί τῆς αὐτῆς πίστεως οὔσης, οὔτε ὁ πολύ περί αὐτῆς δυνάμενος εἰπεῖν, ἐπλεόνασεν, οὔτε ὁ τό ὀλίγον, ἠλαττόνησε»[73].

Συνεπῶς, ἡ Μία, Ἁγία, Καθολική καί Ἀποστολική Ἐκκλησία διδάσκει περί Θεοῦ ἀλαθήτως, διότι εἶναι ὁ Χριστός, ὁ Ὁποῖος βασιλεύει μέ τούς συμβασιλεύοντας μέ Αὐτόν φίλους Του καί μεταδίδει Ἑαυτόν μετά τῶν φίλων Αὐτοῦ στούς πιστούς, ὡς Παρακαταθήκη, μέσῳ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί στά μυστήρια. Ἡ Παρακαταθήκη αὐτή καί ἡ Ἱερά Παράδοσι εἶναι ταυτόν καί ἐκφράζονται στήν Ἁγία Γραφή καί στήν καθ᾽ ὅλου ζωή τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ζωή, ὁλόκληρος λέγεται Ἱερά Παράδοσι. Ἔτσι τό ἀλάθητο δέν περιορίζεται οὔτε κατά τόπο οὔτε κατά χρόνο. Εἶναι γνώρισμα τῆς Ἐκκλησίας, τῆς Παρακαταθήκης καί τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως καί ἐμπεριέχεται στήν Ἁγία Γραφή, μόνο, ὅταν ἀποτελῇ μέρος τῆς μυστηριακῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς τῶν θεουμένων καί τῶν πιστῶν[74]. Δηλαδή ἡ ἐν Χριστῷ κοινωνία τῶν προφητῶν, ἀποστόλων καί ἁγίων εἶναι τό θεμέλιον τοῦ ἀλαθήτου τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Αὐτοί ὅμως οἱ ὁποῖοι ἀποκόπτονται ἀπό τήν Ἐκκλησία, δηλαδή ἀπό τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, πού εἶναι ἡ Μία, Ἁγία, Καθολική καί Ἀποστολική Ἐκκλησία, ὅπως μέχρι τώρα ἐτονίσθη, γιά δογματική διάστασι εἶναι οἱ αἱρετικοί. Οἱ ἄλλοι πού ἀποκόπτονται ἀπ᾽ αὐτή, γιά διοικητική διάστασι εἶναι οἱ σχισματικοί[75]. Ὅλους αὐτούς τούς αἱρετικούς, ἡ Ἐκκλησία προσεπάθησε νά τούς ἐπαναφέρῃ στήν ἀληθῆ διδασκαλία μέ τίς Οἰκουμενικές Συνόδους[76], πού κατά καιρούς συνεκάλεσε. Ὅσους δέ ἐνέμειναν στήν πλάνη τους, τούς κατεδίκασε, τούς ἀφώρισε καί τούς ἀνεθεμάτισε. Ἐπο-

---

73. *Εἰρηναίου, Ἔλεγχος καί ἀνατροπή τῆς ψευδωνύμου γνώσεως* 1, 10, 2. Γ. Φλωρόφσκυ, *ὅ.π.*, σελ. 66-67 κ.ἑ.

74. Πρωτοπρ. Ἰω. Ρωμανίδου, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη, 1981, σελ. 107 καί 126-127.

75. Ἀρχ. Εὐθ. Ἐλευθεριάδου, *ὅ.π.*, σελ. 168.

76. Δεσποίνης Δ. Κοντοστεργίου, *Αἱ Οἰκουμενικαί Σύνοδοι*, ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη, 1997, σελ. 360.

μένως μέ τήν Ἀποστολικότητα τῆς Ἐκκλησίας συνδέεται καί τό ἀλάθητο αὐτῆς, ὅπως ἐλέχθη καί ἀνωτέρω, τό ὁποῖο ἐκφράζεται μέ τίς Οἰκουμενικές Συνόδους. Ἐκεῖνο ὅμως, πού συγκροτεῖ καί κατευθύνει τή ζωή τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τό ἐμψυχοῦν αὐτήν Ἅγιον Πνεῦμα, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἀκολουθία τῆς Πεντηκοστῆς, κατά τήν ὁποία ἡ Ἐκκλησία γίνεται Σῶμα Χριστοῦ· «*Πάντα χορηγεῖ τό Πνεῦμα τό Ἅγιον, βρύει προφητείας, ἱερέας τελειοῖ... ὅλον συγκροτεῖ τόν θεσμόν τῆς Ἐκκλησίας*»[77].

Συνεπῶς ἡ Ἐκκλησία εἶναι τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ τό ἐπεκτεινόμενον καί διαδιδόμενον εἰς τούς αἰῶνας.

Καί ὁ ἅγιος Συμεών, ὁ Νέος Θεολόγος, στούς Ἠθικούς κυρίως λόγους του, παρουσιάζει τήν Ἐκκλησία ὡς Σῶμα Χριστοῦ, ὅπου τά μέλη αὐτῆς, πού εἶναι οἱ ἅγιοι, εἶναι ἑνωμένοι «*καί συνημμένοι ὀφείλουσι τῷ σώματι αὐτοῦ, ἵνα ἐκεῖνος μέν ᾖ ἐν αὐτοῖς κεφαλή, οἱ ἀπ᾽ αἰῶνος δέ καί μέχρις ἐσχάτης ἡμέρας ἅγιοι ὦσι μέλη αὐτοῦ, ὅπως γένωνται οἱ πολλοί ἕν σῶμα Χριστοῦ, οἷα ἄνθρωπος εἷς..*»[78].

Ἀκόμη συνεχίζει ὁ Ἅγιος Συμεών στόν ἴδιο Ἠθικό λόγο Α′ ἀναφέρων τά ἐπί μέρους διάφορα μέρη τοῦ σώματος, τά ὁποῖα ἔχουν καί ἐκπληρώνουν ἕνα συγκεκριμένο ἔργο καί μία ἀποστολή, ὅπως καί τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας, τά ὁποῖα, συμβάλλουν στή ζωή καί στήν ἑνότητα αὐτῆς»[79].

Γιά τόν Ἅγιο Συμεών ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ ναός τοῦ Θεοῦ, ἕνας κόσμος «*ὡραϊσμένος*» πού πρέπει νά πληρωθῆ καί ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος ὁλόκληρος, στόν ὁποῖο λέγεται ὅτι κατοικεῖ καί «*ἐμπεριπατεῖ*» ὁ Θεός καί «*καταπέμπει*» φαιδρές τίς ἀκτῖνες τῶν χαρισμάτων του, ἀφοῦ εἶναι «*ἥλιος τῆς δικαιοσύνης*». Αὐτή, λοιπόν, ἡ Ἐκκλησία γνωρίζομε ὅτι ὀνομάζεται καί σῶμα Χριστοῦ καί νύμφη[80], ὅπως λέγει, ὁ Ἀπόστολος

---

77. Πεντηκοστάριον, Μέγας Ἑσπερινός τῆς Πεντηκοστῆς, Στιχηρά ἦχος α′.

78. Ἁγίου Συμεών Νέου Θεολόγου, Ἠθικός Λόγος 1,6, 1-4. *Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καί Ἀσκητικῶν*, Πατερικαί ἐκδόσεις «Γρηγόριος Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη, 1988, τόμ. 19Β′ σελ. 148 ἑ.

79. Ἀρχιεπ. Βασιλείου Κριβοσέϊν, *Μέσα στό φῶς τοῦ Χριστοῦ*, ἐκδόσεις τό Περιβόλι τῆς Παναγιᾶς, Θεσσαλονίκη, 1983, σελ. 414 ἑ.

80. Ἁγίου Συμεών, *Ἠθικός Λόγος* 1.7, 3-8, σελ. 160: «*Ἐμοί δοκεῖ κόσμον ὡραϊσμένον εἶναι τήν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ καί αὐτόν ὅλον τόν ἄνθρωπον, ἐν ᾧ κατοικεῖν λέγεται καί ἐμπεριπατεῖν τόν Θεόν καί τάς ἀκτῖνας τῶν*

Παῦλος· «*ἡρμοσάμην ὑμᾶς ἑνί ἀνδρί, παρθένον ἁγνήν παραστῆσαι τῷ Χριστῷ*»[81] καί πολύ πρίν ἀπ᾽ αὐτόν ὁ ψαλμωδός Δαυΐδ, λέγων· «*παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ περιβεβλημένη, πεποικιλμένη*»[82]. Οἱ ὅροι «*βασίλισσα*», «*παρθένος ἁγνή*», μέ τούς ὁποίους ὑπονοεῖται ἡ Ἐκκλησία, ἀναφέρονται στήν Ὑπεραγία Θεοτόκο, τήν Ἁγνή Παρθένο, ἡ ὁποία ἔγινε ναός τοῦ Θεοῦ καί κατοικητήριο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τό ἴδιο ἀκριβῶς, λέγει καί ὁ Ἅγιος Συμεών, δηλαδή, ὅπως ἡ Θεοτόκος εἶναι ἡ βασίλισσα καί ἡ νύμφη τοῦ Χριστοῦ, ἔτσι συμβαίνει καί μέ τήν Ἐκκλησία, πού εἶναι ὁ ναός καί ἡ νύμφη τοῦ Υἱοῦ της καί Θεοῦ. Αὐτός ὅμως ὁ ναός δέν εἶναι κανείς ἄλλος ἀπ᾽ αὐτόν τόν ἴδιο τό «*βασιλέα*», δηλαδή τό Χριστό καί Θεό. Ἐδῶ, νομίζω, ὅτι ἐννοεῖ ὁ Ἅγιος Συμεών, ὅτι οἱ ἅγιοι, δηλαδή οἱ θεούμενοι εὑρίσκονται τώρα μαζί μέ τό βασιλέα Χριστό καί Θεό, πού γίνεται γι᾽ αὐτούς ναός. Μέ ἄλλα λόγια περιβάλλονται μέ τήν ἄκτιστο δόξα τοῦ Θεοῦ, ὡς μέλη τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ. Αὐτό φαίνεται καί στό ἑπόμενο κείμενο· «*Ὥσπερ ἐστι καί Θεός, οὕτω καί ναός αὐτός ταύτῃ γίνεται, καθά δή πάλιν καί ἡ Ἐκκλησία αὐτή ναός καί κόσμος ὡραῖος καθέστηκεν...*»[83].

Γιά νά τονίση περισσότερο καί νά ἀποδείξη αὐτά, πού λέγει, σχετικά μέ τήν Ἐκκλησία, ἀναφέρει τά ἴδια λόγια τοῦ Χριστοῦ πρός τόν Πατέρα Του, ὅταν προσηύχετο πρό τοῦ πάθους, γιά τούς πιστούς καί τούς ἀποστόλους, τόν Ὁποῖο παρακαλοῦσε νά τούς προστατεύση καί νά τούς φυλάξη ἀπό τόν πονηρό, «*ἵνα ὦσιν ἕν, καθώς σύ, πάτερ ἐν ἐμοί κἀγώ ἐν σοί, ἵνα καί αὐτοί ἐν ἡμῖν ἕν ὦσιν*»[84]. Διότι, λέγει, ὁ ἅγιος Συμεών, Αὐτός ὁ Ἴδιος ἔγινε καί βασιλεύς καί ναός ὅλων τῶν σωζομένων. Ἔτσι δέ καί ἡ βασίλισσα Ἐκκλησία καί ὅσοι θά ἀκολουθήσουν πίσω της, θά γίνουν

χαρισμάτων αὐτοῦ φαιδράς, ὡς ἥλιος δικαιοσύνης ὤν, καταπέμπειν· ἥν καί σῶμα οἴδαμεν καλεῖσθαι Χριστοῦ καί νύμφην...». Ἀρχιεπ., Βασιλείου Κριβοσέϊν, *ὅ.π.*, σελ. 416.

81. *Β΄Κορ.* 11, 2.

82. *Ψαλμ.* 44, 10.

83. Ἁγίου Συμεών, Νέου Θεολόγου, *Ἠθικός Λόγος* 1,7, 19-24, Φιλοκαλία, *ὅ.π.*, σελ. 160,162.

84. *Ἰω.* 17, 20-21.

ναός καί κόσμος τοῦ Θεοῦ καί βασιλέως. Αὐτό δέ μᾶς τό λέγει πάλι ὁ Ἴδιος ὁ βασιλεύς Χριστός, καθώς, λέγει· «... *ἐγώ ἐν αὐτοῖς καί σύ ἐν ἐμοί, ἵνα ὦσι τετελειωμένοι εἰς ἕν*»[85]. Ὁ δέ Ἀπόστολος Παῦλος καί μαθητής τοῦ Χριστοῦ, λέγει· «*οὐκ οἴδατε ὅτι ναός Θεοῦ ἐστε καί τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν;*»[86]. Καταλήγει δέ ὁ ἅγιος Συμεών συμπερασματικῶς λέγων ὅτι συμφωνοῦν «*τοῖς δεσποτικοῖς ῥήμασι μετά ἀκριβείας ἁπάσης τά τοῦ Ἀποστόλου ῥητά*»[87] καί ἀποδεικνύουν τήν Ἐκκλησία ναό καί πόλι καί κόσμο τοῦ βασιλέως τοῦ Θεοῦ. Βεβαίως, λέγει, πάλι ὁ Ἅγιος Συμεών, ὁ Ἴδιος ὁ Θεός ἦτο Ἐκεῖνος, πού μίλησε προηγουμένως στούς Προφήτας, μετά τούς Ἀποστόλους, ἀλλά Αὐτός ὁ Ἴδιος εἶναι, πού ὁμιλεῖ τώρα[88].

β) Ποιοί μετέχουν στήν Ἐκκλησία

Συμφώνως πρός τόν ἅγιο Συμεών, τό Νέο Θεολόγο καί ὅλη τήν ἁγιοπατερική παράδοσι καί ὅσα μέχρι ἐδῶ εἴπαμε, γίνεται φανερό ὅτι αὐτοί πού μετέχουν στή δόξα τοῦ Θεοῦ εἶναι ὅλα τά δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ. Δηλαδή ὅλη ἡ φύσι ἔχει μέθεξη Θεοῦ : Μέ ἄλλα λόγια κάθε τι πού ὑπάρχει στόν κόσμο μετέχει καί στή δόξα τοῦ Θεοῦ, πού εἶναι μία δημιουργική ἄκτιστος ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, μέ τήν ὁποία κυβερνᾶ τόν κόσμο. Ἄλλες ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ θεωτική, ἡ φωτιστική, ἡ προνοητική, ἡ δημιουργική, πού ἀναφέραμε ἀνωτέρω, ἡ συντηρητική, ἡ κολαστική κλπ. Βεβαίως αὐτοί πού μετέχουν στή δόξα τοῦ Θεοῦ εἶναι τριῶν κατηγοριῶν· α) αὐτοί πού μετέχουν θετικά καί εἶναι οἱ θεούμενοι ἤ ὅσοι τοὐλάχιστον ἔφθασαν στό φωτισμό. Σ' αὐτή τήν πρώτη κατηγορία ἀνήκουν οἱ ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, ἅγιοι καί ὅλοι, ὅσοι ἔφθασαν στή θέωσι.

β) Οἱ ἀρνητικά μετέχοντες, διότι δέν μετέχουν οὔτε στή θέωσι οὔτε στό φωτισμό. Σ' αὐτή τήν κατηγορία ἀνήκουν αὐτοί, πού δέν κάνουν κανένα ἀγῶνα νά φθάσουν στό φωτισμό.

---

85. *Ἰω.* 17, 20-21.
86. *Α΄Κορ.* 3, 16-17.
87. Ἁγίου Συμεών, *Ἠθικός Λόγος* 1, 7.2, Φιλοκαλία τόμ. 19Β΄, *ὅ.π.*, σελ. 162.
88. Ἁγίου Συμεών, *Ἠθικός Λόγος*, 1, 7.2, Φιλοκαλία, τόμ. 19Β΄, *ὅ.π.*, σελ. 162.

Συνήθως εἶναι αὐτοί πού ἀγνοοῦν ὅτι ὑπάρχει φωτισμός καί θέωσι. Μεταξύ αὐτῶν, πού μετέχουν ἀρνητικά, πού δέν ἔχουν φθάσει στό φωτισμό, εἶναι οἱ ἄνθρωποι πού ζοῦν κάποια ἠθική ζωή, κάνουν καλά ἔργα, βοηθοῦν τούς συνανθρώπους τους. Αὐτοί ἠμπορεῖ καί νά φωτίζωνται χωρίς νά τό γνωρίζουν. Ἀκόμη οἱ ἀρνητικά μετέχοντες εἶναι αὐτοί πού δέν εἶναι σταθεροί. Αὐτοί εὔκολα ἠμποροῦν νά γίνουν θύματα τῶν δαιμόνων καί νά γίνουν καί δαιμονισμένοι. Ἐπίσης σ᾽ αὐτή τήν κατηγορία ἀνήκουν οἱ κακοί ἄγγελοι, ὁ διάβολος-Βεελζεβούλ, ὁ ὁποῖος ἔχει πάρα πολλούς ὀπαδούς καί μάλιστα φανατικούς. Αὐτοί ἔχουν πάθει πώρωση καί δέν ἀλλάζουν μέ τίποτε. Μόνο ἄν βρεθῆ κάποιος πνευματικός, ὁ ὁποῖος ἔχει τό χάρισμα τῆς διακρίσεως τῶν πνευμάτων, ὁπότε ἠμπορεῖ μέ τούς ἐξορκισμούς νά σώση μερικούς.

γ) Στήν τρίτη κατηγορία ἀνήκουν οἱ οὐδέτεροι, δηλαδή εἶναι αὐτοί, πού δέν τούς ἐνδιαφέρει οὔτε τό καλό οὔτε τό κακό. Κάνουν τό ἠθικό καλό, ἀλλά ἀπό ἐκεῖ καί πέρα δέν τούς ἐνδιαφέρει τίποτε ἄλλο, εἶναι μέ ἄλλα λόγια οἱ ἀδιάφοροι.

Ἐπειδή ὅμως, λέγει, ὁ ἅγιος Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος ἡ Ἐκκλησία εἶναι Σῶμα καί νύμφη Χριστοῦ καί ὁ ἄνω κόσμος καί ναός τοῦ Θεοῦ, μέλη δέ αὐτοῦ ἔχουν γίνει ὅλοι οἱ ἅγιοι κι ἀκόμη, ἐπειδή δέν παρήχθησαν οὔτε εὐηρέστησαν ὅλοι, εἶναι φανερό ὅτι οὔτε τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ ὁλοκληρώθηκε οὔτε ὁ ἄνω κόσμος ἔχει πληρωθῆ, δηλαδή αὐτός ὁ ἴδιος κόσμος τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτό, τονίζει ὁ ἅγιος Συμεών θά γίνη μελλοντικῶς, ἀφοῦ ὑπάρχουν πολλοί ἄπιστοι στόν κόσμο, οἱ ὁποῖοι θά πιστεύσουν στό Χριστό, πολλοί ἄσωτοι καί ἁμαρτωλοί, οἱ ὁποῖοι θά μεταμεληθοῦν καί θά μετανοήσουν, πολλοί ἀπειθεῖς πού θά πεισθοῦν. Ἀκόμη, λέγει, ὅτι πολλοί θά γεννηθοῦν καί θά εὐαρεστήσουν τό Θεό μέχρι «*τῆς ἐσχάτης σάλπιγγος*» κι ἔτσι θά πληρωθῆ ὁ ὑπεράνω κόσμου κόσμος τῆς Ἐκκλησίας τῶν πρωτοτόκων, ἡ ἐπουράνιος Ἱερουσαλήμ[89]. Τότε, λέγει, ὁ ἅγιος Συμεών, θά γίνη καί τό τέλος καί θά ὁλοκληρωθῆ τό πλήρωμα τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἀπό τούς προορισμένους ἀπό τό Θεό νά γίνουν σύμμορφοι μέ τήν εἰκόνα τοῦ Υἱοῦ Του[90]. Αὐτοί δέ εἶναι οἱ

89. *Ἑβρ.* 12, 22-23.
90. *Ρωμ.* 8, 29.

Υἱοί τοῦ φωτός καί τῆς ἡμέρας Αὐτοῦ[91].

Ἡ Ἐκκλησία, πού εἶναι τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τονίζει ὁ ἅγιος Συμεών, θά φθάση στήν πληρότητά της στό μέλλοντα αἰῶνα, γι᾽ αὐτό καί ὁ ἴδιος τήν ὀνομάζει ἐπουράνιο Ἰερουσαλήμ[92]. Αὐτό φαίνεται καί μέ αὐτό πού λέγει, ὅτι ὅλοι οἱ ἅγιοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι «*προεγνωσμένοι*» ἀπό τό Θεό, προορισμένοι συγχρόνως καί ἀριθμημένοι καθώς καί ἀπογεγραμμένοι στούς οὐρανούς, ἀφοῦ αὐτοί εἶναι μέλη μαζί τοῦ Χριστοῦ, ὀφείλουν δέ νά γίνουν καί νά ἀποτελέσουν ἕνα Σῶμα Αὐτοῦ, ἔχει ἀποδειχθῆ φανερῶς διά τοῦ λόγου ὅτι «*ὁπόταν οὗτοι πάντες εἰς ἕν σῶμα ἀποσυναχθέντες γένωνται τοῦ Χριστοῦ, τότε καί ὁ ἄνω κόσμος, αὐτή ἡ ἐπουράνιος Ἱερουσαλήμ, ἥτις καί Ἐκκλησία τῶν πρωτοτόκων ἐστί, πληρωθήσεται, ἤγουν ὁλόκληρον τό σῶμα τῆς βασιλίσσης τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ὅ ἐστι Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, γενήσεται*[93]. Κι ἐδῶ τονίζεται αὐτό, πού εἴπαμε προηγουμένως, ὅτι ἡ Ἐκκλησία θά φθάση στήν πληρότητα στό μέλλοντα αἰῶνα, ὁπότε στά μέλη της, δηλαδή στούς ἁγίους θά ἀποδώση ὁ Θεός κατά τά ἔργα τους[94].

Γιά νά φθάσουν ὅμως τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας στήν ἁγιότητα, δηλαδή στή θέωσι, πρέπει νά περάσουν ἀπό διάφορα στάδια τελειώσεως. Αὐτά εἶναι ἡ κάθαρσι, ὁ φωτισμός καί ἡ θεοπτία ἤ θέωσι. Στήν κάθαρσι, πού εἶναι τό πρῶτο στάδιο καί πού ἀρχίζει μέ τή μελέτη τῶν Γραφῶν καί τῶν κειμένων τῆς Ἐκκλησίας, εὑρίσκονται ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι μετέχουν μέν τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία εἶναι, ὅπως προελέχθη, ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ, δηλαδή ἡ δημιουργική ἄκτιστος ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, πού κυβερνᾶ τόν κόσμο, ἀλλά ἀκόμη δέν ἔχουν γίνει μέλη τῆς Ἐκκλησίας. Μόλις φθάσουν στό φωτισμό, δηλαδή ἀποκτήσουν τή νοερά προσευχή τότε γίνονται καί μέλη τῆς Ἐκκλησίας. Μέ τή νοερά προσευχή φωτίζεται ὁ νοῦς καί ἡ καρδία τους, ὁπότε ἠμποροῦν νά ἔχουν καί θέα τοῦ Θεοῦ ἤ διαρκῆ θέα, δηλαδή θεοπτία. Μέ ἄλλα λόγια φθάνουν στή θέωσι, πού εἶναι τό ἀνώτερο στάδιο τελειώσεως.

---

91. *Α΄Θεσσ.* 5, 5.
92. Ἁγίου Συμεών, *Ἠθικός Λόγος* 1.8, 1-15 καί 2. 16-23, *ὅ.π.*, σελ. 162-164.
93. Ἁγίου Συμεών, *Ἠθικός Λόγος* 1.8. 2. 11-16, σελ. 166.,
94. Ἁγίου Συμεών, *Ἠθικός Λόγος* 1, *ὅ.π.*, σελ. 168.

Γιά ὅσους εὑρίσκονται σ᾽ αὐτό τό στάδιο τῆς θεώσεως, ὅλες οἱ λειτουργίες τοῦ σώματος ἀναστέλλονται, ὅσο διαρκεῖ αὐτή ἡ κατάσταση καί μετά ἐπανέρχονται στή φυσική τους κατάστασι, ὅπως, λέγει ὁ ἅγιος Συμεών, ὅτι μόλις ἡ καρδιά του ἐπλημμύρισε ἀπό τό φῶς τῆς θείας ἀγάπης «*ἀπώλεσε τάς ἔξωθεν αἰσθήσεις ἔκνους ὅλως τῷ βίῳ γενόμενος...*»[95], ἔχασε τίς σωματικές του αἰσθήσεις καί συμμάζευε τό νοῦ του ἀπό τίς βιοτικές του μέριμνες. Εἶναι ἀκριβῶς αὐτό, τό ὁποῖο περιγράφει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος· «*καί οἶδα τόν τοιοῦτον ἄνθρωπον· εἴτε ἐν σώματι εἴτε ἐκτός τοῦ σώματος οὐκ οἶδα, ὁ Θεός οἶδεν· ὅτι ἡρπάγη εἰς τόν παράδεισον καί ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἅ οὐκ ἐξόν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι*»[96]. Ἀλλά, διά νά φθάσουν οἱ ἄνθρωποι νά ἑνωθοῦν μέ τό Θεό, καί νά γίνουν γνήσια μέλη τοῦ Χριστοῦ, ἐξαρτᾶται ἀπό τή δική τους προαίρεσι καί θέλησι. Διότι ὁ Θεός ἀφήνει τόν ἄνθρωπο ἐλεύθερο νά ἀποφασίση μόνος του. Τό μέσο, πού θά βοηθήση τόν ἄνθρωπο νά ἑνωθῆ μέ τό Θεό εἶναι ἡ ἀγάπη καί ἡ τήρησι τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ. Ἄλλα μέσα εἶναι ἡ μετάνοια, ἡ ἀλλαγή τοῦ τρόπου ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀπόφασι νά ἀπαλλαγῆ ἀπό τά πάθη του καί τήν ἁμαρτία καί νά ἀκολουθήση τό δρόμο τοῦ Χριστοῦ. Ὅταν ὁ Χριστός ἀναλάβη τόν ἄνθρωπο, τόν δοξάζει μέ τήν ἰδική Του δόξα καί μέ τό ἰδικό Του φῶς τῆς θεότητος, ἀφοῦ ὅλα τά μέλη τοῦ σώματός του γίνονται μέλη τοῦ Χριστοῦ. Καί ἔτσι οἱ ἄνθρωποι γίνονται κατά χάρι Θεοί.

Τό ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι Σῶμα Χριστοῦ τονίζεται πολύ καθαρά ἀπό τόν Ἀπόστολο Παῦλο· «*ὑμεῖς δέ ἐστε σῶμα Χριστοῦ καί μέλη ἐκ μέρους*»[97]. Ἀκόμη ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἀναφέρει ἀκριβῶς ποιοί μετέχουν στήν Ἐκκλησία, δηλαδή ποιά εἶναι τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας. Συγκεκριμένα, λέγει, ὅτι ὁ Θεός ἐτοποθέτησε στήν Ἐκκλησία πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους, ἔπειτα ἔρχονται αἱ θαυματουργικαί δυνάμεις, ἔπειτα τά θεραπευτικά χαρίσματα, παροχαί βοηθείας, διοικητικαί ἱκανότητες, διάφορα εἴδη γλωσσολαλιῶν[98]. Μέ ἄλλα λόγια ἐδῶ γίνεται φανερό

---

95. Ἁγίου Συμεών, *Λόγος Α΄ Κατηχητικός*, ὅ.π., σελ. 304.
96. *Β΄ Κορ.* 12, 3-4.
97. *Α΄ Κορ.* 12, 27.

ὅτι ὑπάρχει ὁ καταμερισμός τῶν ἰδιαιτέρων χαρισμάτων, πού ἔχουν τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας, τά ὁποῖα χαρίσματα τούς τά ἔχει δώσει ὁ Θεός.

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐπεξηγῶν αὐτά, πού εἶπε ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἀπευθυνόμενος στήν Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου, τονίζει ὅτι αὐτά ἀναφέρονται ὄχι μόνον στήν Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου, ἀλλά στήν «*πανταχοῦ Ἐκκλησία τῆς Οἰκουμένης*», γι᾽ αὐτό ἐξ ἄλλου εἶπε ὅτι «*ἐστέ μέλη ἐκ μέρους*». Διότι ἡ Ἐκκλησία τῶν Κορινθίων εἶναι μέρος τῆς «*πανταχοῦ κειμένης Ἐκκλησίας, καί τοῦ σώματος τοῦ διά πασῶν συνισταμένου τῶν Ἐκκλησιῶν*»[99].

Χρησιμοποιεῖ, λέγει, ὁ ἅγιος Πατήρ, ὁ Ἀπόστολος, ὡς παράδειγμα τό ἀνθρώπινο σῶμα, γιά νά δείξη ὅτι, ὅπως τά μέλη τοῦ φυσικοῦ σώματος συνυπάρχουν ἁρμονικά καί δέν ἐπαναστατοῦν μεταξύ τους, ἐκτελῶντας τό καθένα τή λειτουργία, γιά τήν ὁποία προορίσθηκε, ἔτσι πολύ περισσότερο πρέπει νά ἔχουν ἁρμονία καί εἰρήνη καί νά συνεργάζωνται ἁρμονικά τά μέλη τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτό δέ πρέπει νά γίνεται, διότι στήν Ἐκκλησία ὑπάρχει ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία εἶναι πιό ἰσχυρή καί δυνατή ἀπό τή φύσι[100]. Ἑπομένως τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας πρέπει νά ἔχουν ὁμόνοια, διότι ἡ κάθε τους ἐνέργεια γίνεται «*ἐκ προαιρέσεως*» καί βάσει τῆς λογικῆς, ἐνῶ τά μέλη τοῦ σώματος ἄν καί δουλεύουν ἐκ φύσεως ἐν τούτοις δέν κάνει τό καθένα ὅ,τι θέλει. Ἀκόμη τονίζει ὅτι τό σῶμα δέν εἶναι μόνο του, ἀλλά ἔχει καί τά ἐπί μέρους μέλη. Κατά τόν ἴδιο τρόπο καί ἡ Ἐκκλησία δέν εἶναι μόνο Σῶμα Χριστοῦ, ἀλλά ἔχει καί τά μέλη του, ὅπως προελέχθη, διότι «*...τούς πολλούς εἰς ἕν συνάγων, καί δεικνύς ἅπαντας ἕν τι κατά τήν τοῦ σώματος εἰκόνα γινομένους*»[101].

---

98. *Α΄ Κορ.* 12, 28 : «*καί οὕς μέν ἔθετο ὁ Θεός ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους, ἔπειτα δυνάμεις, εἶτα χαρίσματα ἰαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν*».

99. Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλία ΛΒ΄, Ὑμεῖς δέ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καί μέλη ἐκ μέρους*, PG 61, 263-264.

100. Ἁγίου Ἰω. Χρυσοστόμου, σ. 263 : «*Εἰ δέ τό ἡμέτερον οὐ δεῖ στασιάζειν σῶμα, πολλῷ μᾶλλον τό τοῦ Χριστοῦ, καί τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ φύσεως χάρις δυνατωτέρα*».

101. Ἁγίου Ἰω. Χρυσοστόμου, *ὅ.π.*, σ. 263-264.

Αὐτό, λοιπόν τό ἕνα Σῶμα συνίσταται ἀπό πολλά καί ὑπάρχει εἰς τά πολλά, τά ὁποῖα εἶναι οἱ κατά τόπους Ἐκκλησίες, οἱ ὁποῖες ὅλες μαζί ἑνωμένες ἀποτελοῦν τήν Οἰκουμενική Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, τήν Ἐκκλησία τῆς Οἰκουμένης «*τήν κατά τήν οἰκουμένην Ἐκκλησίαν*», ἡ ὁποία πρέπει νά συνεργάζεται ἁρμονικά, μέ ὁμόνοια καί εἰρήνη μέ τίς τοπικές Ἐκκλησίες, πού εἶναι τά «*ἐκ μέρους*» μέλη της.

Συνεχίζων ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος νά ἑρμηνεύη καί νά ἐπεξηγῆ τό Α' Κορινθ. 12, 28, λέγει ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἀναφέρει *πρῶτα* τούς ἀποστόλους καί τελευταῖα τά «*γένη γλωσσῶν*». Αὐτό δέ τό κάνει παντοῦ γιά νά δείξη ποιό εἶναι τό «*προτιμότερον*» καί ποιό εἶναι ἐκεῖνο, πού χρειάζεται τελευταῖα, δηλαδή «*τό καταδεέστερον*», διότι οἱ ἀπόστολοι εἶχαν ὅλα τά χαρίσματα ἐπάνω τους, διότι αὐτούς πρώτους ὥρισεν ὁ Χριστός νά γίνουν οἱ κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου Του εἰς τά πέρατα τῆς Οἰκουμένης καί νά γίνουν οἱ διδάσκαλοι αὐτῆς. Γιά τό λόγο αὐτό ἐτοποθέτησε πρῶτα τούς ἀποστόλους. Δέν εἶπε δέ ἁπλῶς ὅτι «*οὕς μέν ἔθετο ὁ Θεός ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀποστόλους, ἤ προφήτας...*» κ.λ.π., ἀλλά ἔβαλε τό «*πρῶτον*» καί «*δεύτερον*» καί «*τρίτον*», γιά νά δείξη, τή σπουδαιότητα καί ἀναγκαιότητα τοῦ πράγματος, ὅπως προελέχθη. Τοποθετεῖ δέ «*δεύτερον*» τό «*προφήτας*», διότι προφῆται ἦσαν πολλοί, οἱ ὁποῖοι προφήτευαν, ὅπως ὁ Ἄγαβος καί οἱ θυγατέρες Φιλίππου καί αὐτοί πού ἦσαν μεταξύ τῶν Κορινθίων[102], γιά τούς ὁποίους, λέγει, ὅτι ἔπρεπε νά ὁμιλοῦν στή σύναξι τῶν πιστῶν δύο ἤ τρεῖς καί οἱ ἄλλοι νά ἀκούουν, γιά νά μή ὁμιλοῦν ὅλοι καί γίνεται ἀκαταστασία καί ταραχή. Αὐτό πού λέγει ἐδῶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος δείχνει ὅτι τό χάρισμα τῆς προφητείας τό εἶχαν πάρα πολλοί. Ὅταν δέ ἔγραφε στόν Τιμόθεο, τοῦ τόνιζε, νά μή ἀμελήση τοῦ χαρίσματος, τό ὁποῖο τοῦ ἐδόθη «*διά τῆς προφητείας*»[103].

Στή συνέχεια, λέγει, ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, στήν ἴδια πάντα ὁμιλία του, τήν ὁποία ἀναφέραμε προηγουμένως, ὅτι οἱ προφῆται ἦσαν πολλοί, περισσότεροι κατά τήν ἐποχή τῶν Ἀποστόλων παρά κατά τήν ἐποχή τῆς Παλαιᾶς

---

102. *Α'Κορινθ.* 14, 29-32.
103. *Α'Τιμόθ.* 4, 14.

Διαθήκης. Βεβαίως καί οἱ Προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἦσαν μέλη τῆς Ἐκκλησίας, διότι ἦσαν θεούμενοι, ἀλλά ὄχι τοῦ Σώματος, διότι δέν ὑπῆρχε ἀκόμη ἡ Ἐκκλησία ὡς Σῶμα Χριστοῦ. Τήν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς ἔγινε ἡ Ἐκκλησία Σῶμα Χριστοῦ, γι᾽ αὐτό ἡ Πεντηκοστή θεωρεῖται ἡ γενέθλιος ἡμέρα της.

Ὅπως ἐλέχθη προηγουμένως οἱ προφῆται ἦσαν πάρα πολλοί καί κάθε Ἐκκλησία εἶχε πολλούς, πού προφήτευαν, διότι «*ἐξεχεῖτο δαψιλῶς ἡ χάρις αὕτη*». Ἐπεξηγῶν ὁ ἅγιος Πατήρ αὐτό πού εἶπεν ὁ Χριστός ὅτι ὁ νόμος καί οἱ προφῆται ἐπροφήτευσαν ἕως τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ[104], ἐννοοῦσε αὐτούς τούς προφήτας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, οἱ ὁποῖοι προεῖπαν τή δική Του ἔλευσι καί παρουσία. Ἀπό τῆς ἐλεύσεως δέ τοῦ Χριστοῦ καί ἐντεῦθεν ἀρχίζει ἡ ἐκπλήρωσις τῶν προφητειῶν καί ἐπαγγελιῶν ἐκείνων, ἀρχίζει ἡ ἐποχή τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Μετά ἀπό τούς προφήτας, λέγει, ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐτοποθέτησε τούς διδασκάλους, διότι, ἐνῶ οἱ προφῆτες, ἔχουν τό χάρισμα τῆς προφητείας ἀπό τό Θεό καί ὁμιλοῦν ἀπό τή χάρι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, οἱ διδάσκαλοι διδάσκουν χρησιμοποιοῦντες τή δική τους λογική. Αὐτό δέ πού κάνουν ἀπαιτεῖ ἀνθρώπινο κόπο. Ἀντιθέτως ὁ προφήτης δέν κοπιᾶ, διότι πάντα ἔχει τήν ἔμπνευσι καί τό φωτισμό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἔπειτα ἐτοποθέτησε τίς δυνάμεις καί μετά τά «*χαρίσματα ἰαμάτων*», δηλαδή τά θεραπευτικά χαρίσματα. Κι ἐδῶ πάλι διαχωρίζει τίς δυνάμεις ἀπό τίς θεραπεῖες, διότι ὅποιος ἔχει τή δύναμι καί τιμωρεῖ καί θεραπεύει, ἐνῶ, ὅποιος ἔχει μόνο τό θεραπευτικό χάρισμα, μόνο θεραπεύει.

Μετά ἀπό αὐτά ἐτοποθέτησε τίς ἀντιλήψεις, δηλαδή τίς παροχές βοηθείας σ᾽ αὐτούς, πού ἔχουν ἀνάγκη, καί στήν προστασία τῶν χηρῶν καί ὀρφανῶν, καθώς καί τά χαρίσματα τῆς χρηστῆς διοικήσεως. Τέλος δέ ἔδωσε τό χάρισμα τῶν γλωσσολαλιῶν, τά «*γένη γλωσσῶν*», ὄχι, διότι αὐτό εἶναι κατώτερο τῶν ἄλλων χαρισμάτων, ἀλλά κι αὐτό εἶναι ἀναγκαῖο, ὡς μέλος τοῦ αὐτοῦ σώματος. Διότι τό σῶμα δέν εἶναι ἕν μέλος, ἀλλά πολλά. Καί τά ἀσθενέστερα

---

104. *Ματθ.* 11, 13.

ἀκόμη καί αὐτά εἶναι ἀναγκαῖα. Σέ κάθε μέλος δέ ἐνεργεῖ ἡ χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διότι σέ ὅλα τά μέλη ἐνεργεῖ τό Ἴδιο Ἅγιο Πνεῦμα. Ὁ Θεός, λοιπόν, ἐτοποθέτησε τά ἐπί μέρους μέλη στό σῶμα καί ἔκαμε τό διαχωρισμό, ὅπως Ἐκεῖνος ἤθελε.

Λόγῳ αὐτῆς τῆς ποικιλίας τά χαρίσματα συμπληρώνουν τό ἕνα τό ἄλλο καί ἱκανοποιοῦν κάθε πνευματική ἀνάγκη τῶν πιστῶν καί ὁλόκληρης τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτό εἶναι πού κάνει τήν Ἐκκλησία ἕνα εὔρυθμο σύνολο. Ὅλοι οἱ πιστοί πού ἔχουν λάβει δωρεές, καί συνεπῶς λειτουργήματα, μέσα στήν Ἐκκλησία ὑποτάσσονται στό ὅλο σῶμα καί τό διακονοῦν. Μέσα σέ κάθε μέλος βλέπομε τό Ἅγιο Πνεῦμα πού εἶναι παρόν σ᾽ ὁλόκληρη τήν Ἐκκλησία καί πού ἐπιθυμεῖ νά ἱκανοποιοῦνται οἱ ἀνάγκες ὁλόκληρης τῆς Ἐκκλησίας διά τῆς ἀδιάκοπης δραστηριότητας κάθε πιστοῦ. Διότι, ὅπως λέγει, ὁ Μέγας Βασίλειος ἡ τάξι τῆς Ἐκκλησίας, διατηρεῖται διά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διότι, ἔδωσε στήν Ἐκκλησία «*πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους, ἔπειτα δυνάμεις, εἶτα χαρίσματα ἰαμάτων...*» (Α′ Κορινθ. 12, 28). Τό Ἅγιο Πνεῦμα δημιουργεῖ τίς γεμᾶτες χάρι δομές τῆς Ἐκκλησίας ἀλλά ἀκριβῶς ὡς δομές τῆς Ἐκκλησίας, ὡς μέλη τοῦ Σώματος, ὑποταγμένες στό Σῶμα καί μέ τίς ὁποῖες ἐκφράζεται ἡ ζωή τοῦ Σώματος. Τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ δέν εἶναι καθόλου χωρίς δομές, ἀλλά καί αὐτές οἱ δομές δέν εἶναι ἀνεξάρτητες ἀπό τό Σῶμα οὔτε ὑπάρχει καμμία δομή ἀνώτερη ἀπό τό Σῶμα. Οἱ πιστοί ἠμποροῦν νά παραμένουν ἑνωμένοι λόγῳ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τό Ἅγιο Πνεῦμα εὑρίσκεται «*πλήρως*», ὅλο σέ κάθε μέλος μ᾽ ἕνα διαφορετικό χάρισμα, ἤ μέ ἀμοιβαίως ἀνεξάρτητες δωρεές, πού, οὔτε ἐξομοιώνουν ὅλα τά μέλη οὔτε τούς ἐπιτρέπουν νά ἐργάζωνται ἀπομονωμένα τό ἕνα ἀπό τό ἄλλο, διότι οὔτε ἕνα μέλος δέν μένει ἀνεξάρτητο ἀπό τά ἄλλα[105].

Σκοπός ἑπομένως ὅλων αὐτῶν τῶν χαρισμάτων καί τοῦ ἔργου τῶν Ἀποστόλων, προφητῶν, διδασκάλων εἶναι ἡ ἑνότης καί ἡ ὁμόνοια τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, μέ μία λέξι

---

105. π. Δημητρίου Στανιλοάε, *Θεολογία καί Ἐκκλησία*. Ἐκδ. Τῆνος, Ἀθήνα, 1989, σελ. 53 ἑξ.

εἶναι ἡ ἀγάπη, ὅπως ἀναφέρεται ἀπό τόν Ἀπόστολο Παῦλο *«διώκετε τήν ἀγάπην»*[106].

γ) *Ἡ Ἐκκλησία στήν Παλαιά Διαθήκη*

Ἀναφέραμε προηγουμένως ὅτι οἱ Προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ἐπειδή εἶναι θεούμενοι, δηλαδή εἶχαν φθάσει στή θέωσι. Μέ ἄλλα λόγια εἶχαν θέα τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ[107], ὅπως φαίνεται ἀπό τό ὅραμα τοῦ προφήτου Ἡσαΐου[108] καί ἀπό τίς ἄλλες Θεοφάνειες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Μέ τή μόνη διαφορά ὅτι οἱ προφῆτες δέν ἦσαν μέλη τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ, διότι ἡ Ἐκκλησία δέν ὑπῆρχε ἀκόμη, ὡς Σῶμα Χριστοῦ. Ἡ γενέθλιος ἡμέρα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ Πεντηκοστή[109].

Τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐπέθαιναν, ἐνῶ τήν Πεντηκοστή ἀνίσταντο. Δηλαδή, ἐνῶ ὁ λαός τοῦ Θεοῦ στήν Παλαιά Διαθήκη εἶχε μέθεξι καί πρόγευσι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἐν τούτοις κυριαρχοῦσε ὁ διάβολος μέ τό θάνατο. Γι᾽ αὐτό ὑπό τό κράτος τοῦ θανάτου στόν Ἅδη εὑρίσκοντο ὄχι μόνο οἱ ἄδικοι, ἀλλά καί οἱ δίκαιοι φίλοι τοῦ Θεοῦ. Μέ τόν Ἐνσαρκωθέντα Λόγο καταργήθηκε ὁ θάνατος καί αὐτός, πού ἀσκοῦσε τήν κυριαρχία αὐτοῦ ἀδίκως πάνω στούς δικαίους καί εἶχε τό κράτος τοῦ θανάτου, τήν ἔχασε. Στήν Παλαιά Διαθήκη αἱ πύλαι τοῦ Ἅδου ἤ τοῦ θανάτου κατίσχυον τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά μέ τήν ἐν Χριστῷ πρώτη ἀνάσταση τῶν ἁγίων καί τήν κατάργησι τοῦ πρώτου θανάτου ἔπαυσαν νά κατισχύουν, ὅπως τοῦτο ἐπιβεβαίωσε ὁ Χριστός στόν Πέτρο «...*καί πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς*»[110].

Τό ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἦτο μακριά ἀπό τό Θεό, ὡς ἐξόριστος ἀπό τόν παράδεισον, ἀφοῦ μέ τήν παρακοή διέσπασε τό δεσμό τῆς ἀγάπης, φαίνεται καθαρά καί στήν ὁμιλία τοῦ ἁγίου

---

106. *Α΄Κορ.* 14, 1.
107. Πρωτοπρ. Ἰω. Ρωμανίδου, *Δογματική* Α΄, ὅ.π., σελ. 190.
108. *Ἡσαΐας*, κεφ. στ΄, 1-3.
109. Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλίαι Β΄, Εἰς τήν Ἁγίαν Πεντηκοστήν*, PG 50-467. Ἀρχιμ. Γεωργίου Χρυσοστόμου, Πεντηκοστή, Γενέθλια ἡμέρα τῆς Ἐκκλησίας. Πρακτικά ΙΔ΄ *Θεολογικοῦ Συνεδρίου*, ὅ.π., σελ. 549 ἑ
110. *Ματθ.* 16, 18.

Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ἡ ὁποία ἀναφέρεται «*εἰς τόν τίμιον καί ζωοποιόν Σταυρόν*»[111] καί στήν ὁποία, λέγει, χαρακτηριστικῶς ὅτι κανείς ποτέ δέν κατηλλάγη, δέν συνεφιλιώθη μέ τό Θεό, χωρίς τή δύναμι τοῦ Σταυροῦ. Διότι «*μετά τήν προγονικήν ἐκείνην ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ διά τοῦ ξύλου παράβασιν ἡ μέν ἁμαρτία ἀνέζησεν, ἡμεῖς δέ ἀπεθάνομεν καί πρό τοῦ σωματικοῦ θανάτου τόν τῆς ψυχῆς ὑποστάντες θάνατον, ὅς ἐστιν ὁ ἀπό τοῦ Θεοῦ ταύτης χωρισμός...*»[112].

Πῶς ὅμως ἔγινε ἡ καταλλαγή αὐτή καί ἡ συμφιλίωσι τοῦ ἀνθρώπου διά τοῦ Σταυροῦ πρό τῆς Σταυρώσεως τοῦ Χριστοῦ; Τήν ἀπάντησι στό ἐρώτημα αὐτό τή δίδει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς στή συνέχεια τῆς ὁμιλίας του φέρων, ὡς παράδειγμα τόν προπάτορα Ἀβραάμ, στόν ὁποῖο εἶπε ὁ Θεός, νά φύγη ἀπό τήν πατρίδα του καί ἀπό τούς συγγενεῖς του καί νά πάη στή γῆ, τήν ὁποία ὁ Ἴδιος ὁ Θεός θά τοῦ δείξη. Αὐτή ἡ φωνή τοῦ Θεοῦ, λέγει ὁ ἅγιος Γρηγόριος, φέρει τό μυστήριο τοῦ Σταυροῦ. Εἶναι ἀκριβῶς τό Ἴδιο μέ ἐκεῖνο, πού εἶπε ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὅταν ἐκαυχᾶτο γιά τό Σταυρό καί ἔλεγε· «*ἐμοί κόσμος ἐσταύρωται κἀγώ τῷ κόσμῳ*»[113]. Διότι, σύμφωνα μέ αὐτόν πού ἔφυγε ἀπό τήν πατρίδα του ἤ ἀπό τόν κόσμον, ὅπως, λέγει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς, «*ἀμεταστρεπτί, ἡ κατά σάρκα πατρίς καί ὁ κόσμος ἐνεκρώθη καί κατήργηται· καί τοῦτό ἐστιν ὁ σταυρός*»[114]. Δηλαδή ἡ θέωσι εἶναι Σταυρός, ἤ ἡ σταύρωσι στήν Παλαιά Διαθήκη.

Ὁ Χριστός εἶναι Ἐκεῖνος, ὁ Ὁποῖος κατά τήν εἰς Ἅδου Κάθοδον ἀνέστησε τούς προπάτορας Ἀδάμ[115] καί Εὔα καί ὅλους, ὅσους εὑρίσκοντο εἰς τόν Ἅδην «*καί τοῖς ἐν τοῖς μνή-*

---

111. Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὁμιλία ΙΑ', Εἰς τόν τίμιον καί ζωοποιόν Σταυρόν*, PG, 151, 124D-125B κ.ἑ.

112. Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, *ὅ.π.*, 125Α. Πρβλ. Ἰω. Σ. Ρωμανίδου, *Τό Προπατορικόν ἁμάρτημα*, Ἀθῆναι, 1957, σελ. 25 ἑ., 145 κ.ἑ. Ἐπίσης, τοῦ Ἰδίου *Δογματική Α'*, ὅ.π., σελ. 132-133, 143 ἑ.

113. *Γαλάτ.* 6, 14.

114. Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, *ὅ.π.*, 127Α.

115. «*...συνανέστησας παγγενῆ τόν Ἀδάμ, ἀναστάς ἐκ τοῦ τάφου*». Τροπάριον, Κυριακή τοῦ Πάσχα. «*... Ἀδάμ ἐγείρας ἐκ φθορᾶς...*». Ἐξαποστειλάριον, Κυριακή τοῦ Πάσχα. Ἰω. Σ. Ρωμανίδου, *ὅ.π.*, σελ. 125.

μασι ζωήν χαρισάμενος». Πολλά τροπάρια καί ὕμνοι τῆς Ἐκκλησίας μας ἐπιβεβαιώνουν τήν ὑπό τοῦ Χριστοῦ, διά τοῦ Τιμίου Του Σταυροῦ κατάργησιν τοῦ θανάτου. Δέν εἶναι βεβαίως σκόπιμο καί ἐπί τοῦ παρόντος νά ἀναφέρωμεν ὅλα αὐτά. Σημειώνομεν δύο ἀκόμη ἀπό τήν Κυριακή τοῦ Πάσχα, διά νά τονίσωμε τή μεγάλη σημασία, πού ἔχει ὁ Σταυρός τοῦ Χριστοῦ, γιά τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας, διά τοῦ ὁποίου συνετρίβησαν οἱ πύλες τοῦ θανάτου καί ἐξῆλθεν ὁ ἄνθρωπος ἀπό τό σκότος καί τή σκιά τοῦ θανάτου.

Γιά τό λόγο αὐτό ὁ Χριστός εἶναι ὁ Σωτήρ τῶν ἀνθρώπων, ὁ Ὁποῖος ἐξήλειψε τό χειρόγραφο τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν μέ τή Σταυρική Του θυσία, δηλαδή μέ τόν Τίμιο Σταυρό Του «*καί τοῦ θανάτου τό κράτος κατήργησε*»[117]. Δηλαδή ὁ Σταυρός τοῦ Χριστοῦ ἔγινε ἡ λύτρωσι τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τό προπατορικό ἁμάρτημα, ἡ κατάργησι τῆς κατάρας τοῦ ξύλου[118] καί ἡ νέκρωσι τοῦ θανάτου· «*ἐν τῷ Σταυρῷ σου κατήργησας τήν τοῦ ξύλου κατάραν ἐν τῇ ταφῇ σου ἐνέκρωσας τοῦ θανάτου τό κράτος· ἐν δέ τῇ ἐγέρσει σου ἐφώτισας τό γένος τῶν ἀνθρώπων..*»[119], ψάλλει ἡ Ἐκκλησία μας.

Ἀπό ὅσα εἴπαμε μέχρι ἐδῶ, γίνεται φανερό ὅτι ἡ Ἐκκλησία καί ὁ λυτρωτικός της χαρακτήρας ἔχει τήν ἀρχή της στήν Παλαιά Διαθήκη[120]. Διότι, σύμφωνα μέ τό ἔργο τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης περί τοῦ βίου Μωϋσέως[121], καθώς καί ἀπό τή γενική διδασκαλία τῶν Πατέρων, φαίνεται σαφῶς ὅτι ἡ τελείωσι κατά Χριστόν ὑπάρχει στήν Παλαιά Διαθήκη, ἡ ὁποία μαρτυρεῖ σαφῶς, γιά τήν ὕπαρξι δικαίων φίλων τοῦ Θεοῦ πρό τοῦ νόμου καί μετά τόν νόμο, καθώς καί στήν Καινή Διαθήκη πρό τῆς ἐν Γολγοθᾷ σταυρικῆς θυσίας τοῦ Χριστοῦ. Διότι τό μυστήριο τοῦ Σταυροῦ, τό ὁποῖο ἐνεργεῖ τήν καταλλαγή, δηλαδή τή συμφιλίωσι τοῦ ἀνθρώπου μέ τό Θεό καί τόν κάμνει φίλο τοῦ Θεοῦ, ταυτίζεται βεβαίως μέ τήν ἐν Γολγοθᾷ σταυρική θυσία τοῦ Χριστοῦ, συνεπείᾳ τῆς ὑποστατικῆς ἑνώσεως καί τῆς ἐξ αὐ-

---

116. Τροπάριον, Κυριακή τοῦ Πάσχα.

117. Στιχηρά, Κυριακή τοῦ Πάσχα.

118. *Δευτερ.* 21, 23 «*...ὅτι κατηραμένος ὑπό Θεοῦ πᾶς κρεμάμενος ἐπί ξύλου...*». Γαλάτ. 3, 13.

119. Ἀρχιεπ. Βασιλείου Κριβοσέϊν, *ὅ.π.*, σελ. 418.

120. Ἀρχιεπ. Βασιλείου Κριβοσέϊν, *ὅ.π.*, σελ. 418.

τῆς ἀντιδόσεως τῶν ἰδιωμάτων, ἀλλά καί διακρίνεται ἀπό αὐτή τή θυσία τοῦ Γολγοθᾶ, διότι προϋπάρχει αὐτῆς καί ἐνεργεῖ τήν καταλλαγή πρίν ἀπό αὐτή καί ἀκόμη πρίν ἀπό τήν ἐνσάρκωσι, ὅπως εἴπαμε καί ἀνωτέρω καί πρίν ἀπό τό νόμο τοῦ Μωϋσέως[122].

Αὐτός ὁ σταυρός, τόν ὁποῖον «*αἴρει*», σηκώνει, ὁ κάθε θεούμενος καί πιστός, δέν εἶναι τά τυχόν προβλήματα, πού συναντᾶ καθένας στή ζωή του, ἀλλά εἶναι ὁ ἑκούσιος ἀγώνας, τόν ὁποῖο ἀναλαμβάνει ὁ πιστός, γιά νά ἀπελευθερωθῆ ἀπό τή δουλεία τοῦ διαβόλου καί τῆς ἁμαρτίας, ἀφοῦ κάμη μέχρι θανάτου ὑπακοή στό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Μέ αὐτή τήν ὑπακοή γίνεται ὁ ἄνθρωπος κοινωνός τῆς θείας χάριτος, καί ἠμπορεῖ νά φθάση μέσω τῆς καθάρσεως στό φωτισμό καί στή θέωσι. Ἑπομένως κάθε πιστός πρέπει καί αὐτός νά σταυρωθῆ ἑκουσίως, μέ τή δική του θέλησι, ὅπως ἐσταυρώθη ὁ Χριστός, διότι μόνο μέ αὐτή τήν ἑκουσία σταύρωσι γίνεται ἡ μέθεξι στό μυστήριο τοῦ Σταυροῦ, ἡ ὁποία μεταμορφώνει τό φίλαυτο ἄνθρωπο σέ φίλο τοῦ Θεοῦ καί Θεό κατά χάρι[123].

Αὐτή βεβαίως εἶναι πρωτίστως ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος ἔλεγε στούς ἀποστόλους καί κατ᾽ ἐπέκτασι σέ ὅλους τούς πιστούς[124], νά ἔχουν ἀγάπη μεταξύ τους καί νά φέρουν καρπόν πολύν. Ὁ δέ καρπός αὐτός εἶναι ἡ οὐ ζητοῦσα τά ἑαυτῆς ἀγάπη τῶν θεουμένων, ἡ ὁποία σταυρώνεται, ὅπως ὁ Χριστός, διά τόν πλησίον. Μέ τή θέωσι ἤ ἔλλαμψι ἤ θεοπτία ὁ φίλος τοῦ Θεοῦ φθάνει στήν κατάστασι τῆς ἀναμαρτησίας συγχρόνως μέ τή νέκρωσι τῆς σαρκός του καί τό θάνατο τοῦ σώματός του καί ἀνεβαίνει τά ἄνω στάδια τῆς τελειότητος. Ἔτσι πολύ καρπόν φέρει καί ὁ καρπός μένει[125].

Ἑπομένως τό ἀπαραίτητο μέσο, διά τοῦ ὁποίου ὁ Θεός γεωργεῖ τά κλήματα τῆς Ἀμπέλου καί δίδει εἰς αὐτά αὔξησι καί καρποφορία εἶναι ἡ θέωσι μέ τή συνεργία τῶν θεουμένων, οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ γίνουν φίλοι τοῦ Θεοῦ καί χριστοί καί Θεοί κατά χάρι, ὁδηγοῦν τό λαό τοῦ Θεοῦ, ὡς οἱ κατ᾽ ἐξο-

---

122. Πρωτοπρ. Ἰωάννου Σ. Ρωμανίδου, *Δογματική* Α', *ὅ.π.*, σελ. 143.
123. Πρωτοπρ. Ἰω. Σ. Ῥωμανίδου, *Δογματική* Α', *ὅ.π.*, σελ. 144 ἑ.
124. *Ἰω.* 15, 12-17.
125. Ἰω. Σ. Ῥωμανίδου, *Δογματική* Α', *ὅ.π.*, σελ. 145 ἑ.

χήν φορεῖς τῆς Παρακαταθήκης καί τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως.

Ἡ Παρακαταθήκη, ἡ ὁποία ταυτίζεται μέ τήν Ἐκκλησία εἶναι, ὅπως ἐλέχθη καί ἀλλαχοῦ, τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ καί ἡ Ἄμπελος ὅπου καρποφοροῦν τά κλήματα. Ὁ Χριστός, δηλαδή ὁ Ἄσαρκος Λόγος, στήν Παλαιά Διαθήκη καί ὁ Σεσαρκωμένος Λόγος στήν Καινή Διαθήκη εἶναι ἐκεῖνος, πού ἀποκαλύπτει ἐν Ἑαυτῷ τόν Θεόν ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι, δηλαδή ἀποκαλύπτει τή δόξα τοῦ Θεοῦ ὄχι μόνο στούς ἀποστόλους, ἀλλά καί στούς προφῆτες[126]. Στήν Παλαιά Διαθήκη ὁ Χριστός λέγεται Κύριος τῆς Δόξης, Κύριος, Ἄγγελος τοῦ Κυρίου, Ἄγγελος τῆς Δόξης, Κύριος Σαββαώθ, ὁ Ὤν, Θεός Ἀβραάμ, Θεός Ἰσαάκ, Μεγάλης Βουλῆς Ἄγγελος καί μέ πολλά ἄλλα ὀνόματα[127]. Εἶναι ὁ Ἴδιος, γιά τόν Ὁποῖο, γράφει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στόν Τιμόθεο καί τοῦ παραγγέλει πῶς νά συμπεριφέρεται στόν οἶκο τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία εἶναι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Ζῶντος Θεοῦ, ὁ στῦλος καί τό θεμέλιο τῆς ἀληθείας[128]. Γιά τόν Ἅγιο Συμεών τό Νέο Θεολόγο, αὐτός ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ, ἦτο ὁ ἐπίγειος παράδεισος, ὁ ὁποῖος ἦτο τύπος τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ[129], δηλαδή τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Σ' αὐτό τόν ἐπίγειο παράδεισο ὁ Θεός ἔβαλε τόν ἄνθρωπο, διά νά φθάση ἀπό τόν τύπο καί τή σκιά μέ προκοπή στήν ἀλήθεια. Τό δένδρο τῆς ζωῆς, πού ἦτο στό μέσο τοῦ Παραδείσου, ἦτο εἰκών τῆς αἰωνίου, ζωῆς, ἡ ὁποία εἶναι ὁ Θεός. Ἐνῶ ἡ πλευρά τοῦ Ἀδάμ, πού οἰκοδομήθηκε σέ γυναῖκα, ἦτο τύπος τῆς Ἐκκλησίας, τό ὁποῖο κι αὐτό πάλι εἶναι ἄλλο μυστήριο οἰκονομίας. Δηλαδή, ὅταν ἐκπέση, ἀπό τήν εἰκόνα, πού ἔγινε, ὡς τύπος τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καί ἀπό τήν εἰκόνα τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς, νά ἑνωθῆ διά τῆς πλευρᾶς μέ τό Χριστό καί Θεό καί νά φθάση πάλι σ' ἐκεῖνο τό ἴδιο ἀρχαῖο καί πρῶτο κάλλος[130].

---

126. Ἰωάννου Σ. Ῥωμανίδου, *Δογματική Α'*, *ὅ.π.*, σελ. 141. Βλ. γενικῶς ὁλόκληρο τό κεφάλαιο Η' Ἀποκάλυψις, ἡ Ἱερά Παράδοσις, ἡ Ἁγία Γραφή καί τό Ἀλάθητον, *Δογματική Α'* , σελ. 109-161.

127. Ἠσαΐας, κεφ. 9, 6. Ματθ. 1, 23. Δεσπ. Δ. Κοντοστεργίου, Ἡ ΣΤ' *Οἰκουμενική Σύνοδος καί ἡ Θεολογία της*, ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη, 1992, σελ. 10.

128. *Α' Τιμόθ.* 3, 15.

129. *Γαλ. 4*, 26.

Τό κεφ. ζ' τοῦ Β' Ἠθικοῦ λόγου τοῦ ἁγίου Συμεών ἀναφέρεται στήν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, τήν ὁποία ὀνομάζει νέο κόσμο, μέ νέο Παράδεισο τήν πρός τό Χριστό πίστι[131].

Σ' αὐτό τό λόγο ἀναφέρει ὅτι ὅλοι οἱ προπάτορες ἀπό τοῦ Ἀδάμ κι ἐντεῦθεν ἦσαν θνητοί, ἀλλά αὐτός πού ἔλαβε τή μερίδα τοῦ σπέρματος τοῦ Ἀβράαμ κι ἔγινε Υἱός τοῦ Θεοῦ καί υἱός αὐτοῦ τοῦ Ἀδάμ, ἐννοεῖται ἄνθρωπος, εἶναι ἄφθαρτος καί ἀθάνατος δέν γεννᾶ σαρκικῶς, ἀλλά ἀναπλάθει πνευματικῶς. Αὐτή δέ ἡ ἀνάπλασι γίνεται μέ τόν ἑξῆς τρόπο. Στόν παράδεισο ἔγινε ἡ γυναῖκα ἀπό τόν ἄνδρα, ἡ ὁποία εἶναι ἡ μητέρα ὅλων, ὅσων γεννήθηκαν ἀπό τή γῆ. Στήν Ἐκκλησία τῶν πιστῶν γεννήθηκε ἀπό τή γυναῖκα ἄνδρας, ὁ Χριστός ὁ Θεός ὁ Ὁποῖος εἶναι ἡ ἀπαρχή καί ἡ ζωή τῶν ἀναγεννωμένων πνευματικῶς ἀπό τήν πίστι σ' Αὐτόν[132].

Ὅπως ἀνεφέρθη καί προηγουμένως σ' ὅλο αὐτό τό λόγο, γίνεται μία συνεχής ἀναφορά στόν Ἀδάμ καί Εὔα, καθώς καί στό Χριστό, ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη ἀπό τήν Παρθένο Μαρία, τήν ὁποία παρομοιάζει ὁ ἅγιος Συμεών μέ τήν πλευρά τοῦ Ἀδάμ. Ὅλες αὐτές οἱ εἰκόνες πού ἀναφέρονται στή Μητέρα τοῦ Θεοῦ, χρησιμοποιοῦνται καί γιά τήν Ἐκκλησία. Ὅπως δηλαδή ἡ Θεοτόκος ἔγινε τό κατοικητήριο τοῦ Θεοῦ καί συνήργησε στή σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, κατά τόν ἴδιο τρόπο καί ἡ Ἐκκλησία γίνεται τό κατοικητήριο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί συντελεῖ κι αὐτή στή σωτηρία τῶν πιστῶν. Αὐτό βεβαίως προϋποθέτει πίστι στό Χριστό, ὁ Ὁποῖος μέ τήν Ἐνσάρκωσί Του ἔγινε ὁ Μεσίτης τοῦ ἐκπεσόντος ἀνθρώπου, γιά τήν καταλλαγή καί τή συμφιλίωσι αὐτοῦ μέ τό Θεό, ὅπως τονίσαμε καί ἀνωτέρω. Αὐτή ἡ πίστι εἶναι, κατά τόν ἅγιο Συμεών «*ὁ νέος παράδεισος*». Γι' αὐτό ὁ Θεός καί προγνώρισε ἀπό καταβολῆς κόσμου ὅλους τούς πιστούς,

---

130. Ἁγίου Συμεών τοῦ Νέου Θεολόγου, *Ἠθικός Λόγος* Β', Φιλοκαλία τόμ. 19Β', *ὅ.π.*, 3. 84-91.

131. Ἁγίου Συμεών, *Ἠθικός Λόγος* Β', *ὅ.π.*, 3,7.

132. Ἁγίου Συμεών, Ἠθικός Λόγος Β', 3.7. 26.30. «*Ἐν τῷ Παραδείσῳ ἀπό ἀνδρός γυνή γέγονε, μήτηρ οὖσα πάντων τῶν ἀπό γῆς γεννηθέντων· ἐν δέ τῇ τῶν πιστῶν Ἐκκλησίᾳ ἀπό γυναικός ἀνήρ Χριστός ὁ Θεός ἐγεννήθη, ἀπαρχή καί ζωή πάντων τῶν ἀναγεννωμένων πνευματικῶς ἐκ τῆς εἰς αὐτόν πίστεως*».

κι αὐτούς πού ὀφείλουν νά πιστεύσουν σ᾽ Αὐτόν. Αὐτούς ὅλους τούς ἐκάλεσε καί δέν θά παύση νά τούς καλεῖ μέχρι τή συντέλεια τοῦ κόσμου καί τούς ἐδόξασε καί πάλι θά τούς δοξάση. Ἀκόμη τούς ἐδικαίωσε καί θά τούς δικαιώση, κάνοντάς τους μέ τό Ἅγιο Βάπτισμα καί μέ τή χάρι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος συμμόρφους τῆς δόξης τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ Του. Ἔτσι ὅλους αὐτούς, τούς πρώην θνητούς, τούς καλλιεργεῖ πνευματικῶς μέ ἕνα μυστικό τρόπο, ὥστε νά γίνουν πάλι ἀθάνατοι[134], τέκνα Θεοῦ καί μέλη τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ.

Ἀπό ὅλα, ὅσα εἴπαμε μέχρι ἐδῶ καταλήγουμε στό συμπέρασμα ὅτι στήν Παλαιά Διαθήκη ὁ Χριστός ἀπεκάλυπτε Ἑαυτόν ἀσάρκως καί ἐν Ἑαυτῷ τόν Πατέρα διά Πνεύματος Ἁγίου στούς προφῆτες φίλους Αὐτοῦ, μετά δέ τήν ἐναθρώπησί Του ἐν σαρκί στούς φίλους Αὐτοῦ, ἀποστόλους καί ἁγίους[135].

Καί στίς δύο Διαθῆκες ὁ Χριστός, ἀποκαλύπτει τό Θεό, ὁδηγεῖ καί σώζει τό λαό του, δηλαδή «*τόν οἶκον αὐτοῦ, οὗ οἶκος ἐσμέν ἡμεῖς*»[136].

δ) *Ἡ Ἐκκλησία στήν Καινή Διαθήκη- Πεντηκοστή*

Στήν Καινή Διαθήκη ἡ Ἐκκλησία ἀρχίζει μέ τήν Ἐνσάρκωσι τοῦ Λόγου, διότι μέ τήν Ἐνσάρκωσι ἡ Ἐκκλησία θά γίνη τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ τήν Πεντηκοστή, ἀφοῦ βεβαίως προηγηθοῦν ὅλα αὐτά τά συμβάντα τῆς Καινῆς Διαθήκης, δηλαδή ὅλη ἡ ἐπίγειος ζωή τοῦ Χριστοῦ. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, λέγει, ὅτι ὁ Χριστός μέ τήν Ἐνσάρκωσί Του ἔκαμε τήν Ἐκκλησία δικό Του Σῶμα καί «*διά τῆς προσθήκης τῶν σωζομένων οἰκοδομεῖ ἑαυτόν ἐν ἀγάπῃ μέχρις ἄν καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ*»[137].

---

133. Ἁγίου Συμεών Νέου Θεολόγου, *Ἠθικός Λόγος Β΄*, 7, 12. Φιλοκαλία τόμ. 19Β΄, *ὅ.π.*, σελ. 300.

134. Ὅπως ἡ ὑποσ. 119.

135. Ἰω. Σ. Ῥωμανίδου, *Δογματική Α΄*, *ὅ.π.*, σελ. 109.

136. *Ἑβρ.* 3,6.

137. Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης, *Ἐξήγησις ἀκριβής εἰς τά Ἄσματα τῶν Ἀσμάτων*, Ὁμιλ. 8, PG 44, 949D.

Ἀναφέραμε προηγουμένως ὅτι ὁ ἅγιος Συμεών τίς εἰκόνες πού χρησιμοποιεῖ γιά τήν Παναγία, τή Μητέρα τοῦ Θεοῦ, τίς χρησιμοποιεῖ καί γιά τήν Ἐκκλησία. Ἀκόμη ὁ ἅγιος Συμεών παραλληλίζει τήν Ἐκκλησία μέ τήν ψυχή κάθε πιστοῦ καί τίς ὀνομάζει καί τίς δύο νύμφες τοῦ Χριστοῦ καί τονίζει τόν ἀτελῆ χαρακτήρα τους σ' αὐτό τόν κόσμο[138]. Συγκεκριμένα, λέγει, ὁ ἅγιος Συμεών ὅτι, ὅπως ἡ νύμφη λαμβάνει μόνο τόν ἀρραβῶνα ἀπό τό νυμφίο πρό τοῦ γάμου καί ὅλες τίς ἄλλες δωρεές, πού ὑπεσχέθη καί τήν προῖκα, τίς λαμβάνει μετά τό γάμο, ἔτσι καί «*ἡ νύμφη τῶν πιστῶν Ἐκκλησία καί ἡ ψυχή ἑνός ἑκάστου ἡμῶν πρῶτον ὑπό τοῦ νυμφίου Χριστοῦ τόν ἀρραβῶνα μόνον λαμβάνει τοῦ Πνεύματος, τά δέ αἰώνια ἀγαθά καί τήν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν μετά τήν ἐνθένδε ἀποδημίαν λαβεῖν ἀπεκδέχεται, πληροφορουμένη διά τοῦ ἀρραβῶνος, ὡς ἀδιάψευστα τά συμπεφωνημένα αὐτῇ ἔσονται*»[139]. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ Νυμφίος τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά καί ὁ θεμέλιος λίθος, ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος πάνω στόν ὁποῖο οἰκοδομήθηκε ἡ Ἐκκλησία καί αὐξάνει εἰς ναόν ἅγιον[140]. Αὐτό φαίνεται καί στήν ἐπιστολή τοῦ Ἁγίου Συμεών, πού ἔστειλε στό μητροπολίτη Νικομηδείας Στέφανο καί μεταξύ τῶν ἄλλων τοῦ ἔγραφε ὅτι στά θεμέλια πρῶτα μπαίνει ὁ θεμέλιος λίθος, γιατί στόν ἀέρα δέν στέκεται τό οἰκοδόμημα «*Τάς ἐντολάς ποίησον Χριστοῦ, τῆς πέτρας, τοῦ δομήτορος τῆς θείας Ἐκκλησίας, τοῦ νέου λαοῦ τῶν λογικῶν προβάτων!*»[141].

Τά λογικά πρόβατα τῆς ποίμνης τοῦ Χριστοῦ εἶναι οἱ πιστοί ὅλων τῶν αἰώνων. Αὐτός δέ εἶναι ὁ Ποιμήν καί ὁ ἀρχιτέκτων καί ὁ θεμέλιος τῆς ζωῆς τῶν πιστῶν, ὁ ὁποῖος θά τούς ὁδηγήσει εἰς «*ἀναψυχήν*»[142], δηλαδή στήν Ἐκκλησία διότι ἐκτός αὐτῆς δέν ὑπάρχει τόπος ἀναπαύσεως καί σωτηρία. Μέσα σ' αὐτή τήν Ἐκκλησία, λέγει, ὁ ἅγιος Συμεών, σώζονται αὐτοί πού γίνονται μέτοχοι τῆς θεότητος

---

138. Ἀρχιεπ. Βασιλείου Κριβοσέϊν, *ὅ.π.*, σελ. 419.

139. Ἁγίου Συμεών Νέου Θεολόγου, *Κεφάλαια Θεολογικά καί πρακτικά* 3, 50, Φιλοκαλία, τόμ. 19 Α, σελ. 504.

140. *Ἐφεσ.* 2, 20.

141. Ἁγίου Συμεών Νέου Θεολόγου, *Ὕμνος* ΚΑ', Φιλοκαλία, *ὅ.π.*, τόμ. 19Ε, σελ. 286.

142. *Ψαλμ.* 65, 12.

τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή τῆς θείας δόξης. Ὅπως δέ ὁ Χριστός ἔκανε τήν ἀνθρώπινη φύσι Σῶμα δικό Του καί τήν ἁγίασε, ἔτσι θά γίνη καί ἡ Ἐκκλησία, ὅπως λέγει, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἕνα Σῶμα, δεσποτικό καί θεῖο, κατά τόν ἅγιο Συμεών, ἄσπιλο καί ἄμωμο, αὐτό δέ θά εἶναι οἱ πιστοί καί θά ἔχουν κεφαλή τό Χριστό[143], οἱ ὁποῖοι μένοντας μέσα στήν Ἐκκλησία θά κατορθώσουν μέ τή συμμετοχή τους στά Ἅγια Μυστήρια νά ἐξαγιασθοῦν καί νά φθάσουν στή θέωσι. «*Πάντως γάρ καί παράδεισος, ὁ Ἀβραάμ τε κόλπος καί πᾶς τόπος ἀνέσεως τῶν σῳζομένων ἔστιν*»[144]. Αὐτοί δέ πού θά ἀποκοποῦν καί θά χωρισθοῦν ἀπό τήν Ἐκκλησία καί θά μείνουν «*σπιλωμένοι*», λέγει, ὁ ἅγιος Συμεών, θά μείνουν καί χωρισμένοι ἀπό τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή τήν Ἐκκλησία.

Βεβαίως ὁ ἄνθρωπος μετά τήν παράβασι τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ στόν παράδεισο ἐγκατέλειψε τό Θεό καί διέκοψε τήν κοινωνία μέ Αὐτόν. Ὁ Θεός ὅμως δέν ἐγκατέλειψε τόν ἄνθρωπο, τό ἐξαιρετικό δημιούργημά Του. Μέ τό σχέδιο τῆς Θείας Οἰκονομίας, γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή μέ τήν Ἐνανθρώπησι τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καί τήν προσφορά τοῦ Ἑαυτοῦ Του κατά τό Μυστικό Δεῖπνο, μέ τόν ἑκούσιο ἐπί τοῦ Σταυροῦ θάνατο, τήν ἔνδοξη ἀνάστασί Του καί ἀνάληψι στούς οὐρανούς καί μέ τήν ἀποστολή καί ἔκχυσι ἐπί πᾶσα σάρκα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τήν Πεντηκοστή, ἔγινε ἡ ἀποκατάστασι τοῦ ἀνθρώπου καί ἡ ὑπέρβασι τῆς πτώσεως αὐτοῦ. Διότι μέ τό Χριστό ὑπερνικήθηκε ἡ πτῶσι, ἀλλά καί ἀνακαινίσθηκε καί πραγματοποιήθηκε ἡ νέα Κοινωνία τοῦ Θεοῦ μέ τούς ἀνθρώπους, ἡ Καινή Διαθήκη, ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ, ἡ νέα συμφωνία καί συνεργασία, ἡ πλήρης ἕνωσι τοῦ Θεοῦ καί τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτό ἀκριβῶς εἶναι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεανθρώπου, Χριστοῦ ὡς συναγωγή, σύναξι, σύνοδος καί κοινωνία τοῦ «*Πρωτοτόκου ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς*»[145].

Αὐτή ἡ ἑκούσια θυσία τοῦ Χριστοῦ, διά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, δέν ἐπαναλαμβάνεται. Εἶναι ἡ Ἴδια

---

143. Ὕμνος ΜΒ΄, *Φιλοκαλία, ὅ.π.*, τόμ. 19ΣΤ΄, σελ. 212-214.

144. *Ὕμνος ΜΒ΄, ὅ.π.*, σελ. 214.

145. *Ρωμ.* 8, 29. Ἀθαν. Γιέβτιτς, Μητροπ., *Λειτουργία καί Πνευματικότης, Κληρονομία*, τόμ. 10, τεῦχ. Β΄, Θεσσαλονίκη, 1978, σελ. 214.

ἡ θυσία, ἡ ὁποία τελεῖται μυστικῶς σέ κάθε Θεία Λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας, μέ τό Μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ὅπου ὁ Χριστός, ὁ Εἷς καί ὁ Αὐτός εἶναι ὁ Ἴδιος Λειτουργός *«ὁ προσφέρων καί προσφερόμενος καί προσδεχόμενος καί διαδιδόμενος»*[146]. Φανερώνεται δέ ὄχι μόνον ὡς τό θεμέλιον καί ἡ κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Καθολικοῦ Σώματος Αὐτοῦ, ἀλλά ἀκόμη ὡς ὁ Ἄρτος τῆς Ζωῆς ὅλων ἀπό κοινοῦ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, ὡς τῶν Ἑαυτοῦ μελῶν καί γίνεται ὁ Ἴδιος ἡ μόνιμος καί διαρκής ζωή αὐτῶν[147].

Ἡ Ἐκκλησία στήν Καινή Διαθήκη, ὅπως καί προηγουμένως ἐτονίσθη ἄρχισε μέ τήν Ἐνσάρκωσι τοῦ Χριστοῦ καί συνεστήθη μέ τό σωτήριο πάθος τοῦ Χριστοῦ ἐπάνω στό Σταυρό, ὅπως προῆλθε ἡ Εὔα ἀπό τήν πλευρά τοῦ Ἀδάμ ἔτσι καί ἡ Ἐκκλησία ἀπό τή νυγεῖσα πλευρά τοῦ Χριστοῦ, ἀπό τήν ὁποία «*ἐξῆλθεν αἷμα καί ὕδωρ*»[148]. Ἀπ᾽ αὐτό λοιπόν τό αἷμα καί τό ὕδωρ «*ἡ Ἐκκλησία ἅπασα συνέστηκε*»[149]. Διότι ὁ Ἴδιος ὁ Χριστός, λέγει, ὅτι· «*ἐάν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καί Πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τήν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ*»[150]. Πνεῦμα ἐδῶ ἐννοεῖται τό αἷμα τοῦ Χριστοῦ, λέγει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Συνεχίζει δέ λέγων ὅτι ὅλοι ἐμεῖς γεννιόμαστε μέν ἀπό τό Πνεῦμα τοῦ Ἁγίου Βαπτίσματος, ἀλλά τρεφόμαστε μέ τό αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Καί ἔτσι ὅπως «*τοῦ Ἀδάμ καθεύδοντος, ἡ γυνή κατεσκευάζετο, οὕτω τοῦ Χριστοῦ ἀποθανόντος, ἡ Ἐκκλησία διεπλάττετο ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ*»[151]. Τό ἴδιο ἀκριβῶς τονίζει καί ὁ ἅγιος Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος[152], ὁ ὁποῖος, λέγει ὅτι, ἀφοῦ ὁ Χριστός ἔλαβε τή σάρκα ἀπό τήν Παρθένο, ἔπρεπε νά τήν ἀναπληρώση πάλι, ὅπως τότε ἀναπλήρωσε τήν πλευρά τοῦ Ἀδάμ. Αὐτή ὅμως ἡ ἀναπλήρωση γιά τήν ἀφθαρσία ἔγινε μέ τό Ἅγιο Πνεῦμα, ὥστε καί τή φύσι τοῦ Ἀδάμ νά ἀναπλάση, ἀλλά καί ὅσοι θά ἐγίνοντο τέκνα Θεοῦ νά ἀναγεννηθοῦν ἀπό τό Ἅγιο Πνεῦμα. Κι ἔτσι ὅλοι,

---

146. Εὐχή τοῦ Χερουβικοῦ, Θεία Λειτουργία ἁγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου.
147. *Κολοσ.* 3, 3-4. Ἀθανασίου Γιέβτιτς, Μητροπ., *ὅ.π.*, σελ. 121.
148. *Ἰω.* 19, 34.
149. Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ἐγκώμιον εἰς Μάξιμον*, PG 61, 229.
150. *Ἰω.* 10,5.
151. Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ἐγκώμιον εἰς Μάξιμον, *ὅ.π.*, σ. 229.
152. Ἁγίου Συμεών, Ἠθικός Λόγος Β΄, Φιλοκαλία, τόμ. 19Β΄, *ὅ.π.*, σελ. 292.

ὅσοι θά πιστεύουν στό Χριστό, νά γίνουν ἐν Πνεύματι συγγενεῖς Αὐτοῦ κι ἕνα Σῶμα.

Ἀπό ὅσα εἴδαμε μέχρι τώρα γίνεται σαφές, ὅπως πολλές φορές ἐτονίσαμε ὅτι τό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Καινῆς Διαθήκης εἶναι ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, πού πιστεύουν στό Χριστό καί μένουν ἑνωμένοι μαζί Του. Ἀλλά ἡ βαθυτέρα κατανόησι τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ ἀπό τούς πιστούς, ὁ φωτισμός καί ἡ θέωσι τῶν πιστῶν γίνεται μέ τή χάρι τοῦ Ἅγιου Πνεύματος, ὅπως πολύ χαρακτηριστικά, λεγει, ὁ ἅγιος Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος· «*μηδείς ὑμᾶς πλανάτω κενοῖς καί σεσοφισμένοις λόγοις, ὅτι τά θεῖα τῆς πίστεως ἡμῶν μυστήρια δύναταί τις ὅλως καταλαβεῖν ἄνευ τοῦ μυσταγωγοῦντος καί φωτίζοντος Πνεύματος· ἀλλά γάρ οὐδέ πραότητος καί ταπεινοφροσύνης χωρίς δύναται γενέσθαι δοχεῖον τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος*»[153].

Εἶναι ἀκριβῶς αὐτό, τό ὁποῖο εἶπε ὁ Ἴδιος ὁ Χριστός στούς Ἀποστόλους ὅτι εἶχε πολλά νά τούς πῇ, ἀλλά δέν ἠμποροῦσαν νά τά «*βαστάσουν*», δηλαδή δέν ἦτο δυνατό νά τά ἐννοήσουν, «*ὅταν δέ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τό Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τήν ἀλήθειαν*»[154]. Εἶναι ἡ ὑπόσχεσι, πού ἔδωκε ὁ Χριστός στούς μαθητές του ὅτι μετά τήν Ἀνάληψί Του, «*ὅταν ἀπέλθῃ*»[155], θά στείλῃ, θά στείλη σ' αὐτούς τόν Παράκλητο, τό Ἅγιο Πνεῦμα, ἡ ὁποία ὑπόσχεσι ἐξεπληρώθη τήν Πεντηκοστή. Ἡ ἔλευσι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐξαρτᾶται ἀπό τόν Υἱό, πού ἀπέρχεται, διότι «*ἐάν γάρ ἐγώ μή ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται*»[156].

Ἡ Πεντηκοστή ἦτο ὁ μυστικός ἐξαγιασμός, τό βάπτισμα ὁλόκληρης τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἀναφέρεται στίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, «*ὅτι Ἰωάννης μέν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δέ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ*»[157]. Μέ τό Ἅγιο Πνεῦμα οἱ πιστοί συγκροτοῦν ἕνα Σῶμα, τό Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, διότι «*ἐν ἑνί Πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἕν σῶμα ἐβαπτίσθημεν ... καί πάντες εἰς ἕν Πνεῦμα ἐπο-*

---

153. *Ἠθικός Λόγος Θ'*, Φιλοκαλία, τόμ. 19Γ', *ὅ.π.*, σελ. 106.
154. *Ἰω.* 12-13.
155. *Ἰω.* 16,7.
156. *Ἰω.* 16,7.
157. *Πράξ.* 1, 5.

σθημεν»[158].

Μέ τό Ἅγιο Πνεῦμα, τό ὁποῖο *«διένειμε»* ὁ Θεός, *«ἐν εἴδει πυρίνων γλωσσῶν»*, *«ἐκάλεσε πάντας εἰς ἑνότητα»*[159] τήν Πεντηκοστή, κατά τήν ὁποία ἡ Ἐκκλησία ἔγινε Σῶμα Χριστοῦ, διότι ὅλοι ἡνώθησαν μέ τό Χριστό, πού εἶναι ἡ κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας[160]. Διότι, ὅπως λέγει, ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, *«τότε πληροῦται ἡ κεφαλή, τότε τέλειον σῶμα γίνεται, ὅταν ὁμοῦ πάντες ὦμεν συνημμένοι καί συγκεκολλημένοι»*[161].

Ἐδῶ θά θέλαμε νά κάνωμε μία διευκρίνησι ὅτι τήν Πεντηκοστή μέ τή θεωτική ἐμπειρία τῶν Ἀποστόλων, δηλαδή μέ τήν ἐν Θεῷ θεωρία, δέν ὁδηγεῖται ἡ Ἐκκλησία *«εἰς πᾶσαν τήν ἀλήθειαν»* ἤ σέ βαθύτερη κατανόησι αὐτῆς, ἀλλά οἱ πιστοί ὁδηγοῦνται σέ βαθύτερη κατανόησι τῆς ἀληθείας μέ τήν κάθαρσι, τό φωτισμό καί τή θέωση, ἡ ὁποία ὑπερβαίνει τή νόησι καί τή λογική[162].

Στήν ἀρχαία Ἐκκλησία εἴχαμε τούς προφῆτες καί τίς προφήτιδες, οἱ ὁποῖοι ἦσαν οἱ θεόπται, δηλαδή αὐτοί, πού εἶχαν φθάσει στή θέωσι καί ἀπεκάλυπταν στό λαό τοῦ Θεοῦ τί εἶναι τό θέλημα Αὐτοῦ.

Στήν Καινή Διαθήκη ἔχομε τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας[163], ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, τά ὁποῖα εἶναι ἑνωμένα σ᾽ ἕνα Πνεῦμα κι ἕνα Σῶμα μέ τό Χριστό[164], ὅπως, λέγει ὁ ἅγιος Συμεών, ὁ ὁποῖος ἑρμηνεύει αὐτό τό ἀποστολικό χωρίο, πού προαναφέραμε. Ἀκόμη, λέγει, συνεχίζων τήν ἑρμηνεία στήν ἴδια ἐπιστολή, ὁ ἅγιος Συμεών τά ἑξῆς. Στόν καθένα δίδεται ἡ φανέρωσι τοῦ Πνεύματος γιά τό συμφέρον του[165] καί ἀπαριθμεῖ τίς ποικιλίες τῶν χαρισμάτων, τά ὁποῖα ἐνεργεῖ τό ἕνα Ἅγιο Πνεῦμα καί τά διανέμει στόν καθένα ὅπως θέλει[166].

---

158. *Α΄Κορ.* 12, 13. Πρβλ. Γ. Φλωρόφσκυ, *Ἁγία Γραφή, Ἐκκλησία, Παράδοσις*, Θεσσαλονίκη, 1991, σελ. 86.
159. Κοντάκ., Κυριακή Πεντηκοστῆς.
160. *Ἐφεσ.* 5, 23-24.
161. Ἁγίου Ἰω. Χρυσοστόμου, *Ὁμιλ.* 3, PG, 62, 26Β'.
162. Πρωτοπρ. Ἰω. Σ. Ῥωμανίδου, *Δογματική* Α', *ὅ.π.*, σελ. 118-119.
163. *Α΄Κορ.* 12, 28.
164. *Ἠθικός Λόγος* Α, στ', Φιλοκαλία, τόμ. 19Β', *ὅ.π.*, σελ. 152 κ.έ.
165. *Α΄Κορ.* 12,7

Τό ἴδιο, λέγει καί ὁ Μέγας Βασίλειος[167] ὅτι αὐτή ἡ διαίρεσι ἔγινε σύμφωνα μέ τίς δωρεές ἀπό τό Ἅγιο Πνεῦμα καί ὅτι ἡ διακόσμησι τῆς Ἐκκλησίας ἐνεργεῖται ἀπό τό Ἅγιο Πνεῦμα. Αὐτό γίνεται, λέγει, ὁ ἅγιος Συμεών, γιά νά φανοῦν οἱ διαφορές καί τά ἰδιαίτερα χαρίσματα τῶν μελῶν τοῦ Χριστοῦ καί νά γνωρίζουν ὅτι εἶναι ὅλοι μέλη τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ. Διότι ὁ φωτισμός καί ὁ δοξασμός, δηλαδή ἡ θέωσι τῶν μελῶν τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ δέν εἶναι βαθμοί αὐθεντίας, πού προέρχονται ἀπό ἀνθρωπίνη ὑπόδειξι καί ἐκλογή. Εἶναι χαρίσματα ἀπό τό Θεό καί δωρεές ἀπό τό Ἅγιο Πνεῦμα σέ κείνους, οἱ ὁποῖοι συνειργάσθηκαν μέ φωτισμένους καί θεουμένους, νά τούς διαδεχθοῦν, ὡς θεραπευμένοι καί τελειοποιημένοι, γιά νά διατηρήσουν κατ᾽ αὐτό τόν τρόπο τήν ἀποστολική αὐτή παράδοσι καί διαδοχή ἀπό γενεά σέ γενεά[168].

Αὐτός βεβαίως ὁ δοξασμός ἤ ἡ θέωσι, ἔγινε τήν Πεντηκοστή, ἀλλά ὁ Θεός ἦτο ὁ ἴδιος, πού μίλησε στούς προφῆτες, στούς ἀποστόλους καί μετά ἀπ᾽ αὐτούς σ᾽ ὅλους τούς πιστούς, ὅπως ψάλλεται τήν Πεντηκοστή· «*ἐν τοῖς προφήταις ἀνήγγειλας ἡμῖν ὁδόν σωτηρίας, καί ἐν ἀποστόλοις ἔλαμψε, Σωτήρ ἡμῶν, ἡ χάρις τοῦ Πνεύματός σου· σύ εἶ Θεός πρῶτος, σύ εἶ καί μετά ταῦτα· καί εἰς τούς αἰῶνας σύ εἶ ὁ Θεός ἡμῶν*»[169].

ε) *Ἡ Ἱεραρχία καί ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας*

Ἡ Πεντηκοστή εἶναι ἡ πηγή τῆς μυστηριακῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Τό Ἅγιο Πνεῦμα κατῆλθε ἐπί τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου ἔκτοτε παραμένει. Μέ τό Ἅγιο Πνεῦμα ὁ Ἴδιος ὁ Χριστός ἐνεργεῖ στό Σῶμα Του τήν ἔνδοξη ἑνότητα, ἡ ὁποία τό κάμνει μοναδική εἰκόνα τῆς Ἁγίας Τριάδος καί ἔτσι μ᾽ αὐτό τόν τρόπο συνεχίζει τήν αἰώνια ἱερωσύνη Του[170], ὡς «*ἀρχιερεύς*

---

166. *Α΄Κορ.* 12, 11.
167. Μεγάλου Βασιλείου, *Περί Ἁγίου Πνεύματος*, PG 32.
168. Πρωτ. Ἰω. Ῥωμανίδου, Church Synods and Civilization, Reprinted from «*Theologia*», Athens, 1992, σελ. 431.
169. Τροπάριον, Ἑσπερ. Κυριακή Πεντηκοστῆς.
170. *Ἑβρ.* 7, 17-21. Γεωργ. Φλωρόφσκυ, *Τό Σῶμα τοῦ ζῶντος Χριστοῦ*, *ὅ.π.*, σελ. 45.

τῆς ὁμολογίας ἡμῶν»[171], γιά νά παρουσιάση στόν ἑαυτό Του ἔνδοξη τήν Ἐκκλησία, χωρίς νά ἔχει κηλίδα ἤ ρυτίδα ἤ τίποτε ἄλλο, ἀπό τά τοιαῦτα, «*ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καί ἄμωμος*»[172].

Τήν ἱεραρχία τῆς λειτουργικῆς καί ἀναιμάκτου θυσίας, τήν παρέδωκε ὁ Ἴδιος ὁ Χριστός στούς Ἀποστόλους, στό Μυστικό Δεῖπνο[173], μέ τό μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας, πού εἶναι τό τελευταῖο μυστήριο[174] πρό τοῦ λυτρωτικοῦ Του πάθους, «*ὡς Δεσπότης τῶν ἁπάντων χρηματίσας καί Ἀρχιερεύς*»[175], μάλιστα δέ «*πιστός Ἀρχιερεύς*»[176].

Πρώτη φορά ὁ Χριστός ἀποκαλεῖται Ἀρχιερεύς στήν πρός Ἑβραίους ἐπιστολή (2, 17). Ὁ τίτλος Ἀρχιερεύς σημαίνει τή συγκεκριμένη σχέσι, πού εἶχε ὁ Χριστός μέ τό Θεό καί τούς ἀνθρώπους. Ἀλλ' Οὗτος δέν εἶναι μόνο Ἀρχιερεύς. Εἶναι ὁ κατ' ἐξοχήν Ἀρχιερεύς, ὁ Μέγας Ἀρχιερεύς. Αὐτό φανερώνει τή μεγάλη ἀξία τοῦ ἀρχιερατικοῦ λειτουργήματος, τῆς μεγαλειότητός Του. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ αἰώνιος ἱερεύς, εἶναι «*ἱερεύς εἰς τόν αἰῶνα κατά τήν τάξιν Μελχισεδέκ*»[177], δηλαδή στό Πρόσωπό Του πραγματοποιεῖται ἡ ἰδεώδης ἱερωσύνη. Εἶναι ἰδανικός ἱερεύς, ἐπειδή εἶναι «*κατά τήν τάξιν Μελχισεδέκ*» καί ἡ ἱερωσύνη του εἶναι διηνεκής, αἰώνιος. Ἡ ἰδιότητα τοῦ Χριστοῦ ὡς αἰωνίου ἱερέως δέν εἶναι μόνο ὁμολογία, ἀλλά καί μαρτυρία. Δέν ὑπάρχει καμμία ἱερωσύνη, ἡ ὁποία δέν εἶναι ὑποταγμένη στό χρόνο. Μόνο ὁ Χριστός εἶναι αἰώνιος ἱερεύς, δηλαδή ἔχει αἰωνία ἱερωσύνη[178], ἀλλά δέν θά ἐπεκταθοῦμε περισσότερο ἐπ' αὐτοῦ, διότι ξεφεύγει ἀπό τά ὅρια αὐτῆς τῆς ἐργασίας.

Ἀπό ὅσα ἐλέχθησαν ἀνωτέρω γίνεται φανερό ὅτι ὁ Χριστός εἶναι ὁ λειτουργός τῶν μυστηρίων καί ἡ Ἐκκλησία συνιστᾶται μέ τή δική Του παρουσία, ἡ ὁποία εἶναι παρουσία

---

171. *Ἑβρ.* 3,1.
172. *Ἐφεσ.* 5,27.
173. *Ματθ.* 26, 26-29. *Μάρκ.* 14, 22-25. *Λουκ.* 22, 19-21.
174. Γεωργ. Φλωρόφσκυ, *Τό Σῶμα τοῦ ζῶντος Χριστοῦ*, ὅ.π, σελ. 58.
175. Λειτουργ. Ἁγίου Ἰω. Χρυσοστόμου, Εὐχή χερουβικοῦ ὕμνου.
176. *Ἑβρ.* 2, 17.
177. *Γένεσ.* 14, 18. *Ψαλμ.* 109, 4. *Ἑβρ.* 7, 17· 21.
178. Μίρκο Τομάσοβιτς, *Ὁ Μελχισεδέκ καί τό Μυστήριο τῆς ἱερωσύνης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ*, διδ. διατρ. , Ἀθῆναι, 1990, σελ. 121 κ.ἑ.

μυστηριακή καί ἀληθής. Μέ αὐτή Του τήν παρουσία εἰδικῶς στό μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας διατηρεῖ αὐτή τήν καθολική ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας. Ὅλα, ὅσα ἔκαμε ὁ Θεός, τά ἔκαμε μέ τήν ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος[179]. Κι αὐτή ἡ ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας ἐπιτυγχάνεται μέ τήν ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τοῦ Παρακλήτου, τό ὁποῖο ἐχύθη ἐν εἴδει πυρίνων γλωσσῶν στούς Ἀποστόλους καί *«ἐκάλεσε πάντας εἰς ἑνότητα»*[180]. Μέ τό Ἅγιο Πνεῦμα ἡνώθησαν ὅλοι οἱ πιστοί στό Χριστό καί ἀπετέλεσαν τό Σῶμα Του, πού εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Χαρακτηριστικά αὐτῆς τῆς ἑνότητος ἐκ μέρους τῶν πιστῶν εἶναι α) ἡ συμμετοχή τους στά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας καί εἰδικῶς στό Μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας, β) ἡ τήρηση τῶν δογμάτων καί ὅλης τῆς ἁγιοπατερικῆς παραδόσεως καί γ) ἡ ὑπεράσπισι τῆς πίστεως, πολλές φορές δέ καί μέχρι θανάτου, ἄν παραστῆ ἀνάγκη καί εὑρεθῆ σέ κίνδυνο, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπό ὅλη τήν πορεία τῆς Ἐκκλησίας μας.

Τό παράδειγμα τό ἔδωσε πρῶτος ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός μέ τή σταυρική Του θυσία, ὁ Ὁποῖος ἐθυσίασε τή ζωή Του γιά τούς ἀνθρώπους, τούς φίλους Του, ἀπό ἄπειρη ἀγάπη πρός τόν ἁμαρτωλό καί ἐκπεσόντα ἄνθρωπο[181]. Τό Χριστό ἐμιμήθη ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὁ ὁποῖος χαιρόταν, καθώς ἔλεγε, γιά τά παθήματά του καί γιά τίς θλίψεις, τίς ὁποῖες ὑπέμενε στό σῶμα Του χάριν τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή γιά τό μαρτύριό του, διότι αὐτά τά ἔπασχε *«ὑπέρ τοῦ Σώματος»* τοῦ Χριστοῦ, *«ὅ ἐστιν ἡ Ἐκκλησία»*[182]. Τήν ἴδια ὁδό ἀκολούθησαν καί οἱ ἄλλοι Ἀπόστολοι καί ὅλοι οἱ ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας μας, καθώς καί ὅλο τό νέφος τῶν μαρτύρων, μέ τό αἷμα, τῶν ὁποίων ἐστολίσθη ἡ Ἐκκλησία, ὡς *«πορφύρα καί βύσσος»*[183].

Τά στοιχεῖα ἐκεῖνα, τά ὁποῖα ἐξασφαλίζουν καί σταθεροποιοῦν τήν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας καί συντελοῦν στό

---

179. Ἁγίου Ἰω. Δαμασκηνοῦ, *Ἔκδοσις Ἀκριβής τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως*, ΕΠΕ, Θεσ/νίκη, 1976, σελ. 466.
180. Κοντάκιο, Κυριακή Πεντηκοστῆς.
181. *Ἰω.* 15, 13.
182. *Κολ.* 1, 24.
183. Ἀπολυτ. Κυριακῆς τῶν ἁγίων Πάντων.

σύνδεσμο τῶν πιστῶν, ὡς μελῶν τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ πίστι, ἡ ἐλπίς καί ἡ ἀγάπη[184], ὅπως, λέγει, ὁ ἅγιος Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων στήν ἐνθρονιστήριο Ἐγκύκλιο Ἐπιστολή Του[185] «... *ἡ πίστις συνδεῖ τούς ὁμόφρονας καί ἡ ἐλπίς συνενοῖ τούς εὐθύφρονας καί ἡ ἀγάπη συνδεσμεῖ τούς θεόφρονας*»[186].

Αὐτό τόνισε καί ὁ Κύριος στούς Ἀποστόλους, ὅταν τούς μιλοῦσε καί τούς ἔδιδε τή νέα ἐντολή τῆς ἀγάπης. Μέ αὐτό, τούς ἔλεγε, θά μάθουν ὅλοι ὅτι εἶσθε μαθηταί ἰδικοί μου, ἐάν ἔχετε ἀγάπη μεταξύ σας[187].

Τό Κέντρο λοιπόν τῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ Χριστός, ἡ δέ δύναμι, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖ αὐτή τήν ἑνότητα αὐτῆς, εἶναι τό Ἅγιο Πνεῦμα, πού ἐμψυχώνει αὐτή καί πού εὐλόγως θεωρεῖται, ὡς ἡ ἀρχή τῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας[188].

Αὐτή τήν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας τήν περιγράφει πολύ ὡραῖα ὁ ἅγιος Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος[189], ὁ ὁποῖος μεταξύ ἄλλων, λέγει, ὅτι ὁ Ἴδιος ὁ Χριστός μᾶς εἶπε ὅτι ὅποια ἕνωσι ἔχει Ἐκεῖνος μέ τόν Ἐπουράνιο Πατέρα Του, τήν ἴδια ἔχομε κι ἐμεῖς μέ Αὐτόν. Ὁ δέ Ἀπόστολος Παῦλος μᾶς δίδαξε νά ἔχουμε τήν ἕνωσι πού ἔχει ὁ ἄνδρας πρός τή γυναῖκα του καί ἡ γυναῖκα πρός τόν ἄνδρα. Διά τό λόγο αὐτό λέγει· «*οἱ γυναῖκες νά ὑποτάσσεσθε στούς ἄνδρες σας ὅπως στόν Κύριο, διότι ὁ ἄνδρας εἶναι κεφαλή τῆς γυναικός, ὅπως καί ὁ Χριστός εἶναι κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας καί Σωτήρ τοῦ σώματος*»[190]. Αὐτό τό μυστήριο τῆς ἑνότητος εἶναι καί θά εἶναι μεγάλο, διότι ὅποια κοινωνία καί ἕνωσι, οἰκειότητα καί συγγένεια ἔχει ἡ γυναῖκα πρός τόν ἄνδρα καί ὁ ἄνδρας πρός

---

184. *Α΄Κορ.* 13, 13.

185. Δεσπ. Δ. Κοντοστεργίου, *Ἡ Στ΄ Οἰκουμενική Σύνοδος καί ἡ Θεολογία της.* Ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, Θεσ/νίκη, 1992, σελ. 201 κ.έ.

186. Ἰω. Καρμίρη, *Τά Δογματικά καί Συμβολικά Μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας,* Ἀθῆναι, 1960, τόμ. 1, σελ. 204. Πρωτοπρ. Ἰω. Σ. Ῥωμανίδου, *Κείμενα Δογματικῆς,* τόμ. Β΄, Θεσ/νίκη, 1982, σελ. 85.

187. *Ἰω.* 13, 35.

188. Ἰω. Καρμίρη, *Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου,* Ἀθῆναι, 1960, σελ. 14.

189. Ἁγίου Συμεών Νέου Θεολόγου, *Ἠθικός Λόγος Α΄*, 5, 6-8, Φιλοκαλία *ὅ.π.*, σελ. 154-158.

190. *Ἐφεσ.* 5, 23.

τή γυναῖκα, τέτοια ἕνωση ἔχει θεοπρεπῶς καί ὁ Δεσπότης καί Δημιουργός τοῦ παντός μέ ὅλη τήν Ἐκκλησία. Κατ' αὐτόν τόν ἀμώμητο τρόπο ἑνώθηκε ἡ Ἐκκλησία καί προσκολλήθηκε μέ τόν ἀγαπημένο της Θεό, ὡς ὁλόκληρο σῶμα μέ τήν ἴδια τήν κεφαλή του. Διότι, ὅπως τό σῶμα δέν μπορεῖ νά ζῆ χωρίς τήν κεφαλή του, ἔτσι οὔτε ἡ Ἐκκλησία τῶν πιστῶν, δέν μπορεῖ νά γίνη ὁλοκληρωμένο σῶμα χωρίς τήν κεφαλή, χωρίς δηλαδή τό Χριστό καί Θεό. Ἀκόμη δέν μπορεῖ νά ζῆ τήν πραγματική καί ἀνώλεθρη ζωή, χωρίς νά τρέφεται καθημερινά ἀπ' αὐτό τόν ἐπιούσιο ἄρτο[191], ἀπό ὅπου προέρχεται ἡ ζωή. Παρά τό γεγονός ὅτι τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας εἶναι πολλά[192], ἐν τούτοις ὅλα τά μέλη εἶναι ἑνωμένα μέ τήν κεφαλή, πού εἶναι ὁ Χριστός, ὅπως τά μέλη τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἄν καί εἶναι πολλά, ἐν τούτοις εἶναι ἑνωμένα μέ τήν κεφαλή. Αὐτή ἡ ἑνότητα δέν διασπᾶται οὔτε ἐνεργεῖ τό κάθε μέλος ἀνεξάρτητα ἀπό τήν κεφαλή, ἀλλά ὅλα ὑπακούουν σ' αὐτή. Κατά τόν ἴδιο τρόπο καί τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας καθοδηγούμενα ἀπό τό Ἅγιο Πνεῦμα ὑπακούουν στήν κεφαλή, δηλαδή στό Χριστό.

Τό ἴδιο συμβαίνει, τονίζει ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος[193] καί στίς πολλές κατά τόπους Ἐκκλησίες, οἱ ὁποῖες καθόλου δέν διασποῦν τήν ἑνότητα τῆς «*καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἕως περάτων τῆς γῆς διεσπαρμένης Ἐκκλησίας*» τοῦ Θεοῦ, διότι ὑπάρχει μόνον ἕν «*μέγα καί ἔνδοξον σῶμα τοῦ Χριστοῦ*», μία δηλαδή καί μόνο «*Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ*» στόν κόσμο, «*ὡς ἕνα οἶκον οἰκοῦσα... ὡς μίαν ψυχήν καί τήν αὐτήν ἔχουσα καρδίαν*», στήν ὁποία Ἐκκλησία «*ἡ δύναμις τῆς παραδόσεως εἶναι μία καί ἡ αὐτή*». Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ σ' ὅλο τόν κόσμο εἶναι μία, διότι ἔχει μία καί τήν αὐτή πίστι, μία καί τήν αὐτή παράδοσι, μία καί τήν αὐτή ἀποστολική διαδοχή, ἀπό τό ὁποῖο ὑπάρχει καί μία καί ἡ αὐτή ὁδός τῆς σωτηρίας σ' ὅλο τον κόσμο, δηλαδή σέ ὅλη τήν οἰκουμένη. Αὐτή ἡ ἑνότητα τῆς «*κατά παντός τοῦ κόσμου Ἐκ-*

---

191. *Ματθ.* 6,11.

192. *Α΄Κορ.* 12, 28. Ἀθ. Γιέβτιτς, *Ἐκκλησία, Ὀρθοδοξία καί Εὐχαριστία, ὅ.π.*, σελ. 221.

193. Κατά αἱρέσεων. Ἀθ. Γιέβτιτς, Μητροπ., *Ἐκκλησία, Ὀρθοδοξία καί Εὐχαριστία, ὅ.π.*, σελ. 225 ἑ.

κλησίας» ἀποδεικνύεται ἀπό τόν ἅγιο Εἰρηναῖο πρωτίστως μέ τήν ἑνότητα κάθε τοπικῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας πρός τούς Ἀποστόλους μέσῳ τῶν διαδόχων αὐτῶν, δηλαδή τῶν ἐπισκόπων. Ἑπομένως ἑνωμένη μέ τήν ἀποστολική διαδοχή τῶν ἐπισκόπων της καί μέ τήν πίστι πρός τούς Ἀποστόλους καί πρός τήν ἴδια, ἡ ἀποστολική καί καθολική καί ὀρθοδοξοῦσα Ἐκκλησία κάθε τόπου συγκεντρώνεται καί «*προσφέρει μετά ἁπλότητος*» τή Θεία Εὐχαριστία. Αὐτή τήν προσφορά τῆς Εὐχαριστίας, τήν προσφέρει καθαρή στό Δημιουργό μόνη ἡ Ἐκκλησία, διότι οὔτε οἱ Ἰουδαῖοι, οὔτε ὅλες οἱ συνάξεις τῶν αἱρετικῶν ἔχουν τή Θεία Εὐχαριστία. Ἀκόμη δέ αὐτές δέν ἀποτελοῦν τήν Ἐκκλησία, ἡ ὁποία συνιστᾶται μόνο μέ τήν ἀποστολική διαδοχή, οὔτε ἔχουν τήν ἀποστολική πίστι καί παράδοσι.

Κατά συνέπεια, ἡ τοπική Ἐκκλησία ἑνώνεται σέ κοινωνία καί κοινή ἕνωσι καί ὁμόνοια, μέ ὅλες τίς ἄλλες ἀποστολικές ἐκκλησίες, μέ τήν πρός τούς Ἀποστόλους καί πρός τήν ἴδια καθολική ἑνότητα. Διότι αὐτά τά στοιχεῖα, τά ὁποῖα συνιστοῦν τήν ἑνότητα τῆς κατά τόπο Ἐκκλησίας, δηλαδή ἡ ἀποστολική διαδοχή, ἡ ἀληθινή πίστι καί ἡ εὐχαριστιακή σύναξι, συνιστοῦν καί τήν ἑνότητα καί ἕνωσι τῆς Ἐκκλησίας σέ ὅλη τήν οἰκουμένη, δηλαδή τήν «*κοινή ἕνωσι*» τῶν Ἐκκλησιῶν[194].

Ἀπό ὅλα, ὅσα μέχρι ἐδῶ ἀναφέραμε, γίνεται φανερό ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ Ὁποῖος ἐμφάνισε τόν Ἑαυτό Του μέ δόξα ἀσάρκως στούς προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί ἐν σαρκί σ᾽ αὐτούς καί τούς Ἀποστόλους. «*Ὅστις τῷ Πνεύματι Αὐτοῦ ἐνεφάνισεν ἐν Ἑαυτῷ τόν Πατέρα Θεόν καί ἐπ᾽ ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐγεννήθη ὡς ἄνθρωπος ἐκ τῆς Θεοτόκου*». Αὐτός ὁ Ἴδιος εἶναι ἡ Παρακαταθήκη, τήν ὁποία παραλαμβάνει ἡ Ἱεραρχία καί τήν παραδίδει ἀπό γενεά σέ γενέα κατά τή Θεία Εὐχαριστία στούς πρεσβυτέρους κατά τήν ἡμέρα τῆς χειροτονίας τους, γιά νά φυλαχθῆ καί νά μεταδοθῆ ἀπό τούς ἐπισκόπους καί τούς πρεσβυτέρους πρός ἁγιασμό καί θέωσι τῶν πιστῶν. Ἀλλά ὁ Ἴδιος ὁ Σαρκωθείς Λόγος, ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ καί τό κατοικητήριο τῶν πιστῶν,

---

194. Ἀθαν. Γιέβτιτς, Μητροπ., *Ἐκκλησία, Ὀρθοδοξία καί Εὐχαριστία*, *ὅ.π.*, σελ. 227.

εἶναι Ἐκεῖνος, ὁ Ὁποῖος εἰς τόν ἐπίσκοπον, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ ζῶσα εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ στά μυστήρια, δέχεται, φυλάττει καί μεταδίδει τήν Παρακαταθήκη, δηλαδή τόν Ἑαυτό Του μετά τῶν ἀγγέλων καί φίλων Αὐτοῦ πρός τελείωσι τοῦ λαοῦ Αὐτοῦ, δηλαδή τῶν πιστῶν[195].

Μόνο μέ τήν ἀποστολική διαδοχή καί στό πρόσωπο τοῦ ἐπισκόπου διατηρεῖται καί διασφαλίζεται ἡ ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς τοπικῆς καί τῆς καθ' ὅλην τήν οἰκουμένην. Αὐτό τονίζει ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας, ὁ ὁποῖος, λέγει, «*Ἄνευ τοῦ Ἐπισκόπου μηδέν πράσσειν ὑμᾶς, ἀλλά ὑποτάσσεσθε καί τῷ Πρεσβυτέρῳ ὡς τοῖς Ἀποστόλοις Ἰησοῦ Χριστοῦ...*»[196]. Ὁ Ἐπίσκοπος εἶναι τό αἰσθητό καί πραγματικό σημεῖο τῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως πάλι τονίζει ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος, «*ὅπου ἄν φανῇ ὁ Ἐπίσκοπος, ἐκεῖ τό πλῆθος ἔστω ὥσπερ ὅπου ἄν ᾖ Χριστός Ἰησοῦς, ἐκεῖ ἡ Καθολική Ἐκκλησία*»[197].

Αὐτή τήν ἑνότητα τονίζει καί ὁ ἅγιος Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος, ὁ ὁποῖος δίδει μεγάλη σημασία στήν ἀποστολική διαδοχή, στήν ὁποία ἀναφέρεται λεπτομερῶς στήν 3η Ἐπιστολή του λέγων ὅτι ὁ Χριστός εἶναι ἡ πηγή καί ὅ,τι λέγει μέσω αὐτῶν καί στούς πιστούς[198], «*ἅ δέ λέγω ὑμῖν, πᾶσι λέγω*»[199].

Στήν ἐπιστολή, πού προαναφέραμε, ὁ ἅγιος Συμεών τονίζει ὅτι οἱ Ἀπόστολοι ἔλαβαν τά χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀπό τόν Ἴδιο τό Χριστό, τά ὁποῖα μεταβιβάστηκαν μέ τήν ἀποστολική διαδοχή στήν ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδή στούς ἐπισκόπους, ἱερεῖς ἀλλά καί στούς μοναχούς, χωρίς νά διευκρινίζη ἄν οἱ μοναχοί ἦταν χειροτονημένοι ἤ ὄχι. Βέβαια τονίζει ὅτι τά μυστήρια τοῦ Βαπτίσματος καί τῆς Θείας Εὐχαριστίας τελοῦνται ἀπό κληρικούς, ἀλλά περιλαμβάνει στήν ἀποστολική διαδοχή καί τούς μοναχούς, ὅπως ἀνεφέρθη καί ἀνωτέρω. Συγκεκριμένα, λέγει,

---

195. Πρωτοπρ. Ἰω. Σ. Ῥωμανίδου, *Δογματική* Α', ὅ.π., σελ. 112.

196. Ἁγίου Ἰγνατίου, *Πρός Τραλλιανούς*, Β.Ε.Π., *τόμ.* Β', σελ. 271 κ.έ., *Πρακτικά ΙΔ' Θεολογικοῦ Συνεδρίου, ὅ.π.*, σελ. 38.

197. Ἁγίου Ἰγνατίου, *Πρός Σμυρναίους, τόμ.* Β', Β.Ε.Π., 8,2, *Πρακτικά ΙΔ' Θεολογικοῦ Συνεδρίου, ὅ.π.*, σελ. 38.

198. Βασ. Κριβοσέϊν, Ἀρχιεπ., *Μέσα στό φῶς τοῦ Χριστοῦ, ὅ.π.*, σελ. 425.

199. *Ἐπιστ.* 3, 114-115.

ὅτι, ὅταν οἱ Ἀπόστολοι, ἀφοῦ ἐδίδασκαν τά πλήθη, τά ὁποῖα ἐπίστευαν στό Χριστό καί δημιουργοῦσαν κατ' αὐτό τόν τρόπο τίς κατά τόπους Ἐκκλησίες, ἤθελαν νά φύγουν ἀπό ἐκεῖ καί νά μεταβοῦν σέ ἄλλους «*τόπους καί χώρας καί πόλεις, ἐχειροτόνουν ἀντ' αὐτῶν αὐτοῖς ἐπισκόπους καί πρεσβυτέρους καί κατελίμπανον αὐτοῖς διδασκάλους καί πατέρας πνευματικούς καί ἡγουμένους*»[200]. Σέ ἄλλο σημεῖο τονίζει ὅτι, «*ἐπειδή δέ τά ποίμνια τοῦ Χριστοῦ ἐπληθύνθησαν καί ὁ λαός αὐτοῦ ἐγένετο ὑπέρ ἀριθμόν, ᾠκονόμησεν ἡ χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τοῖς ἀρχιερεῦσι καί ἱερεῦσι προστεθῆναι καί μοναχούς...*»[201]. Ἐδῶ κάμνει μία διάκρισι ὅτι αὐτοί οἱ μοναχοί πρέπει νά ἔχουν ἀποδείξει μέ ἔργα ὅτι ἔχουν τήν ἀληθινή πίστη στό Χριστό καί Θεό κι ὅτι ἔχουν ἀποκτήσει τή χάρι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δηλαδή ὅτι ἔχουν φθάσει στή θέωσι καί ἔτσι ἠμποροῦν νά κατευθύνουν κι ἄλλους στή σωτηρία. Εἶναι αὐτό πού τονίζει σέ μία ἄλλη του ἐπιστολή, πού ἀναφέρεται στήν Ἐξομολόγησι[202], ὅτι τά μυστικά χαρίσματα «*τοῦ δεσμεῖν καί λύειν*» τά ἔχει ἕνας χαρισματοῦχος πνευματικός πατέρας. Γιά τόν ἅγιο Συμεών οἱ ἱερεῖς εἶναι ἐκεῖνοι πού τελοῦν τά μυστήρια καί καθοδηγοῦν τούς πιστούς, αὐτοί δέ πού δέν τούς δέχονται εἶναι σά νά μή δέχωνται τό Χριστό καί τόν Ἴδιο τό Θεό[203], «*καί οἱ μή δεχόμενοι μηδέ ἀκούοντες αὐτῶν, ἀλλά ἀθετοῦντες αὐτούς, τόν Χριστόν οὐ δέχονται οὐδέ ἀκούσουσιν, ἀλλά ἀθετοῦσιν αὐτόν καί δι' αὐτοῦ τόν Πατέρα, τόν πέμψαντα αὐτόν*»[204].

Ἄν καί ὁ ἅγιος Συμεών ἦτο προσκολλημένος στήν παράδοσι τῆς Ἐκκλησίας ὅτι ἀπό τούς κανονικά χειροτονημένους ἱερεῖς τελοῦνται τά μυστήρια κι ἀπέδιδε τό δικό του

---

200. *Ἐπιστ.* 3, 114-115.

201. *Ἐπιστ.* 3, 139-142. Τούς μοναχούς ὅμως τούς θεωρεῖ ἀξίους μόνο μέ τήν ἔννοια τοῦ πνευματικοῦ πατέρα, γιά πνευματική καθοδήγησι τῶν πιστῶν. Ὁ ἴδιος, λέγει ὅτι «*ἐγώ ἐμαθητεύθην πατρί χειροτονίαν ἐξ ἀνθρώπων μή ἔχοντι*». *Βίος*, κεφ. 72. Ἀλλά ὁ πνευματικός του πατήρ, ὁ Συμεών, ὁ Εὐλαβής εἶχε φθάσει στή θέωσι.

202. Ἡ ἐπιστολή 1, *Περί Ἐξομολογήσεως*, ἐκδόθηκε ἀπό τόν Lequien ἀνάμεσα στά ἔργα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, ἀλλά ὁ K. Holl τῆς ἀποκατέστησε τήν πατρότητα, Enthusiasmus und Bussgewalt, Φιλοκαλία, 19Α, *ὅ.π.*, σελ. 341 καί 382.

203. Βασ. Κριβοσεΐν, *ὅ.π.*, σελ. 429.

204. *Ἐπιστ.* 3, 620-623. *Λουκ.* 10, 16.

τάλαντο στήν ἐπίθεσι τῶν χειρῶν τοῦ ἀρχιερέως «*τοῦ εἰς τήν ἱερωσύνην ἡμᾶς τελειώσαντος*», ἐν τούτοις δέν κρύβει τήν ἀπαισιόδοξη ἄποψί του γιά τήν πνευματική παρακμή τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐποχῆς του. Αἰτία αὐτῆς τῆς πνευματικῆς καταπτώσεως εἶναι κυρίως, σύμφωνα μέ τόν ἅγιο Συμεών, ἡ κατάπτωσι τοῦ κλήρου, τό ὑλιστικό φρόνημα καί ἡ ἔλλειψι τῆς ἀγάπης, ὅπως, λέγει, συγκεκριμένα· «*καί ἀπ᾽ ἀλλήλων ὑπό τοῦ μίσους καί τοῦ ὑπερηφάνου φρονήματος διῃρέθημεν καί διεσχίσθημεν καί τό τῆς πίστεως ἡμῶν γνώρισμα ἀπωλέσαμεν, τήν ἀγάπην λέγω..*»[205]. Γιά τήν κατάστασι αὐτή, πού ἐπικρατεῖ στήν Ἐκκλησία, τήν εὐθύνη, λέγει, ὁ ἅγιος Συμεών τήν ἔχει κατά κύριο λόγο ἡ ἱεραρχία, δηλαδή ὁ κλῆρος, στόν ὁποῖο ἀσκεῖ μία ἔντονη κριτική, ὅπως φαίνεται στόν ὕμνο 58[206]. Σ᾽ αὐτό τόν ὕμνο ὁ ἅγιος Συμεών, σέ μιά μακρά ὁμιλία του ἀπευθύνεται σάν ἐκ μέρους τοῦ Χριστοῦ στούς ἐπισκόπους οἱ ὁποῖοι βαρύνονταν μέ ὅλα τά ἐγκλήματα, κυρίως ὅμως μέ ἔλλειψι ἐσωτερικῆς εὐσέβειας, φαρισαϊσμό, ἀγάπη πρός τό χρῆμα, περιφρόνησι στούς πτωχούς. Ἡ κριτική του δέν στρέφεται ἐναντίον τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος, ἀλλά ἐναντίον τῶν καταχρήσεων τοῦ ἀξιώματος ἀπό μέρους τῶν ἐπισκόπων, τήν ἔλλειψι πίστεως καί τήν ἀμέλεια στήν τέλεση τῆς Θείας Εὐχαριστίας[207]. Αὐτή τήν ἔντονη κριτική ὁ ἅγιος Συμεών δέν τήν κάνει μόνο ἐναντίον τῶν ἀναξίων ἐπισκόπων, ἀλλά καί ἐναντίον τῶν ἀναξίων ἱερέων καί μοναχῶν, οἱ ὁποῖοι, ὡς λέγει, ὀφείλουν νά ἀκολουθοῦν καί νά μιμοῦνται τό Χριστό καί ὄχι τόν Ἰούδα[208]. Ἐκεῖνος, πού ἐπιθυμεῖ, λέγει ὁ ἅγιος Συμεών νά λάβη τήν ἱερωσύνη, τό θεῖο τοῦτο μυστήριο καί χάρισμα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, πρέπει πρῶτα νά ἀπαρνηθῆ τόν κόσμο καί τά τοῦ κόσμου ἀπό τήν ψυχή του, νά ἀγαπήση τό Χριστό γνησίως, ἀφοῦ δέ φθάση στή θεωρία τοῦ θείου φωτός, τότε νά δεχθῆ τήν ἱερωσύνη, ἀλλιῶς «*ἱερωσύνην καί ψυχῶν προστασίαν καταδέξασθαι ἤ ἄρξαι μή τολμήσῃ*»[209].

---

205. *Ἐπιστ.* 3, 729-732.

206. Ὕμνος 58, Φιλοκαλία, *ὅ.π.*, σελ. 400-424.

207. Ὕμν. 58, 78-96. Φιλοκαλία, τόμ. 19 Στ', *ὅ.π.*, σελ. 406. Βασ. Κριβοσέιν, Ἀρχιεπ., *ὅ.π.*, σελ. 420-421.

208. *Ὕμν.* 58, 123. Φιλοκαλία, τόμ. 19 Στ', *ὅ.π.*, σελ. 408.

Μέ ἄλλα λόγια ὁ ἅγιος Συμεών θέλει καί ἐπιθυμεῖ καί προτρέπει κι αὐτή ἡ προτροπή του εἶναι πάντα ἐπίκαιρη, αὐτόν, πού θά ἀναλάβη τό θεῖο καί ὑψηλό λειτούργημα τῆς ἱερωσύνης, ἀφοῦ περάση ἀπό τήν κάθαρσι καί τόν φωτισμό νά ἔχη φθάση στή θέωσι, δηλαδή νά εἶναι ἅγιος[210]. Παρ᾽ ὅλη ὅμως τήν ἀναξιότητα τοῦ κλήρου ὁ ἅγιος Συμεών πιστεύει ὅτι ὁ Θεός θά ἀναδεικνύη πάντα μέσα στήν Ἐκκλησία ἀνθρώπους ἀξίους, μέ προφητικό χάρισμα καί ἁγιότητα, οἱ ὁποῖοι θά ἀγωνίζωνται ἐναντίον ὅλων τῶν κακῶν, ἀλλά θά καταδιώκωνται γι᾽ αὐτή τους τή δράση. Ὁ Θεός ὅμως δέν θά τούς ἀφήνη μόνους, θά τούς ἐνισχύη καί θά τούς προστατεύη κι ἔτσι θά ἀναγνωρίζωνται καί σ᾽ αὐτή τή ζωή, γιά νά ἀποτελοῦν παράδειγμα πρός μίμησι[211].

Κάνοντας ὁ ἅγιος Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος αὐτή τή δριμεῖα κριτική, γιά τόν ἀνάξιο κλῆρο τῆς ἐποχῆς του, ἡ ὁποία εἶναι διατυπωμένη μέ σκληρή γλῶσσα, ἴσως εἶχε ὑπ᾽ ὄψει του τή δική του περιπέτεια καί τό διωγμό πού ὑπέστη μετά τή σύγκρουσί του μέ τό μητροπολίτη Νικομηδείας Στέφανο[212]. Ὁ καθένας ἀντιπροσώπευε κι ἀπό μιά ξεχωριστή ὁμάδα. Ὁ μέν Στέφανος ἦτο ἕνας παραδοσιακός κοσμικός ἱεράρχης, πολύ μορφωμένος καί λόγιος, ἔφερε δέ καί τόν τίτλο τοῦ συγκέλλου, ὁ ὁποῖος προσφερόταν τότε ἀπό τόν αὐτοκράτορα καί ὁ φορέας του εἶχε ἰσχύ καί στά ἀνάκτορα καί στό Πατριαρχεῖο[213]. Γι᾽ αὐτό κατώρθωσε, μετά βέβαια ἀπό πολύ κόπο, νά ἐπηρεάση καί νά διεγείρη ἐναντίον τοῦ ἁγίου

---

209. *Ὕμν.* 58, 247-248. Φιλοκαλία, τόμ. 19 Στ', *ὅ.π.*, σελ. 408.

210. *Ὕμν.* 58, 247-248. Φιλοκαλία, τόμ. 19 Στ', *ὅ.π.* σελ. 414. «..*καί διά πολλῶν θλίψεών τε καί πόνων/καταξιωθῇ Πνεῦμα λαβεῖν τό Θεῖον,/ὅ καί δέδωκε τοῖς θείοις ἀποστόλοις,/ ἵνα δι᾽ αὐτοῦ πᾶν ἐκδιώξῃ πάθος,/πᾶσαν δ᾽ ἀρετήν εὐκόλως κατορθώσῃ,/καί δακρύων κτήσηται πηγάς ἀφθόνους,/ ὅθεν κάθαρσις καί ψυχῆς θεωρία,/ὅθεν τοῦ θείου θελήματος ἡ γνῶσις,/ ὅθεν φωτισμός ἐλλάμψεως τῆς θείας,/καί θεωρία φωτός τοῦ ἀπροσίτου,/ἐξ οὗ ἡ ἀπαθεία καί ἁγιότης..*».

211. *Ὕμν.* 58, 310-323. Φιλοκαλία, τόμ. 19 Στ', *ὅ.π.*, σελ. 420. «*Καί εἴπου φανῇ μικρός εἷς ἐν ἀνθρώποις,/Θεῷ δέ μέγας ὡς αὐτῷ ἐγνωσμένος, μή τοῖς πάθεσιν ἡμῶν συγκαταβαίνων, εὐθύς ἀπελαύνεται ὡς εἷς κακούργων.../ ἀλλ᾽ ἔστι Θεός, ὅς αὐτόν ἀνυψώσει/ καί προσλάβεται ὡς ἐν τῷ βίῳ/οὕτως ἐν τῷ μέλλοντι καί συνδοξάσει/πᾶσιν ἁγίοις, οὕς ἐπόθησεν οὗτος...*».

212. Φιλοκαλία, 19 Α, *ὅ.π.*, σελ. 343 κ.ἑ καί σελ. 158 κ.ἑ.

213. Φιλοκαλία, 19Α, *ὅ.π.*, σελ. 344.

Συμεών ἀκόμη καί τόν πατριάρχη μαζί μέ τούς συνοδικούς, οἱ ὁποῖοι γιά δύο χρόνια δέν ἐδέχοντο τίς συκοφαντίες τοῦ Στεφάνου, ἀλλά τελικά ὑπεχώρησαν καί ἐπικράτησε ἡ ἄποψί του. Αἰτία τῆς συγκρούσεως ἦτο τό γεγονός ὅτι ὁ ἅγιος Συμεών ἀπέδιδε τιμές ἁγίου καί ἤθελε νά ἁγιοποιήσῃ τόν πνευματικό του πατέρα Συμεών τόν Εὐλαβῆ. Ὁ Στέφανος, ὁ ὁποῖος ἐφρόντιζε νά διατηρῇ τήν ἀξιοπρέπεια καί τό κῦρος του, δέν ἦτο διατεθειμένος νά ἀνεχθῇ νεωτερισμούς σάν αὐτό πού ἤθελε νά εἰσαγάγῃ ὁ Συμεών. Γι᾿ αὐτόν ἡ ἐπίτευξι τῆς ἁγιότητος ἦτο ὑπόθεση τοῦ παρελθόντος καί ὄχι τοῦ παρόντος. Κατά τήν ἄποψί του μόνο ἡ Ἐκκλησία μέ τά ἐπίσημα ὄργανά της ἠμπορεῖ νά ἀναγνωρίσῃ τήν ἁγιότητα ἑνός προσώπου. Αὐτό βεβαίως εἶναι σωστό, ἀλλά ἡ Ἐκκλησία ἀναγνωρίζει, ἐπιβεβαιώνει καί ἐπικυρώνει ἐπίσημα αὐτό, πού ἔχει δεχθῇ καί ἔχει ἀποδώσει στό πρός ἁγιοποίησι πρόσωπο, τό πλήρωμα[214].

Ὁ ἅγιος Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος ἀπό τό ἄλλο μέρος ἔδιδε πολύ μεγάλη σημασία στόν πνευματικό ἀγῶνα, ὁ ὁποῖος σύμφωνα μέ αὐτόν ἔχει νόημα, ὅταν γίνεται ἀπό αὐτόν πού πιστεύει ὅτι ἔχει μέσα του τό Ἅγιο Πνεῦμα, τό ὁποῖο τόν καθοδηγεῖ. Ἐκεῖνο δέ πού τόνιζε μέ ὅλους τούς τρόπους ἦτο ἡ ἀνάγκη νά φθάσουμε στή θέα τοῦ θείου φωτός καί στή θέωσι[215], ἐμπειρία πού ὁ ἴδιος ἔζησε καί περιγράφει στά ἔργα του καί κυρίως στούς ὕμνους του[216]. Γιά νά φθάσῃ ὅμως τονίζει ὁ ἅγιος Συμεών κανείς στήν ὁδό τῆς τελειότητος πρέπει πρῶτα νά ἀρχίσῃ ἀπό τίς ἀρετές, τίς ὁποῖες προέβαλαν ὅλοι οἱ μεγάλοι πατέρες τῆς ἐρήμου, δηλαδή τήν ἀποταγή τοῦ κόσμου, τή μετάνοια, τόν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν παθῶν, τή σωματική ἄσκησι[217]. Ἀλλά κυρίως σύμφωνα μέ τόν ἅγιο Συμεών χρειάζεται ἡ κατάλληλη μέθοδος, ἡ δέ ἐκμάθησι τῆς μεθόδου ἀπαιτεῖ διδάσκαλο, πνευματικό ὁδηγό, γέροντα[218] χαρισματοῦχο, πού ἔχει δηλαδή τό χάρισματῆς διακρίσεως τῶν πνευμάτων. Μέ ἄλλα λόγια εἶναι ἐκεῖνος, ὁ

214. Φιλοκαλία, τόμ. 19Α, *ὅ.π.*, σελ. 344-345.

215. Φιλοκαλία, τόμ. 19Α', *ὅ.π.* σελ. 345.

216. Φιλοκαλία, τόμ. 19Ε', *ὅ.π.*, σελ. 38, 50· 298 κ.ἄ. τόμ. 19Στ', *ὅ.π.*, σελ. 80· 376 κ.ἄ.

217. Φιλοκαλία, τόμ. 19Α', *ὅ.π.*, σελ. 348.

218. Φιλοκαλία, τόμ. 19Α', *ὅ.π.*, σελ. 349.

ὁποῖος ἔχει φθάσει στή θέωσι, ὅπως θεωρεῖ τό δικό του πνευματικό πατέρα, τό Συμεών τόν Εὐλαβῆ, γιά τόν ὁποῖο εὐχαριστεῖ τό Θεό, πού τόν ἔστειλε[219].

Τό ἀξίωμα τῆς ἱερωσύνης καί τῆς ἡγουμενίας εἶναι, σύμφωνα μέ τόν ἅγιον Συμεών, φρικτό καί σ' αὐτούς τούς ἀγγέλους[220]. Ὁ ἴδιος δέ τρέμει, μήπως τό ἄπειρο ἔλεος καί ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ, πού ἐνῶ ἦτο ἄσημος καί ταπεινός ἀξιώθηκε νά γίνη «*ἡγούμενος τῶν ἀδελφῶν, τῶν θείων μυστηρίων ἱερουργός καί λειτουργός τῆς ἀχράντου Τριάδος*»[221], μήπως μετατραπῆ σέ θυμό, ἄν τυχόν φανῆ ἀνάξιος αὐτῆς τῆς ἐπουρανίου κλήσεως. Γι' αὐτό τονίζει ὅτι ἐκεῖνοι, πού θά θελήσουν νά ὑπηρετήσουν στό ἱερό θυσιαστήριο, ὡς λειτουργοί τῆς ἀγαθῆς καί ἀχράντου Τριάδος, πρέπει νά προσέρχωνται μέ καθαρά καρδία καί συνείδησι[222]. Δέν ἐννοεῖ μόνο τήν ἀναμαρτησία τοῦ σώματος, ἀλλά αὐτά ὅλα πού δίδαξε ὁ Θεός στούς Ἀποστόλους καί μέσῳ αὐτῶν τά δίδαξαν οἱ Ἅγιοι Πατέρες, Μέγας Βασίλειος, ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὅτι, ὅποιος δέν ἔχει φθάσει στό ὕψος της ἁγιότητος, δηλαδή δέν ἔχει φωτισθῆ ἀπό τή χάρι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νά μή πλανηθῆ καί τολμήση νά πλησιάση καί νά ἀγγίξη τήν «*ἀπρόσιτη φύση*»[223]. Γιά νά τελέση κάποιος, λέγει ὁ ἅγιος Συμεών, τή μυστική καί ἀναίμακτη θυσία στό Θεό, πρέπει νά εἶναι καθαρός ἀπό κάθε ἁμαρτία καί ἐμπαθῆ λογισμό, δηλαδή πρέπει νά ἔχει ἀποτάξει ὅλα τά τοῦ κόσμου[224]. Ἀλλά καί, ἄν ἀκόμη εἶναι καθαρός ἀπό ἁμαρτίας ἐκ κοιλίας μητρός του, πάλι δέν πρέπει νά πλησιάση καί νά ἱερουργήση τά θεῖα, ἄν δέν τόν καλέση καί δέν τόν ἐκλέξη ὁ Ἴδιος ὁ Θεός, ἀφοῦ πλημ-

---

219. Ἁγίου Συμεών Νέου Θεολόγου, Εὐχαριστία πρός Θεόν Α', *ὅ.π.*, σελ. 548 : «*Εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἕνα τῶν ἁγίων σου ἐπιποθήσαντά με ἰδεῖν καί δι' αὐτοῦ πιστεύσαντα εὑρεῖν ἔλεος παρά σοί, αὐτός οὐ μόνον τοῦτο πεποίηκας, ἀγαθέ καί δοῦλον σου γνήσιον, τόν μακάριον λέγω καί ἅγιον Συμεών, καθυπέδειξας καί παρ' ἐκείνου μέ ἀγαπηθῆναι ηὐδόκησας, ἀλλά καί μυρία· ἀλλά, ἅ οὐκ ἤλπιζον, ἐδωρήσω μοι ἀγαθά*».

220. Φιλοκαλία, τόμ. 19Ε', *ὅ.π.*, σελ. 138.

221. *Ὕμν.* 22· 53-54, Φιλοκαλία 19Ε', *ὅ.π.*, σελ. 140.

222. *Ὕμν.* 19, 74-75, Φιλοκαλία, τόμ. 19Ε', *ὅ.π.*, σελ. 242.

223. *Ὕμν.* 19, 87. Φιλοκαλία, τόμ. 19Ε', *ὅ.π.*, σελ. 244.

224. *Ὕμν.* 19, 88-103. Φιλοκαλία, τόμ. 19Ε', *ὅ.π.*, σελ. 244.

μυρίσει τήν ψυχή του μέ θεία ἔλλαμψη[225].Συγκρίνοντας τό Στέφανο, Μητροπολίτη Νικομηδείας καί τόν ἅγιο Συμεών τό Νέο Θεολόγο, βλέπομε αἰσθητή τή διαφορά τῶν δύο, διαφορά, ἡ ὁποία θά λέγαμε ὅτι διαχρονικά ἐπαναλαμβάνεται. Ὁ μέν πρῶτος εἶναι λόγιος, μορφωμένος μέ κῦρος, μέ ὀφφίκια, μέ ἐξουσία πολιτική καί ἐκκλησιαστική, ἀλλά ὄχι ἀπαλλαγμένος ἀπό ἐμπαθεῖς λογισμούς, τούς ὁποίους ὑπηρέτησε μέ τό νά ἐξοντώση θά λέγαμε τόν ἅγιο Συμεών. Ὁ Νικήτας Στηθᾶτος παραδέχεται τή μεγάλη μόρφωση τοῦ Στεφάνου, ἀλλά μειώνει πολύ τό ἦθος του καί ἀποδίδει τίς ἐνέργειές του ἐναντίον τοῦ Συμεών στή ζηλοφθονία[226]. Αὐτή προῆλθε ὄχι τόσο ἀπό τήν ἀπόδοσι τιμῶν ἁγίου στό γέροντά του Συμεών τόν Εὐλαβῆ, ὅπως καί σέ ἄλλο σημεῖο ἀναφέραμε, ὅσο ἀπό τήν ἔμμετρη πραγματεία, ποῦ τοῦ ἔστειλε ὁ ἅγιος Συμεών, ἡ ὁποία ἦτο ἀπάντησι στό ἐρώτημά του *«πῶς χωρίζεις τόν Υἱόν ἀπό τοῦ Πατρός ἐπινοίᾳ ἤ πράγματι»*[227]. Σ᾽ αὐτή ὁ ἅγιος Συμεών τονίζει ὅτι δέν χωρίζεται ὁ Υἱός ἀπό τόν Πατέρα οὔτε λογικά οὔτε πραγματικά·

«Εἴτε γάρ ἐπινοίᾳ χωρίσουσι τόν Λόγον,
εἴτε πράγματι σφάλλουσι κακοφρόνως
πίπτοντες εἰς αἵρεσιν ἀμφοτέρωθεν»[228]

Ὁ Στέφανος, ὁ ὁποῖος δέν περίμενε τέτοια ἀπάντηση ἀπό τόν ἅγιο Συμεών καί μάλιστα γραπτή, διότι τόν θεωροῦσε κατώτερο, ἤθελε νά μειώση τό κῦρος του καί ἀφοῦ δέν τοῦ εὕρισκε τίποτε ἄλλο, σοφίστηκε μέ τό ὅτι ἀπέδιδε τιμές ἁγίου στό δάσκαλό του, ἐνῶ ἐκεῖνος, ὅταν ζοῦσε ἔλεγε ὅτί ἦτο ἁμαρτωλός[229]. Βέβαια αὐτό τό ἔλεγε ἀπό ταπείνωσι. Ἀπό ὅλα αὐτά συμπεραίνουμε πόσο ἀπεῖχαν οἱ δύο καί πόσο μακριά ἦτο ἡ σκέψι τοῦ Στεφάνου ἀπό τοῦ Συμεών. Ὁ ἕνας δέν εἶχε πάθει οὔτε τήν κάθαρσι καί ὁ ἄλλος εἶχε φθάσει στή θέωσι. Αὐτό κάνει τόν ἅγιο Συμεών νά γράφη ὅτι ὁ λειτουργός τῆς Ἁγίας Τριάδος πρέπει νά γίνη νεκρός κατά κόσμον, δηλαδή νά ἀποτάξη τούς ἐμπαθεῖς λογισμούς.

---

225. *Ὕμν.* 19, 158-165. Φιλοκαλία, τόμ. 19Ε', *ὅ.π.*, σελ. 248.
226. *Φιλοκαλία*, τόμ. 19Α', *ὅ.π.*, σελ. 344.
227. *Ὕμν.* 21, *ὅ.π.*, στ. 307-309.
228. *Ὕμν.* 21, *ὅ.π.*, στ. 307-309.
229. *Φιλοκαλία*, τόμ. 19Α', *ὅ.π.*, σελ. 345.

Βέβαια εἶναι παράδοξο ὅτι σέ ἕνα χειρόγραφο τοῦ 11ου αἰῶνα ὁ Στέφανος φέρεται ὡς ὅσιος «*τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Στεφάνου συγκέλλου καί μητροπολίτου Νικομηδείας*»[230]. Αὐτό ἔρχεται σέ ἀντίθεσι μέ αὐτό πού λέγει περί αὐτοῦ ὁ Στηθᾶτος ὅτι, ὅταν ἐκεῖνοι πού ἐγνώριζαν τόν ἅγιο Συμεών, ἐμεγάλωσαν τή φήμη του σέ ὅλη τήν πόλι ὅτι «*οὔκ ἔστι παρόμοιος τῷ Συμεώνῃ ἐν γνώσει καί σοφίᾳ καί ἀρετῇ κατά ταύτην ἐβόων τήν γενεάν, βασκανίας κέντροις ἐβάλλετο ἀκούων ταῦτα ὁ σύγκελλος*»[231]. Γι᾽ αὐτό ἴσως ὁ ἅγιος Συμεών κρίνει μέ τόση δριμύτητα τούς ἐπισκόπους, ὅπως ἀναφέραμε καί σέ ἄλλο σημεῖο, λέγων συγκεκριμένα ὅτι στολίζουν καλά τό σῶμα τους ἀπ᾽ ἔξω μά ἔχουν ψυχή ἀπο βόρβορο καί λάσπη, χειρότερη ἀπό κάθε δηλητήριο[232].

Ὁ ἅγιος Συμεών τοποθετεῖ τά λόγια τῆς κριτικῆς του, γιά τούς ἐπισκόπους καί τούς ἱερεῖς, στό στόμα τοῦ Ἴδιου τοῦ Θεοῦ, γράφοντας ὅτι αὐτά εἶναι ἀλήθεια, διότι, «*ὡς Θεός αὐτός δι᾽ ἐμοῦ ταῦτα εἶπεν*»[233], ὅπως φαίνεται σ᾽ ἕνα ἄλλο σημεῖο τοῦ 58ου ὕμνου του, πού λέγει χαρακτηριστικά· «αὐτοί κυβερνᾶνε ἀπό θρόνους ὑψηλούς τούς ἄλλους, μπαίνουν στό Ἅγιο Βῆμα κι εἶναι ἱερωμένοι, ἄν καί ἔχουν ἀπό πρῶτα ἔνοχη συνείδησι, ἡ ὁποία ἔπειτα ἔχει τόν κολασμό της, κι ὅμως περπατοῦνε στή θεία αὐλή μου κι ἀναίσχυντα μέσ᾽ στ᾽ ἄδυτά μου μπαίνουν, κι ἔχουν τό θάρρος νά σταθοῦν μπροστά μου, χωρίς νά βλέπουν καθόλου τή θεία δόξα μου,τήν ὁποία, ἄν ἔβλεπαν, δέν θά ἔκαναν αὐτό, δηλαδή δέν θά ἔμπαιναν οὔτε στά πρόπυλα τοῦ θείου μου ναοῦ κι οὔτε θά τολμοῦσαν μέ τόση αὐθάδεια νά εἰσέλθουν»[234]. Καί ἐδῶ

---

230. Κῶδ. Paris Gr. 1162, *Φιλοκαλία*, τόμ. 19Α΄, *ὅ.π.*, σελ. 344.

231. *Βίος*, 30-34, Φιλοκαλία, τόμ. 19Α΄, *ὅ.π.*, σελ. 160. «*Τόν γάρ φθόνον ἔχων τρεφόμενόν τε καί ὑποτυφόμενον ἐν ἑαυτῷ οὐ φορητήν ἡγεῖτο ζημίαν εἰ Συμεών ἐν τῷ τότε καιρῷ πλείονα ἕξει Στεφάνου τήν φήμην τῆς γνώσεως παρά τήν Κωνσταντίνου καί τά πρεσβεῖα τῆς τοῦ λόγου σοφίας, καί μᾶλλον ὅτι καί λογογραφεῖν αὐτόν ἤκουε περί θείων καί ἀνθρωπίνων πραγμάτων καί θεολογίας ἅπτεσθε, αὐτός ἐν λόγοις μόνοις καί φωνῇ διακένῳ περιβομβῶν τόν ἀέρα καί μόνην τέρπην τήν ἀκοήν*», στ. 35-42, σελ. 160-162.

232. *Ὕμνος* 58, 118-122.

233. *Ὕμν.* 58, 146-150. Φιλοκαλία, τόμ. 19 Στ΄, *ὅ.π.*, σελ. 408.

234. *Ὕμν.* 58, 134-135. Φιλοκαλία, τόμ. 19 Στ΄, *ὅ.π.*, σελ. 408. «...*οἱ προύχοντες μάλιστα τῶν ἄλλων θρόνοις, οἱ τοῦ βήματος, οἱ τῆς ἱερωσύνης,*

γίνεται φανερό αὐτό πού καί σέ ἄλλα σημεῖα ἐτονίσθη ὅτι γιά τόν ἅγιο Συμεών μόνο οἱ θεόπται, δηλαδή ὅσοι ἔχουν φθάσει στή θέωσι ἠμποροῦν νά δεχθοῦν τή θεία ἱερωσύνη καί ὄχι οἱ «*μηδαμῶς τήν θείαν δόξαν ὁρῶντες*»[235].

στ) *Ἐπίλογος*

Ἐξετάζοντας τό θέμα αὐτό, δηλαδή τήν Ἐκκλησιολογία τοῦ ἁγίου Συμεών τοῦ Νέου Θεολόγου, εἴδαμε ὅτι ὁ ἅγιος Συμεών δίδει μεγάλη σημασία στήν ἀποστολική διαδοχή, μέ τήν ὁποία συνεχίζεται ὅ,τι δίδαξε ὁ Θεός στούς Ἀποστόλους, ὅταν τούς ἔδωσε τήν ἐντολή νά γίνουν κήρυκες τοῦ εὐαγγελίου σέ ὅλη τήν οἰκουμένη, λέγοντας σ᾽ αὐτούς · «*πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τά ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτούς εἰς τό ὄνομα τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτούς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν*»[236]. Μένοντας καί ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος Συμεών πιστός σ᾽ αὐτή τήν παράδοσι τῆς Ἐκκλησίας τόνιζε ὅτι καί οἱ ἱερεῖς, ἄν καί εἶναι εὐτελεῖς καί ἀνάξιοι καί πολλές φορές βρίσκονται μακριά ἀπό κάθε ἁγιωσύνη καί ἀπό τούς ἁγίους ἀνθρώπους, ἐν τούτοις δέν ἠμποροῦν νά ἀρνηθοῦν τή δωρεά, πού τούς ἐδόθη ἀπό τό Θεό, ἀλλά, ὡς «*ὑπόχρεοι τῆς αὐτοῦ χάριτος*» διακονοῦν στό λαό τοῦ Θεοῦ, στούς πιστούς, τά λόγια τοῦ Θεοῦ καί ἀνακαλύπτουν σ᾽ αὐτούς τό τάλαντο, πού δόθηκε στούς ἱερεῖς διά τῆς προφητείας μέ τή χειροτονία, «*διά τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ ἀρχιερέως*[237] ὁ ὁποῖος τούς ὡδήγησε στήν ἱερωσύνη»[238], ὅπως λέγει, ὁ κορυφαῖος τῶν Ἀποστόλων[239].

Γιά τόν ἅγιο Συμεών τό κέντρο τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς εἶναι

οἱ τό συνειδός καί πρό τοῦ βεβλαμμένον καί μετά τοῦτο πάντως κατεγνωσμένον ἔχοντες καί βαίνοντες αὐλῇ μου θείᾳ, καί ἀναισχύντως ἵστανται τοῖς ἀδύτοις παρρησιαζόμενα ἐνώπιόν μου, μηδαμῶς τήν θείαν μου δόξαν ὁρῶντες, ἥν εἰ ἔβλεπον, οὐ κἄν τοῦτο ἐποίουν, οὐδέ πρόπυλα τοῦ ναοῦ μου τοῦ θείου οὕτως αὐθαδῶς εἰσβῆναι κατετόλμων».

235. *Ὕμν.* 58, 141. Φιλοκαλία, τόμ. 19 Στ′, *ὅ.π.*, σελ. 408.

236. *Ματθ.* 18, 19-20.

237. *Α΄Τιμ.* 4, 14. *Πράξ.* 8, 18.

238. Ἁγίου Συμεών, *Κατηχ.* 34,7, Φιλοκαλία, τόμ. 19′, *ὅ.π.*, σελ. 350.

239. *Α΄Πετρ.* 4, 10-11.

ἡ μυστηριακή ζωή, τά Ἅγια Μυστῆρια τῆς Ἐκκλησίας καί κυρίως τό Μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ὅπου ὁ Ἴδιος ὁ Χριστός μεταδίδει τό Ἅγιο Σῶμα Του, τήν ἄχραντη Σάρκα Του καί τό Τίμιο Αἷμα Του. Διότι στά Τίμια Δῶρα, Ἄρτο καί Οἶνο, τά ὁποῖα μεταβάλλονται μέ τήν «*ἐπέλευσι*», τοῦ Ἁγίου Πνεύματος σέ Σῶμα καί Αἷμα Χριστοῦ[240] «*ὑπάρχεις σύ*», λέγει, ὁ ἅγιος Συμεών, «*ὁ Θεός μου καί Λόγος*»[241]. Εἶναι ἀκριβῶς αὐτό πού διδάσκουν καί τονίζουν ὅλοι οἱ ἅγιοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὅτι ἡ Θεία Λειτουργία τά τῆς Εὐχαριστίας δῶρα προσφερόμενα καί τελούμενα ὑπό τῆς Ἐκκλησίας καί μετεχόμενα ὑπό τῶν πιστῶν κατά τή Θεία Λειτουργία, δέν εἶναι μόνον ὁ ἄρτος καί ὁ οἶνος, πού μεταβάλλονται στό Σῶμα καί τό Αἷμα τοῦ Κυρίου, ἀλλά εἶναι ταυτόχρονα καί ἡ Θεότητα τοῦ Χριστοῦ[242]. Αὐτό ἀκριβῶς τονίζει καί ὁ ἅγιος Συμεών, καί λέγει ὅτι, ἄν ὁ Χριστός εἶναι Θεός καί ἄνθρωπος καί ἡ Ἁγία Του Σάρκα, δέν εἶναι μόνο Σάρκα, ἀλλά Σάρκα καί Θεός ἀχωρίστως, ἀλλά καί ἀσυγχύτως «*ὁρατός μέν τῇ σαρκί εἴτ᾽ οὖν τῷ ἄρτῳ τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς ὑπάρχων, ἀόρατος δέ τῇ Θεότητι τοῖς αἰσθητοῖς, τοῖς δέ γε τῆς ψυχῆς ὄμμασι καθορώμενος*»[243].

Αὐτή ὅμως ἡ συμμετοχή καί ἡ μέθεξι στά Ἅγια Μυστήρια συντελεῖται μέσα στήν Ἐκκλησία, στό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τό ὁποῖο συναρμολογεῖται ἀπό τούς ἁγίους αὐτοῦ διά μέσου τῶν αἰώνων καί εὑρίσκεται ἄρτιο καί ὁλόκληρο «*εἰς ἕνωσιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ τῶν πρωτοτόκων τῶν ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς*»[244].

Ἔτσι βλέπει τήν Ἐκκλησία ὁ ἅγιος Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος, ὡς νύμφη καί Σῶμα Χριστοῦ, τόν ἄνω κόσμο καί ναό τοῦ Θεοῦ. Μέλη δέ αὐτῆς εἶναι ὅλοι οἱ ἅγιοι, ὅσοι ἔχουν γίνει κι αὐτοί πού θά γίνουν καί θά προσέλθουν σ᾽ αὐτή, διότι ὑπάρχουν ἀκόμη πολλοί στόν κόσμο ἄσωτοι καί ἀμετανόητοι, οἱ ὁποῖοι ἀφοῦ μετανοήσουν θά ἀποτελέ-

241. *Ὕμν.* 14, 5559, Φιλοκαλία, τόμ. 19Ε΄, ὅ.π. σελ. 142. τόμ. 19Α. *ὅ.π.*, σελ. 351. *Ἠθικός Λόγ.* 10.

242. Ἀθαν. Γιέβτιτς, Μητροπ., *Λειτουργία καί πνευματικότης*, *ὅ.π.*, σελ. 216.

243. Ἁγίου Συμεών Νέου Θεολόγου, *Ἠθικ. Λόγ.* 10, 30. Φιλοκαλία, τόμ. 19Γ, *ὅ.π.*, σελ. 162. Ἀθαν. Γιέβτιτς, *ὅ.π.*, ἡ ὑπ. 223.

244. *Ἑβρ.* 12, 23. *Ἠθικ. Λόγ.*, 1,6,2. Φιλοκαλία, τόμ. 19Β, *ὅ.π.*, σελ. 150, τόμ. 19Α, *ὅ.π.*, σελ. 351.

σουν τό πλήρωμα τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ[245]. Αὐτός εἶναι καί ὁ σκοπός τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδή ὁ ἁγιασμός τῶν πιστῶν, νά γίνουν ὅλοι ἅγιοι, ἤτοι νά φθάσουν στή θέωσι, ὅπως ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος, ἡ ὁποία ἔγινε ναός καί κατοικητήριο τοῦ Θεοῦ. Βέβαια ὁ καθένας θά τελειοποιεῖται ἀνάλογα μέ τό χάρισμα, πού τοῦ ἐδόθη ἀπό τό ἅγιο Πνεῦμα, ὅπως λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος[246].

Τότε, λέγει, ὁ Ἅγιος Συμεών, ὅταν ὅλοι αὐτοί οἱ ἅγιοι συναχθοῦν καί γίνουν ἕνα Σῶμα Χριστοῦ, τότε καί «*ὁ ἄνω κόσμος αὐτή ἡ ἐπουράνιος Ἱερουσαλήμ, ἥτις καί Ἐκκλησία τῶν πρωτοτόκων ἐστί*[247], *πληρωθήσεται, ἤγουν ὁλόκληρον τό σῶμα τῆς βασιλίσσης τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ὅ ἐστι Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, γενήσεται*»[248]

245. *Ἠθικός Λόγος* 1,8,1. Φιλοκαλία, τόμ. 19Β΄, *ὅ.π.*, σελ. 162.
246. *Κορ.* 12, 28.
247. *Ἑβρ.* 12, 23.
248. *Ἠθικός Λόγος*, 1,8,2. Φιλοκαλία, τόμ. 19Β, *ὅ.π.*, σελ. 166.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Μ. Βασιλείου, Περί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, Migne, P.G. 32, στ. 140D-141A.
2. Beck, H.-G. Symeon der Theologe, im Byzantinische Zeitschrift 46 (1953), ss. 57-62.
3. Τοῦ αὐτοῦ, Kinche und Theologische Literatur im Byzantinischen Reich, Müncchen, 1959, ss. 360-362 und 585-586.
4. Biederman, H.M., Das Menschenbild bei Symeon dem Jüngeren Theologen, Würzburg, 1949.
5. Chrysostomus, Joannes, St. Patriarch of Constantinople, The Homilies on the first Epistle of St. Paul to the Corinthians, Ox ford, 1839.
6. Τοῦ αὐτοῦ, Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὁμιλία ΛΒ′ εἰς τήν Α′ πρός Κορινθίους Ἐπιστολήν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, Migne, PG 61, στ. 263α′-276η′.
7. Ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐπιστολή περί Ἐξομολογήσεως καί περί ἐξουσίας τοῦ δεσμεῖν καί λύειν, Migne, PG 95, στ. 30AB, ἡ ὁποία ἀνήκει στόν Ἅγιο Συμεών, K. Holl, Enthusiasmus und Bbussgewalt... ἀρ. 20, Leipzig, 1898.
8. Τοῦ αὐτοῦ, Εἰς ἐπιστολήν Α′ πρός Κορινθίους, Migne, PG 95, στ. 673C-676A. (Ὅλη ἡ ἐπιστολή εἶναι εἰς τάς στ. 569-705C).
9. Darrouzés, J., Symeon le Nouveau Théologien, Chapitres theologiques, gnostiques et practiques, Sources Chrétiennes, No 51, Paris, 1957.
10. Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν, Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος, τ. 19Α′-19Στ′, Πατερικαί Ἐκδόσεις «Γρηγόριος Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη, 1983.
11. Florovsky G., Bible, Church, Tradition, an Eastern Orthodox View, The collected Works, vol. I, U.S.A., 1987. Μετάφρασι, εἰς τά ἑλληνικά ὑπό Δ.Γ. Τσάμη, Ἁγία Γραφή, Ἐκκλησία, Ἱερά Παράδοσις, Θεσσαλονίκη, 1991.
12. Τοῦ αὐτοῦ, Christianity and Culture, The Collected Works, vol. II, U.S.A., 1974. Μετάφρασι εἰς τά ἑλληνικά ὑπό Ν. Πουρναρᾶ, Χριστιανισμός καί Πολιτισμός, Θεσσαλονίκη, 1982.
13. Τοῦ αὐτοῦ, Aspects of Church History, The Collected Works, vol. IV, U.S.A., 1987. Μετάφρασι εἰς τά ἑλληνικά ὑπό

Παναγιωτάτου Κ. Πάλλη, Θέματα Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστο-ρίας, Θεσσαλονίκη, 1979. (Ὅλα τά ἔργα τοῦ π. Γ. ΦΛΟ-ΡΟΦΣΚΥ εἰς τά ἑλληνικά εἶναι ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ.

14. Fraigneau Julien, Les Sens Spirituels et la vision de Dieu, Selon Symeon le Nouveau Theologien, Beauchesme, Paris, 1985.
15. Frend, W.H.C., The early Church, Philadelphia, 1982, Press, (A' ed. 1965).
16. Τοῦ αὐτοῦ, The Rise of Christianity, Philadelphia, 1984, For tress Press.
17. Guilford, J., Symeon le Jeune on le Nouveau Theologien, in: Dictionnaire de Theologie Catholique 14,2 (1941). Sp. 2941-2959.
18. Habra, George, Symeon the New Theologian : «Chapitres theo-logiques, gnostiques et practiques», in: The Eastern Churches Quaarterly 3/4 (1959), ss. 113-128.
19. Hauscherr, I, and G. Horn, Un grand mystique byzantin. La Vie de S. Syméon le Nouveau Théologien (949-1022) par Nicétas Stéthatos. Orientalia Christiana, Roma, 12 (1928), Nr. 45.
20. Holl, Karl, Enthusiasmus und Bussgewalt beim griechischen önchtum. Eine Studie zu Symeon dem Neuen Theologen, Leip-zig, 1898, ss. 1-137.
21. Τοῦ αὐτοῦ, Symeon, in : Realenzyklopädie für Protestantische Theologie und Kirche, XIX (215-219).
22. Jaoudi Maria, Co-Consciousness in Symeon the New Theolo-gian, New York, 1992.
23. Jevtic, Athanasios, Μητροπ., Λειτουργία καί Πνευματικό-της, Κληρονομία, ΠΙΠΜ, τόμ. 10, τεῦχ. Β', Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος, 1978.
24. Τοῦ αὐτοῦ, Ἐκκλησία, Ὀρθοδοξία καί Εὐχαριστία παρά τῷ Ἁγίῳ Εἰρηναίῳ, Κληρονομία, τόμ. 3, τεῦχ. Β', Θεσσα-λονίκη, Ἰούλιος, 1971.
25. L. Rosenthal Kamarinea, «Symeon der Neue Theologe und Sy-meon Studites», Oekum. Einheit 3 (1952).
26. Kambylis, Athanasios, Symeon Neos Theologos, HYMNEN, Walter de Gruyter & Co. Berlin- New York, 1976.
27. Καρμίρη, Ἰωάννου, Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Μεγάλου Βα-σιλείου, Ἀθῆναι, 1958.
28. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἀθῆναι, 1960.

29. Τοῦ Αὐτοῦ, Ἡ Ἐκκλησιολογία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, Ἀθῆναι, 1961.
30. Τοῦ αὐτοῦ, Τά Δογματικά καί Συμβολικά Μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τόμ. 1, Ἀθῆναι, 1960, Graz, 1968.
31. Kirchhoff, Kilian: Licht vom Licht, Hymnen, Symeon der Theologe, München, 1951.
32. Krivochein, Basil, Archbishop, The brother - Loving poor man (πτωχός φιλάδελφος), Oxford, 1953.
33. Τοῦ αὐτοῦ, The Writings of St. Symeon the New Theologian, in: Orientalia Christiana Periodica, Roma, 20 (1954).
34. Τοῦ αὐτοῦ, «Ζηλωτής Μανικώτατος». Ὁ ἅγιος Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος, ὡς ἡγούμενος καί πνευματικός ἀναμορφωτής, Γρηγόριος Παλαμᾶς„ 39 (1955-56).
35. Τοῦ αὐτοῦ, «Ὁ ἀνυπερήφανος Θεός». St. Symeon the New Theologian and the early Christian popular piety, in Studia Patristica Part II, Berlin 1957.
36. Τοῦ αὐτοῦ, The original form and the later redaction of the sermons of St. Symeon the New Theologian, in Πεπραγμένα τοῦ Θ′ Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου, Athens, 1958.
37. Τοῦ αὐτοῦ, Le Théme de l' ivresse spirituelle dans la mystique de St. Symeon le Nouveau Théologien (Communication lue au Congress de Patristique d' Oxford 1959), Paris, 1960.
38. Τοῦ αὐτοῦ, Syméon le Nouveau Théologien «Catéchéses» : 1-3, (traduction par Joseph Paramelle, s.j.), Sources Chretiénnes, Paris, Cat: 1-5, No 96, 1963. Cat.: 6-22, No, 104, 1964 καί Ca: 23-34, No 113, 1965.
39. Τοῦ αὐτοῦ, In the Light of Christ, Saint Symeon the New Theologian (949-1022), Life - Spirituality-Doctrine, transl. from the French by Anthony P. Cythiel, St. Vladimir's Seminary Press, N.Y., 1986. (French: Dans La Lumiere Du Christ, ἑλληνιστί: Μέσα στό φῶς τοῦ Χριστοῦ), Ἐκδόσεις «Τό περιβόλι τῆς Παναγίας», Θεσσαλονίκη, 1983.
40. Τοῦ αὐτοῦ, Prepodobni Symeon Novi Bogoslov, (949-1022), Beograd, 1988.
41. Maloney George A., The mystic of Fire and Light, St. Symeon the New Theologian, Dimension Books, Denville, New Jer sey, 1975.
42. Ματσούκα Ν., Γένεσις καί οὐσία τοῦ Ὀρθοδόξου Δόγμα-

τος, ΠΙΠΜ, Ἀνάλεκτα Βλατάδων, Θεσσαλονίκη, 1969.
43. Πρακτικά ΙΔ' Θεολογικοῦ Συνεδρίου μέ θέμα «Ἡ Μήτηρ ἡμῶν Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία», 10-13 Νοεμβρίου 1993, Θεσσαλονίκη, 1994.
44. Ράμφου Στ., Ἡ Πολιτεία τοῦ Νέου Θεολόγου, Ἀθῆναι 1981.
45. Ρωμανίδου Ἰωάννου, Πρωτοπρ., Δογματική καί Συμβολική Θεολογία τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τόμ. Α', ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη, 1983.
46. Τοῦ αὐτοῦ, Κείμενα Δογματικῆς, τόμ. Β', Ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη, 1982.
47. Τοῦ αὐτοῦ, The Ecclesiology of St. Ignatius of Antioch, International Printing Company, Atlanta, 1956.
48. Τοῦ αὐτοῦ, Church Synods and Civilization, Reprinted from «Theologiao, Athens, 1992.
49. J. Van Rossum, The Ecclesiological Problem in St. Symeon the New Theologian, New York, 1976.
50. Σκουτέρη, Β. Κωνσταντίνου, Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης, Ἀθῆναι, 1969.
51. Στανιλοάε Δημητρίου, Θεολογία καί Ἐκκλησία, μετ. Νίκος Τσιρώνης, Ἐκδόσεις Τῆνος, Ἀθήνα, 1989.
52. Syméon Le Nouveau Théologien, Sources Chrétiennes: No 122, Paris, 1966.
Sources Chrétiennes: No 129, Paris, 1967.
Sources Chrétiennes: No 156, Paris, 1969.
Sources Chrétiennes: No 174, Paris, 1971.
Sources Chrétiennes: No 196, Paris, 1973.
53. Τομάσοβιτς Μίρκο, Ὁ Μελχισεδέκ καί τό Μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διδ. διατριβή, Ἀθῆναι, 1990.
54. Turner H.J.M., St. Symeon the New Theologian and Spiritual Fatherhood, E.J.Brill, Leiden-New York-Kobenhavn-Köln, 1990.
55. Völker Walter, Praxis und Theoria bei Symeon Dem Neuen Theologen, Franz Steiner Verlag-Wiesbaden, 1974.
55. Χριστοφορίδου Βενιζέλου Χ., Ἡ πνευματική πατρότης κατά Συμεών τόν Νέον Θεολόγον, ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη, 1977.
56. Ζαγοραίου Διονυσίου, Τοῦ ὁσίου Συμεών τοῦ Νέου Θεολόγου τά ἅπαντα -Βενετία, 1890[1]. Σῦρος (Σμύρνη), 1866[2].

- Τά εὑρισκόμενα, ἔκδ. Σπανοῦ - Νίκα, Ἀθῆναι, 1958 καί ἔκδ. Β. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη, 1969.
57. Ζηζιούλα Ἰω. Μητροπ., Ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ καί τῷ Ἐπισκόπῳ κατά τούς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, Ἀθῆναι, 1965.

Κουκουσᾶ Βασιλείου, Δρ. Θ.

Ἑλληνοϊταλοί (Italogreci) καί Ἑλληνοαλβανοί (Grecoalbanesi) στή Νότιο Ἰταλία καί τή Σικελία
Ἡ Ρωμαιοκαθολική Οὐνία ὡς διαχρονική μέθοδος πνευματικῆς βίας.

1. *Εἰσαγωγικά*

Ἡ Νότιος Ἰταλία καί ἡ Σικελία ἀποτελοῦσαν πάντα γιά τούς Ἕλληνες ἕνα φυσικό καταφύγιο. Ἡ κοντινή ἀπόσταση ἀπό τήν Ἑλλάδα, ἡ ὁμοιότητα τοῦ κλίματος καί τοῦ ἐδάφους, ἡ φιλική διάθεση τῶν ντόπιων κατοίκων, ὁδήγησαν σέ μόνιμη ἐγκατάσταση, στήν περιοχή αὐτή, μεγάλο ἀριθμό κατοίκων ἀπό τόν εὐρύτερο ἑλλαδικό χῶρο , ἤδη ἀπό τούς ἀρχαίους χρόνους. Ἡ ἐγκατάσταση Ἑλλήνων ἀποίκων συνεχίστηκε κατά τούς βυζαντινούς χρόνους καί οὐσιαστικά, ὅπως θά δοῦμε στή συνέχεια, δέ σταμάτησε ποτέ.

Κατά τήν περίοδο τῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας στό βαλκανικό χῶρο, μετά τό 15ο αἰῶνα πολλοί Ἕλληνες, ὡς ἐπί τό πλεῖστον, ἀλλά καί Ἀλβανοί Ὀρθόδοξοι, μήν ἀντέχοντας τό ζυγό τῆς δουλείας, ζήτησαν καταφύγιο σέ διάφορες ἐπαρχίες τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας.

Οἱ Ἕλληνες καί οἱ Ἀλβανοί πρόσφυγες, στίς περιοχές στίς ὁποῖες ἐγκαταστάθηκαν, συνάντησαν Ἕλληνες πού κατοικοῦσαν ἐδῶ ἀπό τήν ἀρχαιότητα καί τούς βυζαντινούς χρόνους. Οἱ Ἕλληνες αὐτοί κατά τό 15ο αἰῶνα εἶχαν ἤδη ἐκ-

λατινισθεῖ. Χρησιμοποιοῦσαν, ὅμως, ὡς ὁμιλουμένη τήν ἑλληνική γλῶσσα. Στή λειτουργία χρησιμοποιοῦσαν τήν ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἐπίσης στήν ἑλληνική γλῶσσα, μέ πολλές λατινικές προσμίξεις.

Ἔχουμε, λοιπόν, κατά τό 15ο αἰῶνα, στό γεωγραφικό χῶρο τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας δύο ὁμάδες Ἑλλήνων. Τούς Ἕλληνες πού ἐγκαταστάθηκαν κατά τήν ἀρχαιότητα καί τούς βυζαντινούς χρόνους, πού στή συνέχεια θά ὀνομάζουμε Ἑλληνοϊταλούς, και τούς Ἕλληνες, πού μαζί μέ κάποιες ὁμάδες Ἀλβανῶν κατέφυγαν στίς περιοχές αὐτές μετά τόν 15ο αἰῶνα καί θά τούς ἀποκαλοῦμε Ἑλληνοαλβανούς.

Στήν ἐργασία μας αὐτή θά ἀσχοληθοῦμε μέ τήν παρουσία τῶν δύο αὐτῶν ἑλληνικῶν ὁμάδων τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας ἀπό τήν ἐγκατάστασή τους μέχρι τίς ἡμέρες μας.

α. *Ἐγκαταστάσεις Ἑλλήνων στίς ἐπαρχίες τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας κατά τήν ἀρχαιότητα καί τούς βυζαντινούς χρόνους.*

Ἡ Νότιος Ἰταλία καί ἡ Σικελία ἀποτελοῦσαν πάντοτε τό φυσικό καταφύγιο τῶν κατοίκων τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ὅταν αὐτοί ἀντιμετώπιζαν διάφορα προβλήματα. Ἀπό τήν προϊστορική, ἤδη, ἐποχή ὑπῆρχαν ἐπαφές μεταξύ τῶν κατοίκων τῶν δύο πλευρῶν τοῦ Ἀδριατικοῦ καί τοῦ Ἰονίου πελάγους.

Οἱ Ἕλληνες κατά τήν ἀρχαιότητα δημιούργησαν στή Νότιο Ἰταλία μιά σειρά ἀποικιῶν, πού ἔμειναν γνωστές στήν ἱστορία μέ τήν ὀνομασία Μεγάλη Ἑλλάς. Οἱ κάτοικοί της γιά πολιτικούς ἤ οἰκονομικούς λόγους ἐγκατέλειψαν τήν πατρίδα τους καί ἐγκαταστάθηκαν μόνιμα στίς παραπάνω περιοχές. Μερικές ἀπό τίς σπουδαιότερες πόλεις πού ἵδρυσαν ἐδῶ οἱ Ἕλληνες καί πού ὡς τίς ἡμέρες μας ἀποτελοῦν σημαντικά κέντρα τῆς ἰταλικῆς πολιτείας εἶναι : Τάρας, Νεάπολη, Συρακοῦσες, Παλέρμο, κ.ἄ. Στίς περιοχές αὐτές ὀργάνωσαν τή ζωή τους καί ἀνέπτυξαν τίς τέχνες καί τίς ἐπιστῆμες ἔχοντας ὡς βάση τόν ἀρχαῖο ἑλληνικό κλασικό πολιτισμό, τόν ὁποῖο μετέδωσαν στούς ντόπιους κατοίκους

τῶν περιοχῶν πού ἐγκαταστάθηκαν.

Τό ρεῦμα μετανάστευσης τῶν Ἑλλήνων πρός τή Νότιο Ἰταλία δέ σταμάτησε ποτέ. Μερικούς αἰῶνες ἀργότερα (4-5ο αἰ. μ.Χ.), Ἕλληνες καί ἐξελληνισμένοι μοναχοί ἀπό τήν Ἀνατολή[1] ἐγκαταστάθηκαν στίς περιοχές αὐτές. Οἱ πρόσφυγες κατευθύνθηκαν στά μέρη, ὅπου ζοῦσαν συμπατριῶτες τους. Ἐκεῖ ὀργάνωσαν τή ζωή τους σύμφωνα μέ τούς μοναχικούς κανόνες πού ἐπικρατοῦσαν στήν Ἀνατολή. Ἔκτισαν, ἀκόμη, μονές, ναούς καί κρύπτες, ἀσχολήθηκαν μέ τίς τέχνες (ἁγιογραφία, καλλιγραφία, ξυλογλυπτική, ναοδομία, κ.ἄ.), καί τίς ἐπιστῆμες (θεολογία, φιλολογία, ἀστρονομία, μαθηματικά, ρητορική, ὀργάνωση βιβλιοθηκῶν, ἀντιγραφή χειρογράφων, κ.ἄ.). Ἡ ἐπιρροή τους στούς Λατίνους χριστιανούς τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου ὑπῆρξε τεράστια. Ὁ ὀργανωτής καί κύριος ἐκπρόσωπος τοῦ μοναχισμοῦ στήν Ἰταλία ὅσιος Βενέδικτος[2], συνέταξε τό μοναχικό του κανόνα στηριζόμενος στίς ἐμπειρίες καί στούς κανόνες τῶν μοναχῶν τῆς Ἀνατολῆς καί κυρίως τοῦ Μεγάλου

---

1. Γιά τίς ἐγκαταστάσεις μοναχῶν ἀπό τήν Ἀνατολή στή Νότιο Ἰταλία βλ. P.P. Rodotà, *Dell' origine, progresso e stato presente del rito greco in Italia,* Roma MDCCLXIII, III, 78-79. P. Coco, *Vestigi di grecismo in terra d' Otranto,* Grottaferrata 1922, 13-18. Πρβλ. G. Gay, *L' Italia meridionale e l' impero bizantino dall' avento di Basilio I, alla presa di Bari ai Normani.* 807-1071, Firenze 1971 (ἀνατύπωσις), 238. *Ὁ ὅσιος Νεῖλος ὁ Καλαβρός,* Εἰσαγωγή, κριτική ἔκδοσις τοῦ κειμένου, μετάφρασις, σχόλια, ὑμνογραφικό ἔργο ὁσίου, Ἔκδοσις ἱεροῦ μετοχίου Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, Ὁρμύλια 1991, 17.

2. Ὁ ὅσιος Βενέδικτος θεωρεῖται ὁ ὀργανωτής τοῦ μοναχισμοῦ στήν Ἰταλία καί στή Δύση γενικότερα. Στό μοναχικό κανόνα, τόν ὁποῖο συνέταξε, εἶναι ἐμφανεῖς οἱ ἐπιρροές πού δέχθηκε ἀπό τό Μέγα Βασίλειο. Βλ. P. Tamburrino, L' influsso di Basilio sul monachesimo benedettino, motivo di unità fra Oriente e Occidente, *NL.* 2 (1979) 333-358. J. Gribomont, *San Basilio nella tradizione benedettina. Atti del simposio tenuto all' abbazia della Novalesa 19-23 Maggio 1980,* Novalesa 1981, 11-35. Τοῦ ἰδίου, *Sed et regula sancti patris nostri Basilii,* B., 27 (1980) 27-40. Πρβλ. Ε. Θεοδώρου, Τά πνευματικά θεμέλια τῆς Εὐρώπης, *Ε.,* 9 (1-6-90) 289-291. Γ. Θεοδωρούδη, Ἐπιδράσεις τοῦ Μεγάλου Βασιλείου εἰς τόν Μοναχισμόν τῆς Νοτίου Ἰταλίας, Α.Π.Θ., Θεολογική Σχολή, *Τόμος ἑόρτιος χιλιοστῆς ἑξακοσιοστῆς ἐπετείου Μεγάλου Βασιλείου,* Θεσσαλονίκη 1981, 215-221. P. Coco, *Vestigi,* 13-14. D.P. Hester, *Monasticism,and spirituality of the Iralogrecs,* Θεσσαλονίκη 1993, 65-66. Ὁ Βενέδικτος δέχθηκε καί τήν ἐπιρροή, στό μοναστικό κανόνα πού συνέταξε, τοῦ ἁγίου Παχωμίου. Βλ. Μακ. Βαρλᾶ, *Τό ὀργανωτικό πρότυπο τοῦ παχωμιανοῦ κοινοβίου,* Ε., 9 (1-6-90) 299 καί 10 (15-6-90) 338-339.

Βασιλείου καί τοῦ Παχωμίου.

Ἡ ἐγκατάσταση τῶν Ἑλλήνων καί ἐξελληνισμένων Ὀρθοδόξων στίς περιοχές τῆς Νοτίου Ἰταλίας συνεχίσθηκε τήν περίοδο τῆς εἰκονομαχίας (8-9ος αἰ.)[3]. Οἱ νεοφερμένοι κάτοικοι (κυρίως μοναχοί ἐξορισμένοι ἀπό τούς εἰκονομάχους) βοήθησαν στήν καλύτερη ὀργάνωση τῆς μοναχικῆς καί θρησκευτικῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων τῆς Νοτίου Ἰταλίας.

Ὅσον ἀφορᾶ, ὅμως, τή Νότιο Ἰταλία καί τή Σικελία, ὑπῆρχε μία ἰδιαιτερότητα στήν ἐκκλησιαστική τους διοίκηση. Ἐνῶ στίς περιοχές αὐτές κατοικοῦσε μόνιμα μεγάλος ἀριθμός Ἑλλήνων, πού ἀποτελοῦσε καί τήν πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ, ἀνῆκαν ἐκκλησιαστικά, ἕως τίς ἀρχές τοῦ 8ου αἰῶνα, στή δικαιοδοσία τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας. Τήν περίοδο αὐτή (732-33)[4] οἱ ἐπαρχίες αὐτές (μαζί μέ τό Ἀνατολικό Ἰλλυρικό) γιά κανονικούς, ἐκκλησιαστικούς,

---

Γιά τό βίο τοῦ ὁσίου βλ. Β. Μουστάκη, Βενέδικτος ὁ ἐκ Νουρσίας, *Θ.Η.Ε.*, 3, 790-792. Ὁ ὅσιος Νεῖλος, 359. A. Fiorini καί I. Boclino, *Gregorio Magno, Vita e miracoli di San Benedetto*, Roma 1954, T.E. Lindsay, *Saint Benedict, His life and works,* London 1949.

3. Ἡ ἐγκατάσταση τῶν μοναχῶν ἀπό τήν Ἀνατολή (κυρίως Ἑλλήνων, ἀλλά καί ἐξελληνισμένων Συρίων, Αἰγυπτίων, Ἀρμενίων κ.ἄ) πρός τή Νότιο Ἰταλία καί τή Σικελία, ἄρχισε τόν 4-5ο αἰῶνα. Βλ. P.P. Rodotà, *Dell' origine*, II, 79. Τό ρεῦμα φυγῆς συνεχίστηκε τόν 6ο αἰῶνα, ὅταν μοναχοί ἀπό τή χερσόνησο τοῦ Αἵμου κατέφυγαν στίς ἴδιες περιοχές, γιά νά ἀποφύγουν τίς ἐπιδρομές τῶν Ἀβάρων. Βλ. B. Cappelli, *Il monachesimo basiliano ai confini Calabro-Lucani*, Napoli 1965, 15. Ἀργότερα (7-8ος αἰ.) μέ τήν ἐπικράτηση τῶν Ἀράβων στίς ἀνατολικές περιοχές τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας (Αἴγυπτο, Συρία, Παλαιστίνη κ.ἄ.), πολλοί μοναχοί ὑποχρεώθηκαν νά ζητήσουν, γιά μιά ἀκόμη φορά, καταφύγιο στή Νότιο Ἰταλία καί τή Σικελία. Βλ. B. Capelli, *Il monachesimo*, 14, 15. *Ὁ ὅσιος Νεῖλος*, 18.

Στίς ἴδιες φιλόξενες ἰταλικές ἐπαρχίες κατέφυγε, κατά τήν περίοδο τῆς εἰκονομαχίας, ἕνας μεγάλος ἀριθμός Ἑλλήνων, κυρίως, μοναχῶν. Βλ. P.P. Rodotà, *Dell' origine*, II, 60-61. Πρβλ. Κ. Μπόνη, *Αἱ ἑλληνικαί κοινότητες τῆς Νοτίου Ἰταλίας, κατά τήν δευτέραν περίοδον τῆς εἰκονομαχίας, ἐπί τῇ βάσει τῶν βυζαντινῶν πηγῶν,* ἀνάτυπο ἀπό τή *Θ.* (1973) 10. B. Cappelli, Il *monachesimo*, 60-61. *Ὁ ὅσιος Νεῖλος*, 18-19, *Ι.Ε.Ε.*, Ι, 233.Κ. Παπαρρηγοπούλου, *Ἐπίτομος ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους*, Ἀθῆναι 1955, 237.

4. Γιά τήν ὑπαγωγή τῆς Νοτίου Ἰταλίας, τῆς Σικελίας καί τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ στή δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, βλ. Χρ. Παπαδόπουλου, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθῆναι 1920, 1,5. Σπ. Ζαμπέλιου, *Ἰταλοελληνικά, ἤτοι κριτικαί πραγματεῖαι περί τῶν ἀρχείων*

ἐθνικούς καί πολιτικούς λόγους, ἀφαιρέθηκαν ἀπό τήν παπική ἐξουσία καί ὑπήχθησαν στή δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Κάτω ἀπό τό νέο ἐκκλησιαστικό καθεστώς οἱ Πατριάρχες τῆς Κωνσταντινουπόλεως -σέ συνεργασία μέ τούς αὐτοκράτορες-ἐνδιαφέρθηκαν γιά τήν ἀνάπτυξη καί τήν ὀργάνωση τῶν νέων ἐπαρχιῶν[5] τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Στήν περιοχή τῆς Νοτίου Ἰταλίας τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀναδιοργάνωσε τήν παλαιά μητρόπολη τοῦ Ρηγίου[6] μέ 13 ἐπισκοπές στή δικαιοδοσία της· ἀνύψωσε στό μητροπολιτικό βαθμό τήν ἀρχιεπισκοπή τοῦ Ὑδροῦντος[7] μέ 5 ἐπισκοπές καί ἵδρυσε τή μητρόπολη τῆς Ἁγίας Σεβηρινῆς[8] μέ 5 ἐπισκοπές. Στή Σικελία ὑπῆρχε ἡ μητρόπολη τῶν Συρα-

---

τῆς Νεαπόλεως ἀνεκδότων ἑλληνικῶν περγαμηνῶν, Ἀθῆναι 1864, 192, 209-210. G. Gay, L' Italia meridionale, 11-13, 173-175. Ἀ. Ἀγγελοπούλου, *Ἡ Ἐξαρχία Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1982, 66. Κ. Παπαρηγοπούλου, *Ἐπίτομος ἱστορία*, 237. Χρ. Παπαδοπούλου, *Φύσις καί χαρακτήρ τῆς Οὐνίας. Οἱ Οὐνῖται ἐν Ἑλλάδι*, Ἀθήνησι-τύποις Φοίνικος- 1928, 29. Βλ. Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, Ἀθήνα. 1994, Α., 778, 801-802.

5. Ὁ Πατριάρχης πού ὀργάνωσε ἐκκλησιαστικά τή Νότιο Ἰταλία, κατά τό δεύτερο μισό τοῦ 10ου αἰῶνα, ἦταν ὁ Πολύευκτος (956-970)· αὐτός ἀναδιοργάνωσε τίς ἤδη ὑπάρχουσες μητροπόλεις τοῦ Ρηγίου (Reggio) καί τῆς Ἁγίας Σεβηρινῆς (Santa Severina) καί ὕψωσε στό βαθμό τῆς μητροπόλεως τήν ἀρχιεπισκοπή Ὑδροῦντος (Otranto) μέ δικαιοδοσία σέ πέντε ἐπισκοπές: Τουρσικό (Tursi), Ματέρα (Matera), Ἀχαιρουντία (Acerenza), Τρικάρικο (Tricarico) καί Γραβίνα (Gravina). Στό ἔργο αὐτό εἶχε τήν ἀμέριστη βοήθεια καί συμπαράσταση τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου Φωκᾶ (963-969). Βλ. H. Pertz, Liutprando legatio, *M.G.H.*, Ss, Hannover -Leipzig 1915, III, 361. Πρβλ. G. Gay, *L' Italia meridionale*, 330. Χρ. Παπαδοπούλου, *Φύσις*, 29.

6. Γιά τήν ἐπαρχία Ρηγίου βλ. Fr. Russo, *Storia della arcidiocesi di Reggio Calabria,* Napoli 1965. Β. Κουκουσᾶ, *Ἐπαρχίες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου στήν ἠπειρωτική Νότια Ἰταλία*, ἀνάτυπο ἐκ τοῦ τιμητικοῦ ἀφιερώματος εἰς τόν ἀρχιεπίσκοπον πρ. Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κυρόν Ἰάκωβον Βαβανάτσον, Μέγαρα 1991, 295-296. M. Scaduto, *Il monachesimo basiliano nella Sicilia medievale*, Roma 1947, 37.

7. Γιά τήν ἐπαρχία Ὑδροῦντος βλ. Β. Κουκουσᾶ, *Ἡ ἐπαρχία Ὑδροῦντος τῆς Νοτίου Ἰταλίας*, Θεσσαλονίκη- ἀνέκδοτος διατριβή ὑποβληθεῖσα στή Θεολογική Σχολή τοῦ Α.Π.Θ.-1995, ὅπου καί ἡ σχετική βιβλιογραφία. Πρβλ. Τοῦ ἰδίου, *Ἐπαρχίες*, 297-299. P. Coco, *Vestigi* (ὅλο τό βιβλίο). F. Cezzi, *Otranto dai Bizantini ai Normanni, S.S.P.P.,* Maglie 1978, 65-117.

8. Γιά τήν ἐπαρχία τῆς Ἁγίας Σεβηρινῆς βλ. F. Russo, La metropolia di Santa Severina, *A.S.C.L.,I-IV* (1947) 1-20. Τ. Γριτσόπουλου, Ἁγία Σεβηριανή, *Θ.Η.Ε.*, 1, 209. Β. Κουκουσᾶ, *Ἐπαρχίες*, 296-297. M. Scaduto, *Il monachesimo*

κουσῶν[9] μέ 13 ἐπισκοπές. Τίς ἐπαρχίες διαποίμαναν ἀξιόλογοι ἱεράρχες οἱ ὁποῖοι ἐνδιαφέρθηκαν γιά τήν ἀνάπτυξή τους, ἐνίσχυσαν τά γράμματα καί τίς τέχνες καί συμμετεῖχαν σέ ὅλα τά σημαντικά θεολογικά καί πολιτικά γεγονότα τῆς ἐποχῆς τους. Βλέπουμε τόν Ρηγίου Κωνσταντίνο[10] νά συμμετέχει ἐνεργά στίς ἐργασίες τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τόν Ἁγίας Σεβηρινῆς Βασίλειο[11] νά ἀποτελεῖ μέλος τῆς Συνόδου πού συγκάλεσε τό 996 ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Σισίνιος, τόν Ὑδροῦντος Ὑπάτιο[12] νά συμμετέχει στή Σύνοδο τῆς Κωνσταντινουπόλεως τό 1054 καί τό γνωστό γιά τόν ἀγῶνα του ὑπέρ τῶν εἰκόνων μητροπολίτη Συρακουσῶν Γρηγόριο Ἀσβεστᾶ[13]. Ὑπῆρχαν, ἀκόμη, ὁ μητροπολίτης Ὑδροῦντος Μάρκος ὁ Μελωδός[14], ὑμνογράφος τῆς

---

basiliano, 37, 45.

9. Γιά τή μητρόπολη τῶν Συρακουσῶν στή Σικελία, βλ., G. Parthey, *Hierocles Synecdemus et notiae Graecae episcopatuum. Accedit Nili Doxapatrii Notitia Patriarchatuum et locorum. Nomina immutata,* Berlin 1866, 178 v. 701, 708. H. Gelzer, *Ungedruckte und ungenuged veroffentlichte. Texte der Notitiae episcopatum*, Munchen 1900, 550, 551, 552, 570. M. Scaduto, *Il monachesimo basiliano*, 28. Ἐμ. Κωνσταντινίδη, Σικελία, *Θ.Η.Ε.*, 11, 141.

10. Βλ. Fr. Russo, *Storia*, 43-44, Β. Κουκουσᾶ, *Ἐπαρχίες*, 295.

11. Βλ. Γ. Ράλλη καί Μ. Ποτλῆ, *Σύνταγμα τῶν θείων καί ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων καί πανευφήμων Ἀποστόλων, καί τῶν ἱερῶν Οἰκουμενικῶν καί Τοπικῶν Συνόδων, καί τῶν κατά μέρος ἁγίων Πατέρων*, Ἀθῆναι 1855, 5, 19. Β. Κουκουσᾶ, *Ἐπαρχίες*, 296.

12. *Mansi*, XIX, 812. C. Will, *Acta et scripta quae de controversiis ecclesiae graecae et latinae. Lipsiae et Marpugi MDCCCLXI*, 156. Β.Κουκουσᾶ, *Ἐπαρχίες*, 298.

13. Βλ. V. Grumel, *Les registres des Actes du Patriarcat de Constantinople*, Paris 1947, 441, 445, 447, 448, 517. M. Scaduto, *Il monachesimo basiliano, XXIII.* Κ. Μπόνη, Γρηγόριος Ἀσβεστᾶς, *Θ.Η.Ε.*, 4, 773. Π. Χαραλαμπίδη, Γρηγόριος Ἀσβεστᾶς, Ἁγιογραφία *Θ.Η.Ε.*, 4, 773.

14. Γιά τόν ἀξιόλογο αὐτόν ἱεράρχη ὑπάρχει ἐκτενής ἀναφορά στήν PG. ἀπό διάφορους ἱστορικούς, διότι ὁ Μάρκος ὡς οἰκονόμος τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ ἁγίου Μωκίου στήν Κωνσταντινούπολη προφήτευσε το 902, τό ἔτος θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (886-912), μετά ἀπό μία ἀνεπιτυχῆ ἀπόπειρα δολοφονίας του. Βλ. ἐνδεικτικά, Γεωργίου μοναχοῦ, *Βίοι νέων βασιλέων*, PG.,109, 923-924. Γεωργίου Κεδρηνοῦ, Σύνοψις ἱστοριῶν, PG.,121, 1148-1149. Νείλου Δοξαπατρῆ, Τάξις τῶν πατριαρχικῶν θρόνων, PG.,132, 1104. Ἰωάννου Ζωναρᾶ, Χρονικόν, PG., 135, Θεοφάνους, Χρονογραφία, PG., 109, 381-384.

Ὁ ἴδιος συμπλήρωσε τό τετραώδιο τοῦ Μεγάλου Σαββάτου τό ὁποῖο συνέγραψε ὁ Κοσμᾶς ὁ Ἁγιοπολίτης. Διαβάζουμε στό Τριώδιο τῆς Ἐκκλησίας μας: Τῇ Μεγάλῃ Ἑβδομάδᾳ Σάββατο τό πρωΐ, Ἐστί δέ οὗτος ὁ κανών

Ἐκκλησίας μας, ὁ σοφώτατος Λέων ὁ Γραμματικός[15], μητροπολίτης Ρηγίου καί ἄλλοι.

Μία ἀκόμη πλειάδα μοναχῶν, πολλοί ἀπό τούς ὁποίους ἁγιοποιήθηκαν (οἱ περισσότεροι, μάλιστα, ἀναγνωρίζονται ὡς ἅγιοι καί ἀπό τή Δυτική Ἐκκλησία) ἵδρυσε μονές, ἀσχολήθηκε μέ τά γράμματα, ἐνίσχυσε τό χριστιανισμό καί διατήρησε ὑψηλά τό φρόνημα τῶν Ἑλλήνων τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας. Ἀναφέρουμε χαρακτηριστικά τούς ἁγίους Ἠλία τοῦ Ρηγίου[16], Νεῖλο τόν Καλαβρό[17], Χριστόφορο μέ τή σύζυγό του Καλή καί τά τέκνα τους Μακάριο καί Σάββα[18], Φιλάρετο[19], καθώς καί τό μοναχό Μεθόδιο[20] ἀπό

ἦφιεν α, γ, δ καί ε ποίημα Μάρκου Μοναχοῦ ἐπισκόπου Ὑδροῦντος. Βλ. ἀκόμη, Π. Νικολόπουλου, Μάρκος Ὑδροῦντος, *Θ.Η.Ε.*, 8, 759. Β. Κουκουσᾶ, *Ἐπαρχίες*, 298.

15. Βλ. Π. Νικολόπουλου, Λέων ὁ Γραμματικός, *Θ.Η.Ε.*, 8, 277. Fr. Russo, *Storia*, III, 61-63. Β. Κουκουσᾶ, *Ἐπαρχίες* 296.

16. Ὁ ἅγιος Ἠλίας ὀνομάστηκε Σπηλαιώτης, διότι τό μεγαλύτερο διάστημα τῆς ζωῆς του κατοικοῦσε μέσα σέ σπήλαια. Βλ. *AA. SS.* Septembris III, 848-887. M. Scaduto, *Il monachesimo basiliano, XXIX-XXX.* Ἀ. Ἀρβανίτη, Ἠλίας ὁ ἐκ Ρηγίου, *Θ.Η.Ε.*, 6, 29-30. Κ. Τριανταφύλλου, Ἕλληνες μοναχοί τῆς Ν. Ἰταλίας καταφυγόντες εἰς Πάτρας τόν Θ ′ αἰῶνα, *Italia Sacra, La chiesa greca in Italia dal VIII al XVI secolo. Atti del convegno storico interecclesiale*, Bari 30 Apr.-4 Magg., Radova 1973, 3, 1086, 1087.

17. Πρόκειται γιά τό γνωστότερο ὀρθόδοξο ἅγιο τῆς Ἰταλίας καί ἱδρυτή τῶν μονῶν τῆς Κρυπτοφέρρης καί τῆς Παναγίας στήν περιοχή τοῦ Rossano. Βλ. Ὁ ὅσιος Νεῖλος (ὅλο τό βιβλίο). Πρβλ. Τ. Γριτσόπουλου, Νεῖλος ὁ Νέος, *Θ.Η.Ε.*, 9, 336-337. M. Caryophilus, *Vita s. Nili Junioris*, Romae 1624. P.G., CXX, 15-166. G. Giovanelli, Nili di Rossano, Fondatore dell' abbazia greca di Grottaferrata, santo. *B.S.*, XI, 995-1008. Τοῦ ἰδίου, *Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Νείλου τοῦ Νέου, testo originale greco e studio introdutivo (codice greco criptense* Β.β. II), Badia di Grottaferrata 1972. Τοῦ ἰδίου, *Vita di s. Nilo fondatore e padrono di Grottaferrata*, Badia di Grottaferrata 1966. B. Cappelli, Di alcune immagini di s. Nili, *B.B.G.G.*, VIII (1954) 141-150. V.v. Falkenhausen, La vita di. s. Nilo come fonte storica per la Calabria bizantina, *A.C.I.N.R.*, Rossano-Grottaferrata 1989, 271-305. S. Gassisi, I manoscriti autografi di s. Nili Juniore, fondatore del monastero di S. M. di Grottaferrata, *O.C.*, (1904) 308-370. Τοῦ ἰδίου, *Poesie di s. Nili Juniore e di Paolo monaco, abbati di Grottaferrata*, Roma 1906. A.Rocchi, *Vita s. Nilo abate, scrita da Bartolomeo suo discepolo*, Roma 1902. G. Minaci, *S. Nilo di Calabria, monaco basilliano del decimo secolo, con annotazioni storiche*, Napoli 1892. Βλ. ἀκόμη τίς παρακάτω παραπομπές 22 καί 93.

18. Γιά τήν οἰκογένεια τῶν ἁγίων βλ. J. Cozza-Luzi, *Historia et laudes ss. Sabae et Macarii*, Romae MDCCCXCIII. Πρβλ. M. Scaduto, *Il monachesimo basiliano*, XXIX-XXX, 66, 68, 75, 77, 165-240, 257, 262, 264,271, 273, 276,280,283, 292, 335.

19. Ὁ ἅγιος Φιλάρετος ἦταν μοναχός ὁ ὁποῖος μαρτύρησε, μαζί μέ μεγάλο

τίς Συρακοῦσες πού ἐκλέχτηκε Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (843-847).

Μεγάλο ρόλο στήν ἀνάπτυξη τοῦ Χριστιανισμοῦ καί τοῦ Ἑλληνισμοῦ διαδραμάτισαν καί οἱ ἑλληνικές μονές πού ὑπῆρχαν σέ ὅλη τή Νότιο Ἰταλία καί Σικελία, ὅπως τοῦ ἁγίου Γεωργίου στό Κοριλλιάνο[21], τῆς Παναγίας στό Ροσσάνο[22], τῶν ἁγίων Ἀνδρέου καί Λουκίας στή Σικελία[23]. Ἀξίζει ἐδῶ νά ἀναφερθεῖ ὅτι οἱ Νορμανδοί πρίγκηπες στήν προσπάθειά τους νά ἐλέγξουν τούς Ἕλληνες, τούς ὁποίους εἶχαν ὑποτάξει, ἵδρυσαν κατά τόν 11ο καί 12ο αἰῶνα πολλές μονές, κυρίως στή Σικελία (ὅπου ὁ κόμης Ρογῆρος ἵδρυσε πάνω ἀπό δέκα)[24]. Οἱ μονές αὐτές ἀποτέλεσαν κέντρα τῆς Ὀρθοδοξίας καί τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μέ γνωστότερες αὐτές

ἀριθμό πιστῶν, κατά τήν πολιορκία τοῦ Παλέρμο ἀπό τούς Ἄραβες. Βλ. *AA. SS.* Apr. I, 749. G. Ottavio, *Vitae Sanctorum Siculorum*, Palermo 1657, II, 42. M. Scaduto, *Il monachesimo basiliano*, XXVII.

20. Βλ. *AA. SS.* Iun III, 440-447. Βλ., *PG., C*, 1244-1261. Πρβλ. Φειδᾶ, Μεθόδιος Α', Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, *Θ.Η.Ε.*, 8, 899-901. M. Scaduto, *Il monachesimo basiliano*, XXII-XXIII.

21. Ἡ μονή τοῦ ἁγίου Γεωργίου στό Corigliano, ὑπῆρξε μία ἀπό τίς σημαντικότερες μονές τῆς Νοτίου Ἰταλίας. Ἱδρύθηκε τόν 9ο αἰῶνα καί σύντομα κατέστη κέντρο μελέτης τῶν ἑλληνικῶν θεολογικῶν καί κλασικῶν γραμμάτων. Τή μονή κατέστρεψε τό 969 ὁ Γερμανός βασιλεύς Ὄθων Α' (936-973), μετά ἀπό μία νικηφόρα μάχη ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Μετά τήν ὑποχώρηση τῶν Γερμανῶν οἱ μοναχοί ἐπέστρεψαν καί ἐπαναλειτούργησαν τή μονή. Τά μεγάλα, ὅμως, οἰκονομικά προβλήματα πού ἀντιμετώπισαν, τούς ὑποχρέωσαν νά καταστήσουν τή μονή μετόχι τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Νικολάου τῶν Κασούλων. Κάτω ἀπό τό καθεστώς αὐτό ἡ μονή λειτούργησε μέχρι τό 16ο αἰῶνα. Ἀπό τή μονή σήμερα σώζονται λίγα ἐρείπια. Βλ. P.P. Rodotà, *Dell' origine*, I, 382-383. C. De Giorgi, *La pronicia di Lecce*, Lecce 1882, II, 347-348. P. Coco, Vestigi, 41, 110-113. Β. Κουκουσᾶ, Ἡ ἐπαρχία, 334-335. Τοῦ ἴδιου, *Ἐπαρχίες*, 292.

22. Τή μονή ἵδρυσε ὁ ἅγιος Νεῖλος ὁ Καλαβρός τό 10ο αἰῶνα, καί ἐθεωρεῖτο μία ἀπό τίς ἀξιολογότερες μονές τῆς Νοτίου Ἰταλίας. Βλ. P.P Rodotà, *Dell' origine*, II, 191-193. P. Batiffol, *L' abbaye di Rossano*, London 1971. S. Mercati, Sulle reliquie del monastero di S. Maria del Patire presso Rossano, *A.S.C.L.*, IX (1939) 1-14. Β. Κουκουσᾶ, *Ἡ ἐπαρχία*, 252, 295.

23. Βλ. M. Scaduto, *Il monachesimo basiliano*, XII.

24. Εἶναι γεγονός ὅτι οἱ Νορμανδοί ἄρχοντες, ἰδιαίτερα ὁ Ρογῆρος, ἵδρυσαν δεκάδες ἑλληνικές μονές στή Νότιο Ἰταλία καί τή Σικελία. Ἀναφέρουμε τίς, ὄχι καί τόσο γνωστές, μονές τῆς Παναγίας τῆς ἐρήμου στό Stilo, τοῦ ἁγίου Νικολάου στό Squillace, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου στό Παλέρμο κ.ἄ. Οἱ Νορμανδοί ὁδηγήθηκαν στήν ἐνέργειά τους αὐτή, ὄχι ἀπό φιλικά

τοῦ ἁγίου Νικολάου τῶν Κασούλων[25] στόν Ὑδροῦντα καί

πρός τήν Ὀρθοδοξία αἰσθήματα, μιά καί ὑπήγαγαν ἐκκλησιαστικά τούς Ὀρθοδόξους στή Δυτική Ἐκκλησία, ἀλλά ἀπό λόγους γενικότερης πολιτικῆς. Ἐπιθυμοῦσαν οἱ Ἕλληνες μοναχοί νά βρίσκονται συγκεντρωμένοι, ὥστε νά ἐλέγχονται καλύτερα, ἐνῶ παράλληλα προσπαθοῦσαν νά δείξουν ἕνα φιλλελήνικό πρόσωπο στούς Ἕλληνες τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας πού ἄς μήν ξεχνᾶμε ὅτι ἀποτελοῦσαν τήν πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ. Βλ. M. Scaduto, *Il monachesimo basiliano*, 68. D. M. Smith, *Storia della Sicilia medievale e moderna*, Bari 1970, 24, 25, 30.

25. Ἡ μονή τοῦ ἁγίου Νικολάου τῶν Κασούλων, ἦταν ἡ σημαντικότερη καί ἡ πιό ἀξιόλογη ὀρθόδοξη μονή τῆς Νοτίου Ἰταλίας. Ἡ φήμη της ἁπλώθηκε σ' ὅλη τήν Ἰταλία, τό Βυζάντιο καί σέ μεγάλο μέρος τῆς Εὐρώπης. Ἱδρύθηκε τό 1099 κοντά στήν πόλη τοῦ Ὑδροῦντος ἀπό τό Νορμανδό ἄρχοντα Βοεμόνδο. Ἡ μονή διέθετε μία ἀπό τίς ἀξιολογότερες βιβλιοθῆκες τῆς Εὐρώπης. Λειτουργοῦσαν, ἀκόμη, σχολή ἁγιογραφίας καί ψηφιδωτοῦ. Ἀναφέρουμε χαρακτηριστικά ὅτι δημιουργός τοῦ περίφημου μωσαϊκοῦ τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τοῦ Ὄτραντο ὑπῆρξε ὁ ἀδελφός τῆς μονῆς Πανταλέων. Παράλληλα μέ τή βιβλιοθήκη λειτουργοῦσε καί ἀντιγραφεῖο χειρογράφων καί σχολή στήν ὁποία οἱ μαθητές διδάσκονταν θεολογία, γραμματική, ρητορική, γεωμετρία, ἀστρονομία καί φιλοσοφία. Ἀκόμη καί ἰατρικές ὑπηρεσίες στούς κατοίκους τῶν γύρω περιοχῶν παρεῖχαν οἱ μοναχοί. Ἡγούμενοι τῆς μονῆς χρημάτισαν ἀξιόλογες προσωπικότητες, πολλές ἀπό τίς ὁποῖες ἁγιοποιήθηκαν, ὅπως οἱ ὅσιοι Ἰωσήφ, Βίκτωρ, Νικόλαος πού συνέγραψε τό τυπικό τῆς μονῆς, κ.ἄ. Ἡ πιό μεγάλη ὅμως μορφή πού ἀνέδειξε ἡ μονή ὑπῆρξε, ὁ ἡγούμενος Νεκτάριος (1219-1235) κατά κόσμον Νικόλαος. Ὑπῆρξε μεγάλος θεολόγος, ποιητής καί συγγραφέας. Αὐτός οὐσιαστικά ὀργάνωσε καί πλούτισε μέ μεγάλο ἀριθμό βιβλίων τή βιβλιοθήκη τῆς μονῆς, ἐνῶ συμμετεῖχε ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας σέ πολλές ἀποστολές στό Βυζάντιο, ὑπερασπιζόμενος πάντοτε τήν ὀρθόδοξη ἄποψη. Ἡ μεγαλύτερη, ὅμως, προσφορά του ὑπῆρξε ἡ ἐπιτυχής ὑπεράσπιση τοῦ τρόπου τελέσεως τῶν μυστηρίων ἀπό τούς Ὀρθόδοξους, στίς συνόδους τοῦ Λατερανοῦ τό 1179 καί τῆς Ρώμης τό 1235.

Ἡ δράση τῆς μονῆς σταμάτησε τό 1480 μετά τήν καταστροφή καί τή σφαγή τῶν μοναχῶν ἀπό τούς Τούρκους. Ὅλες οἱ μετέπειτα προσπάθειες τῶν μοναχῶν γιά ἐπαναλειτουργία τῆς μονῆς ἀπέτυχαν, μ' ἀποτέλεσμα νά ἐγκαταλειφθεῖ καί νά ἐρημωθεῖ. Σήμερα σώζονται ἀρκετά ἐρείπια της, ἐνῶ ὁ περίβολός της χρησιμοποιεῖται σάν σταῦλος!.

Τό τυπικό τῆς μονῆς πού συντάχθηκε τό 1173 , φυλασσόταν μέχρι τήν καταστροφή του, ἀπό μία πυρκαϊά κατά τή διάρκεια τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, στή βιβλιοθήκη τοῦ Τορίνο μέ ἀριθμό Codex CCXXII, C. III. 17. Ἀνάλυσή του σώζεται ἀπό τόν P. Coco, *Vestigi*, 31-37, ἐνῶ ἀντίγραφό του ὑπάρχει στή Βατικανή βιβλιοθήκη, μέ ἀριθμό Barb. Gr. 350.

Γιά τή μονή βλ. A. e. O. Parlangeli, *Il monastero di. s. Nicola di Casole. Centro di cultura bizantina in terra d' Otranto, B.B.G.G.*, V (1951) 30-45. J.M. Hoeck- R.J. *Loenertz, Nicolaos-Nectarios, von Otranto abt von Casole*, Buch-Kunstrerlang 1965. C. De Giorgi, *La provincia*, II, 288-289. D.P. Hester, *Monasticism*,

τοῦ Σωτῆρος[26] στή Μεσσίνα τῆς Σικελίας.

Ἀποτέλεσμα ὅλων αὐτῶν, ἦταν νά τονωθεῖ-ὁ Ἑλληνισμός τῶν παραπάνω ἐπαρχιῶν καί νά προχωρήσει, σέ μεγάλο βαθμό, ὁ πνευματικός ἐξελληνισμός τῶν ἄλλων κατοίκων τους (Λατίνων καί Λογγοβάρδων).

Τό καθεστώς αὐτό διατηρήθηκε ὥς τά μέσα τοῦ 10ου αἰῶνα στή Σικελία μετά τήν κατάληψη τοῦ νησιοῦ ἀπό τούς Ἄραβες[27] καί στή Νότιο Ἰταλία ὥς τά τέλη τοῦ 11ου αἰώνα. Τήν περίοδο αὐτή οἱ Νορμανδοί κατέλαβαν τίς ἐπαρχίες τοῦ Βυζαντίου στή Νότιο Ἰταλία[28] καί τή Σικελία ἀπό τούς Ἄραβες[29] καί τίς ὑπήγαγαν ἐκκλησιαστικά στή

---

123. E. Lake, The greek monasteries in Southern Italy, *J.T.S.*, V (1904), 33-36, P. Coco, *Vestigi*, 9, 22-129, 207. Δ. Ζακυθηνοῦ, *Μεταβυζαντινά καί νέα ἑλληνικά*, Ἀθῆναι 1978, 157, 176, 181. Β. Κουκουσᾶ, *Ἡ ἐπαρχία*, 323-334. Τοῦ ἰδίου, *Ἐπαρχίες*, 292.

26. Τή μονή τοῦ Σωτῆρος στή Μεσσήνη τῆς Σικελίας ἵδρυσε ὁ ἅγιος Βαρθολομαῖος τό 1081, μέ τήν ὑποστήριξη τοῦ Νορμανδοῦ ἄρχοντα Ρογήρου. Ἀποτέλεσε τή μεγαλύτερη καί σημαντικότερη ἑλληνική μονή τῆς Σικελίας. Τό τυπικό τῆς μονῆς ὑπάρχει στόν κώδικα messanensis graecus 29. Γιά τή μονή βλ. M. Scaduto, *Il monachesimo basiliano*, XV, 75, 77, 165-244, 257, 262, 264, 292, 335. S. Prestifilippo- T. Saitto, *Messina. Artistica e monumentale*, Messina 1974, 17, 18.

27. Γιά τή σταδιακή κατάληψη τῆς Σικελίας ἀπό τούς Ἄραβες, βλ. M. Amari, *Storia di musulmani di Sicilia, 2a edizione a cura di G.A. Nallimo, I-III*, Catania 1933-39. Τ. Λουγγῆ, *Ἡ βυζαντινή κυριαρχία στή Νότια Ἰταλία*, Ἀθήνα 1989, 166-167, 169-195, 213, 216-217. Ἰ. Καραγιαννόπουλου, *Ἱστορία βυζαντινοῦ κράτους*, Β, Θεσσαλονίκη 1993, 242-243, 265, 266, 394-395. M. Scaduto, *Il monachesimo basiliano*, XXI, XXVI, 47. D.M. Smith, *Storia*, 9-20. Ἰ. Κωνσταντινίδη, Σικελία, *Θ.Η.Ε.*, 11, 140.

28. Οἱ Νορμανδοί ἦλθαν στήν Ἰταλία ὡς μισθοφόροι στήν ὑπηρεσία τῶν Βυζαντινῶν καί τῶν Λογγοβάρδων. Σκληροί καί ἱκανοί πολεμιστές σέ σύντομο χρονικό διάστημα κατόρθωσαν νά ἐπιβληθοῦν καί στούς δύο καί νά γίνουν οἱ μόνοι κύριοι τῆς Νοτίου Ἰταλίας. Στήν προσπάθειά τους αὐτή βρῆκαν ἀρωγούς τούς Πάπες τῆς Ρώμης πού ἐνῶ στήν ἀρχή προσπάθησαν νά τούς ἀντιμετωπίσουν στρατιωτικά, τελικά -βλέποντας τή δύναμη πού εἶχαν- συμμάχισαν μαζί τους. Ἡ τελευταία ἑλληνική πόλη πού ἔπεσε στά χέρια τους ἦταν ἡ Βάρις (Bari) τό 1071.

Γιά τίς νορμανδικές κατακτήσεις βλ. Ἄννης Κομνηνῆς, Ἀλεξιᾶς, ἐκδιδομένο, σχολιασμένο καί μεταφρασμένο στή γαλλική γλῶσσα ἀπό Β. Leib, Paris 1937, I, 53, 56. Πρβλ. G. Gay, *L' Italia meridionale*, 405-503. A. Antonaci, *Hydrunum*, Galatina 1954, 75-77, 86-88. F. Chalandon, *Histoire de la domination Normande en Italie et en Sicile II*, 173-190. E. Pontieri, *Tra i Normani nell' Italia meridionale*, Napoli 1948. G. Tramontana, *I Normani in Italia*, Messina 1970. I. Καραγιαννόπουλου, *Ἱστορία*, II, 478-479, 525-526.

δικαιοδοσία τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης. Οἱ κατακτητές, σέ συνεργασία μέ τή Λατινική Ἐκκλησία, προσπάθησαν μέ κάθε τρόπο νά ἐκλατινίσουν τούς Ἕλληνες καί νά ἐξαφανίσουν τήν Ὀρθοδοξία. Γιά νά ἐπιτύχουν τό σκοπό τους χρησιμοποίησαν ὅλα τά μέσα: Βία, κάθε εἶδους πιέσεις, ἔδωσαν ὑποσχέσεις καί προνόμια γιά νά διασπάσουν τό ἑλληνικό στοιχεῖο καί ἀπομόνωσαν τούς Ἕλληνες ἀπό τίς ρίζες τους, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Μέ τό πέρασμα τοῦ χρόνου, τά μέτρα αὐτά ἔφεραν ἀποτελέσματα. Οἱ Ἕλληνες τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας ἐκλατινίστηκαν καί ἡ Ὀρθοδοξία ἔπαψε νά ὑπάρχει. Διατηρήθηκε μόνο ἡ ἑλληνική γλῶσσα σέ ὁρισμένες περιοχές (Ὄτραντο κ.ἄ) γιά λειτουργική, κυρίως, χρήση.

Ἡ πλήρης κατάργηση τοῦ ἑλληνικοῦ λειτουργικοῦ τυπικοῦ πραγματοποιήθηκε, μετά ἀπό πολλές πιέσεις τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας, τό 17ο αἰῶνα.

Ὅλοι αὐτοί οἱ Ἕλληνες, πού ἀπό τήν ἀρχαιότητα μέχρι τόν 11ο αἰῶνα ἐγκαταστάθηκαν στή Νότιο Ἰταλία καί τή Σικελία, εἶναι γνωστοί στήν ἱστορία μέ τό ὄνομα Ἑλληνοϊταλοί (Italogreci). Σήμερα κατοικοῦν σέ ὁρισμένες κοινότητες τῆς περιοχῆς τοῦ Ὄτραντο (Otranto) τῆς ἐπαρχίας Ἀπουλίας (Καλημέρα, Μαρτάνο, Μαρτινιάνο, Καστρινιάνο τῶν Ἑλλήνων, Μελπινιάνο, Κοριλλιάνο, Στερνατία, Σολέτο, Ζολλίνο) καί τῆς Καλαβρίας.

Γιά τήν καταγωγή τῶν Ἑλληνοϊταλῶν ἀπό τούς ἀρχαίους Ἕλληνες ἤ ἀπό τούς Ἕλληνες τῆς βυζαντινῆς περιόδου, ἀσχολοῦνται ὡς τίς ἡμέρες μας εἰδικοί ἐπιστήμονες. Ἡ ἐπικρατέστερη, κατά τήν προσωπική μας ἄποψη, θεωρία, πού ἐνισχύεται καί ἀπό τίς ἐπιστῆμες τῆς ἰατρικῆς καί τῆς γενετικῆς[30] καί πού φαίνεται ἀπό τήν ὅλη ἱστορική πορεία

29. Ἡ κατάληψη τῆς Σικελίας ἀπό τούς Νορμανδούς διήρκησε 21 ἔτη (1060-1091). Βλ. F. Di Stefano, *Storia della Sicilia dal XI al XIX secolo*, Bari 1977, 5-14. D.M. Smith, *Storia*, 21-25. M. Scaduto, *Il monachesimo basiliano*, 10-17, 31, 50. Ἰ. Κωνσταντινίδη, Σικελία, *Θ.Η.Ε.*, 11, 140.

30. Κύριος ἐκπρόσωπος τῆς θεωρίας τῆς καταγωγῆς τῶν Ἑλληνοϊταλῶν ἀπό τούς ἀρχαίους Ἕλληνες εἶναι ὁ Γερμανός G. Rolfs. Βλ. *Scavi linguistici nella Magna Grecia*, Roma 1932. Τοῦ ἰδίου, *Nuovi scavi linguistici nella antica Magna Grecia*, Palermo 1972. Μέ τήν ἄποψη αὐτή συντάσσεται καί μία πλειάδα Ἑλλήνων ἐπιστημόνων, ὅπως οἱ Στ. Καψωμένος, Σταμ. Καρατζᾶς,

τῶν Ἑλληνοϊταλῶν, εἶναι ἡ παρακάτω: Ὅτι δηλαδή οἱ κάτοικοι τῶν περιοχῶν αὐτῶν τῆς Νοτίου Ἰταλίας εἶναι ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, πού ἀργότερα, ὅπως ἦταν φυσικό, συνδέθηκαν μέ τούς συμπατριῶτες τους Ἕλληνες τῆς βυζαντινῆς περιόδου.

Οἱ ἴδιοι, πάντως, σήμερα θεωροῦν τούς ἑαυτούς τους ἀπόγονους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καί τήν κληρονομιά αὐτή προσπαθοῦν νά βιώσουν.

β. *Ἐγκαταστάσεις Ἑλλήνων καί Ἀλβανῶν προσφύγων ἀπό τή Βαλκανική χερσόνησο στή Νότιο Ἰταλία καί τή Σικελία.*

Ἐνῶ ὁ ἐκλατινισμός τῶν Ἑλληνοϊταλῶν τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας ἔδειχνε ὅτι ἡ Ὀρθοδοξία καί ὁ Ἑλληνισμός ἀποτελοῦσαν παρελθόν στό χῶρο αὐτό, παρουσιάστηκαν, τό 15ο αἰῶνα, Ἕλληνες καί Ἀλβανοί Ὀρθόδοξοι πρόσφυγες πού τούς ἔδωσαν νέα πνοή. Μετά τήν ἅλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τούς Τούρκους (1453) πολλοί Ἕλληνες βρῆκαν καταφύγιο στή Νότιο Ἰταλία καί τή Σικελία. Στή συνέχεια, μέ τήν ἑδραίωση τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας στό Βαλκανικό χῶρο, ἄρχισε μία σειρά ὀργανωμένων μεταναστεύσεων πρός τίς παραπάνω περιοχές. Οἱ πρῶτες μεταναστεύσεις Ἑλληνοαλβανῶν πραγματοποιήθηκαν μετά ἀπό πρόσκληση τῶν βασιλέων τῆς Νεαπόλεως, οἱ ὁποῖοι τούς κάλεσαν ὡς συμμάχους στίς διαμάχες τους μέ διάφορους στασιαστές. Ἀρχικά ἕνα ἀξιόλογο στράτευμα[31], μέ ἀρχηγό τό

Ἀγαπ. Τσομπανάκης, κ.ἄ. Βλ. Α. Καραναστάση, *Οἱ Ἑλληνόφωνοι τῆς Κάτω Ἰταλίας*, Ναύπλιο, 1983-84, 2. Τήν ἄποψη ὑποστηρίζουν καί οἱ ξένοι ἐπιστήμονες A. Antonaci, Biondelli, Niebhur κ.ἄ., Βλ. A. Antonaci, *Hydruntum*, 14, καθώς καί ὁ μελετητής τῆς Νοτίου Ἰταλίας τοῦ περασμένου αἰώνα, C. De Giorgi, στό ἔργο του *La provincia*, II, 346-347.Πρβλ. *Ὁ ὅσιος Νεῖλος*, 14, 16. Ι.Ε.Ε., Ι, 234.

Τήν ἄποψη αὐτή, ἔρχεται νά στηρίξει καί ἡ ἐπιστήμη τῆς ἰατρικῆς. Πιό συγκεκριμένα, ὁ γενετικός κλάδος τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς, ἐξετάζοντας τό D.N.A. τῶν ὀστῶν τῶν συγχρόνων Ἰταλῶν τῶν περιοχῶν τῆς Καλαβρίας, Βασιλικάτας καί Σικελίας, καί συγκρίνοντάς το μέ τό D.N.A. τῶν ὀστῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τῶν παραπάνω περιοχῶν, διαπίστωσε ὅτι ἡ δομή τους εἶναι ἡ ἴδια. Βλ. ΚΑΘ., *Ἀναζητώντας στό D.N.A. τά ἴχνη τῆς ἱστορίας*, 13/9/1992, 40.

31. Ἀπό τήν Ἤπειρο καί τήν Ἀλβανία ἕνα ἀξιόμαχο στράτευμα Ἑλληνο-

Δημήτριο Ρερέ, κατευθύνθηκε στή Νότιο Ἰταλία. Ἀκολούθησαν 5000 Ἑλληνοαλβανοί[32] πού ὑπηρέτησαν τό βασιλέα τῆς Νεαπόλεως Φερδινάνδο Α' (1458-1494). Τούς στρατιῶτες αὐτούς ἔστειλε στή Νότιο Ἰταλία ὁ ἐθνικός ἥρωας τῶν Ἀλβανῶν Γεώργιος Καστριώτης[33] ὁ ὁποῖος, ἀργότερα ἦλθε στήν Ἰταλία. Τό μεταναστευτικό ρεῦμα ἀπό τήν Ἤπειρο καί τήν Ἀλβανία, αὐξήθηκε μετά τό θάνατο τοῦ Γεωργίου Καστριώτη τό 1468[34]. Οἱ ἑπόμενες μεταναστεύσεις στή Νότιο Ἰταλία καί τή Σικελία πραγματοποιήθηκαν ἀπό Ἕλληνες, κυρίως, πρόσφυγες πού ἐγκατέλειψαν τήν πατρίδα τους μετά

αλβανῶν μέ ἐπικεφαλῆς τόν ἀξιωματικό Δημήτριο Ρερέ καί τούς δύο γιούς του κατευθύνθηκε στή Νότιο Ἰταλία. Σκοπός τοῦ στρατεύματος αὐτοῦ -τό ὁποῖο ἔστειλε ὁ ἡγέτης τῆς Ἀλβανίας Γεώργιος Καστριώτης ἤ Σκεντέρμπεης- ἦταν νά βοηθήσει τό βασιλέα τῆς Νεαπόλεως Ἀλφόνσο Α' στόν ἀγώνα του ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν βαρώνων τῆς Καλαβρίας. Ὁ βασιλεύς τῆς Νεαπόλεως μέ τή βοήθεια τῶν Ἑλληνοαλβανῶν στρατιωτῶν κατόρθωσε νά ἐπιβληθεῖ. Οἱ Ἑλληνοαλβανοί μετά τό πέρας τῶν ἐχθροπραξιῶν ἐγκαταστάθηκαν στήν Καλαβρία. Βλ. Ἀ. Βακαλοπούλου, *Ἱστορία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ*, Β[1], Θεσσαλονίκη 1984, 64. Πρβλ. G. Ferrari, *Gli Italo-albanesi tra Constantinopli e Roma, L.*, 2 (1981) 349-350. *I.E.E.*, I, 276.

32. Οἱ βασιλεῖς τῆς Νεαπόλεως στήν ἐπιθυμία τους νά ἐπεκτείνουν τήν ἐπιρροή τους στή Βαλκανική χερσόνησο, συμμάχησαν μέ τό Γεώργιο Καστριώτη. Ὁ διάδοχος τοῦ Ἀλφόνσο στό θρόνο τῆς Νεαπόλεως Φερδινάνδος Α' (1458-1494), ἀντιμετώπισε μία νέα ἐπανάσταση τῶν βαρώνων τῆς Καλαβρίας. Γιά αὐτό ζήτησε τή βοήθεια τοῦ συμμάχου του Γεωργίου Καστριώτου πού ἀνταποκρίθηκε στέλνοντας στή Νότιο Ἰταλία ἕνα στράτευμα 5000 Ἑλληνοαλβανῶν. Ἔτσι ὁ Φερδινάνδος μέ τή βοήθεια τῶν Ἑλληνοαλβανῶν κατέβαλε τήν ἀντίσταση τῶν Καλαβρῶν βαρώνων. Μετά τό πέρας τῶν ἐχθροπραξιῶν καί οἱ Ἑλληνοαλβανοί αὐτοί ἐγκαταστάθηκαν στίς περιοχές τῆς Ἀπουλίας, ἀπ' ὅπου κάλεσαν, μάλιστα, καί ἄλλους συμπατριῶτες τους νά μείνουν μαζί τους. Βλ. G. Ferrari, *Gli Italo-albanesi*, 350. G. Monti, *La spendizione in Puglia di Giorgio Castriota, J.*, (1939) 275-320. Πρβλ. *I.E.E.*, I, 76, 243.

33. Γιά τόν ἐθνικό ἥρωα τῆς Ἀλβανίας Γεώργιο Καστριώτη, τόν ὁποῖο ὁ συγγραφέας Τίτος Γιοχάλας *(Γεώργιος Καστριώτης ὁ Σκεντέρμπεης, εἰς τήν ἑλληνικήν ἱστοριογραφίαν*, Θεσσαλονίκη 1975) θεωρεῖ ἑλληνικῆς καταγωγῆς, βλ. Ν. Φορόπουλου, Καστριώτης Γεώργιος, *Θ.Η.Ε.*, 427, *I.E.E.*, I, 75, 263, 264. E. Benedetti, *Il rito greco in Italia inferiore*, Roma 1917, 60.

34. Μεγάλης ἀριθμητικῆς ἔκτασης μετανάστευση Ἑλληνοαλβανῶν ἀπό τήν Ἤπειρο καί τήν Ἀλβανία πρός τή Νότιο Ἰταλία πραγματοποιήθηκε μετά τό 1468 ὅταν οἱ Τοῦρκοι κατέλαβαν τίς περιοχές αὐτές. Ὁ γιός τοῦ Γεωργίου Καστριώτου, Ἰωάννης, ὁδήγησε τούς πρόσφυγες στή Νότιο Ἰταλία, ὅπου ἐγκαταστάθηκαν σέ διάφορες περιοχές (Ἀπουλία, Καλαβρία, Βασιλικάτα κ.ἄ). Βλ. Α. Βακαλοπούλου, *Ἱστορία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, Β[1]*, 64-65. Πρβλ. *I.E.E.*, I, 75, 243. G. Ferrari, *Gli Italo-albanesi*, 350.

ἀπό ἀποτυχημένες ἐξεγέρσεις ἐναντίον τῶν Τούρκων. Μετά τήν κατάληψη ἀπό τούς Τούρκους πολλῶν περιοχῶν πού κατεῖχαν οἱ Βενετοί (Κρήτη, Μεθώνη, Κορώνη, κ.ἄ.), πολλοί Ἕλληνες κάτοικοί τους ἀναζήτησαν καταφύγιο στή Νότιο Ἰταλία καί τή Σικελία. Ἡ τελευταία ὀργανωμένη μετανάστευση πραγματοποιήθηκε ἀπό πρόσφυγες πού ἐγκατέλειψαν τήν Ἤπειρο τό 1774[35].

Σέ γενικές γραμμές, ὅπως ἐξετάσαμε παραπάνω, οἱ περιοχές ἀπό τίς ὁποῖες προέρχονταν οἱ πρόσφυγες ἦταν κυρίως ἡ Ἤπειρος καί ἡ Ἀλβανία. Ἀξιόλογες ὅμως μεταναστεύσεις πρός τή Νότιο Ἰταλία ἔλαβαν χώρα καί ἀπό ἄλλες περιοχές τῆς Ἑλλάδος : Ἀπό τή Νοτιοδυτική Ἑλλάδα[36], τήν Πελοπόννησο (κυρίως ἀπό τήν περιοχή τῆς Μάνης)[37], τήν Κρήτη[38], τήν Κέρκυρα[39], κ.ἄ. Οἱ Ἑλληνοαλβανοί ἐγκαταστάθηκαν σέ ὅλο τό γεωγραφικό χῶρο τῆς Νοτίου Ἰταλίας (Καλαβρία, Ἀπουλία, Βασιλικάτα, περιοχή τῆς Νεαπόλεως[40], κ.ἄ.), τῆς Σικελίας καί τῆς Κορσικῆς[41].

35. Τό 1774, ὅταν βασιλεύς τῆς Ἱσπανίας ἦταν ὁ Κάρολος Γ', πρόσφυγες ἀπό τήν περιοχή τῆς Ἠπείρου καί τῆς Ἀλβανίας ἐγκαταστάθηκαν στίς ἐπαρχίες τῆς Πεσκάρας καί τοῦ Ἀμπροῦτζο. Βλ. G. Ferrari, *Gli Italo-albanesi*, 350-351.

36. Τό 1617, 150 οἰκογένειες ἀπό τή νοτιοδυτική Ἑλλάδα ἐγκαταστάθηκαν στην περιοχή τοῦ Ἀμπροῦτζο. Βλ. *Ι.Ε.Ε.*, Ι, 236.

37. Ἕλληνες ἀπό τήν Πελοπόννησο ἐγκαταστάθηκαν στή Νότιο Ἰταλία μετά τήν κατάληψη τῆς Κορώνης καί τῆς Μεθώνης ἀπό τούς Τούρκους. Βλ. Ἀ. Βακαλοπούλου, *Ἱστορία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ*, Β[1], 66. Πρβλ. Θ. Βεργωτῆ, Ὀρθόδοξες κοινότητες στήν ἰταλική χερσόνησο, *Γ.Π.*, 728 (1989) 404. *Ι.Ε.Ε.*, Ι, 235-236, 243. G. Ferrari, *Gli Italo-albanesi*, 350.

Μετανάστευση Μανιατῶν πρός τή Νότιο Ἰταλία πραγματοποιήθηκε τό 1647 μετά ἀπό μία ἀποτυχημένη ἐπανάσταση ἐναντίον τῶν Τούρκων. Βλ. G. Ferrari, *Gli Italo-albanesi*, 350.

Μεταξύ τῶν ἐτῶν 1673-1675, 570 Μανιάτες ἐγκαταστάθηκαν στήν περιοχή τῆς Βολτέρα (Voltera). Βλ. Ι.Ε.Ε., Ι, 237, 352-353.

38. Σημαντικός ἀριθμός Ἑλλήνων ἀπό τήν Κρήτη ἀναζήτησε καταφύγιο στίς ἐπαρχίες τῆς Νοτίου Ἰταλίας κατά τή διάρκεια τοῦ πολέμου μέ τούς Τούρκους (1644-1669), καθώς καί μετά τήν κατάληψη τοῦ νησιοῦ. Βλ. Ἀ. Βακαλοπούλου, *Ἱστορία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ*, Γ, Θεσσαλονίκη 1968, 183, 536-537. Γ. Θ. Βεργωτῆ, *Ὀρθόδοξες κοινότητες*, 419. Κ. Ν. Σάθα, *Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς*, 222-300. Ν.Β. Τωμαδάκη, Αἱ ἑλληνικαί κοινότητες τοῦ ἐξωτερικοῦ, Α., *ΝΖ* (1953) 4. *Ι.Ε.Ε.*, 1, 232. Κ. Παπαρρηγοπούλου, *Ἐπίτομος ἱστορία*, 390.

39. Μετά τήν ἐπανάσταση τοῦ 1821, 300 Ἕλληνες ἀπό τήν Κέρκυρα καί τά περίχωρα κατέφυγαν στό Βρινδήσιο. Βλ. *Ι.Ε.Ε.*, ΙΑ, 239.

40. Ὅταν οἱ Τοῦρκοι κατέλαβαν ὁριστικά τά λιμάνια τῆς Μεθώνης

῞Ολοι οἱ Ἑλληνοαλβανοί πρόσφυγες, ὡς σύμμαχοι τῶν βασιλέων τῆς Νεαπόλεως, ἀπολάμβαναν γιά τίς ὑπηρεσίες πού τούς προσέφεραν τήν προστασία τους, καθώς καί διάφορα προνόμια (κυρίως φορολογικές ἀπαλλαγές καί ἀτέλειες)[42]. Ἐκμεταλλευόμενοι τό γεγονός αὐτό, ζοῦσαν στίς περιοχές στίς ὁποῖες ἐγκαταστάθηκαν ἤρεμα καί εἰρηνικά, χωρίς νά ἀντιμετωπίζουν ἰδιαίτερα προβλήματα.

γ. *Σχέσεις τῶν Ἑλληνοϊταλῶν μέ τούς Ἑλληνοαλβανούς τῆς Νοτίου Ἰταλίας.*

Οἱ Ἑλληνοαλβανοί πρόσφυγες πού ἐγκαταστάθηκαν σέ διάφορες ἐπαρχίες τῆς Νοτίου Ἰταλίας, κυρίως, ὅμως στήν ἐπαρχία τῆς Ἀπουλίας, συνάντησαν τούς Ἑλληνοϊταλούς. Ἀπό τίς πρῶτες, κιόλας, ἐπαφές τους διαπίστωσαν ὅτι,

---

καί τῆς Κορώνης στήν Πελοπόννησο, ἕνα μεγάλο μέρος τῶν ὑπερασπιστῶν τους μέ ἐπικεφαλῆς τόν πρίγκηπα Θωμᾶ Παλαιολόγο καί τό μητροπολίτη Βενέδικτο κατευθύνθηκε πρός τήν περιοχή τῆς Νεαπόλεως. Μεγάλη ἦταν ἡ συμβολή του βασιλέως τῆς Ἱσπανίας Καρόλου Ε' ὁ ὁποῖος διέθεσε -μέσω τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Νεαπόλεως- διακόσια πλοῖα γιά νά ἐπιβιβασθοῦν οἱ πρόσφυγες.

Μέ τό πέρασμα τοῦ χρόνου ἡ Νεάπολη ἀπέβη ἕνα ἀπό τά σημαντικότερα ἑλληνικά κέντρα τῆς Νοτίου Ἰταλίας. Ἡ ἑλληνική κοινότητα εἶχε ὡς κέντρο τό ναό τῶν ἁγίων Ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου, ὁ ὁποῖος ἀνοικοδομήθηκε τό 1518 μέ ἐνέργειες τοῦ πρίγκηπος Θωμᾶ Παλαιολόγου. Ὁ ἱστορικός ναός τῶν ἁγίων Ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου ἀνακαινίσθηκε πρόσφατα μέ χρήματα τῆς ἰταλικῆς κυβερνήσεως, χάρη στόν ἀγῶνα καί τίς συνεχεῖς προσπάθειες τοῦ τότε ἀκάματου Ἕλληνα ἱεράρχου τῆς πόλεως ἐπισκόπου Κρατείας καί νῦν μητροπολίτου Ἰταλίας κ. Γενναδίου.

Γιά τήν ἑλληνική κοινότητα τῆς Νεαπόλεως βλ. Ἀ. Βακαλοπούλου, *Ἱστορία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ*, Β', 66. Σ. Λάμπρου, Μεταναστεύσεις Ἑλλήνων, ἰδίως Πελοποννησίων ἀποίκων εἰς τό βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, *N.E.*, 8 (1911) 380. Πρβλ. G. Ferrari, *Gli Italo-albanesi*, 350, 354. Γ.Θ. Βεργωτῆ, *Ὀρθόδοξες κοινότητες*, 403. F. Godino, *Gli Albanesi e la difesa del rito greco in Calabria*, Cosenza 1971, 35-36. V. Vannutelli, *Le colonie Italogreche*, Roma 1890, 37-38. *I.E. E.,I.*, 76, 232.

41. Σημαντικός ἀριθμός Ἑλλήνων ἀπό τή Μάνη ἐγκαταστάθηκε στήν Κορσική, ὅπου καί ἔγραψε τή δική του ἱστορία. Βλ. Α. Βακαλοπούλου, *Ἱστορία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ*, Β, 64-68 καί Γ, 538-546. Δ. Βαγιακάκου, *Οἱ Μανιάτες τῆς Κορσικῆς*, Ἀθῆναι 1970. Θ. Παπαδοπούλου, *Οἱ Μανιάτες τῆς Κορσικῆς καί οἱ ναοί τους*, ἀνάτυπο ἐκ τῶν Λ.Σ. Γ (1977) 202-243. *I.E.E.*, Ι, 235-236, 237, 353 καί *ΙΑ*, 239-240.

42. Βλ. *I.E.E.*, Ι, 243.

παρά τή χρήση τῆς ἑλληνικῆς γλὣσσας στίς ἱερές ἀκολουθίες, καθώς καί πολλῶν λειτουργικῶν στοιχείων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, οἱ Ἑλληνοϊταλοί ἦταν ἐκλατινισμένοι καί πιστοί στόν Πάπα. Γι᾽ αὐτό τούς θεώρησαν Λατίνους, ἀπέφευγαν κάθε εἶδους ἐπαφή μαζί τους καί δέ χρησιμοποιοῦσαν τά λειτουργικά βιβλία τους πού ἐκδίδονταν στά τυπογραφεῖα τοῦ Βατικανοῦ καί τά θεωροῦσαν ἐσφαλμένα, γιατί περιεῖχαν τίς δογματικές θέσεις τῶν Δυτικῶν. Ὑπῆρχαν ἄλλωστε οἱ ἑλληνικές ἐκδόσεις τῆς Βενετίας[43] πού τίς προτιμοῦσαν.

Στίς περιπτώσεις τώρα κατά τίς ὁποῖες συνέβαινε οἱ Ἑλληνοαλβανοί νά ἐγκατασταθοῦν σέ περιοχές στίς ὁποῖες ζοῦσαν Ἑλληνοϊταλοί (ὅπως στή Γαλατίνα, στήν περιοχή τοῦ Τάραντος, κ.ἄ)[44] ἀντιμετώπισαν τήν ἀντίδραση τῶν τελευταίων πού τούς θεώρησαν αἱρετικούς.

Ἡ Λατινική Ἐκκλησία, μέ τή σειρά της, δέν μποροῦσε νά κάνει σαφῆ διαχωρισμό μεταξύ τῶν Ἑλληνοαλβανῶν καί τῶν Ἑλληνοϊταλῶν. Καί οἱ δύο ὁμάδες εἶχαν πολλά κοινά χαρακτηριστικά: Χρησιμοποιοῦσαν τήν ἴδια λειτουργική γλῶσσα, εἶχαν ἴδιες ἀκολουθίες καί κοινά ἤθη καί ἔ-

---

43. Οἱ Ἑλληνοαλβανοί πρόσφυγες ἔφεραν μαζί τους ἀρκετά λειτουργικά βιβλία τά ὁποῖα, ὅμως, μέ τό πέρασμα τοῦ χρόνου καταστράφηκαν· γι᾽ αὐτό καί χρησιμοποιοῦσαν τά βιβλία πού ἐξέδιδαν Ἕλληνες στα τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας. Γιά τίς ἑλληνικές ἐκδόσεις τῆς Βενετίας βλ. Ν. Τωμαδάκη, Ἡ ἐν Ἰταλίᾳ ἔκδοσις ἑλληνικῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, *Italia Sacra, 2,* 685-721. C. Korolevsky, *Il rito Italo-bizantino- Tiratura a parte per la rivista «Studion» e non publicata,* 19. Οἱ Ἑλληνοαλβανοί πρόσφυγες χρησιμοποιοῦσαν ὡς ἐκκλησιαστική γλῶσσα τήν ἑλληνική καθώς καί τή βυζαντινή μουσική τοῦ 15ου αἰῶνος. Βλ. Di Salvo, La tradizione musicale bizantina delle colonie Italoalbanesi, *V.C.*, (1952) 7-13.

Ἀκόμη καί σήμερα στίς ἑλληνόρρυθμες κοινότητες τῆς Καλαβρίας καί τῆς Σικελίας, καθώς καί σέ ὅλους τούς οὐνιτικούς ναούς τῆς Ἰταλίας, ὡς λειτουργική γλῶσσα χρησιμοποιεῖται ἡ ἑλληνική.

44. Σώζεται μία ἐπιστολή τῶν Ἑλληνοϊταλῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς τοῦ Ὄτραντο (Ὑδροῦντος) πρός τή Λατινική Ἐκκλησία, μέσα ἀπό τήν ὁποία κατηγοροῦσαν τούς Ἑλληνοαλβανούς ὡς αἱρετικούς. Οἱ ἴδιοι αὐτοχαρακτηρίζονταν ὡς χριστιανοί πού ἦταν πάντοτε ἑνωμένοι μέ τήν Παπική Ἐκκλησία καί τόνιζαν, μάλιστα, πώς ποτέ δέν ὑπῆρξαν σχισματικοί ὅπως οἱ Ἑλληνοαλβανοί. Στή συνέχεια τῆς ἐπιστολῆς προσπαθοῦσαν νά δικαιολογήσουν ὁρισμένες ὀρθόδοξες λειτουργικές τους συνήθειες (ὕπαρξη μίας μόνο πρόθεσης στούς ναούς, κ.ἄ). Βλ. P. Coco, *Vestigi,* 140-142.

θιμα. Δέ θεώρησε, ἐπίσης, σκόπιμο νά κάνει κάποιο διαχωρισμό τῶν δύο αὐτῶν ὁμάδων, γιατί ἀποσκοποῦσε στήν ὑποταγή καί στήν ἀφομοίωση καί τῶν δύο. Τελικά, κατόρθωσε, ἀρχικά μέν, νά ἐκλατινίσει καί νά ἐξιταλίσει τούς Ἑλληνοϊταλούς, στή συνέχεια δέ νά ἐκλατινίσει τούς Ἑλληνοαλβανούς μέ τή μορφή τῆς Οὐνίας[45]. Ὁ ἀσαφής διαχωρισμός τῶν Ἑλληνοϊταλῶν καί τῶν Ἑλληνοαλβανῶν ἀπό τήν Παπική Ἐκκλησία εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τά διάφορα διατάγματα πού ἐξέδωσαν, κατά καιρούς, οἱ Πάπες καί οἱ τοπικοί Λατίνοι ἐπίσκοποι, νά ἀπευθύνονται καί στούς δύο.

δ. *Σχέσεις τῶν Ἑλληνοαλβανῶν προσφύγων μέ τούς Λατίνους.*

Ἡ ζωή τῶν Ἑλληνοαλβανῶν στήν πατρίδα τους -ὅπως ἐξετάσαμε παραπάνω- ἦταν ἕνας συνεχής ἀγώνας ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ὅταν μετά ἀπό σκληρούς καί αἱματηρούς ἀγῶνες ἡττήθηκαν, προτίμησαν τήν ἐξορία ἀπό τή σκλαβιά. Μετά ἀπό κάθε ἀποτυχημένη προσπάθεια ἀπελευθέρωσης τῆς πατρίδας -γιατί παρέμενε ἄσβεστο τό πάθος γιά τήν ἐλευθερία- κατέφευγαν συνήθως γιά νά ἀποφύγουν τά ἀντίποινα τῶν Τούρκων, στήν κοντινή Νότιο Ἰταλία καί τή Σικελία.

Οἱ Ἑλληνοαλβανοί πρόσφυγες ἦταν γενναῖοι πολεμιστές, ἐργατικοί, φιλότιμοι καί τίμιοι. Ἄν καί δέν κατόρθωσαν νά σώσουν τήν πατρίδα τους ἀπό τούς Τούρκους, φεύγοντας,

---

45. Γιά τήν ὀρθόδοξη ἐκκλησιολογική ἀνάλυση τοῦ ὅρου Οὐνία, καθώς καί γιά τό πρόβλημα πού δημιουργήθηκε μέ τήν ἵδρυση τῶν «Ἐκκλησιῶν» αὐτῶν βλ. Γ.Μεταλληνοῦ, *Οὐνία, πρόσωπο καί προσωπεῖο*, Ἀθήνα 1992, 6-7. Χρ. Παπαδόπουλου, *Φύσις*, 6, 19-20. Μ. Φούγια, *Ἕλληνες καί Λατῖνοι*, Ἀθήνα 1992, 372-373. *Ὁ παπισμός καί ἡ Οὐνία*, Ἀθήνα 1958, 17-18. *Αἱ πλάναι τοῦ παπισμοῦ. Ὁ Οὐνιτισμός καί ὁ Προτεσταντισμός*, Ἀθῆναι -τύποις Φοίνικος- 1925, 32-43. Ἀ. Πιερίου *Αἱ δογματικαί κ.λ.π. διαφοραί μεταξύ Ἀνατ. καί Δυτ. Ἐκκλησίας*, ἐν Ἀθήναις 1967, 219-220. Τοῦ ἰδίου, *Ἡ Ὀρθοδοξία ἐναντίον τοῦ Παπισμοῦ καί τῆς Οὐνίας*, Ἀθῆναι 1960, 182-183. J. Patinot, Ρωμαιοκαθολικισμός, (Ἡνωμένοι Ρωμαιοκαθολικοί), *Θ.Η.Ε.*, 10, 894-902. Ἀ. Ἀρβανίτη, *Σχέσις Καθολικῆς καί Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας*, Ἀθήνα 1986, 16-17. Β. Σταυρίδη, *Ἱστορία Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, Ἀθήνα 1987, 16-18. Ἀρχ. Φ. Βιτάλη, *Ἡ ἐν Ἑλλάδι δράσις τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν*, Ἀθῆναι 1963, 23, 24-26, 30-33. Τοῦ ἰδίου, *Τό Ἅγιον Ὄρος ἔναντι τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ*, Ἀθῆναι 1963, 20-22, 24. Θ. Ζήση, *Οὐνία, Νεώτερες ἐξελίξεις*, Θεσσαλονίκη 1994, 11, 13, 18.

ἔφεραν μαζί τους ὅ,τι μπόρεσαν: Τά ἤθη, τά ἔθιμα, τά τραγούδια, τίς μνῆμες, τήν ἱστορία καί φυσικά τήν ὀρθόδοξη πίστη τους. Οἱ βασιλεῖς τῆς Νεαπόλεως τούς βοήθησαν νά ἐγκατασταθοῦν στίς ἐπαρχίες τους, γιά νά ἔχουν ἕνα μόνιμο σύμμαχο ἐναντίον τῶν διαφόρων στασιαστῶν· γιά τό λόγο αὐτό οἱ βαρῶνοι καί οἱ ἄρχοντες, πού στό παρελθόν εἶχαν στασιάσει ἐναντίον τῶν βασιλέων τῆς Νεαπόλεως, ὑπῆρξαν ἐχθρικοί ἀπέναντί τους.

Οἱ Πάπες ἀπό τήν πλευρά τους, γιά λόγους πού θά ἐξετάσουμε παρακάτω, τούς εὐνόησαν. Ὁ Πίος Β′ (1458-1464) μάλιστα, ὁ ὁποῖος φοβόταν μία ἐπέκταση τῶν Τούρκων στήν Εὐρώπη, ἐπιθυμοῦσε νά ὀργανώσει μία σταυροφορία ἐναντίον τους. Οἱ φόβοι τοῦ Πάπα δέν ἦταν ἀβάσιμοι. Οἱ Τοῦρκοι πειρατές, σχεδόν ἀνενόχλητοι, λεηλατοῦσαν τά παράλια τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας. Σέ μία μάλιστα ἐπιδρομή τους, κατέλαβαν τό 1480 τήν πόλη τοῦ Ὄτραντο (Ὑδροῦντα)[46], ὅπου προέβησαν σέ μεγάλης ἔκτασης σφαγές καί λεηλασίες.

Γιά τήν ἐπιτυχία τῆς σταυροφορίας πού ἑτοίμαζε ὁ Πάπας Πίος Β′, καί ἡ ὁποία τελικά δέν πραγματοποιήθηκε, στήριζε πολλά στούς ἔμπειρους Ἑλληνοαλβανούς πολεμιστές πού ἐγκαταστάθηκαν στή Νότιο Ἰταλία καί Σικελία.

Οἱ τοπικοί ἐπίσκοποι, ὅπως καί ὁ κατώτερος κλῆρος, τηροῦσαν ἐχθρική στάση ἔναντι τῶν Ἑλληνοαλβανῶν. Οἱ λόγοι ἦταν πολλοί : Τά συμφέροντά τους ἦταν συνδεδεμένα μέ αὐτά τῶν ἀρχόντων. Δέν πρέπει νά λησμονοῦμε ὅτι ἀρκετοί ἐπίσκοποι κατεῖχαν παράλληλα καί τόν τίτλο τοῦ βαρώνου. Δέν ἦταν ἀρεστά, ἐπίσης, τά προνόμια πού απολάμβαναν οἱ Ἑλληνοαλβανοί καί, πάνω ἀπ᾽ ὅλα, ἦταν ἀντίθετοι μέ τήν ὀρθόδοξη πίστη τους.

Ὁ λαός, ἀπό τήν πλευρά του, ἀντιμετώπιζε τούς Ἑλληνοαλβανούς μέ ἀνάμικτα συναισθήματα. Τούς θεωροῦσε

---

46. Τό 1480 οἱ Τοῦρκοι ἐπέδραμαν στήν πόλη τοῦ Ὄτραντο (Otranto) καί μετά ἀπό σύντομη πολιορκία τήν κατέλαβαν. Στούς λίγους μῆνες τῆς κυριαρχίας τους, τήν κατέστρεψαν ὁλοσχερῶς καί μεγάλο μέρος τῶν κατοίκων της σφαγιάσθηκε ἤ πουλήθηκε στά σκλαβοπάζαρα τῆς Ἀνατολῆς. Βλ. L. Muscari, *Historia della guerra di Otranto del 1480*, Maglie 1924. J. Panareo, Una relazione sui fatti otrantini del 1480, *R.S.S.*, 3-4 (1908) 89-92. Τοῦ ἰδίου, L᾽ invasione turca in terra d᾽ Otranto 1480-81, *R.S.S.*, 6-7 (1922) 124-132. Τοῦ ἰδίου, Turchi e barbareschi ai danni di terra d᾽ Otranto, *R.S.S.*, 1-2 (1933) 2-13. *I. Ἔ.Ε.*, I, 19,

ἥρωες πού πολέμησαν ἐναντίον τῶν ἀλλοθρήσκων Μουσουλμάνων, ἀλλά -συνηγορούντων καί τῶν ἐπισκόπων- δέ συμφωνοῦσε μέ τά προνόμια πού ἀπολάμβαναν. Ὁ λαός ἦταν ἐπιφυλακτικός καί γιά τό λόγο ὅτι, οἱ Ἑλληνοαλβανοί ἦταν χριστιανοί Ὀρθόδοξοι καί ὄχι Ρωμαιοκαθολικοί καί ἀναγνώριζαν ὡς ἀνώτατη πνευματική ἀρχή τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη καί ὄχι τόν Πάπα τῆς Ρώμης. Ὑπῆρχαν, ἐπιπλέον, καί ἄλλοι λόγοι : Οἱ Ἑλληνοαλβανοί χρησιμοποιοῦσαν τήν ἑλληνική γλῶσσα στίς ἀκολουθίες τους καί εἶχαν ἄλλα ἤθη καί ἔθιμα· συχνά, ἄλλωστε, τούς ἐπισκέπτονταν Ἕλληνες ἐπίσκοποι.

Παρά τήν ἀντιπάθεια καί τήν ἔχθρα πού ἀντιμετώπιζαν οἱ Ἑλληνοαλβανοί πρόσφυγες ἀπό τόν ἁπλό λαό, τόν κλῆρο (ἀνώτερο καί κατώτερο) καί τίς τοπικές ἀρχές, μποροῦμε νά παρατηρήσουμε ὅτι σέ γενικές γραμμές ἡ ζωή τους κυλοῦσε ἤρεμα χάρη στήν προστασία τῶν βασιλέων τῆς Νεαπόλεως.

Μεγάλη, ὅμως, στόν τομέα αὐτό, ὑπῆρξε καί ἡ συμβολή τῶν Παπῶν. Μέ διάφορα διατάγματα πού ἐξέδωσαν κατά καιρούς, ἔδωσαν τή δυνατότητα στούς Ἑλληνοαλβανούς νά τελοῦν ἀπερίσπαστοι τίς θρησκευτικές ἀκολουθίες τους καί νά διατηροῦν τά ἤθη, τά ἔθιμα, τή γλώσσα καί τίς παραδόσεις τους.

Πρῶτος ὁ Πάπας Λέων Ι' (1513-1521) ἐξέδωσε τή 18η Μαΐου 1521 τό διάταγμα «Accepimus nuper»[47] μέ εὐνοϊκό περιεχόμενο ὑπέρ τῶν Ἑλληνοαλβανῶν. Οἱ λόγοι πού ὁδήγησαν στήν ἔκδοσή του ἦταν οἱ συχνές ἐπεμβάσεις τῶν Λατίνων ἐπισκόπων καί τοῦ τοπικοῦ κλήρου στά ἐκκλησιαστικά πράγματα τῶν Ἑλληνοαλβανῶν.

Σύμφωνα μέ τίς ἐπιταγές τῶν συνόδων τοῦ Λατερανοῦ τοῦ 1215[48] καί τῆς Φερράρας-Φλωρεντίας (1438-39)[49] οἱ Ὀρθό-

---

Δ. Ζακυθηνοῦ, *Μεταβυζαντινά*, 93, 339.

47. Γιά τό διάταγμα τοῦ Πάπα Λέοντος Ι', «Accepimus nuper» βλ. S. Varnalidis, L' implicazioni del breve «Accepimus nuper» di papa Leone X (18/5/1521) e del breve «Romanus Pontifex», di papa Pio IV (16/2/1564) nella vita religiosa dei Greci e degli Albanesi dell' Italia Meridionale, *NL.*, 2 (1981) 364-366.

48. Γιά τή σύνοδο τοῦ Λατερανοῦ Βλ. Γ. Μεταλληνοῦ, *Οὐνία*, 14. Β.Στεφανίδου, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, Ἀθήνα 1990, 382. Μ. Φούγια, *Ἕλληνες*, 274,277, 374,384. *Ὁ παπισμός*, 19. Ἀ. Πιερίου, *Αἱ δογματικαί*, 220, 22. Χρ. Παπαδοπούλου, *Φύσις*, 22. Βλ. Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, Β*, 371,

δοξοι εἶχαν τή δυνατότητα νά ἐνταχθοῦν στή Λατινική Ἐκκλησία, διατηρώντας τή γλῶσσα καί τά ἔθιμά τους στίς ἱερές ἀκολουθίες. Ὄφειλαν μόνο ν' ἀποδεχθοῦν τό παπικό πρωτεῖο. Ἐφαρμόζοντας τήν ἀρχή αὐτή ὁ Πάπας Λέων Ι', προστάτευσε τούς Ὀρθοδόξους Ἑλληνοαλβανούς. Οἱ Ἕλληνες ἐπίσκοποι, ἐκμεταλλευόμενοι τό διάταγμα «Accepimus nuper», ἀπέκτησαν πολλά δικαιώματα καί διευκολύνσεις. Εἶχαν, γιά παράδειγμα, τή δυνατότητα νά χειροτονοῦν ἱερεῖς, νά περιοδεύουν καί νά λειτουργοῦν σέ περιοχές ὅπου εἶχαν τήν ἕδρα τους Λατῖνοι ἐπίσκοποι. Τούς ἀπαγορεύτηκε, ἁπλά, νά χειροτονοῦν Λατίνους ἱερεῖς, ὅπως καί στούς Λατίνους ἐπισκόπους νά χειροτονοῦν Ἕλληνες ἱερεῖς. Εἶχαν, ἀκόμη, τό δικαίωμα νά ζητοῦν ἐλεημοσύνη ἀπό Ὀρθοδόξους καί Λατίνους. Στίς περιοχές, μάλιστα, πού ὑπῆρχαν Ὀρθόδοξοι πιστοί δίχως ἱερέα, ὁ Λατῖνος ἐφημέριος ἦταν ὑποχρεωμένος νά ἔχει γι' αὐτούς ἕναν Ἕλληνα βικάριο. Στούς Ἕλληνες ἱερεῖς ἀπαγορεύτηκε νά λειτουργοῦν σέ λατινικές Ἅγιες Τράπεζες καί στούς Λατίνους σέ ἑλληνικές[50]. Στήν περίπτωση κατά τήν ὁποία ὑπῆρχαν σέ μία ἐπαρχία δύο ἐπίσκοποι, ἕνας Ἕλληνας καί ἕνας Λατῖνος, ὁ καθένας ἔπρεπε νά ἀσχολεῖται ἀποκλειστικά μέ τούς πιστούς του. Οἱ Λατῖνοι μποροῦσαν νά ἐπεμβαίνουν στά πράγματα τῶν Ὀρθοδόξων, μόνο ἐάν τούς τό ζητοῦσαν.

Αὐτά καί ἄλλα πολλά ὑπέρ τῶν Ὀρθοδόξων ἀνέφερε τό διάταγμα. Τό ἀξιοπρόσεκτο στήν προκειμένη περίπτωση ἦταν οἱ βαριές ποινές πού προβλέπονταν γιά τούς Λατίνους

436, 439, 572, 584, 637.

49. Γιά τή σύνοδο τῆς Φερράρας-Φλωρεντίας βλ. Β. Σταυρίδου, Φερράρας-Φλωρεντίας, Σύνοδος, *Θ.Η.Ε.*, 11, 1015-1020. Ἰ. Γκίλλ, *Ἡ Σύνοδος τῆς Φλωρεντίας*, Ἀθῆναι 1962. Θ. Ζήση, *Γεννάδιος Β' ὁ Σχολάριος*, Θεσσαλονίκη 1988. *Ι.Ε.Ε.*, Θ, 207, 208, 368. Β. Στεφανίδου, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, 390-396. Ν. Βασιλειάδη, *Ὁ ἅγιος Μάρκος ὁ Εὐγενικός καί ἡ ἕνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν*, Ἀθῆναι 1983. Βλ. Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, Β. 183, 265, 267, 315, 427, 430, 574, 607, 634, 636, 637, 689. Γεν. Ζερβοῦ, Μητροπολίτου Ἰταλίας, Σύντομος ἱστορική ἀνασκόπησις τῆς ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως ἐν Καλαβρίᾳ καί δή ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ὑδροῦντος (886-1820). *Ε.Π.Ε.Θ.Χ.*, Δ (1997) 219.

50. Οἱ Λατῖνοι, γνωρίζοντας ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι δέν μποροῦσαν νά λειτουργήσουν τήν ἴδια ἡμέρα σέ Ἁγία Τράπεζα, ὅπου εἶχε ἤδη τελεσθεῖ θεία λειτουργία, μετέβαιναν τίς Κυριακές καί τίς ἑορτές σέ ὀρθόδοξους ναούς, καθώς καί σέ ναούς πού ἦταν σέ κοινή χρήση, καί λειτουργοῦσαν αὐτοί

πού θά παρέβαιναν τίς παπικές ἐντολές. Οἱ ἐπίσκοποι θά παύονταν, οἱ δέ κληρικοί θά ἀφορίζονταν.

Λίγες ἡμέρες ἀργότερα, τήν 4η Ἰουλίου 1521, ὁ ἴδιος Πάπας μέ ἐπιστολή του στό Theodoro Spondognino (Θεόδωρο Σπονδονίνο)[51], ἀντιπρόσωπό του στήν Κωνσταντινούπολη (Patritio suo Constantinopolitano), ἀναφέρθηκε στούς Ὀρθοδόξους (Ἕλληνες, Ἀλβανούς, Σλάβους κ.ἄ) πού κατοικοῦσαν σέ περιοχές λατινικές ἤ κατειλημμένες ἀπό Λατίνους. Ἀπαγόρευε νά ξαναβαπτίζονται οἱ Ὀρθόδοξοι πού προσχωροῦσαν στόν παπισμό, νά ἁρπάζονται τά ἀγαθά τους καί νά ἐνοχλοῦνται μέ ὁποιονδήποτε τρόπο. Ἀνέφερε, ἀκόμη, καί ἄλλα προβλήματα πού ἀντιμετώπιζαν οἱ Ὀρθόδοξοι τῶν παραπάνω περιοχῶν καί κατέληγε ἐπαναλαμβάνοντας τίς βασικές ἀρχές τοῦ διατάγματος «Accepimus nuper».

Μερικά χρόνια ἀργότερα, τήν 26η Μαΐου 1526, ὁ Πάπας Κλήμης Ζ (1523-1534) ἐξέδωσε τό διάταγμα «Provi-sionis nostrae»[52], μέ τό ὁποῖο ἐπικύρωνε τό διάταγμα «Accepimus nuper» τοῦ Πάπα Λέοντος Ι'.

Τήν ἴδια πολιτική ἀπέναντι τῶν Ἑλληνοαλβανῶν ἀκολούθησε καί ὁ Πάπας Παῦλος Γ' (1534-1549). Μέ τό διάταγμα «Dudum»[53] πού ἐξέδωσε τήν 23η Δεκεμβρίου 1534, ἐπικύρωσε τό διάταγμα «Accepimus nuper» τοῦ Πάπα Λέοντος Ι' καί ἐπαναλάμβανε τά κυριότερα σημεῖα του. Ὁ ἴδιος, τόν Ἰανουάριο τοῦ 1536, μέ τό διάταγμα «Provisionis nostrae»[54] ἔκαμε, καί πάλι, ἀναφορά στό «Accepimus nuper» καί παραχώρησε στό Ρόδιο ἑνωτικό μητροπολίτη Ἰωασαφάτ Λάμπο τό δικαίωμα τῆς διαποίμανσης τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Νοτίου Ἰταλίας.

πρῶτοι, μ' ἀποτέλεσμα οἱ Ὀρθόδοξοι νά μήν μποροῦν νά τελοῦν τή λειτουργία τους.

51. Γιά τήν ἐπιστολή τοῦ Πάπα στόν Theodoro Spondognino, βλ. S. Varnalidis, *Le implicazioni*, 367-368.

52. Βλ. *ὅ.π.*, 368.

53. Βλ. *ὅ.π.*, 368.

54. Βλ. *ὅ.π.*, 368. Πρβλ. *I.E.E.*, I, 243. Γιά τό μητροπολίτη Ἰωασαφάτ βλ. S. Varnalidis, Le implicazioni, 368. *I.E.E.*, I, 232. Ζ. Τσιρπανλῆ, *Γιά τήν ἐκλογή μητροπολίτη Ἰταλίας στά μέσα τοῦ ΙΣΤ ' αἰ. (προσθήκη καί διορθώσεις)* Δ. III (1974) 146. Ὁ μητροπολίτης Ἰωασαφάτ, μπορεῖ νά χαρακτηριστεῖ, ὡς ὁ πρῶτος Οὐνίτης ἐπίσκοπος τῶν Ἑλληνοαλβανῶν τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί Σικελίας. Ὁ ἴδιος Πάπας (Παῦλος Γ') ἐπικύρωσε τό 1544 στούς Ἕλληνες τῆς Νεαπόλεως, τήν κατοχή τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Βλ. *I.E.E.*, I, 243.

Ἐπανερχόμενοι στό διάταγμα τοῦ Λέοντος Ι', «Accepimus nuper», τό ὁποῖο ἀπετέλεσε καί τή βάση γιά τά ἑπόμενα παπικά διατάγματα ὑπέρ τῶν Ὀρθοδόξων, ἔχουμε νά παρατηρήσουμε τά ἑξῆς: Ὁ Πάπας παραχώρησε προνόμια στούς Ὀρθοδόξους τῆς Νοτίου Ἰταλίας, ἔχοντας ὑπόψη του τίς ἀποφάσεις τῶν συνόδων τοῦ Λατερανοῦ καί τῆς Φερράρας-Φλωρεντίας. Σύμφωνα μ' αὐτές -ὅπως ἐξετάσαμε παραπάνω- οἱ Ὀρθόδοξοι εἶχαν τή δυνατότητα νά ἀνήκουν στή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία διατηρώντας, παράλληλα, τό λειτουργικό τυπικό καί τίς παραδόσεις τους. Μοναδική ὑποχώρηση γιά τίς παραπάνω διευκολύνσεις ἦταν ἡ ἀποδοχή τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα. Λογικά, λοιπόν, τά διατάγματα αὐτά ἀφοροῦσαν τούς Ὀρθοδόξους πού ἦταν σύμφωνοι μέ τίς συνόδους αὐτές[55]. Ὀρθόδοξοι, ὅμως, πού νά τίς ἀναγνώριζαν δέν ὑπῆρχαν. Οἱ τυχόν ἐλάχιστοι Ἀλβανοί, πού ἦταν Ρωμαιοκαθολικοί καί ἀποδέχονταν τίς ἑνωτικές αὐτές συνόδους, ἀποτελοῦσαν ἕνα μικρό ποσοστό στό σύνολο τῶν Ἑλληνοαλβανῶν προσφύγων. Ἀπό τήν ἄλλη, ἦταν πολύ δύσκολο γιά τούς Λατίνους νά ἐλέγχουν τούς Ὀρθοδόξους πού ἀποδέχονταν τίς συνόδους τοῦ Λατερανοῦ καί τῆς Φερράρας-Φλωρεντίας, ἀπό αὐτούς πού τίς ἀπέρριπταν.Ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω, συνεχῶς πραγματοποιοῦνταν νέες μεταναστεύσεις Ἑλληνοαλβανῶν πού πρακτικά ἦταν ἀδύνατο νά ἐλεχθοῦν. Φυσιολογική συνέπεια ὅλων αὐτῶν τῶν διαταγμάτων ὑπέρ τῶν Ἑλληνοαλβανῶν ἦταν νά εὐεργετηθοῦν ὄχι μόνο οἱ ἐλάχιστοι πιστοί τῶν δύο ἑνωτικῶν συνόδων, ἀλλά τό σύνολο τῶν Ὀρθοδόξων προσφύγων, γεγονός πού γνώριζε, φυσικά, ἡ Λατινική Ἐκκλησία. Ἀποδέχθηκε, ὅμως, τό καθεστώς αὐτό, γιατί ἐπεδίωκε τό μακροπρόθεσμο ἐκλατινισμό τῶν Ὀρθοδόξων. Καί ὅπως θά ἐξετάσουμε παρακάτω τό κατόρθωσε.

Κάτω ἀπό τίς συνθῆκες αὐτές οἱ Ἑλληνοαλβανοί πρόσφυγες προσπάθησαν νά ὀργανώσουν ὅσο τό δυνατόν καλύτερα τή θρησκευτική καί τήν κοινωνική τους ζωή. Οἱ ἱερεῖς τους χειροτονοῦνταν, συνήθως, ἀπό Ὀρθοδόξους ἐπισκόπους πού κατά καιρούς ἐπισκέπτονταν τή Νότιο Ἰταλία. Στήν περίπτωση πού δέ βρίσκονταν Ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι στίς

55. Βλ. S. Varnalidis, *Le implicazioni*, 369. *I.E.E.*, I, 231.

ἐπαρχίες τους, οἱ ὑποψήφιοι γιά χειροτονία ταξίδευαν σέ ἄλλες περιοχές, ἀκόμη καί στήν Κωνσταντινούπολη. Στήν καθημερινή ζωή καί στίς ἱερές ἀκολουθίες μιλοῦσαν τήν ἑλληνική γλῶσσα καί ἀκολουθοῦσαν τά ἑλληνικά ἔθιμα καί τίς παραδόσεις.

Τήν ἤδη εὐνοϊκή θέση τῶν Ἑλληνοαλβανῶν τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας ἐνίσχυσε τό γεγονός ὅτι ἡ Παπική Ἐκκλησία ἀναγνώριζε μία κάποια πνευματική δικαιοδοσία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος[56] ἐπί τῶν Ἑλληνοαλβανῶν. Ἀρκετοί, ἄλλωστε, ἀπό τούς πρόσφυγες -πρίν λάβουν τό δρόμο τῆς ἐξορίας- ἀποτελοῦσαν ποίμνιό της. Τή δυνατότητα αὐτή ἐκμεταλλεύτηκαν οἱ Ἑλληνοαλβανοί, κατά τόν καλύτερο τρόπο. Ἀντιλήφθηκαν ὅτι ἡ διαποίμανσή τους θά πραγματοποιόταν καλύτερα, ἐάν εἶχαν δικό τους ἐπίσκοπο. Γιά τό λόγο αὐτό ἐξέλεξαν γιά ἱεράρχη τους τόν Ἰάκωβο[57] (1536/37-1543) καί τόν ἔστειλαν στόν ἀρχιεπίσκοπο Ἀχρίδος Πρόχωρο νά τόν χειροτονήσει.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος τόν χειροτόνησε δίνοντάς του τόν τίτλο τοῦ Μητροπολίτου τῶν Ἑλλήνων καί Ἀλβανῶν τῆς Σικελίας, Ἀπουλίας, Καλαβρίας, πάσης Ἰταλίας καί Δύσεως. Ὁ νέος ἱεράρχης ἄσκησε, χωρίς κανένα πρόβλημα, τά καθήκοντά του ὡς τό θάνατό του. Ὡς διάδοχό του οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀγκώνας ἐξέλεξαν τόν Παφνούτιο (ἐκλογή 1543, χειροτονία 1548-1566)[58] πού χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος ἀπό τόν ἀρχιεπίσκοπο Ἀχρίδος Παΐσιο.

---

56. Γιά τήν ἱστορία τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος βλ. Ἀ.Α. Ταχιάου. Περί καταργήσεως τῶν ἐπισκοπῶν Ἀχρίδος καί Πεκίου ἐπί Γενναδίου Σχολαρίου, *Γ.Π.*, 46 (1963) 202-211. Σ. Βαρναλίδη, *Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Ζωσιμᾶς, 1686-1746, καί ἡ ἐκκλησιαστική καί πολιτική δρᾶσις αὐτοῦ*, Θεσσαλονίκη 1974. Β. Σταυρίδου, Ἀχρίδος Πατριαρχεῖο, *Θ.Η.Ε.*, 3, 541-550. A. P. Péchayre, L' archevêche d' Ochrita de 1394 à *E.O.*, 35 (1936) 183-204, 280-323 καί 36 (1937) 398-439.

57. Γιά τήν ἐκλογή Ἕλληνα Ὀρθοδόξου μητροπολίτου μέ δικαιοδοσία στή Νότιο Ἰταλία καί τή Σικελία, πρωτοστάτησαν οἱ Ἕλληνες τῆς Σικελίας, τῆς Ἀπουλίας καί τῆς Καλαβρίας. Βλ. S. Varnalidis, *le implicazioni*, 372-373. *I.E.E.*, I, 232. Χρ. Παπαδοπούλου, *Φύσις*, 31. Ζ. Τσιρπανλῆ, *Γιά τήν ἐκλογή μητροπολίτη Ἰταλίας*, 146-147.

58. Οἱ Ἕλληνες διατηροῦσαν στήν Ἀγκώνα μία πλούσια καί ἰσχυρή παροικία, πού ἀποτελοῦνταν κυρίως ἀπό ἐμπόρους καί ναυτικούς, μέ κέντρο τους τό ναό τῆς ἁγίας Ἄννης. Αὐτή ἡ δυναμική παροικία ἐπέβαλε

Ὁ Παΐσιος ὄχι μόνο τόν χειροτόνησε, ἀλλά τόν βοήθησε μέ διάφορους τρόπους. Ἔστειλε ἐπιστολή[59] στόν Πάπα, μέ τήν ὁποία, σύστηνε τό νεοεκλεγέντα ἐπίσκοπο καί παρακαλοῦσε τόν ἐπίσκοπο τῆς Ρώμης νά συνδράμει στό ἔργο του. Παράλληλα μέ μία ἄλλη ἐπιστολή[60] πρός τόν καρδινάλιο τῆς Santa Croce, ἀνήγγειλε τήν ἐκλογή τοῦ νέου ἐπισκόπου καί ζητοῦσε τή βοήθειά του γιά νά παρουσιασθεῖ ὁ Πανφούτιος στόν Πάπα[61].

Ὁ Πανφούτιος παρέμεινε στό θρόνο του ὡς τό θάνατό του, τό 1596. Κατά τή διάρκεια τῆς ἱερατείας του ἀντιμετώπισε πολλές δυσκολίες καί ἐμπόδια, κυρίως, ἀπό ἄλλους Ἕλληνες ἐπισκόπους, πού περιόδευαν χωρίς ἄδεια στήν ἐπαρχία του.

Τό κενό στό θρόνο τῆς Νοτίου Ἰταλίας κάλυψε ἀμέσως ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Παΐσιος, τοποθετώντας τόν ἐπίσκοπο Κορυτσᾶς Τιμόθεο (1566-1576)[62]. Ὁ τίτλος τοῦ νέου ἱεράρχου ἦταν: Μητροπολίτης Ἀπουλίας, Ἀμπροῦτζο, Βασιλικάτα, Σικελίας, Μάλτας, Δαλματίας καί πάσης Δύσεως. Σέ μία ἐπιστολή[63] του πρός τούς Ἑλληνοαλβανούς τῆς Νοτίου

γιά ἐπίσκοπο, τό δικό της ὑποψήφιο.

Γιά τήν ἑλληνική κοινότητα τῆς πόλεως βλ. Ἀ. Βακαλοπούλου, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Β*[1], 68. Γ. Θ. Βεργωτῆ, *Ὀρθόδοξες κοινότητες*, 404. *I.E.E., I*, 236-237, ΙΑ, 239.

Γιά τήν ἐκλογή Ἕλληνα Ὀρθοδόξου μητροπολίτου Βλ. V. Peri, *Chiesa Romana e rito greco*, Brescia 1975, 162-170. 313. Ζ. Τσιρπανλῆ, *Ἐκλογή μητροπολίτη Ἰταλίας ἀπό τούς Ἕλληνες τῆς Ἀγκώνας*, 1543, 1548, Ζ. Τσιρπανλῆ, *Γιά τήν ἐκλογή μητροπολίτη Ἰταλίας*, 146 Ι.Δ., *Π* (1973) 61-76 Χρ. Παπαδοπούλου, *Φύσις*, 31. A. P. Péchayre, *L' archevêche*, 35 (1936) 281, 309.

59. Γιά τήν ἐπιστολή τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος Παϊσίου, βλ. S. Varnalidis, *Le Implicazioni*, 376-377.

60. Βλ. *Ὅ.π.*, A. P.P. Péchayre, *L' archevêche*, 35 (1936) 281.

61. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος· ἐμφανίζεται ὡς φιλορωμαιο-καθολικός, ἀλλά τά πράγματα εἶναι διαφορετικά· ἁπλῶς ἐπεδίωξε, μέ ἐπιστολές καί παρακλήσεις πρός τόν Πάπα καί τούς Λατίνους ἐπισκόπους, νά καλυτερεύσει τή θέση τοῦ Ἕλληνα ἐπισκόπου τῆς Νοτίου Ἰταλίας. Βλ. S. Varnalidis, *Le implicazioni*, 374-376.

62. Βλ. *Ὅ.π.*, 377. Χρ. Παπαδοπούλου, *Φύσις*, 31.A.P.P Péchayre, *L' archevêche*, 35 (1936) 197, 281-282. Ζ. Τσιρπανλῆ, *Ἑλληνικές παροικίες καί ἐκκλησίες στήν περιοχή τοῦ Ὄτραντο (16ος αἰ.)*, Πάτρα 1992, 53-55.

63. Γιά τήν ἐπιστολή τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος Παϊσίου, βλ. S. Varnalidis, *Le Implicazioni*, 376-377.

Ἰταλίας, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος ἀνέφερε τά βασικά δικαιώματα τοῦ νέου ἱεράρχου : Εἶχε τή δυνατότητα νά περιοδεύει στήν ἐπαρχία του, νά απονέμει ὀφφίκια, νά ἱδρύει μονές καί ναούς καί νά χειροτονεῖ ἱερεῖς.

Τόν Ἰούλιο τοῦ 1566 καί πάλι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος ἔγραψε τρεῖς ἐπιστολές[64] πρός τούς Ἑλληνοαλβανούς τῆς Νοτίου Ἰταλίας πού ἀφοροῦσαν ἀντίστοιχα, τή συμπεριφορά τοῦ κλήρου στόν ἐπίσκοπο, τίς χειροτονίες κληρικῶν καί τίς ὑποχρεώσεις τῶν πιστῶν ἀπέναντι στούς κληρικούς.

Ὁ Τιμόθεος, ὅμως, δέν μπόρεσε νά ἀσκήσει τά καθήκοντά του ἀνενόχλητα, γιατί ἄλλαξε ὁ πολιτικός χάρτης τῆς περιοχῆς. Τό βασίλειο τῆς Νεαπόλεως ἔχασε τήν αὐτοδυναμία του καί ὑπήχθη στό βασίλειο τῆς Ἰσπανίας, τῆς ὁποίας ὁ βασιλεύς ὅριζε, πλέον, τόν κυβερνήτη πού ἔφερε, τόν τίτλο τοῦ ἀντιβασιλέως. Μέ τό νέο καθεστώς ἄλλαξε ριζικά ἡ συμπεριφορά τῶν ἀρχῶν ἀπέναντι στούς Ἑλληνοαλβανούς πρόσφυγες τῆς Νοτίου Ἰταλίας. Προηγουμένως, οἱ βασιλεῖς τῆς Νεαπόλεως αἰσθανόμενοι, ἐκτός τῶν ἄλλων, ὑποχρεωμένοι ἀπέναντί τους γιά τή βοήθεια πού τούς παρεῖχαν ἐναντίον τῶν διαφόρων στασιαστῶν, τούς βοηθοῦσαν. Ἡ νέα ἀρχή, τώρα, μή τρέφοντας τά ἴδια αἰσθήματα καί δεχόμενη τίς πιέσεις τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας, τούς ἀντιμετώπιζε σέ πολλές περιπτώσεις ὡς ξένους, ἀλλοθρήσκους καί αἱρετικούς. Κάτω ἀπό τή νέα πολιτική κατάσταση πού δημιουργήθηκε, οἱ Λατῖνοι ἐπίσκοποι, ὁ κλῆρος καί ὁ λαός, βρῆκαν τήν εὐκαιρία νά στραφοῦν κατά τῶν Ἑλληνοαλβανῶν. Τήν ἤδη δυσάρεστη πολιτική κατάσταση πού διαμορφώθηκε μέ τήν ὑπαγωγή τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως στό βασίλειο τῆς Ἱσπανίας, ἦλθε νά ἐπιδεινώσει, ὅπως θά ἐξετάσουμε παρακάτω, ἡ ρωμαιοκαθολική μεταρρύθμιση (ἀντιμεταρρύθμιση).

---

64. Οἱ τρεῖς αὐτές ἐπιστολές, μαζί μέ τήν πρώτη ἐπιστολή τοῦ Παϊσίου, περιέχουν τίς ἀποφάσεις τοῦ ἀρχιεπισκόπου καί τῆς Συνόδου τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος γιά τή μητρόπολη τῆς Νοτίου Ἰταλίας. Μποροῦν, κάλλιστα, νά χαρακτηρισθοῦν, ὡς τό καταστατικό τῆς νεοϊδρυθείσας μητροπόλεως. Καθορίζουν μεταξύ τῶν ἄλλων τά ὅρια καί τόν τίλο τῆς ἐπαρχίας, τά δικαιώματα καί τίς ὑποχρεώσεις τῶν μητροπολιτῶν στά ὅρια τῆς μητροπόλεώςτους, καθώς καί τή σχέση τους μέ τήν ἀρχιεπισκοπή Ἀχρίδος. Βλ. S. Varnalidis, *Le implicazioni*, 377-378.

ε. Ἡ ρωμαιοκαθολική μεταρρύθμιση (ἀντιμεταρρύθμιση) καί οἱ Ἑλληνοαλβανοί τῆς Νοτίου Ἰταλίας.

Στίς ἀρχές τοῦ 16ου αἰῶνα ἡ θρησκευτική κατάσταση τῆς Εὐρώπης ἄλλαξε ριζικά. Ἡ μεταρρύθμιση ἐναντίον τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας πού ξεκίνησε ἀπό τήν Κεντρική Εὐρώπη, ἔλαβε γρήγορα μεγάλες διαστάσεις καί ἐξαπλώθηκε παντοῦ. Οἱ ἰδέες της ἔφθασαν στήν Ἰταλία. Οἱ Πάπες ἔβλεπαν καθημερινά τήν ἐπιρροή τους νά μειώνεται καί νά εἶναι ὁρατός καί αὐτός ἀκόμη ὁ κίνδυνος τῆς ἐξαφάνισής τους. Γιά νά μπορέσουν ν᾽ ἀντιμετωπίσουν τήν ἀρνητική κατάσταση πού διαμορφώθηκε, ἔλαβαν ἄμεσα καί δραστικά μέτρα σ᾽ ὅλα τά ἐπίπεδα τῆς ζωῆς τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας (θεολογία, διοίκηση, τέχνη κ.ἄ). Τό σημαντικότερο ἀπό ὅλα, ὑπῆρξε ἡ σύγκληση τῆς συνόδου τοῦ Τριδέντου, (Trento) 1545-1563).[65] Χάρη στίς ἀποφάσεις τῆς συνόδου, ἡ Λατινική Ἐκκλησία κατόρθωσε νά ἀναδιοργανωθεῖ καί ν᾽ ἀντιμετωπίσει τή μεταρρύθμιση.

Σύμφωνα μέ τά διατάγματα τῆς συνόδου τοῦ Τριδέντου, ἡ ὀρθή πίστη τώρα ἦταν μόνο ἡ λατινική. Οἱ χριστιανοί τῶν ἄλλων δογμάτων, δέν ἦταν παρά αἱρετικοί πού μέ κάθε τρόπο ἔπρεπε νά ἐκλατινισθοῦν. Τά μέτρα αὐτά, ὅπως ἦταν φυσικό, εἶχαν ἐπιπτώσεις σ᾽ ὁλόκληρη τήν Εὐρώπη. Γιά τούς Ἑλληνοαλβανούς, ὅμως, τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας πού βρίσκονταν τόσο κοντά στή Ρώμη, ἦταν ἰδιαίτερα σκληρά. Κάτω ἀπό τό νέο ἐκκλησιαστικό καθεστώς, ἡ Παπική Ἐκκλησία ἔπαυσε νά τούς συμπεριφέρεται ὅπως παλαιότερα. Δέν ἦταν, πλέον, οἱ χριστιανοί πού εἶχαν τήν ἴδια πίστη μέ τούς Λατίνους, πού ἦταν ἁπλά ἀνεπτυγμένη σ᾽ ἕνα ἄλλο περιβάλλον καί τήν ὁποία ἐπέτρεπαν οἱ σύνοδοι τοῦ Λατερανοῦ καί τῆς Φερράρας-Φλωρεντίας. Ἦταν

---

65. Γιά τή σύνοδο τοῦ Τριδέντου (Trento) βλ. *Ι.Ε.Ε.*, Ι, 123-124. Γ. Μεταλληνοῦ, Σύνοδος ἐν Τριδέντῳ, *Θ.Η.Ε.*, 11, 854-855. Β. Στεφανίδου, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, Ἀθῆναι 1959, 609-611. Ἰ. Ἀναστασίου, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, Θεσσαλονίκη 1981, (β ἔκδοση), 2, 255-257. G. Alberigo, L᾽ ecclesiologia del concilio di Trento, *R. S.C.I.*, 7 (1964) 227-242. A. Dupront, *Le concile du Trente, Le concile et les conciles*, Chevetogne 1960, 195-243. M. Bendiscioli, *Pio V Chisleri e le lotte giurisdizionali per l'applicazione del concilio di Trento, San Pio V e la problematica del suo tempo*, Alessandria 1972, 49-61. H. Jedin, *Breve storia dei*

οἱ αἱρετικοί, τῶν ὁποίων ἡ πίστη ἦταν πλήρης «σφαλμάτων» πού ἔπρεπε νά διορθωθοῦν. Καί ὁ μόνος ἀσφαλής καί βέβαιος τρόπος γιά νά ἐπιτευχθεῖ αὐτό, ἦταν ἡ ἐνσωμάτωσή τους στή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία. Γιά τήν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ τους οἱ Λατῖνοι χρησιμοποίησαν ὅλα τά μέσα, μή ἐξαιρουμένης καί αὐτῆς τῆς βίας[66].

Ὁ Πάπας Πίος Δ′ (1559-1565) ἦταν αὐτός πού κήρυξε τό διωγμό ἐναντίον τῶν Ὀρθοδόξων Ἑλληνοαλβανῶν. Ἔτσι μετά τό πέρας τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου τοῦ Τριδέντου, ἐξέδωσε τή 16η Φεβρουαρίου 1564, τό διάταγμα «Romanus pontifex»[67]. Ὅλα τά προνόμια τῶν Ἑλληνοαλβανῶν ἀνακλήθηκαν καί ὁ ὀρθόδοξος κλῆρος ὑπήχθη στόν οἰκεῖο Λατῖνο ἐπίσκοπο. Ἀφορμή γιά τή σκλήρυνση τῆς στάσης τῶν Παπῶν ἀπέναντι τῶν Ὀρθοδόξων στάθηκαν τά «λάθη» τῶν τελευταίων στή λατρεία καί στή θεολογία.

Τήν πολιτική τοῦ Πάπα Πίου Δ′ συνέχισαν καί οἱ διάδοχοί του Πάπες. Ὁ Πίος Ε′ (1566-1572) ἐξέδωσε τήν 20ή Αὐγούστου 1566 τό διάταγμα «Provintetia Romani Pontificis»[68] τό ὁποῖο, μέ τή σειρά του, ἀνακαλοῦσε ὅλα τά προνόμια πού, κατά καιρούς, εἶχαν παραχωρηθεῖ στούς Ἑλληνοαλβα-

---

Concili, Roma 1962, 127-129. Βλ. Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, Β, 418, 540.

66. Σέ πολλές περιπτώσεις οἱ Λατῖνοι χρησιμοποίησαν κάθε εἶδους βία, γιά νά μεταπείσουν τούς Ὀρθοδόξους τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας νά δεχθοῦν τόν Παπισμό. Βλ. Χρ. Παπαδοπούλου, *Φύσις* 32. *Ὁ παπισμός*, 22, 23. Ἀ. Πιερίου, *Αἱ δογματικαί*, 223.

Ἀξίζει νά ἀναφερθεῖ, στό σημεῖο αὐτό, ὁ γενικός διωγμός τόν ὁποῖο ἐξεπέλυσαν οἱ Λατῖνοι, ἐναντίον τῶν ἐκλατινισμένων Ἑλλήνων (Italogreci) στήν πόλη τῆς Καλημέρας, κατά τό 1663. Ἀποτέλεσμα τῶν διωγμῶν αὐτῶν ἦταν ἡ δολοφονία τοῦ Ἕλληνα ἱερέα Σιγισμάδου, ἡ καταστροφή τῶν ναῶν καί τῶν κειμηλίων τῶν Ἑλλήνων καί τελικά ἡ ἐξαφάνιση τῶν καταλείπων τῆς Ὀρθοδοξίας ἀπό τήν κοινότητα αὐτή. Βλ. C. De Giorgi, *La provincia*, Il, 372. E. Aar, Gli studi storici in terra d' Otranto, *A.S.I.*, 6 (1880) 100, 109, 316, 318. Z. Tsirpanlis, *Memorie storiche sulle chiese e le comunitá greche in terra d' Otranto, Italia sacra, Studi e documenti di storia ecclesiastica, La chiesa greca in Italia dal VIII ai XVI secolo. Atti del convegno interecclesiale*, Bari 30 Apr.-4 Magg. 1969. Padova 1973, II, 856.

Ἀνάλογες βίαιες ἐπιδρομές ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ἔλαβαν χώρα καί στίς κοινότητες Μάλλιαι (Maglie) καί Γαλατίνας (Galatina). Βλ. P. Coco, *Vestigi*, 150.

67. Γιά τό διάταγμα τοῦ Πάπα Πίου Δ′. Βλ. S. Varnalidis, *Le implicazioni*, 379-382. Πρβλ. V. Peri, *Chiesa greca*, 50-54.

68. Βλ. V. Peri, *Chiesa greca*, 53-54.

νούς. Ἀπαγόρευε, ἀκόμη, κάθε εἶδους ἐπαφή μεταξύ τοῦ λατινικοῦ καί τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου.

Μέτρα ἐναντίον τῶν Ἑλληνοαλβανῶν ἔλαβε καί ὁ Πάπας Γρηγόριος ΙΓ′ (1572-1585) μέ διάφορα διατάγματα πού ἐξέδωσε[69]. Ὁ ἴδιος ἵδρυσε τό 1576 τό Ἑλληνικό Κολλέγιο (Collegio Greco)[70], ἀποκλειστικά γιά Ὀρθοδόξους. Ἐπίλεκτοι νεαροί θά ἐκπαιδεύονταν στίς ἐπιστῆμες καί θά διδάσκονταν τή θεολογία καί τά λατινικά δόγματα. Μετά τό πέρας τῶν σπουδῶν τους, θά ἐπέστρεφαν στίς πατρίδες τους καί θά μεταβάλλονταν σέ κήρυκες καί προπαγανδιστές τῆς «ἁγνῆς πίστης», δηλαδή τῆς ρωμαιοκαθολικῆς. Οἱ μαθητές τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου ἦταν Ὀρθόδοξοι, κυρίως Ἕλληνες, ἀλλά καί τῶν ἄλλων ἐθνοτήτων (Οὐκρανοί, Σλάβοι, κ.ἄ). Οἱ Ἑλληνοαλβανοί πρόσφυγες τῆς Νοτίου Ἰταλίας δέν ἐπιθυμοῦσαν νά σπουδάσουν στό Ἑλληνικό Κολλέγιο, γι᾽ αὐτό καί ὁ ἀριθμός τους ὑπῆρξε πολύ μικρός[71]. Στόν ἴδιο χῶρο θεμελιώθηκε τό 1580 ὁ ναός τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, γι᾽

---

69. Περισσότερα γιά τά διατάγματα τοῦ Πάπα Γρηγορίου ΙΓ′. Βλ. V. Peri, *Chiesa greca*, 75-76 καί 83-84.

70. Γιά τήν ἵδρυση καί τή δράση τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τῆς Ρώμης βλ. Ζ. Τσιρπανλῆ, *Τό Ἑλληνικό Κολλέγιο τῆς Ρώμης καί οἱ μαθητές του*, Θεσσαλονίκη 1980. Τοῦ ἰδίου, *Οἱ Μακεδόνες σπουδαστές τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου Ρώμης καί ἡ δράση τους στήν Ἑλλάδα*, Θεσσαλονίκη 1975. Τοῦ ἰδίου, *Οἱ μαθητές τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τῆς Ρώμης*. 1576-1700. *Στατιστικές διαπιστώσεις καί γενικά συμπεράσματα.* Ἀνάτυπο ἀπό τή Δ., Ἰωάννινα 1978. V. Peri, *Il collegio greco di Roma, O.R.*, 18-19 (Luglio 1977) 6. A. Fyrigos, *Catalogo cronologico degli aluni e dei conrittori del Pont. Collegio greco in Roma. 1576-1640. B.B.G.G.*, 1 (1979) 9-56, 2 (1979) 113-157 καί 1 (1980) 74-104. Giuseppe Ferrari, *Gli Italo-albanesi*, 355. *I.E.E.*, I, 124-126. Χρ. Παπαδοπούλου, *Φύσις*, 34. Μ. Φούγια, *Ἕλληνες*, 201, 392. Γ. Μεταλληνοῦ, *Οὐνία*, 19-20.

71. Τό Ἑλληνικό Κολλέγιο, ἐκτός ἀπό Ἕλληνες μαθητές, φιλοξενοῦσε Ἀλβανούς, Ἑλληνοϊταλούς, Πολωνούς, Οὐκρανούς κ.ἄ. Ὁ ἀριθμός τῶν Ἑλληνοαλβανῶν μαθητῶν ἦταν συνολικά 72, μαζί μέ τούς Ἑλληνοϊταλούς. Τό ποσοστό τους στό συνολικό ἀριθμό τῶν σπουδαστῶν ἦταν μόλις 11,51%.Οἱ Ἑλληνοαλβανοί σπουδαστές ἀναφέρονται μαζί μέ τούς Ἑλληνοϊταλούς διότι ἡ διάκριση μεταξύ τους ἦταν δύσκολη. Οἱ περιοχές ἀπ᾽ ὅπου προέρχονταν ἦταν κυρίως ἡ Καλαβρία, ἡ Ἀπουλία, ἡ Νεάπολη καί τό Ὄτραντο (Ὑδροῦς). Βλ. Ζ. Τσιρπανλῆ, *Οἱ μαθητές*, 26, 43.

Πρέπει, ἀκόμη, νά παρατηρήσουμε ὅτι ἡ Ρώμη δέν ἐνδιαφερόταν ἰδιαίτερα γιά τούς Ἑλληνοϊταλούς σπουδαστές, γιατί αὐτοί ἦταν ἤδη ἐκλατινισμένοι. Ἔτσι ἔρριψε τό βάρος τῶν προσπαθειῶν της στούς Ἑλληνοαλβανούς καί στούς ἄλλους Ὀρθοδόξους.

αὐτό καί τό Ἑλληνικό Κολλέγιο ὀνομάζεται καί Κολλέγιο τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου.

Τό 1582 ὁ Πάπας Γρηγόριος ΙΓ' ἐξέδωσε τό «Profesio Fidei» (ὁμολογία πίστεως) στήν ἑλληνική καί λατινική γλώσσα. Ὁ ἴδιος Πάπας δημιούργησε τήν Propaganda fide, μία ὀργάνωση πού -μεταξύ τῶν ἄλλων- εἶχε ὡς σκοπό τόν ἐκλατινισμό τῶν Ἑλληνοαλβανῶν Ὀρθοδόξων τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας[72].

Τό ὁριστικό κτύπημα στήν Ὀρθόδοξη παρουσία στήν Ἰταλία ἔδωσε ἡ Congregazione dei Greci[73], μία ἐπιτροπή καρδιναλίων πού ἱδρύθηκε τό 1573 μέ ἕδρα τή Ρώμη, πού εἶχε ὡς κύριο σκοπό της, τήν πνευματική καί θρησκευτική καθοδήγηση τῶν Ἑλληνοαλβανῶν τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας.

Αὐτή ἐργάσθηκε μέ βάση τά παπικά διατάγματα πού ἐκδόθηκαν γιά τό σκοπό αὐτό καί τίς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τοῦ Τριδέντου, στοχεύοντας στήν «ἀναμόρφωση» τῶν Ὀρθοδόξων καί στήν ἐξάλειψη τῶν «λαθῶν» τους. Τά μέλη τῆς ἐπιτροπῆς ἐπικοινωνοῦσαν καί ἔδιναν ὁδηγίες στούς κατά τόπους ἐπισκόπους καί κληρικούς. Συγκέντρωναν πληροφορίες καί ἐνημερώνονταν γιά τά δογματικά καί λειτουργικά «λάθη» τῶν Ὀρθοδόξων. Πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς ἦταν ὁ καρδινάλιος τῆς Santa Severnina (Ἁγίας Σεβηρινῆς, παλαιᾶς ἐπαρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου στή Νότιο Ἰταλία) Antonio Santoro.

Ἡ Congregazione dei Greci ἀπέστειλε τό 1574-75 ἐπιστολές[74] στούς Λατίνους ἐπισκόπους τῆς περιοχῆς τῆς Νεαπόλεως, μέσα ἀπό τίς ὁποῖες τούς προέτρεπε νά εἶναι διαλλακτικοί μέ τούς Ἕλληνες Ὀρθοδόξους καί νά προσπαθοῦν νά διορθώσουν τά «λάθη» τους. Μεγαλύτερη προσπάθεια ἔπρεπε νά καταβάλλουν γιά νά ἐξαλείψουν τά «λάθη» τῶν Ἑλλήνων

---

72. Βλ. *I.E.E.*, I, 130. Πρβλ. Γ. Θ. Βεργωτῆ, *Ὀρθόδοξες κοινότητες*, 425. *Αἱ πλάναι*, 33. Γ. Μεταλληνοῦ, *Οὐνία* 19. *Ὁ παπισμός*, 23. Χρ. Παπαδοπούλου, *Φύσις*, 34. Ἀ. Πιερίου, *Ἡ Ὀρθοδοξία ἐναντίον*, 186-187.

73. Γιά τή σύνοδο τῶν καρδιναλίων, (Congregazione dei Greci), βλ. V. Peri, La congregazione dei Greci (1573) ei suoi primi documenti, *S.G.*, XII (1967) 132-194. Πρβλ. τοῦ ἰδίου, *Chiesa Romana*, 47. I.E.E., I, 233.

74. V. Peri, *Chiesa Romana*, 305-306. Πρβλ. G. Lisi, *La fine del rito greco in terra d' Otranto*, Brindisi 1988, 45.

πού ἔρχονταν σέ ἀντίθεση μέ τή λατινική πίστη.

Μερικά χρόνια ἀργότερα ἡ ἐπιτροπή διαλύθηκε. Ἐπαναλειτούργησε τό 1593 μετά ἀπό πρόταση τοῦ καρδιναλίου Antonio Santoro πρός τόν Πάπα Κλήμεντα Η' (1592-1605), διότι ὁ καρδινάλιος τῆς Santa Severina διαπίστωσε ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι συνέχιζαν νά δροῦν καί νά διαδίδουν τά «λάθη» τους[75]. Ἡ ἐπιτροπή μέ τή νέα σύνθεσή της καί μέ πρόεδρο τόν Antonio Santoro, ἀλλοίωσε τήν Ὀρθοδοξία στή Νότιο Ἰταλία καί τή Σικελία. Ὁ Πάπας δέχθηκε τήν 31η Αὐγούστου 1595 τήν πρότασή της γιά χειροτονία Ἕλληνα ἐπισκόπου γιά τούς Ἑλληνοαλβανούς, πιστοῦ ὅμως στή Ρώμη. Ὁ ἐπίσκοπος αὐτός βρέθηκε στό πρόσωπο τοῦ Κύπριου Γερμανοῦ Κουσκονάρη[76], πρώην ἱεράρχου τῆς Ἀμμοχώστου, πού εἶχε ἀπαρνηθεῖ τήν Ὀρθοδοξία καί ζοῦσε στή Ρώμη ὡς ἐφημέριος τοῦ ναοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου.

Οἱ ἐργασίες τῆς δεύτερης φάσης τῆς ἐπιτροπῆς τῶν καρδιναλίων, ἔκλεισαν τήν 29 Νοεμβρίου 1596. Κατά τήν τελευταία συνεδρία της, ἡ ἐπιτροπή ἀσχολήθηκε μέ τή μελέτη τοῦ παπικοῦ διατάγματος «Perbrevis instuctio»[77]. Τό διάταγμα αὐτό ἐκδόθηκε ἐπίσημα τό ἑπόμενο ἔτος καί ὅριζε τό Γερμανό ἐπίσκοπο τῶν Ἑλληνοαλβανῶν τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας. Ἐπιπλέον, ὅλοι οἱ Ὀρθόδοξοι χαρακτηρίσθηκαν ὡς Ρωμαιοκαθολικοί καί εἶχαν τά ἴδια δικαιώματα καί ὑποχρεώσεις μέ αὐτούς.

Τό 1599 ἀνασυστάθηκε ἀπό τόν Πάπα Κλήμεντα Η', γιά τρίτη φορά, ἡ Congregazione dei Greci[78]. Τά ἐνδιαφέροντά της, ὅμως, δέν περιορίστηκαν στούς Ἑλληνοαλβανούς τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας, ἀλλά ἐπεκτάθηκαν στούς Ὀρθοδόξους τῆς Εὐρώπης καί τῆς Ἀφρικῆς, στούς Ἰνδούς, στούς Ἰάπωνες, κ.ἄ. Σκοπός, τώρα, τῆς ἐπιτροπῆς ἦταν νά ἐκπονήσει ἕνα σχέδιο γιά τόν προσηλυτισμό στόν Παπισμό, ὅλων τῶν μή Ρωμαιοκαθολικῶν τῆς γῆς καί νά φροντίσει γιά τήν πραγματοποίησή του. Οἱ Ὀρθόδοξοι πού κατοικοῦσαν σέ λατινικά κράτη, μεταξύ τῶν ὁποίων καί οἱ Ἑλ-

---

75. Βλ. V. Peri, *Chiesa Romana*, 108.
76. Βλ. *Ὅ.π.*, 47-48.
77. Βλ. V. Peri, *Chiesa Romana*, 47.
78. Βλ. *Ὅ.π.*, 105-107. Πρβλ. Χρ. Παπαδοπούλου, *Φύσις*, 32.

ληνοαλβανοί τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας, χαρακτηρίσθηκαν καί πάλι ὡς Λατῖνοι καί ἡ ἐπιτροπή ἔπαψε νά ἀσχολεῖται ἰδιαίτερα μαζί τους.

Ὅσον ἀφορᾶ τόν τρόπο δράσης πού ἀκολούθησε ἡ ἐπιτροπή τῶν καρδιναλίων (Congregazione dei Greci) καί πού ὁδήγησε στήν ἵδρυση οὐνιτικῆς Ἑλληνοαλβανικῆς Ἐκκλησίας στή Νότιο Ἰταλία καί τή Σικελία ἔχουμε να παρατηρήσουμε τά ἑξῆς: Οἱ ἀποφάσεις τῆς ἐπιτροπῆς τῶν καρδιναλίων εἶχαν ὡς ἀποδέκτες τούς Λατίνους ἐπισκόπους καί τόν τοπικό κλῆρο. Οἱ κατά τόπους Λατῖνοι ἐπίσκοποι ἐπέβλεπαν προσωπικά τήν ὑλοποίησή τους γιά τήν ἀποτελεσματικότερη ἐφαρμογή τους. Περιόδευαν συχνά στίς περιοχές ὅπου κατοικοῦσαν Ὀρθόδοξοι Ἑλληνοαλβανοί, ἔβλεπαν ἐπί τόπου τήν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε καί ἐδιδαν λύσεις στά προβλήματα πού παρουσιάζονταν. Μεριμνοῦσαν, ἀκόμη, γιά τή διόρθωση τῶν «λανθασμένων» ὀρθοδόξων ἀπόψεων. Φρόντιζαν νά ἀποτρέπουν τίς περιοδεῖες Ὀρθοδόξων ἐπισκόπων στίς ἐπαρχίες τους καί τίς χειροτονίες Ἑλληνοαλβανῶν ἱερέων ἀπό αὐτούς. Γιά τήν καλύτερη ἐνημέρωσή τους στά θέματα τῶν Ἑλληνοαλβανῶν, ἐπικοινωνοῦσαν συχνά μέ τήν ἐπιτροπή τῶν καρδιναλίων καί ζητοῦσαν κατάλληλες ὁδηγίες. Συγκαλοῦσαν ἐπίσης, σέ τακτά χρονικά διαστήματα τοπικές συνόδους γιά νά ὀργανώσουν καλύτερα τή δράση ἐναντίον τῶν Ὀρθοδόξων Ἑλληνοαλβανῶν. Οἱ κυριώτερες ἀπό αὐτές ἦσαν[79] :

Ἡ σύνοδος πού συνεκάλεσε ὁ ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Ὄτραντο (Ὑδροῦντος), Antonio de Capua (1567).

Ἡ σύνοδος τοῦ καρδιναλίου τῆς Νεαπόλεως, Alfonso Carafa (1567).

Ἡ σύνοδος τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Cosenza (Κοσένζα), Fantino Petrignano (1579).

Ἡ σύνοδος τοῦ ἀρχιεπισκόπου τοῦ Τάραντος, Lelio Brancaccio (1595).

---

79. Γιά τίς σημαντικότερες συνόδους τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας πού ἀσχολήθηκαν μέ τούς Ἑλληνοαλβανούς τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί Σικελίας, βλ. F. Godino, *Gli Albanesi e la difesa del rito greco in Calabria*, Coscenza 1971, 51-58. Πρβλ. I. Croce, Studi storici sulle fonti del diritto canonico orientale. Italoalbanesi. *B.B.G.G.*, XX (1966) 45-50.

Ἡ σύνοδος τοῦ ἀρχιεπισκόπου τοῦ Benevento (Μπενεβέντο), Massimiliano Palumbaro (1599).

Ἡ σύνοδος τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Μεσσήνης (Σικελία), Simon Carafa (1663), καί ἄλλες.

Ἀξίζει νά σημειωθεῖ, ὅτι ἡ τελευταία σύνοδος πού συνεκλήθη στήν Ἰταλία καί ἀσχολήθηκε μέ θέματα πού ἀφοροῦσαν τούς Ἑλληνοαλβανούς, ἔλαβε χώρα τό 1902 στό Tursi (Τουρσικό, παλαιά ἐπισκοπή τῆς μητροπόλεως Ὑδροῦντος, πού ὡς τόν 11ο αἰώνα ὑπαγόταν στόν Οἰκουμενικό θρόνο).

Ὅλα τά παραπάνω μέτρα τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας δυσκόλεψαν, ὅπως ἦταν φυσικό, τή θέση τῶν Ἑλληνοαλβανῶν τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας. Δυστυχῶς, ὅμως, δέν ἔλλειψαν καί Ἕλληνες ἱερεῖς πού γιά προσωπικά ὀφέλη καί συμφέροντα τάσσονταν στό πλευρό τῆς Ρώμης καί ἐναντίον τῶν Ὀρθοδόξων Ἑλληνοαλβανῶν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ἀποτέλεσε ὁ Ἐμμανουήλ Χαρτοφύλαξ[80], Ἕλληνας ἱερεύς ἀπό τήν Κρήτη πού εἶχε ἀπαρνηθεῖ τήν Ὀρθοδοξία καί ζοῦσε στήν Καλαβρία. Ὁ Ἐμμανουήλ Χαρτοφύλαξ ἐπεδίωκε νά χειροτονηθεῖ ἀπό τόν Πάπα ἐπίσκοπος τῶν Ἑλληνοαλβανῶν τῆς Νοτίου Ἰταλίας. Γιά νά κερδίσει λοιπόν τήν εὔνοιά του, ἔστειλε στή Ρώμη ἐπιστολή[81] ὅπου ἀνέφερε μία σειρά «σφαλμάτων» καί «παραβάσεων» τῶν Ὀρθοδόξων. Ἔγραφε μεταξύ τῶν ἄλλων ὅτι οἱ ἐπίσκοποι καί ὁ κλῆρος τους ἦταν ἀμόρφωτοι καί ζητοῦσε νά χειροτονηθεῖ ὁ ἴδιος ἱεράρχης τους, γιά νά ἐξαλείψει τίς «αἱρετικές δοξασίες» τους. Ὡστόσο, καί παρά τίς προσπάθειες πού κατέβαλε, δέν πέτυχε νά ὀνομαστεῖ ἐπίσκοπος. Τό μόνο πού πέτυχε ἦταν μέ τίς ἐνέργειές του αὐτές νά ἐπιδεινώσει, ἀκόμη περισσότερο, τή θέση τῶν Ἑλληνοαλβανῶν.

στ. *Ἡ θέση τῶν Ἑλληνοϊταλῶν τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας, κάτω ἀπό τήν παπική κυριαρχία κατά τό 15-17ο αἰῶνα.*

Ὅταν οἱ Ἑλληνοαλβανοί πρόσφυγες τῆς Βαλκανικῆς

---

80. Γιά τή ζωή καί τή δράση τοῦ Ἐμμανουήλ Χαρτοφύλακος, βλ. V. Peri, *Chiesa Romana*, 69-79.

81. Στήν ἐπιστολή του ὁ Ἐμμανουήλ Χαρτοφύλαξ ἀνέφερε τριάντα

χερσονήσου ἐγκαταστάθηκαν στίς περιοχές τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας, συνάντησαν κοινότητες ἐκλατινισμένων Ἑλλήνων, γνωστῶν, ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω, μέ τήν ὀνομασία Ἑλληνοϊταλοί.

Τήν περίοδο τῆς ἐγκατάστασης τῶν Ἑλληνοαλβανῶν στίς παραπάνω περιοχές (15ος-17ος αἰῶνας), οἱ Ἑλληνοϊταλοί χρησιμοποιοῦσαν στή λατρεία τους τό βυζαντινό λειτουργικό τυπικό, μέ πολλές ὅμως λατινικές προσθῆκες (μνημόνευαν τόν Πάπα, δέχονταν τό πρωτεῖο του, κοινωνοῦσαν μέ ὄστια, τό Σύμβολο τῆς Πίστεως τό ἀπήγγειλαν μέ τήν προσθήκη τοῦ filioque, κ.α.). Εἶχαν ἀκόμη στή διάθεσή τους μονές, ναούς καί κλῆρο, πού διοικητικά καί πνευματικά ὑπάγονταν στούς τοπικούς Λατίνους ἐπισκόπους. Στήν καθημερινή τους ζωή χρησιμοποιοῦσαν τήν ἑλληνική γλῶσσα, μέ πολλά, ὅμως, λατινικά στοιχεῖα καί διατηροῦσαν, ἐπίσης, ἀρκετά ἑλληνικά ἤθη, ἔθιμα καί παραδόσεις.

Ὅπως ἤδη τονίσαμε, οἱ Ἕλληνες τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας ἀποσπάστηκαν τό 732-33 ἀπό τόν ἔλεγχο τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης καί ὑπήχθησαν στή δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Κάτω ἀπ᾿ αὐτό τό καθεστώς παρέμειναν οἱ ἐπαρχίες αὐτές ὡς τά τέλη τοῦ 11ου αἰῶνα, περίοδο κατά τήν ὁποία οἱ Νορμανδοί τίς κατέλαβαν καί τίς ὑπήγαγαν ἐκκλησιαστικά στήν Παπική Ἐκκλησία.

Παρά τή νορμανδική κατοχή καί τήν ἐκκλησιαστική ὑπαγωγή τους στή Λατινική Ἐκκλησία, οἱ Ἕλληνες τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας -πού σέ πολλές περιοχές ἀποτελοῦσαν τήν πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ- συνέχισαν γιά πολλά χρόνια νά τελοῦν ἀπερίσπαστοι τά θρησκευτικά τους καθήκοντα. Δέχονταν, τήν πνευματική ἐξουσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Ἕλληνες ἐπίσκοποι περιόδευαν, χειροτονοῦσαν καί ἐμψύχωναν τούς Ὀρθοδόξους κατοίκους. Καί ὅλα αὐτά κάτω ἀπό τήν ἀνοχή -ἤ καί τήν ὑποστήριξη σ᾿ ὁρισμένες περιπτώσεις- τῶν Νορμανδῶν πού γιά λόγους γενικότερης πολιτικῆς δέν ἀντέδρασαν.

Ἡ Παπική Ἐκκλησία, μέ τή σειρά της, προσπάθησε νά ἐκλατινίσει τούς Ἑλληνοϊταλούς σταδιακά. Ἔτσι μέ τήν

συνολικά «λάθη» καί λειτουργικά «σφάλματα» πού διέπρατταν οἱ Ἕλληνες ἱερεῖς τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί Σικελίας. Βλ. V. Peri, *Chiesa Romana*, 210-215.

πάροδο τοῦ χρόνου, ἄρχισαν νά χάνουν πολλά ἀπό τά στοιχεῖα πού χαρακτήριζαν τήν ὀρθόδοξη πίστη τους καί ἀπομονωμένοι καθώς ἦταν ἀπό τήν Ἀνατολή, δέν κατάφεραν ν' ἀντισταθοῦν στίς λατινικές πιέσεις καί ἐπιρροές. Ἡ πλήρης ἀπομόνωση ἀπό τή Μητέρα Ἐκκλησία, τό σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν (1054), ἡ κατάληψη τοῦ Βυζαντίου ἀπό τούς Φράγκους (1204), ἡ ἔλλειψη κλήρου καί σχολείων, καθώς καί ἡ στενή ἐπίβλεψη τῶν Παπῶν, διά μέσου τῶν τοπικῶν Λατίνων ἐπισκόπων, τούς ἀνάγκασαν νά δεχθοῦν τήν κυριαρχία τοῦ Πάπα. Τό 15-16ο αἰῶνα εἶχαν ἐκλατινισθεῖ σέ μεγάλο βαθμό. Στήν προσπάθεια αὐτή συνέβαλε καί ὁ καρδινάλιος Βησσαρίων[82]. Στήν ἐποχή του, οἱ Ἑλληνοϊταλοί, χρησιμοποιοῦσαν ὄστια στή θεία εὐχαριστία, μνημόνευαν τόν Πάπα, κ.ἄ. Ὁ Πάπας Εὐγένιος Δ' (1431-1447) ἀναγνωρίζοντας τίς ὑπηρεσίες του, τοῦ ἀπένειμε κατά τό 1439 τόν τίτλο του προστάτη τῶν Ἑλλήνων μοναχῶν καί τῶν μονῶν τους[83]. Ὁ ἴδιος ὁ Πάπας διαπιστώνοντας τή συνεχῆ φθορά τοῦ ἑλληνικοῦ λειτουργικοῦ τυπικοῦ, τό ὁποῖο τόσο ἐπιθυμοῦσε στήν Ἰταλία γιά νά δείξει τήν ἀνοχή τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας ἔναντι τῶν Ὀρθοδόξων, ἀναγκάσθηκε νά ἐκδώσει διάταγμα τό ὁποῖο ἀπαγόρευε τή δίωξη τῶν Ἑλλήνων μοναχῶν τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας[84]. Παρ' ὅλα αὐτά ἡ ἀντίστροφη μέτρηση γιά τή Ὀρθοδοξία στίς περιοχές αὐτές εἶχε ἀρχίσει πρό πολλοῦ. Ἡ ἑλληνική γλῶσσα, μέ τό πέρασμα τοῦ χρόνου, ἄρχισε νά λησμονεῖται, ἀφοῦ παρέμεινε σέ χρήση κυρίως ὡς λειτουργική γλῶσσα στούς ναούς, χωρίς νά εἶναι κατανοητή, πολλές φορές, οὔτε ἀπό τούς Ἕλληνες ἱερεῖς. Τό 15ο καί 16ο αἰῶνα οἱ μονές,

---

82. Γιά τόν καρδινάλιο Βησσαρίωνα βλ. Χ. Ι. Πατρινέλη, Βησσαρίων, *Θ.Η.Ε.*, 3, 847-851. Ἀ.Ἀ. Κύρου, *Βησσαρίων ὁ Ἕλλην*, Ι-ΙΙ, Ἀθῆναι 1947. Μ. Φούγια, *Ἕλληνες*, 400-403. Σ. Λάμπρου, Ὑπόμνημα τοῦ καρδιναλίου Βησσαρίωνος εἰς Κωνσταντῖνον τόν Παλαιολόγον, *Ν.Ε.*, 3 (1906) 12-50. Ν. Βασιλειάδη, *Ὁ ἅγιος Μάρκος ὁ Εὐγενικός*, 80-82, 218-220, 221-223, 223-224, 225, 228-229. *Ὁ παπισμός*, 23. G. Pignataro, Il cardinale Bessarione Amministratore della Diocesi di Gerace, *V. C.*, 49 (1963) 1-7. Δ. Ζακυθηνοῦ, *Μεταβυζαντινά*, 79, 222, 223, 238, 239, 251, 455. M. Scaduto, *Il monachesimo basiliano*, 326, 335-339, 344, 345, 348. Γ. Βελγέρη, Βησσαρίων Νικαίας, *Ε.Α.*, 7 (1885) 211-224.

83. Βλ. *Ι.Ε.Ε.*, Ι, 233.

84. Βλ. Χρ. Παπαδοπούλου, *Φύσις*, 30. Πρβλ. *Ι.Ε.Ε.*, Ι, 233.

πού ἀποτελοῦσαν τό στήριγμα τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας, βρίσκονταν σέ κατάσταση διάλυσης καί ὁλοκληρωτικῆς παρακμῆς[85]. Τά λειτουργικά βιβλία τά ὁποῖα χρησιμοποιοῦσαν οἱ Ἕλληνες ἱερεῖς ἦταν γεμάτα ἀπό λατινικές ἐπιρροές, ἐπειδή ἐκδίδονταν στό Βατικανό ἀπό τήν Παπική Ἐκκλησία[86]. Εἶχαν σχεδόν ἐκλατινισθεῖ.

ζ. Τό τέλος τῆς Ὀρθοδοξίας στή Νότιο Ἰταλία καί Σικελία.

Ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω, οἱ Ἑλληνοϊταλοί εἶχαν ἐκλατινιστεῖ πλήρως ἀπό τό 15ο αἰῶνα, ἐνῶ ἀπό τά τέλη τοῦ 16ου αἰῶνα οἱ Ἑλληνοαλβανοί τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας ὑπήχθησαν στήν Παπική Ἐκκλησία, μέ τή μορφή τῆς Οὐνίας.

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, εἴδαμε ὅτι ἡ ρωμαιοκαθολική μεταρρύθμιση (ἀντιμεταρρύθμιση) ἔλαβε σκληρά μέτρα ἐναντίον τῶν Ὀρθοδόξων Ἑλληνοαλβανῶν τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας. Οἱ Πάπες καί ὁ λατινικός κλῆρος δέν ἔλαβαν καθόλου ὑπόψη τους ὅτι καί οἱ Ὀρθόδοξοι ἦταν χριστιανοί. Γι᾽ αὐτούς δέν ἦταν παρά «αἱρετικοί» καί «σχισματικοί» μέ διδασκαλία καί λατρεία γεμάτη «σφάλματα» πού ἔπρεπε νά ἐνσωματωθοῦν στήν Παπική Ἐκκλησία.

Τά «σφάλματα», ὅμως, αὐτά ὑπῆρχαν καί πρίν ἀπό τό διάταγμα τοῦ Πάπα Πίου Δ′ (1559-1565) καί σίγουρα τά

---

85. Ὁ Ἀθανάσιος Χαλκεόπουλος μέ ἐντολή τοῦ καρδιναλίου Βησσαρίωνος, ἐπισκέφθηκε ὅλες τίς ἑλληνικές μονές τῆς Καλαβρίας. Στό ταξίδι του, πού διήρκησε δύο ἔτη, διεπίστωσε ἀπό κοντά τήν ἐρήμωση, τό μαρασμό καί τήν παρακμή ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν μονῶν. Τά ἀπομνημονεύματα τῶν ἐπισκέψεων τοῦ Ἀθανασίου, ἐξέδωσαν οἱ M.H.Laurent,καί A. Guillou, στό ἔργο τους *Le «liber visitationes» d' Athanase Chalkeopoulos (1457-1458). Contribution al' histoire du monachisme grec en Italie meridionale, Studi e Testi* 206, Città del Vaticano 1960. Πρβλ. *Ὁ ὅσιος Νεῖλος*, 26-27. *Ι.Ε.Ε.* Ι, 233. D.P. Hester, *Monasticism*, 141.

86. Εἶναι γεγονός ὅτι τυπώθηκαν πολλά λειτουργικά βιβλία ἀπό τήν Παπική Ἐκκλησία γιά τίς ἀνάγκες τῶν Ἑλληνοϊταλῶν, γεμᾶτα ὅλα ἀπό λατινικές προσθῆκες. Ἕνα ἀπό αὐτά, ἴσως τό σημαντικότερο, ὑπῆρξε τό «Νέον Ἀνθολόγιον» τοῦ πρωθιερέως τῆς Σωλεντοῦς, Ἀντωνίου Ἀρκουδίου πού ἐξεδόθη στή Ρώμη τό 1598.

γνώριζε ὁ ἴδιος, ὅπως καί οἱ προκἂτοχοί του Πάπες. Παρ᾽ ὅλα αὐτά δέν προχώρησαν σέ τέτοιες ἐχθρικές ἐνέργειες. Θεωροῦσαν τούς Ἑλληνοαλβανούς ὡς χριστιανούς πού τηροῦσαν τό ἑλληνικό λειτουργικό τυπικό, τή γλῶσσα καί τά ἔθιμα, ἀλλά ὑπάγονταν στή Λατινική Ἐκκλησία. Αὐτή ἡ ἀνοχή τῶν Λατίνων πρός τούς Ὀρθοδόξους ὑπῆρχε, μάλιστα, παρά τίς συνεχεῖς καταγγελίες καί ἀναφορές τῶν τοπικῶν Λατίνων ἐπισκόπων καί ἱερέων, πρός τούς Πάπες.

Ἡ ἀλλαγή, λοιπόν, τῆς στάσης τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας δέν ὀφειλόταν -μέ ἀρχή τό διάταγμα τοῦ Πάπα Δ'- στά «σφάλματα» τῶν Ὀρθοδόξων· ὀφειλόταν στή γενικότερη ἀλλαγή τῆς στάσης τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας, μετά τή σύνοδο τοῦ Τριδέντου καί τή ρωμαιοκαθολική μεταρρύθμιση. Ἡ ἀλλαγή αὐτή δέν ἀφοροῦσε μόνο τούς Ὀρθόδοξους, ἀλλά ὅλους τοῦς χριστιανούς πού δέν ἦταν Ρωμαιοκαθολικοί. Ὅλοι αὐτοί χαρακτηρίστηκαν συλλήβδην ὡς αἱρετικοί. Ἡ μόνη ἀσφαλής διέξοδος γι᾽ αὐτούς, σύμφωνα μέ τίς νέες παπικές θέσεις, ἦταν νά ἐνσωματωθοῦν στή Λατινική Ἐκκλησία.

Σέ γενικές γραμμές ἔχουμε νά παρατηρήσουμε ὅτι οἱ νέες ἀπόψεις τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἀποτέλεσαν ἕνα μεγάλο πλῆγμα γιά τούς Ἑλληνοαλβανούς τῆς Νοτίου Ἰταλίας. Ἡ Ὀρθοδοξία ἔμεινε χωρίς πνευματικό ἀρχηγό καί χωρίς καμμία ἐπαφή, οὐσιαστικά, μέ τή Μητέρα Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ ἐπίσκοπός της μπορεῖ νά ἦταν τώρα Ἕλληνας, ἦταν, ὅμως, πιστός στή Ρώμη (Οὐνίτης).

Τήν κατάσταση πού διαμορφώθηκε προσπάθησαν νά ἐκμεταλλευτοῦν οἱ τοπικές λατινικές ἐκκλησίες. Οἱ ἐπίσκοποι καί οἱ κληρικοί, μέ ὅλες τους τίς δυνάμεις, ἐπεδίωξαν νά ἐφαρμόσουν τίς παπικές διατάξεις καί νά ἐξαφανίσουν τό ὀρθόδοξο λειτουργικό τυπικό ἀπό τίς ἐπαρχίες τους, τό ὁποῖο δέν ἀνέχονταν, ἀκόμη καί μέ τή μορφή τῆς Οὐνίας. Πολλές φορές, μάλιστα, ὑπερέβαιναν τίς παπικές ὁδηγίες καί χρησιμοποιοῦσαν μέσα καί τρόπους δράσης πού οἱ παπικές διαταγές δέν ἀνέφεραν. Ἐπαγρυπνοῦσαν, πάντως, γιά νά μήν ἔλθουν νέοι ἱερεῖς οὔτε νά χειροτονοῦνται ἄλλοι, ἀπό Ἕλληνες ἐπισκόπους, ἐνῶ ὅσοι ἀπέμειναν, καταδιώκονταν.

Οἱ παραπάνω ἐνέργειες τῶν Λατίνων ἐπισκόπων καί

τοῦ κλήρου εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα νά ἐξαλειφθεῖ τό βυζαντινό λειτουργικό τυπικό ἀπό πολλές οὐνιτικές κοινότητες τῶν Ἑλληνοαλβανῶν, κυρίως στά ἀστικά κέντρα (Ἀλύσιον, Τάρας, Ὑδρούς, κ.ἄ). Τό ἑλληνικό λειτουργικό τυπικό παρέμεινε μόνο σ᾿ ὁρισμένες ἀπομακρυσμένες κοινότητες τῆς Καλαβρίας καί τῆς Σικελίας, ὅπου ὁ ἔλεγχος τῶν Ἑλληνοαλβανῶν ἀπό τούς Λατίνους ἦταν δύσκολος.

Ἡ ἐπίσημη Παπική Ἐκκλησία ἀπό τήν πλευρά της δέν εἶχε τίς ἴδιες διαθέσεις μέ τούς ἐπισκόπους, ἀφοῦ ἐπιθυμοῦσε τό ἀνατολικό λειτουργικό τυπικό, ἀλλά μέ τούς Ὀρθόδοξους ὑποταγμένους σέ αὐτήν, ὑπό τήν μορφή τῆς Οὐνίας. Τό ἰδιόμορφο καί ἀπό κάθε ἄποψη ἀντικανονικό αὐτό καθεστώς προσπάθησε νά τό ἐπιβάλει -μέ ἀρκετή ἐπιτυχία- καί σέ ἄλλες χῶρες: Στή Ρωσία, στή Μέση Ἀνατολή (Συρία, Λίβανο κ.ἄ), στή χερσόνησο τοῦ Αἵμου, Πολωνία καί ἀλλοῦ.

Ἀπό τό 16ο αἰῶνα, λόγω τῆς στάσης τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας καί τῶν κατά τόπους ἐπισκόπων καί τοῦ κλήρου, ἡ πλειοψηφία τῶν Ἑλληνοαλβανῶν ἀναγκάσθηκε νά ἐγκαταλείψει τήν πίστη της. Ἀρκετοί, μάλιστα, ἀντέταξαν βία στή βία τῶν Λατίνων. Πολλοί -κυρίως αὐτοί πού ζοῦσαν στά πεδινά-ἐγκατέλειψαν τά σπίτια καί τούς οἰκισμούς τους καί κατέφυγαν στά ἀπόμακρα ὄρη τῆς Καλαβρίας[87]. Ἕνας μεγάλος ἀριθμός Ὀρθοδόξων πού γιά τή Λατινική Ἐκκλησία ἦταν Οὐνῖτες πιστοί στή Ρώμη (Cattolici di rito greco), στήν πραγματικότητα δέν ἦταν παρά Ὀρθόδοξοι, πού γιά ν᾿ ἀποφύγουν τίς πιέσεις τῶν Λατίνων δήλωναν πίστη στόν Παπισμό. Κάποιοι ἄλλοι ἀφομοιώθηκαν ἀπό τήν Παπική Ἐκκλησία ὡς πρός τή γλώσσα καί τήν πίστη, ἐνῶ κάποιοι διατήρησαν μόνο τή γλώσσα τους.

Ὁ πλήρης ἐκλατινισμός τῶν Ἑλληνοαλβανῶν ἐπῆλθε ἀργότερα, μέ τήν κωδικοποίηση τῶν νόμων πού καθόριζαν τίς λειτουργικές καί ἐκκλησιαστικές ὑποθέσεις τους ἀπό τόν Πάπα Βενέδικτο ΙΔ (1740-1758), μέσα ἀπό τό διάταγμα «Etsi pastoralis»[88].

---

87. Γι᾿ αὐτό καί τό ἑλληνικό λειτουργικό τυπικό ἐπέζησε ἕως τίς ἡμέρες μας -μέ τή μορφή τῆς Οὐνίας- στίς ἀπόμακρες καί ὀρεινές περιοχές τῆς Καλαβρίας καί ὄχι στήν πεδινή Ἀπουλία.

88. Βλ. *Κ.*, 224 (1935) 3. Μ. Φούγια, *Ἕλληνες*, 374.

Μποροῦμε νά παρατηρήσουμε τά παρακάτω, σέ γενικές γραμμές, ὅσον ἀφορᾶ τήν ἐκκλησιαστική κατάσταση τῶν Ἑλληνοαλβανῶν Ὀρθοδόξων μετά τή σύνοδο τοῦ Τριδέντου καί τήν ἀλλαγή τῆς στάσης τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας: Ἕνα μεγάλο μέρος τῶν Ἑλληνοαλβανῶν ἐκλατινίσθηκε σύντομα. Ἕνα ἄλλο τμῆμα τους ἐκλατινίσθηκε μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου, ἐνῶ μία μερίδα-ἡ μικρότερη-κατόρθωσε νά διατηρήσει τό τυπικό, τή γλώσσα καί τίς παραδόσεις τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἕως τίς ἡμέρες μας (Οὐνῖτες). Ἀπό αὐτούς, πάλι, ὁρισμένοι ἀκολούθησαν τό ὀρθόδοξο τυπικό, ἀλλά ἡ νοοτροπία καί τά πιστεύω τους παρέμειναν λατινικά. Κάποιοι ἄλλοι ὅμως, ἔχοντας ἐπίγνωση τῆς κληρονομιᾶς καί τῆς παράδοσης πού ἔφεραν, βίωναν τήν Ὀρθοδοξία, ὅσο καί ὅπως μποροῦσαν.

Ἀξίζει νά ἀναφερθεῖ, σ᾽ αὐτό τό σημεῖο, ὁ διορισμός τοῦ ἀλβανικῆς καταγωγῆς P. P. Rodotà[89] ὡς ἐπισκόπου τῶν ἑλληνορρύθμων Ἑλληνοαλβανῶν τῆς Καλαβρίας ἀπό τόν Πάπα Κλήμεντα ΙΒ′ (1730-1740). Ὁ P.P. Rodotà εἶναι ὁ συγγραφέας τοῦ τρίτομου ἔργου πού πραγματεύεται τήν ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί τῆς Ὀρθοδοξίας στήν Ἰταλία ἀπό τά πρῶτα χρόνια τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς τήν ἐποχή του.

Στίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας, ἡ Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία ἀποφάσισε νά ὀργανώσει τίς οὐνιτικές κοινότητες τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας καί γιά τό σκοπό αὐτό χειροτόνησε Ἑλληνοαλβανούς ἐπισκόπους· τό 1913 προβίβασε, μάλιστα, στόν ἐπισκοπικό βαθμό τόν don Giovani Mele[90], μέ τό τίτλο τοῦ ἱεράρχου Calabrese (Καλαβρίας) καί μέ δικαιοδοσία στούς Οὐνῖτες τῆς Νοτίου Ἰταλίας.

Τή 13η Φεβρουαρίου 1919 ἡ πόλη τοῦ Lungro (Λοῦγκρο) στήν ἐπαρχία τῆς Cosenza[91] ἀνυψώθηκε σ᾽ ἐπισκοπή ἀπό τόν Πάπα Βενέδικτο ΙΕ′ (1914-1922). Τό 1937 ἐπί Πάπα Πίου

---

89. Ὁ P.P. Robotà, βιβλιοθηκάριος στή Βατικανή βιβλιοθήκη, εἶναι ὁ συγγραφέας τοῦ τρίτομου ἔργου : Dell᾽ origine. Βλ. Κ., 224 (1935) 3. Πρβλ. Μ. Φούγια , Ἕλληνες,374, ὅπου ὁ Rodotá ἀναφέρεται ἐσφαλμένα ὡς ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος τῶν Ἑλληνοαλβανῶν τῆς Νοτίου Ἰταλίας, 374. G. Ferrari, Gli Italo-albanesi, 353.

90. Βλ. F. Godino, Gli Albanesi, 115.

91. Γιά τήν ἵδρυση ἐπισκοπῆς Ἑλληνοαλβανῶν στό Lugro (Λοῦγκρο), βλ. J. Patinot, Ρωμαιοκαθολικισμός, 899. F. Godino, Gli Italoalbanesi, 115-116.

ΙΑ' (1922-1939) ἱδρύθηκε, μέ τό διάταγμα Apostolica sedes καί δεύτερη ἐπισκοπή στή Σικελία, μέ τίτλο Piana dei Greci (Κοιλάδα τῶν Ἑλλήνων), πού τήν ἐποχή τοῦ Μουσολίνι ἐπωνομάστηκε σέ Piana degli Albanesi (Κοιλάδα τῶν Ἀλβανῶν) καί ἕδρα τήν πόλη τοῦ Παλέρμο[92].

Νωρίτερα (17 Δεκεμβρίου 1919), ἱδρύθηκε στή μονή τῆς Κρυπτοφέρρης (Grottaferrata)[93] ἑλληνοαλβανικό σεμινάριο (Seminario Greco-albanese)[94], ἀπ' ὅπου περνοῦσαν ὅλοι οἱ κληρικοί πού ἐπρόκειτο νά ἀκολουθήσουν τό ὀρθόδοξο λειτουργικό τυπικό καί νά ὑπηρετήσουν τήν Οὐνία. Τήν 26η Σεπτεμβρίου 1937 ἡ μονή τῆς Κρυπτοφέρρης-ἡ μοναδική ἑλληνόρρυθμη (οὐνιτική) μονή πού διατηρεῖται στίς ἡμέρες μας στόν ἰταλικό χῶρο- μέ τό παπικό διάταγμα «Pervetustum Cryptoferratae coenobium» ὑψώθηκε σέ ἐξαρχική[95]. Στό

E. Herman, *Incontro ai fratelli separati in Oriente*, Roma 1945, 150. Πρβλ. *Ὁ ὅσιος Νεῖλος*, 29. Γεν. Ζερβοῦ, *Σύντομος ἱστορική ἀνασκόπησις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς*, 221.

92. Γιά τή δεύτερη ἐπαρχία τῶν Ἑλληνοαλβανῶν στή Σικελία βλ. Vito de Verde, Significato di una presenza, *O.CR.*, 1 (1978) 3-14. Πρβλ. E. Herman, *Incontro ai fratelli*, 150-151. G. Valentini, *Mostra d' arte sacra bizantina, Piana degli Albanesi*, 1957-58, 6-15. *Ὁ ὅσιος Νεῖλος*, 29. Γεν. Ζερβοῦ, *Σύντομος ἱστορική ἐπισκόπησις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς*, 221.

Ἀναφέρουμε ὅτι ἀρχικά ἡ ἐπισκοπή ὀνομαζόταν Piana dei Greci (Κοιλάδα τῶν Ἑλλήνων). Βλ. J. Patinot, *Ρωμαιοκαθολικισμός*, 899. Ἡ ὀνομασία αὐτή ἀντικαταστάθηκε τήν ἐποχή τοῦ Μουσολίνι, μέ αὐτή τῶν Ἀλβανῶν, ἡ ὁποία ἀφ' ἑνός μέν θεωρεῖται λιγότερο ἐπικίνδυνη γιά τήν Παπική Ἐκκλησία, μιά καί ἀποξενώνει τούς Ἕλληνες μέ τό παρελθόν τους, ἀφ' ἑτέρου δέ, δημιουργεῖ καλύτερες σχέσεις μέ τούς Ἀλβανούς. Βλ. R. Manselli, Il regimento albanese real macedonia durante il regno di Carlo il borbone, *A.S.C.L.*, 32 (1950-51) 142-143. D.M. Smith, *Storia*, 245-246, 698, 699, 705.

93. Τή μονή τῆς Κρυπτοφέρρης (Grottaferrata),ἵδρυσε ὁ ὅσιος Νεῖλος ὁ Καλαβρός (Rosano γιά τούς Ἰταλούς). Βλ. E. Herman, *Incontro ai fratelli*, 151-152. T. Minasci, *Santa Maria di Grottaferrata. La Chiesa e il monastero, Badia greca 1955.* A. Buccola, *Ricordi di una visita alla monumentale Badia greca di Grottaferrata*, Grottaferrata 1933. A. Rocchi, *La Badia di Grottaferrata*, Roma 1904. O. Bartolini, *Parere sul rito greco di Grottaferrata*, Roma 1874. G. Pertusi, *S. Nilo da Rosano e la Badia Greca di Grottaferrata*, Roma 1904. Κρυπτοφέρη, *Θ.Η.Ε.*, 7, 1060-1061. Ἀ. Πελεγρίνη, *Ἡ ἑλληνική μονή τῆς Κρυπτοφέρης*, Σύρα 1901. *Ὁ ὅσιος Νεῖλος* (ὅλο τό βιβλίο). *Ι.Ε.Ε.*, Ι, 233. Χρ. Παπαδοπούλου, *Φύσις*, 61, 62. *Ὁ παπισμός*, 23. Ἀ. Πιερίου, *Αἱ δογματικαί*, 223. Μ. Φούγια, *Ἕλληνες*, 21.

94. Βλ. F. Godino, *Gli Albanesi*, 115. E. Herman, *Incontro ai fratelli*, 152. Χρ. Παπαδοπούλου, *Φύσις*, 31, 42.

95. Βλ. E. Herman, *Incontro ai fratelli*, 151.

χῶρο αὐτό συνεκλήθη τή 16η Ὀκτωβρίου 1940 ἡ διεπαρχιακή σύνοδος τῶν Ἑλληνοαλβανῶν Οὐνιτῶν καί τῶν Ἰταλῶν Ρωμαιοκαθολικῶν τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί Σικελίας πού ἀκολουθοῦσαν τό ὀρθόδοξο λειτουργικό τυπικό[96].

η. *Ἡ Οὐνία στήν Ἰταλία καί στό σύγχρονο ὀρθόδοξο κόσμο.*

Σήμερα οἱ Ἑλληνοαλβανοί πού παρέμειναν πιστοί στό ἑλληνικό λειτουργικό τυπικό -μέ τή μορφή τῆς Οὐνίας- ὑπάγονται στίς δύο ἀναφερθεῖσες ἐπισκοπές τοῦ Lungro (Λοῦγκρο) καί τῆς Piana degli Albanesi (Κοιλάδος τῶν Ἀλβα-νῶν). Κατοικοῦν σέ 70 (ἑβδομήντα) κοινότητες 12 (δώδεκα) ἐπαρχιῶν τοῦ ἰταλικοῦ νότου. Ὁ ἀκριβής ἀριθμός τους δέν εἶναι ἐξακριβωμένος. Πρέπει, ὅμως, νά κυμαίνεται μεταξύ ἑξήντα καί ἑκατό χιλιάδων (60.000-100.000)[97].

---

96. Τά πρακτικά τῆς συνόδου δημοσιεύονται στό: *Costituzioni del Sinodo intereparchiale delle eparchie di Lungro e Piana degli Albanesi e del monastero esarcico di S. M. di Grottaferrata, (13-16 Ottobre 1940)*, Grottaferrata 1943.

Οἱ ἱερεῖς πού καλύπτουν τίς ἀνάγκες τῶν Οὐνιτῶν τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί Σικελίας, δέν εἶναι ἀποκλειστικά Ἑλληνοαλβανοί, ἀφοῦ ὑπάρχουν καί Ἰταλοί πού ἀπό συμπάθεια πρός τό ἑλληνικό λειτουργικό τυπικό καί τή γλῶσσα, ἤ γιά λόγους γενικότερης πολιτικῆς τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας ἀναλαμβάνουν τό ἀξίωμα αὐτό. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἡ Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία ἐπιδιώκει νά πετύχει δύο στόχους: Ἀφενός μέν οἱ Οὐνῖτες νά ἔχουν δικούς τους ἐφημέριους, ἀφετέρου δέ οἱ Ὀρθόδοξοι κάτοικοι τῆς Ἰταλίας (κυρίως φοιτητές καί ἐργαζόμενοι) ἐλλείψει Ὀρθοδόξων ἱερέων νά ἀναγκάζονται γιά τίς λατρευτικές τους ἀνάγκες νά καταφεύγουν, πολύ συχνά, σ᾽ αὐτούς. Ἔτσι ἔχουν ἕνα ἀκόμη ἐπιχείρημα ὑπέρ τῆς Οὐνίας καί τῆς ὑπαγωγῆς τῶν Ὀρθοδόξων σ᾽ αὐτήν, προβάλλοντας τό κοινό τῆς λατρευτικῆς ζωῆς καί τῆς συνύπαρξης τῶν Ὀρθοδόξων μέ τούς Οὐνῖτες καί τούς Ρωμαιοκαθολικούς. Ἡ συνύπαρξη αὐτή πραγματοποιεῖται στήν προκειμένη περίπτωση χωρίς πίεση, λόγω τῆς ἄγνοιας τῶν (Ἑλλήνων κυρίως) Ὀρθοδόξων κατοίκων τῆς Ἰταλίας. Αὐτός νομίζουμε ὅτι εἶναι καί ὁ βασικός λόγος γιά τόν ὁποῖο ἡ Λατινική Ἐκκλησία ἀνέχεται τήν ὕπαρξη Οὐνιτικῆς Ἐκκλησίας στό γεωγραφικό χῶρο τῆς Ἰταλίας. Καί ἐδῶ πρέπει νά τονίσουμε τήν ἀνάγκη γιά ἄμεση τοποθέτηση ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, μορφω-μένων καί ἀξιολόγων κληρικῶν σέ ὅλες τίς πόλεις τῆς Ἰταλίας ὅπου ὑπάρχουν Ἕλληνες (φοιτητές ἤ ἐργαζόμενοι). Τούς κληρικούς αὐτούς χρειάζονται οἱ συμπατριῶτες μας, ἀλλά καί οἱ ἄλλοι Ὀρθόδοξοι τῆς χώρας αὐτῆς, ὅσο ποτέ ἄλλοτε.

97. Τό 1935 οἱ Ἑλληνοαλβανοί κάτοικοι τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας ἦταν 150.000 περίπου. Ὁ ἀριθμός τους, ὅμως, συνεχῶς μειώνεται συ-νεχῶς. Βλ. *Ὁ ὅσιος Νεῖλος*, 29. *Ι.Ε.Ε.*, Ι. 234. J. Patinot, *Ρωμαιοκαθολικισμός*, 899.

Οἱ Οὐνῖτες τῆς Ἰταλίας ἀντιμετωπίζουν πολλά προβλήματα καί φυσικά ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία εἶναι δύσπιστη καί ἐπιφυλακτική ἀπέναντί τους γιά λόγους προφανεῖς. Οἱ ἴδιοι ἀντιμετωπίζουν, ἐξάλλου, καί τή δυσπιστία, σέ μεγαλύτερο μάλιστα βαθμό, τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία δέν ἐπιθυμεῖ τούς Οὐνῖτες στό γεωγραφικό χῶρο τῆς Ἰταλίας. Φοβᾶται, τήν ἐπιρροή πού θά ἔχουν, στούς Ἰταλούς Ρωμαιοκαθολικούς καί ἴσως μία μελλοντική ἐπαναφορά, τους στήν ὀρθόδοξη πίστη. Ἔχει κάθε λόγο νά εἶναι ἐπιφυλακτική βλέποντας τή μονή τῆς Κρυπτοφέρρης -καθώς καί τούς ἄλλους οὐνιτικούς ναούς [Ρώμης, Ἀλυσίου (Lecce), Βάρεως (Bari), κ.ἄ.]- νά προσελκύουν κάθε Κυριακή ἤ μεγάλη γιορτή πιστούς, πού συχνά ἔρχονται ἀπό πολύ μακριά, γιά νά παρακολουθήσουν τή θεία λειτουργία καί τίς ἱερές ἀκολουθίες στήν ἑλληνική γλῶσσα, μέ τό ἑλληνικό λειτουργικό τυπικό. Κατέστη, μάλιστα, ἰδιαίτερα ἐπιφυλακτική ἀπό τή στιγμή πού ἀρκετοί Ἰταλοί Ρωμαιοκαθολικοί γνώρισαν τήν Ὀρθοδοξία μέσα ἀπό τήν Οὐνία. Εἶναι, ὡς ἐκ τούτου φυσικό, ἡ Παπική Ἐκκλησία νά προτιμᾶ τήν Οὐνία ὡς μέσο προσηλυτισμοῦ τῶν Ὀρθοδόξων σέ ἄλλα κράτη (Ρωσία[98], Οὐκρανία[99], Βουλγαρία[100], Ρουμανία[101], Τσεχία-Σλοβακία[102], Πολωνία[103], Οὐγγαρία[104], Μέση Ἀνατολή[105], κ.ἄ).

---

98. Γιά τή δράση τῶν Οὐνιτῶν στή Ρωσία, βλ. Γ. Μεταλληνοῦ, *Ἡ Οὐνία*, 20-22-23. *Ὁ παπισμός*, 21. Ἀ. Πιερίου, *Αἱ δογματικαί*, 225. Θ. Ζήση, *Οὐνία*, 27. Γενναδίου, ἐπισκόπου Σκοπέλου, Ἡ καθολική προπαγάνδα ἐν τῇ Σοβιετικῇ Ρωσίᾳ, *Ε.Α.*, 47 (1923) 143-145.

99. Γιά τούς Οὐνῖτες τῆς Οὐκρανίας βλ. Μ. Φούγια, *Ἕλληνες*, 375. J. Patinot, *Ρωμαιοκαθολικισμός*, 898,899.

100. Γιά τήν Οὐνία στή Βουλγαρία βλ. Γ. Μεταλληνοῦ, *Ἡ Οὐνία*, 20-24. *Ὁ παπισμός*, 25. Ἀ. Πιερίου, *Αἱ δογματικαί*, 225-226. J. Patinot. *Ρωμαιοκαθολικισμός*, 898. Τ. Τριβιζᾶ, *Ἡ Ἑλλάδα στίς συμπληγάδες πέτρες τοῦ ἰσλαμισμοῦ καί τοῦ Παπισμοῦ*, Ἀθήνα 1992, 6.

101. Βλ. Μ. Φούγια, *Ἕλληνες* 382-383. *Ὁ παπισμός*, 25. Ἀ. Πιερίου, *Αἱ δογματικαί*, 225. Βλ. J. Patinot, *Ρωμαιοκαθολικισμός*, 900.

102. Γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς Οὐνίας στήν Τσεχία καί τή Σλοβακία βλ. Γ. Μεταλληνοῦ, *Ἡ Οὐνία*, 20, 45. Μ. Φούγια, *Ἕλληνες*, 375. J. Patinot, *Ρωμαιοκαθολικισμός*, 900.

103. Γιά τήν πρώτη χώρα ὅπου ἐφαρμόστηκε στήν πράξη ἡ Οὐνία κατά τό 1596 βλ. Γ. Μεταλληνοῦ, *Ἡ Οὐνία*, 20, 45. Μ. Φούγια *Ἕλληνες*. 375. *Ὁ παπισμός*, 17, 19-21. Ἀ. Πιερίου. *Αἱ δογματικαί*, 220-22, 224.

104. Βλ. Βλ. J. Patinot, *Ρωμαιοκαθολικισμός*, 899.

Δέ θά ἤθελε σέ καμία περίπτωση νά καταλήξει αὐτή ὄργανο ὑπέρ τῶν Ὀρθόδοξων στήν ἴδια τήν Ἰταλία. Γιά τούς παραπάνω λόγους ἀποθαρρύνει κάθε προσπάθεια γιά περαιτέρω ὀργάνωση καί ἐπέκταση τῆς Οὐνίας στόν ἰταλικό χῶρο καί κυρίως στά μεγάλα ἀστικά κέντρα.

Ἡ Παπική Ἐκκλησία χρησιμοποιεῖ σήμερα τήν Οὐνία στήν ἰταλική χερσόνησο, ἀποκλειστικά γιά τόν προσηλυτισμό τῶν Ὀρθοδόξων πού ἐγκαθίστανται σ᾽ αὐτήν: Σλάβων, Ἑλλήνων, Ἀράβων, κ.ἄ. Εἰδικότερα, χρησιμοποίησε καί χρησιμοποιεῖ τήν Οὐνία γιά νά προσηλυτίσει τούς Ἕλληνες πρόσφυγες πού κατέφυγαν στήν περιοχή τοῦ Bari (Μπάρι) μετά τό δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Τήν ἴδια πολιτική ἀσκεῖ στούς Ὀρθοδόξους καί στούς Κόπτες ἐργάτες πού καταφεύγουν στήν Ἰταλία γιά εὕρεση ἐργασίας, καθώς καί στούς πολιτικούς καί οἰκονομικούς πρόσφυγες (κυρίως Ἀλβανούς, Ἄραβες, Αἰθίοπες, κ.ἄ). Δέν πρέπει, ἀκόμη, νά περάσει ἀπαρατήρητη ἡ παρουσία Οὐνιτῶν Ἀλβανῶν ἱερέων τῆς Νοτίου Ἰταλίας στά λιμάνια τοῦ Βρινδησίου (Brindisi) καί τοῦ Μπάρι (Bari) κατά τήν ἀποβίβαση τῶν Ἀλβανῶν προσφύγων σ᾽ αὐτά (1991-92). Ἡ παρουσία τους, μάλιστα, ἔγινε γνωστή ἀπό τά μέσα μαζικῆς ἐνημέρωσης (τηλεόραση, ἐφημερίδες, περιοδικά) καί εἶχε ὡς ἀποκλειστικό σκοπό τόν προσηλυτισμό τῶν Ὀρθοδόξων Ἀλβανῶν προσφύγων στήν Οὐνία, ἔναντι οἰκονομικῶν ἤ ἄλλων ἀνταλλαγμάτων.

Ὅπως ἀντιλαμβανόμαστε, ἀπό τά παραπάνω, εἶναι πολύ δύσκολο νά εὐδοκιμήσουν καί νά ἀναπτυχθοῦν οὐνιτικές κοινότητες στόν ἰταλικό χῶρο. Ἐξίσου δύσκολα εἶναι τά πράγματα καί γιά τίς ὑπάρχουσες ὀρθόδοξες κοινότητες. Αὐτές ἀνήκουν σέ ὀργανωμένες Ἐκκλησίες, πού παρά τίς δυσκολίες πού ἀντιμετωπίζουν, κατορθώνουν νά διατηροῦν ἄσβεστο τό φῶς τῆς Ὀρθοδοξίας. Πρόκειται κυρίως γιά τίς

---

105. Στίς ἀραβικές χῶρες τῆς Μ. Ἀνατολῆς (Συρία, Λίβανο, Παλαιστίνη, Αἴγυπτο) ἡ δράση τῶν Οὐνιτῶν εἶναι πολύ πλούσια. Ἐκμεταλλεύτηκαν, ἤδη ἀπό τήν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας, τή φτώχεια τῶν κατοίκων καί τήν ἐπιρροή τῶν Μ. Δυνάμεων τῆς ἐποχῆς στήν Ὑ. Πύλη γιά νά πετύχουν τούς σκοπούς τους. Τή ἴδια πολιτική παροχῶν καί ὑποσχέσεων ἐφαρμόζουν καί σήμερα. Βλ. Γ. Μεταλληνοῦ, *Ἡ Οὐνία*, 21-22. Μ. Φούγια, *Ἕλληνες*, 375-377. *Ὁ παπισμός*, 25. Ἀ. Πιερίου, *Αἱ δογματικαί*, 219-220, 225, 232. J. Patinot, *Ρωμαιοκαθολικισμός*, 895-898, 899.

κοινότητες τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου (ὑφίσταται ὡς γνωστόν ἡ μητρόπολη Ἰταλίας)[106],καθώς καί γιά ὁρισμένες ρωσικές, ρουμανικές, κ.ἄ. Ὑπάρχουν, ἀκόμη, κάποιες κοινότητες παλαιοημερολογιτῶν, καθώς καί ὁρισμένες ρωσικές τῆς διασπορᾶς.

Φυσικά οἱ ἐκτός τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου τῆς Ἰταλίας προσπάθειες τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας γιά τήν ἐπέκταση τῆς Οὐνίας συνεχίζονται μέ ἀμείωτη ἔνταση. Κέντρο τῆς δράσης τους ἀποτελοῦν οἱ χῶρες τοῦ πρώην ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ. Σ᾽ αὐτές πού ἡ Ρώμη ἐκμεταλλευόμενη τό χάος τό ὁποῖο ἐπικρατεῖ καί κυρίως τήν οἰκονομική ἔνδεια πού μαστίζει τούς κατοίκους τους -πού στή συντριπτική τους πλειοψηφία εἶναι χριστιανοί Ὀρθόδοξοι- ἐπιδιώκει νά τά «ἐπανευαγγελίσει»[107], σύμφωνα μέ πρόσφατη παπική ἐξαγγελία. Μέ ἁπλά λόγια, ἐπιθυμεῖ νά τά προσηλυτίσει στήν Οὐνία.

Στά κράτη αὐτά ἡ Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία σέ συνεργασία μέ τίς τοπικές Οὐνιτικές Ἐκκλησίες, πού ἡ ἴδια δημιούργησε στό παρελθόν, διαθέτουν γιά τόν προσηλυτισμό τῶν Ὀρθοδόξων ἄφθονα χρήματα. Ἐπιτυγχάνουν, μέ διάφορους τρόπους, τήν ἀνοχή τῶν τοπικῶν ἀρχῶν, καταδιώκουν τούς Ὀρθοδόξους καί καταλαμβάνουν τούς ναούς τους[108].

Σ᾽ ὁρισμένες, μάλιστα, περιπτώσεις, οἱ Παπικοί φθάνουν στό σημεῖο νά τοποθετοῦν Λατίνους ἐπισκόπους σέ ἐπαρχίες πού δέν ὑπάρχουν Ρωμαιοκαθολικοί πιστοί[109].

Χαρακτηριστικό παράδειγμα τοῦ τρόπου δράσης τῶν Λατίνων ἀποτελεῖ ἡ γειτονική μας Ἀλβανία[110], στήν ὁποία μέχρι πρίν ἀπό λίγο ἐπλανᾶτο τό φάσμα τῆς πείνας. Στή χώρα

---

106. Γιά τήν μητρόπολη Ἰταλίας βλ. Γεν. Ζερβοῦ, Μητροπολίτου Ἰταλίας, *Σύντομος ἱστορική ἀνασκόπησις τῆς παρουσίας καί τοῦ ρόλου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰς τήν ζωήν καί δράσιν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ἑλληνικῶν Ἐπαρχιῶν, ἀδελφοτήτων, κοινοτήτων καί ἐνοριῶν*, Venezia-Diaconia Pastorale-1999. *Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, 2000, Ἀθῆναι-Ἔκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 1999, 1115-1129.

107. Βλ. Τ. Τριβιζᾶ. *Ἡ Ἑλλάδα στίς συμπληγάδες*, 6.

108. Τό πρόβλημα τό ἀντιμετωπίζουν ὅλες οἱ πρώην Ἀνατολικές χῶρες περισσότερο ἔντονο ὅμως εἶναι στήν Οὐκρανία. Βλ. *ὅ.π.*, 6.

109. Βλ. *Ὅ.π.*, 6.

110. Γιά τό πρόβλημα τῆς Οὐνίας στήν Ἀλβανία βλ. Γ. Μεταλληνοῦ, *Οὐνία*, 20. J. Patinot, *Ρωμαιοκαθολικισμός*, 898.

αὐτή ὁ Λατῖνος καρδινάλιος Αὐλῶνος ὑποσχέθηκε στούς Ὀρθοδόξους Βλάχους κατοίκους της μεγάλη ἀνθρωπιστική βοήθεια ἐκ μέρους τοῦ Βατικανοῦ, ἐάν τριάντα ἀπό αὐτούς ἀσπάζονταν[110] τό Ρωμαιοκαθολικισμό[111]. Προσφορά, φυσικά, τήν ὁποία οἱ ὑπερήφανοι Βλάχοι ἀρνήθηκαν.

Ἀξιοσημείωτη εἶναι, ἐπίσης, ἡ ὑποστήριξη πού παρέχει, μέ διάφορους τρόπους, ἡ Παπική Ἐκκλησία στήν Ὀρθόδοξη σχισματική Ἐκκλησία τῶν Σκοπίων[112]. Ὑποστήριξη πού ἐκδηλώνεται μέ ποικίλους τρόπους : Μέ τήν οἰκονομική στήριξή της, μέ τή διοργάνωση στίς αἴθουσες τοῦ Βατικανοῦ ἐκθέσεων εἰκόνων δῆθεν «μακεδονικῆς» τέχνης πού ὅμως, εἶναι ἑλληνικές, μέ τήν ἀνάγνωση τῶν πρωτοχρονιάτικων μηνυμάτων τοῦ Πάπα στή λεγόμενη «μακεδονική γλῶσσα», μέ τήν παρουσία καί τήν ἠθική ὑποστήριξη παπικῶν ἀπεσταλμένων στίς διαδηλώσεις τῶν Σκοπιανῶν σέ βάρος τῆς Ἑλλάδος κ.ἄ. Οἱ προσπάθειες αὐτές ἀποβλέπουν, μᾶλλον, στόν προσηλυτισμό στήν Οὐνία τῆς σχισματικῆς Ἐκκλησίας τῶν Σκοπίων καί τήν ἐνσωμάτωσή της, μέ τόν τρόπο αὐτό, στήν κυριαρχία τῆς Ρώμης.

Ἐντύπωση προξενεῖ, ἀκόμη, ἡ ἐνεργός δράση τοῦ Βατικανοῦ στόν ἐμφύλιο πόλεμο τῆς Γιουγκοσλαβίας μέ τό μέρος τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν Κροατῶν, πού κατά τή διάρκεια τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου ὡς σύμμαχοι τῶν Γερμανῶν καί μέ τήν ἀνοχή -ἄν ὄχι τή σύμπραξη-τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας, κατέσφαξαν ἑκατοντάδες χιλιάδες Ὀρθοδόξους Σέρβους[113].

---

111. Βλ. Μ. Τρίτου. Οἱ Βλάχοι τῆς Βορείου Ἠπείρου, *Ο.Ν.*, 78 (Ἰούνιος 1992) 87.

112. Γιά τήν παπική ὑποστήριξη στά Σκόπια, καθώς καί γιά τούς Οὐνῖτες τῆς χώρας αὐτῆς βλ. Γ. Μεταλληνοῦ, *Οὐνία* 23-24. Τ. Τριβιζᾶ, *Ἡ Ἑλλάδα, στίς συμπληγάδες* 6. Patinot, *Ρωμαιοκαθολικισμός*, 898.

113. Γιά τούς Οὐνῖτες τῆς Γιουγκοσλαβίας βλ. Γ. Μεταλληνοῦ, *Οὐνία*, 20, 24. Τ. Τριβιζᾶ, *Ἡ Ἑλλάδα, στίς συμπληγάδες* 6. *Ὁ παπισμός*, 25. Ἀ. Πιέρου, *Αἱ δογματικαί*, 225. Μ. Φούγια, *Ἕλληνες*, 378. J. Patinot, *Ρωμαιοκαθολικισμός*, 898.

Ἡ Παπική Ἐκκλησία ἀρνεῖται τή συνεργασία της μέ τούς Κροάτες φασίστες κατά τή διάρκεια τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, παρότι αὐτή ἔχει καταγγελθεῖ ἀπό πολλούς ἱστορικούς καί δημοσιογράφους. Τελευταῖα, ὅμως, στά ἤδη ὑπάρχοντα στοιχεῖα, ἦρθε νά προστεθεῖ ἕνα ἔγγραφο μέσα ἀπό τό ὁποῖο διαπιστώνεται ὅτι τό Βατικανό φύλαξε 200 ἑκατ. ἑλβετικά

Σήμερα πάλι τό Βατικανό, ἐπιθυμώντας τή μείωση τῆς δύναμης τῶν Ὀρθοδόξων Σέρβων καί τήν ἰσχυροποίηση τῶν Κροατῶν, τροφοδοτεῖ τούς τελευταίους μέ ἄφθονα χρήματα καί πιέζει διεθνῶς γιά τήν ἐνίσχυσή τους. Ἡ ἐνεργός αὐτή συμμετοχή τοῦ Βατικανοῦ στόν ἀγώνα ἐναντίον τῶν Σέρβων στόν ἐμφύλιο πόλεμο τῆς πρώην Γιουγκοσλαβίας, καταδικάστηκε ἀπό πολλά Ὀρθόδοξα κράτη, καθώς καί ἀπό ὁρισμένα Ρωμαιοκαθολικά, ἀκόμη καί ἀπό τήν ἴδια τήν ἰταλική κυβέρνηση.

Δέν πρέπει, ἐπίσης, νά μᾶς διαφεύγει ἡ ὕπαρξη μιᾶς μικρῆς ὁμάδος Οὐνιτῶν στό χῶρο τῆς Ἑλλάδος (Ἀθήνα, περιοχή Γιαννιτσῶν στή Μακεδονία, κ.ἄ)[114] πού ἐπιβιώνει χάρη στή συμπαράσταση καί τήν οἰκονομική βοήθεια τοῦ Βατικανοῦ. Σέ ὁρισμένες, μάλιστα, κρίσιμες ἱστορικές στιγμές τοῦ ἔθνους μας, ἡ στάση τῆς Οὐνιτικῆς κοινότητας τῆς Ἑλλάδος, ἀλλά καί γενικότερα τῶν Ἑλλήνων Ρωμαιοκαθολικῶν, δέ μπορεῖ νά χαρακατηρισθεῖ ὡς φιλελληνική[115].

*

Ἡ δράση τῶν Παπικῶν σήμερα, σέ ἄλλες χῶρες, πλήν τῆς Ἰταλίας, γιά τή διάδοση τῆς Οὐνίας πού ἐνδεικτικά περιγράψαμε, θυμίζει τά μέσα τά ὁποῖα χρησιμοποίησε, κατά τό παρελθόν, γιά τήν ἀφομοίωση καί τόν ἐκλατινισμό τῶν Ἑλληνοϊταλῶν καί Ἑλληνοαλβανῶν τῆς Νοτίου Ἰτα-

---

φράγκα τῶν Κροατῶν φασιστῶν, γιά νά μήν πέσουν σέ συμμαχικά χέρια. Βλ. *ΒΜ.*, 27-7-97, Α 17.

114. Γιά τή δράση τῶν Οὐνιτῶν στήν Ἑλλάδα, ἀλλά καί στόν εὐρύτερο ἑλλαδικό χῶρο (Κωνσταντινούπολη, Μ. Ἀσία, κ.ἄ) βλ. Γ. Μεταλληνοῦ, *Ἡ Οὐνία*, 20, 24-36. Τοῦ ἰδίου, *Δυστυχῶς ὑπάρχουν ἀποδείξεις. Ἀνθελληνισμός τοῦ Παπισμοῦ, Χ.*, (6-3-97), 3. Χρ. Παπαδοπούλου, *Φύσις*, 12-15, 16, 43-52. *Ὁ παπισμός*, 18-19, 22, 25-27. Ἀ. Πιερίου, *Αἱ δογματικαί*, 220-225, 226-227, 232-235, 236. Τοῦ ἰδίου, *Ἡ Ὀρθοδοξία ἐναντίον*. 188-198. *Αἱ πλάναι*, 34-41. Μ. Φούγια, *Ἕλληνες*, 377-379. J. Patinot, *Ρωμαιοκαθολικισμός*, 899. Γ. Γαροφαλίδη, Ἡ παπιστική προπαγάνδα ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, *Ε.Α.*, 37 (1923) 242-243.

115. Βλ. Γ. Μεταλληνοῦ, *Ἡ Οὐνία*, 31-32, 34. Τοῦ ἰδίου, *Δυστυχῶς ὑπάρχουν ἀποδείξεις*, 3. Χρ. Παπαδοπούλου, *Ἡ Οὐνία*, 45.

Στά πλαίσια τῆς πολιτικῆς τοῦ Βατικανοῦ γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς Οὐνίας καί τῆς μείωσης τῆς ἐπιρροῆς τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐντάσσεται καί ἡ δριμεῖα ἐπίθεση τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ ἀρχιεπισκόπου στήν Ἑλλάδα κ. Νικολάου Φώσκολου ἐναντίον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας γιά δῆθεν καταπίεση τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν τῆς Ἑλλάδος, κ.ἄ. Βλ. Γ. Καλοκαιρινοῦ, *ΚΑΘ.*, Ἐπίθεση Βατικανοῦ κατά Ἑλλήνων, 19/3/1995, 25.

λίας καί τῆς Σικελίας. Πρόκειται γιά γεγονότα καί καταστάσεις ὅμοιες, πού συνέβησαν σέ ἄλλη χρονική περίοδο καί σέ διαφορετικούς τόπους. Γι᾽ αὐτό καί ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας, στήν προκειμένη περίπτωση τῶν Ἑλληνοϊταλῶν καί Ἑλληνοαλβανῶν, εἶναι διδακτική ἀπό κάθε ἄποψη, ἀφοῦ θά μᾶς δείξει ὅτι ὁ σκοπός τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας εἶναι πάντα ὁ ἴδιος: Ἡ διάλυση τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί ἡ ἐνσωμάτωσή τους στίς ἀντίστοιχες Οὐνιτικές καί στήν Παπική ἐξουσία. Φυσικά, γιά νά πετύχει τό σκοπό της ἡ Ρώμη χρησιμοποιεῖ ὅλα τά μέσα, ὅταν οἱ συνθῆκες τῆς τό ἐπιτρέπουν. Πρόκειται γιά τά ἴδια μέσα πού χρησιμοποίησε στό παρελθόν (βία, χρήματα, ὑποσχέσεις, ἀπειλές, ἐξαγορά συνειδήσεων, ἐκμετάλλευση τῆς φτώχειας, κ.ἄ.), προσαρμοσμένα, φυσικά, στίς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς μας.

Γιά τούς παραπάνω λόγους πιστεύουμε ὅτι ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας καί τῆς πορείας τῶν Ἑλληνοϊταλῶν καί τῶν Ἑλληνοαλβανῶν τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας θά μᾶς βοηθήσει νά κατανοήσουμε καλύτερα τούς τρόπους δράσης τῶν Παπικῶν καί ν᾽ ἀντιμετωπίσουμε τίς προσηλυτιστικές τάσεις τοῦ Βατικανοῦ, ἐναντίον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μας, πού τελευταία ἔχουν ἐνταθεῖ.

Ἡ μελέτη, ὅμως, τῆς ἱστορίας μᾶς ὁδηγεῖ καί σέ θετικές διαπιστώσεις, ὅπως εἶναι τό γεγονός τῆς εἰρηνικῆς συνύπαρξης Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων καί Λατίνων στόν ἰταλικό χῶρο, γιά ἕνδεκα περίπου αἰῶνες. Ἀπό τή συνύπαρξη αὐτή καταλήγουμε στό ἑξῆς συμπέρασμα: Ἐάν ἡ Ἐκκλησία σταματήσει τίς ἀντικανονικές ἐνέργειες καί θεωρίες της (περί Οὐνίας, πρωτείου ὅπως τό ἑρμηνεύει αὐτή, filioque κ.ἄ), εἶναι δυνατή, παρά τίς ὑφιστάμενες διαφορές, ἡ ἐπαναπροσέγγιση τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καί τῆς Δύσεως.

ΒΡΑΧΥΒΡΑΧΙΕΣ

A.= ΑΘΗΝΑ
AA. SS. = ACTA SANCTORUM
A.C.I.N.R. =ATTI DEL CONGRESSO INTERNAZIONALE SU S. NILO DI ROSSANO (28 SETTEMBRE - 1 OTTOBRE 1986).
A.S.C.L. = ARCHIVIO STORICO PER CALABRIA E LUCANIA
A.S.I = ARCHIVIO STORICO ITALIANO
B. = BENEDICTINA
BM.= ΒΗΜΑ (ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ)
B.B.G.G. = BOLLETIND DELLA BAD IA GRECA DI GROTTA-FERRATA
B.S. = BIBLIOTECA SANCTORUM
Γ.Π. = ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ
Δ. = ΔΩΔΩΝΗ
Ε. = ΕΚΚΛΗΣΙΑ
Ε.Α. = ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΑΛΗΘΕΙΑ
E.O. = ECHOS D' ORIENT
Ε.Π.Ε.Θ.Χ.= ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΕΣΤΙΑΣ ΘΕΟΛΟΓΩΝ ΧΑΛΚΗΣ
Θ. = ΘΕΟΛΟΓΙΑ
Θ.Η.Ε. = ΘΡ ΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ
Ι.Ε.Ε. = ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ
Κ. =ΚΑΘΟΛΙΚΗ (ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ)
ΚΑΘ. = ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ)
J. = JAPIGIA
J.T.S.= JOURNAL OF THEOLOGICAL STUDIES
Λ.Σ. = ΛΑΚΩΝΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ
M.G.H. = MONUMENTA GERMANIAE HISTORICA
Ν.Ε. = ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ
N.L. = NIKOLAUS
O.C. = ORIENTALIA CRISTIANA
O.CR. = ORIENTE CRISTIANO
Ο.Ν. = ΟΣΙΟΣ ΝΙΚΑΝΩΡ
O.R. = OSSERVATORE ROMANO
P.G. = MIGNE, PATROLOGIA GRAECA
R.S.C.I. = RIVISTA DI STORIA DELLA CHIESA IN ITALIA
R.S.S. = RIVISTA STORICA SALENTINA

S.G. = STUDIA GRATIANA
S.S.P.P = SOCIETA DISTORIA PATRIA PER LA PUGLIA.
V.C. = VOCE DI CALABRIA
X. = ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ (ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ)

By Rev. Fr. Constantinos Halvatzakis

Beyond the Golden Skies of the Eastern Orthodox Iconography

Preface

In the Eastern Orthodox Church the honorary worship of the icons is «Dogma». It has been perforated in canons of the 7th Ecumenical Holy Synod on 783 A.D. in the city of Nice of Bithynia in Asia Minor under the auspices of the Emperor Constantinos and his mother Irene. 360 holy Fathers from the East and the West participated in this Synod. Representatives from the western Church of Rome in the name of Pope Adrianos were the following : Peter, the Archipriest of Rome and another Peter, the Abbot of the holy monastery of Saint Savas in Rome. But beyond these official representatives of the local churches of the world, were also present 826 Abbots of the most important monasteries arount the Christian world, but without the right to vote.

The Three terms of the «dogma»

1. «The honorary worship of the icons is not for the wood or for the paints, or for the mosaics or for the other earthern material of which they consist. The worship and the honor go through the icon straight to the sacred image. We do not worship the icon of Christ, but directly our Lord».
2. «The devoted does not humble himself in front of the materials of the icon, but he humbles himself in front of the Divine Substance of the sacret image of the icon».
«This honor and worship of the holy icons are a doctrine and tradition of the universal Church, which is venerable and preservable».

3. «The more the Christians look at the sacret images of the icons the more they raise themselves up and appoach the original holy Persons».

Everyone of us has parents, brothers, children. In all our residences we keep photos of our beloved. During the centuries the people painted portraits of the persons of their family, so that the coming generations could remember the roots of their heritage. They painted the quick and the departed.

The same happens with the Saints of our Church. The Church of Jesus Christ is an enarmous large family. Members are persons of the same faith, quick and departed. As we keep the photos of our father and mother, we keep also the icons of the Saints of our Church. The Saint is our friend, our brother, our father. He is the continuer for our salvetion in Christ.

> A child takes the photo of his mother in his embrace, when the mother passes away. During the difficulties of his life the child cries in front of the photo, he confesses his pains, he asks from her guidness, what to do. Who can be so hard-hearted to accuse this child for what he does?

The sane happens to the Christians with the holy icons. Who can be so hard-hearted in front of a Christian, who falls at the grace of the Mother of Christ, when he confesses to her his sufferings and who asks for Her help? Is Virgin Mary, who nursed our Saviour our common Mother or not ? As a Mother, - and what a Divine Mother - she is a helper in our daily pains.

But we have also our temples. Inside our Churches we take the first Sacrament of the holy christening, to become Members of our large family in Christ, to listen at the teaching of our faith, to become participants of immortality, to become communicants of the Body and Blood of our Lord.

There, inside our Holy Temples we want to be surrounded «By those related to us in the faith» (Gal. 6, 10). Because «We are no longer strangers and alien residents, but we are fellow citizens of the holy ones and members of the household of God» (Eph. 2, 19). Our Saints inside our churches, with their large eyes remind us their holy life. They instigate us for imitation. «Therefore become

imitators of God, as beloved children» (Eph. 5, 1). «Become imitators of us and of the Lord» (lst Thes. 1, 6).

The same happens with the Captain of a ship. He wants during his countless voyages, to be accompanied with Saint Nickolas and with the blessings of his parents as well. He wants the Saint and the father to protect him and to guide him. He does not worship either of these two photos. He respects both of them. Because both of them are his fathers. The one is a friend of his faith and member of the great family in Christ. The other is a friend of his life, his very beloved father.

The Iconography
In the old Testament

Everyone of us knows Prophet Moses. Everyone of us knows, that he is the writer of the «Pentateuch» of the Old Testament. In his book entittled «Deuteronomy» 27, 15 is written the following : «Cursed is the man who makes a carved image or a molden statue, a thing detestable to Jehobah, the manufacturer of the hands of a wood-and-metal worker, and who has put it in a hiding place».

These things were written on the 13th century BC. God forbids the people of Israel to reproduce any kind of life, just to protect them from their tendency to the idolatry. God forbids them to put these reproductions even in hiding places, invisible to the rest of the people.

But the same God, eight centuries after, gives orders and instructions to King Solomon, how to decorate the great Temple. God orders him to reproduce inside the Holy of the Holies, wooden and gold-filled imitations of the angels Cheroubim, with their feathers open. The chapters 1-8 of the 2nd book of «Chronicles» speak about the preparation for the sanctification of the great Temple.

King Solomon called from Tyre the Greek artist Hiram-Abi. And the artist according to instructions that he received from Solomon, created the statues of Cheroubim, and he weaved them on the curtains of the Temple. He also decorated the whole Temple with palm-trees, open flowers and made heads of cows for the feet of the holy Tables. We can see the same descriptions also in the book of «Kings», 6, 23-28.

We, of the Eastern Orthodox Church decorate the Holy Altar

with angels Cheroubim, keeping the ancient tradition of the old Testament.

During these centuries (13th-5th) the Jews stopped to be inclined to idolatry. God lifted up his prohibition. He replaced it with a straight order : «Do decorate my Temple».

Saint Luke the Evangelist as painter

Saint Luke the Evangelist was a multitalented man. He was the cowalker of Saint Paul, a doctor, a writer and a painter. In the «apolytikia» and «megalynaria» (these are ecclesiastical hymns) for Saint Luke, the Church praises him as following :

«You oh Luke became a high-wise man,
a holy initiated one
and a fine painter of our Mother of God...»

«We bless your right hand.
Oh Luke send by God' s wrath
through which we have
our God's two plaques (=the Gospel and the Acts)
and the venerable icon
of our birth -giver Mother of God»

Besides the biographical elements which we have for St. Luke in the New Testament, we have also many other information from acient sources, as from Origenes, Eusevious of Caecaria, Leo the Wise, Christopher the Patricious, Theophanis the Graptos and others. Almost all these ancient writers preserved the following story:

(- Evangelist Mark companion and co-walker of St. Paul knew Virgin Mary from his child-age. He was the kid which Jesus Christ placed amongst his Disciples and said to them: «Let the young children come to me; Do not try to stop them, for the kingdom of God belongs to suchlike ones».

Math. 19, 13-14
Marc 10, 13-16

- The Last Supper of Jesus and his Disciples took place in Mark's house. According to the verbal and written tradition, after the Last Supper Mark and his servant received Holy Communion

from the remained piece of the Bread, which Jesus blessed as His body, and he and his servant communed from the remained wine, which Jesus blessed in the cup as His Blood.

- Mark is the boy on the Olive -Garden «wearing a fine linen garment over his naked body, who began to follow Jesus nearby; and the solders, tried to seaze him. But he left this linen garment behind and got away maked».

MARC 14,52

- Mark delivered the last piece from the Holy Bread and the cup to the first church of Jerusalem. This church preserved both these valuable treasures of Christianity for four centuries. And the Christians of Jerusalem donated the piece of the holy Bread to the Emperor Justinianos. The Emperor put it for preservation in the imperial treasury. This piece of the Holy Bread with its valuable Tabernacle was stolen by the Crusadors, during the 8th century. Since then we have ignored the fates of this Holy Bread. But the Holy Cup of the Last Supper has been very well preserved until our time, in the hands of the Patriarchate of Damascus.

The following are not mentioned in the New Testament. We can find them in ancient written sources:

- Saint Luke painted the face of Virgin Mary in three copies. He used the ancient technique for the elaboration of the wood: He used bee-wax, mastich, honey, garlic and paints. This mixture under a special elaboration becomes so hard alloy as iron. And Luke portayed Virgin Mary with the Child-Jesus into her bossom.

-During one of his visits to Jerusalem Luke displayed these three icons to Virgin Mary. He asked Her if She liked them. She replied:

«The grace of Whom Who was born from me, let be upon them, through me».

- Saint Luke was pleased with the answer of Virgin Mary. He donated Her one of these three icons. And since he had the consent of the Mother of God, he painted many other

icons of Her.

-And as a fine portayer Saint, Luke painted also the faces of Sts. Paul and Peter. Since then we know the images of Virgin Mary, St. Paul and St. Peter and the iconographers of all the centuries reproduce them, respecting the traditional images.

- The most original icons of Virgin Mary, by the hands of St. Luke were lost, mainly during the time of the Crucades. Today we have only some of them. There is one in the island Tenos of Greece.

The Three first centuries of the persecution

The caecarism of the Roman Emperors during the time of persecution against the Christians and their Church didn't permit the development of the Christian art in any kind of shape. They persecuted Christians, who faced a continuous struggle for survival. The architecture, sculpture, iconography, music and the other conjectural arts had no ground to be created with any development. But we had two great exceptions : The conjectural art of Liturgicy with the Hymnology and the Written Word.

The art of Liturgicy was shown very early. On as around the 55th year AD, twenty years after the resurrection of our Lord, Jesus' brother James composed the first Divine Liturgy. The so-said historical Orthodox Churches (Coptic, Abyssinian, Thomait of the province of Goa in India and the Syrolebaneese) all have in practice this Divine Liturgy unchanged until now. We, the rest of the Eastern Orthodox Church perform this ancient D. Liturgy when we like. Ordinarely twice per year, on memorial days of St. James.

This Divine Liturgy was invested with magnificent hymnology and music, and constituted the base for the liturgical forms, which had been written during the future centuries in the East and in the West.

The second conjectural art of the Written Word was expressed by excellent expressers. These are the famous «Apologists». These classic masterpieces have latery inspired the Christian artists to express the «Cheering Mourning» on the art of sculpture, engraving, architecture, pottery, hymnology, music and mostly of the iconography.

The Development of the art
of the byzantine Iconography

Until the apostolic times (lst century) the spirit of the classism dominated the arts in all the Eastern area. The most perfect expressers of this classic spirit was unquestionably the unrepeatable artistic people of Greece. His classic monuments are well known to everyone.

The cold and lifeless imitation of the Roman fraudulent-classism added nothing to this magnificent spirit of the Greek classicism.

The first Christian Emperor Constantinos the Great and founder of the late Byzantine Empire, gave the freedom of believing, thinking and speaking to his subjects, with his historical Decree of Mediolan. This is the today' s «Constitution of human beings rights».The Church abandoned the catacombs. Then boldly, and with juvenile impulse, ran to occupy the world and to gain the lost time of the first three centuries of persecution.

The artist-painter of the borderless Eastern Church was inspired from the unique and super sense of his Church, as the One, the Holy and the Apostolic. And having this sense of catholicism (universal), he expressed this idea with a beautiful waving of formation. This waving is not a line. It has not any beginning, any end. This waving is the eternity.

Also the Christian architect expressed this sense of the eternity superiorly with the «Round Structure». He put on the Temples the dome. He fabricated round gated and doors and windows, openings and capolas. He abandoned absolutely the attic, ionian and doric structure on the columns with their classic furrows. He replaced them with the sense of the round. He threw away the linear capitals of the columns of the classic time. And he replaced them with rich formations of sculptured representations.

This also did the painter-artist. He was inpired from the sense of the catholicism of the Church. And he expressed his interior spiritual world with the richness of his faith, which has only a beginning but no end. The iconographer with his brushes and pencils expresses the double substance of his Church : The revelated Truth

and the living reality.

The iconographer is free to spurt the spirit from the material. He gives spirit to what is earthen. He is not interested in restoring his ideas with a photographic formation. This is the main reason, why in the Byzantine iconography everything is strange and not ordinary. This unusual sense you can see in the landscapes, the birds, the trees, the animals, the portrayed Saints and the Holy Persons of the Divinity.

The Byzantine painter-artist has this right from his Holy Scriptures. He was told from Saint Paul and the Holy Prophets:

> «I will make the wisdom of the wise men perish, and the intelligence of the intellectual men will shove aside»
>
> (lst Cor. 1, 19).
>
> «For since in the Wisdom of God, the world through its wisdom did not get to know God, God was good through the foolishness of what is preached to save those believing».
>
> (lst Cor. 1, 21)

The Byznatine painter-artist does not care about the sources of the light, as usually happens in the secular art of painting. On his frescos and on his egg-temperas he uses many sources of light or he does not use any source of light. Because his God and his Church is «The light of the world». All his work is light.

He also created scholars of technique. The 7th century created the famous scholars of the Ionian painters. Their art challenges the fear of the devoted, with the wild images of the Holy Persons.

The 11th century created the scolars of the Cretian iconographers, with Panselinos the superior expresser. Dominicos Theotokopoulos (El Greco) was later inspired from Cretian Scholars. And later in the the 18th century we have the neo-classic Byzantine scholar of renaissance in the art of painting in the area of the Russian Orthodox Church.

The Benefit of the Divine Economy to Mankind Through the Icons

The Byzantine iconographer consciously merged the ideas: visi-

ble and invisible. He made reality the words of his Lord:

- «No that any man has seen the Faather, except he who is from God: This one has seen the Father» John 6, 46
- «No man has seen God at any time». John 1.18
- «He that has seen me has seen the father also». John 14,9.

The Byzantine iconographer had a complete knowledge of his Lord. He produced him traditionaly. And through his Saviour he sees the God-Father and His Church. This was the great benefit of the Christians, by the Divine economy : Through the visible he becomes participant of the invisible. This is the faith of the Church.

- «Faith is the assured expectation of things hoped for, the evident demonstration of realities though not beheld». Heb. 11, 1».

This is also the great difference between the senses : «theassis» of the Church and «eyesight of the world». The Church through the vidible sights the invisible and through the temporary sights the eternal. The icon is the part of the whole. The icon is the revelation of the eternity in time.

THE MODEL

The Byzantine iconographer never used an excisting model, for the portrayal of a Holy Person of the Church or for a Divine Idea. He has traditionaly the images of his Saints. The Russian have the «Potlimici». We have the «Synopsies». The description of the image of the Mother of God has been given to us from St. Luke through Origenes:

- «Elongated nose, oval face, round eyes and blackish, skin with out wrinkles, sweet and juvenile».

If the iconographer, made use of an excisting model, then his art could not correspond straight to the honored Holy Person. Then we could have an obvious lie, unacceptable from the Church.

The Christian of the Eastern Orthodoxy recognised immidiately, who is the represented Saint on the icon. This is a Martyr, this an Hierarch, a Saint of the army, rightous, a young or an old Saint.

THE SYMBOLIC ICONS AND IDEAS

We call «Symbolic» these icons, which express the great ideas of Christianity. We state just a few of them:

- The Holy Wisdom, or the «Ayasofia».
- The description of the Messiah as a Lion-cub, or «The sleeping Lord».
- The intelligible Ship (The Church)
- The Groom of the Church.
- The distribution of the talents.
- The Lord' s parables.
- The Holy Trinity. This is an unthinkable idea to the human mind. For this reason the Byzantine iconographer ascribes the idea of the Holy Trinity as «The hospitality of Abraham».
- The second coming of Jesus.
- The reserruction of the dead.
- The resurraction of Jesus.

Here we stop. The resurraction of our Lord is a reality. The Church could never have been excistant with Christ in the grave.

«If Christ has not been raised up, your faith is useless».

1 Cor. 15-17

Where was Jesus Christ during the three earthy days and two nights, between his death and his resurraction? We do not have clear information from the New Testament.

But we have the universal faith of the thinkable human being before Christ. Some God has to bear on his shoulders the weights of mankind, for his salvation. Superior expresser and «Ethnic Prophet» of this expectation of the idolator world is the ancient Greek tragic Aeschylus. He puts on the lips of God Hermes the following, for Prometheus Bound :

«And you, Prometheus, may hope for no release,
from such a torment,
unless some God comes,
and take your pain upon him.
And of his own will decend to sunless Hades
and the black depths of Tartarus».

Quotations: 1025-1029

The Byzantine iconographer knows very well where was Jesus during these three earthy days. The Holy Bible does not say everything. St. John the Gospelist declares it very clearly:

- «Many other things also Jesus did, which if ever were written in full detail, I suppose, the world itself could not contain the scrolls written».

John 21, 25

The Byzantine iconographer knows very well that the Holy Spirit permited to be written and preserved inside the pages of the New Testament only these things which are necessary for mankind's salvation. The Holy Spirit didn't permit the preservence of the letter which St. Paul sent to the Laodiceans :

- « you also read the letter one to Laodicea».

Col. 4, 16.

The Byzantine iconographer knows very well, that things which are not written in the New Testament, the Holy Spirit revealed to the Church by other ways:

- «When that one arrives, the Spirit of the Truth, he will guide you into all the Truth».

John 16, 13

The Holy Ghost satisfied the common faith of all mankind, through the «Apocryph Scriptures» and through the verbal and written tradition. Yes, Jesus during these three earthy days and nights went down to Hades. And he raised the fallen mankind. He caught them with his hands, and he informed them about the joy of the resurraction and he brought them to the light, from the darkness of Tartarus.

The Byzantine iconographer is free to present the resuraction of our Lord as «The descent into Hades».

We stop here in order to present the most painted Holy image of our faith, the person of Virgin Mary, the Mother of our Lord. The Byzantine hymnology, dedicated to Her sweetest hymns, incomparable in musicalness and poetry in the centuries.

It was told for Her:

-You, Virgin Mary, who alone blossomed
the unwilting Rose, You, who did
bear the fragmant apple so pleasing
to the King of all. Hail!
We salute Her with the following :
-Hail! O treasure of purity.
Through whom we rose from fall.
O Lady, sweet lily pleasing all the faithful.
O fragmant incense and priceless myrrh!
- Hail ! You, who are only Gate
through which only the Logos has passed.
And who shattered the bars and gates of Hades,
with your birth - giving, Hail !.
O most - praised who are the divine entrance of the saved.
- Hail ! O pure maiden, Strenth and Fortress of mankind.
O hallowing Place of Glory, death of Hades,
Bridal - Chamber replete with light.
O gladness of the angels.
O assistance of those,
who faithfully call upon you.

- Receiving the Logos in your womb, You held him,
who holds all creation in his hands.
And nourished with milk Him,
who feeds the universe by a quickening nod.
«Praise the Lord all His works
and exalt Him in all the ages».

- Hail ! O ever Virgin.
The dove that gave birth to the Compassionate One.
You who are the pride of the rightous
and the crown of the Martyrs,
O Divine adornment of the just
and the salvation of us faithful.

EPILOGUE
THE «MADE WITH HANDS» AND THE «UNBUILD»

The Byzantine iconographer knows very well, that God Himself

guiled Solomon to build his great temple and to decorate it. But he knows very well the «apology» of the first Martyr Stephan in front of the Jews :

- «The Most High does not dwell in houses made with hands».

Acts 7, 48.

But he knows also very well, that between these two great truths there is no any contradiction, but there is a supplement. These vacuums, these things which are meant but they are not spoken, these things which are probable, but they are not visible, «whether in the body, he does not know, or out of the body he does not know, God knows».

2 Cor. 12, 2

The iconographer fills these vacuums. And he leaves himself free and inpired «cought himself away into paradise, to hear unutterable words, which is not lawful for a man to speak».

2 Cor. 12, 4

These «unutterable words» the writer of hymns makes poems ans songs and the iconographer transubstantiates into paintings and icons.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οἱ τρεῖς πρῶτοι αἰῶνες τῶν διωγμῶν δέν ἐπέτρεψαν στούς πιστούς Χριστιανούς ν' ἀσχοληθοῦν μέ τίς τέχνες, τήν εἰκονογραφία, ὑμνολογία, ἀρχιτεκτονική κλπ. Ἀντιμετώπιζαν ζήτημα ἐπιβιώσεως. Μέ τό διάταγμα τῶν Μεδιολάνων ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἔθεσε τέρμα στούς διωγμούς. Ἡ Ἐκκλησία ἔσπευσε νά κερδίσει τόν χαμένο χρόνο στήν διατύπωση καί ἔκφραση τοῦ δόγματος καί τῆς πίστεως, μέ οἰκουμενικές Συνόδους. Οἱ τέχνες ἔτρεξαν νά πληρώσουν τήν ἀνθρώπινη ἀναγκαιότητα σέ μορφές ἐκφράσεως τῆς πίστεως.

Ἡ εἰκονογραφία κατέστη χριστιανικό «δόγμα» κατά τήν 7η Οἰκουμενική Σύνοδο, μέ τούς τρεῖς βασικούς ὅρους τῆς «τιμητικῆς λατρείας πρός τό εἰκονούμενον πρόσωπον».

Ὁ Βυζαντινός ἁγιογράφος ζωγραφίζει τούς ἁγίους τῆς πίστεως καθώς καί τά ἱερά πρόσωπα τῆς Βίβλου, βάσει διαχρονικῶν προτύπων, ὅπως τά διατύπωσε ἡ παράδοση καί τά κατέγραψαν οἱ «συνόψεις» στό Βυζάντιο, οἱ «ποτλιμίτσι» στήν Ρωσική ἐκκλησία.

Ὁ πιστός τοποθετεῖ τήν εἰκόνα τῶν ἁγίων δίπλα στίς φωτογραφίες τῶν ἀγαπημένων του στό σπίτι. «Οἰκεῖοι τῆς πίστεως» καί φίλοι καί ἀδελφοί.

Ὁ ἁγιογράφος ἐλεύθερος νά ἐκφράσει τά αἰσθήματά του, στήν ἀπεικόνιση τῶν ἁγίων προσώπων ἐπηρρεαζόμενος καί ἀπό ὑμνολογικές καί ποιητικές περιγραφές. Ἐλεύθερος νά ἀπεικονίσει καί ὅσα «ἅ οὐκ ἐξ ὧν ἀνθρώπου λαλῆσαι» καί ὅσα δέν εἶναι «ὁρατά» ἀλλά «κατανοητά». Ἡ θεία Οἰκονομία μέσω τοῦ ἁγιογράφου καί τῆς τέχνης του ἑνώνει τόν πιστόν μέ τήν Ἐκκλησία του.

Ὁ Ὀρθόδοξος ἁγιογράφος γνωρίζει πολύ καλά, ὅτι ὁ Θεός στά πρῶτα βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀπηγόρευε στούς Ἑβραίους νά ἀποτυπώσουν κάθε μορφή ζωῆς σέ ἔκφραση τέχνης. Γνωρίζει ἐπίσης πολύ καλά ὅτι ὁ Θεός ἀνέστειλε τήν ἀπαγόρευσή του αὐτή ὅταν ὁ Σολομών ἔκτιζε τόν ναό του καί τόν ἔδωσε ὁδηγίες νά κατασκευάσει ἀγγέλους Χερουβίμ, διακοσμήσεις μέ ἄνθη, δένδρα καί ζῶα. Γνωρίζει πολύ καλά τόν λόγο τοῦ Στεφάνου: «Ὁ Ὕψιστος οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ» ἀλλά γνωρίζει ἐπίσης

ὅτι ὁ ἀπ. Παῦλος ἡρπάγει ἕως παραδείσου καί εἶδε καί ἤκουσε ἄρρητα ρήματα. Αὐτά τά «διά χειρός» ἐκφραζόμενα καί τά «ἄκτιστα», ὁ Βυζαντινός ἁγιογράφος πέρα ἀπό τίς ἀπαστράπτουσες χρυσές ἐπιφάνειες τῶν εἰκόνων του, τά μετατρέπει σέ ποίηση, οὐρανούς, ἕνωση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό.

Χαραλάμπους Μηνάογλου, Ἱστορικοῦ

Ἅγιος Ἀθανάσιος ὁ Πάριος καί Edmund Burke. Ἡ πατερική καί ἡ συντηρητική ἀντίθεση στή Γαλλική Ἐπανάσταση.

Ὁ ἱστορικός καί πνευματικός ὁρίζοντας

Στό δεύτερο μισό τοῦ 18ου αἰώνα τόσο στήν Ἀνατολή, ὅσο καί στή Δύση κορυφώνεται ἡ ἀντιπαράθεση μεταξύ Διαφωτιστῶν καί Ἀντιδιαφωτιστῶν. Ὁ Διαφωτισμός, πνευματικό φαινόμενο πού γεννήθηκε στή Δύση, ἔχει εἰσέλθει στήν Ὀρθόδοξη Ἀνατολή καί ἔχει δημιουργήσει σπερματικά προϋποθέσεις δυτικότροπης κοινωνικοπολιτικῆς ἐξέλιξης. Εἶναι ἡ πρώτη φορά μετά τό Σχίσμα, πού ἔστω ἕνα ἐλάχιστο μέρος τῶν Ρωμηῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀποδέχεται τόν δυτικό πολιτισμό τόσο κατά τά φαινόμενα, ὅσο καί στήν οὐσία του[1].

Ἡ Δύση ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Καρλομάγνου ἀκολουθεῖ πορεία διαφοροποίησης ἀπό τήν Ἀνατολή, ἡ ὁποία ὁλοκληρώνεται μέ τήν ἀπόσχισή της ἀπό τήν Ἐκκλησία τό 1054.

---

1. Καθ' ὅλη τήν περίοδο ἀπό τό 13ο ὡς καί τό 18ο αἰ. ὑφίσταται μία προϊοῦσα ἐπίδραση τῆς δυτικῆς θεολογίας στήν Ὀρθόδοξη Ἀνατολή (βλ. π.χ. ἀντιμετώπιση τοῦ Θεοῦ ὡς τιμωροῦ). Μέχρι ὅμως τό 18ο αἰ., τυπικά τουλάχιστον ὑπῆρχε ἀντίδραση ἀπέναντι στό δυτικό πολιτισμό, ὁ ὁποῖος εἶχε ὡς κύριες ἐκφάνσεις τόν Καθολικισμό καί δευτερευόντως τόν Προτεσταντισμό. Ἀπό τότε ἡ ἀποδοχή τῆς Δύσης καθίσταται εἰλικρινέστατη, καθώς ὁ πολιτισμός τοῦ Διαφωτισμοῦ - ἡ ἑλκυστικότερη γιά τήν ἐποχή μορφή της - προσλαμβάνεται καί κατά τά φαινόμενα.

Ἀπό τότε οἱ ἐξελίξεις στούς δύο χώρους δέν μποροῦν νά χαρακτηριστοῦν κοινές, ὅμοιες ἤ παράλληλες. Ἀνατολή καί Δύση συνεχίζουν νά ἐπικοινωνοῦν, ἀλλά στή μόνιμη βάση τῆς πολιτικοστρατιωτικῆς καί πνευματικῆς διείσδυσης τῆς Δύσης στήν Ἀνατολή.

Ὁ πολιτισμός πού διαμορφώνεται στή Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινούπολης εἶναι τελείως ἄλλος, ἀπό αὐτόν πού δημιουργεῖται στήν Τευτονική (Γερμανική) Αὐτοκρατορία. Οἱ πολιτισμικές διαφορές ἐνυπῆρχαν καί κατά τήν περίοδο τῆς κοινῆς συμπόρευσης στό πλαίσιο τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Μέ τό Σχίσμα, ὅμως, ἐπῆλθε καί ἡ βαθύτερη πνευματική ρήξη, ἡ ὁποία ἔθεσε τούς δύο πολιτισμούς σέ ἀντιπαράθεση καί ὑπῆρξε τό ἐφαλτήριο τῆς μονόδρομης εἰσδοχῆς τῆς Δύσης στήν Ἀνατολή.

Θεολογικές διαφορές ὑπῆρχαν ἀπό τούς πρώτους χριστιανικούς αἰῶνες. Ἀπό τόν 8ο ὅμως αἰώνα στή Δύση ἀρχίζει νά κυριαρχεῖ ἡ θεωρητική-μεταφυσική θεολόγηση. Αὐτή ἡ θεολογία κωδικοποιεῖται ἀπό τόν Ἀκινάτη, ἐνῶ ἡ ἀντίθεσή της μέ τήν ὀρθόδοξη καθίσταται εὐκρινής κατά τήν περίοδο τῆς διαμάχης τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ μέ τόν Βαρλαάμ. Ἡ διαφορά στή θεολογία (Δύση : θεωρητική -μεταφυσική, λόγος περί Θεοῦ· Ἀνατολή : πρακτική-ἀσκητική, λόγος Θεοῦ) εἶναι ὁ καθοριστικός παράγοντας διαφοροποίησης. Μέσα, λοιπόν, σέ αὐτό τό πλαίσιο θά προχωρήσουμε στή συνεξέταση τῶν περιπτώσεων τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Παρίου καί τοῦ Admund Burke μέ ἔμφαση στίς θεολογικές προϋποθέσεις τους, ἀπό τίς ὁποῖες ἐκκινοῦν οἱ πολιτικές προτάσεις τους.

Τά πρόσωπα

Ἡ δράση τῶν δύο περίπου σύγχρονων[2] ἀντιδιαφωτιστῶν ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Παρίου καί Edmund Burke ὁριοθετεῖται

---

2. Ἅγιος Ἀθανάσιος ὁ Πάριος (1721-1813) καί Edmund Burke (1929-1798). Γιά τά βιογραφικά τους συνοπτικά βλ. π. Γεώργιος Δ. Μεταλληνός Ἀθανάσιος Πάριος (Ἐργογραφία-Ἰδεολογία-Βιβλιογραφικά), *Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, τόμ. Λ, ἐν Ἀθήναις, 1995, σσ. 293-349 καί Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, *Πολι-*

ἀπό τούς πολιτισμούς μέσα στούς ὁποίους ζοῦν[3]. Ὁ Burke καθίσταται μέ τό *Reflections on the Revolution in France*, προφήτης τῆς Ἀντεπανάστασης. Τό κείμενο συντάχθηκε κατά τό πρῶτο ἑξάμηνο τοῦ 1790, δηλαδή προτοῦ συμπληρωθεῖ ἕνα ἔτος ἀπό τήν ἔναρξη τῆς Ἐπανάστασης καί ἐκδόθηκε τό Νοέμβριο τοῦ ἴδιου χρόνου[4]. Ἡ πρώτη ἀντίδραση τῆς ἀγγλικῆς κοινῆς γνώμης ὑπῆρξε ἀρνητική, καθώς οἱ προβλέψεις του γιά τό μέλλον τῶν γαλλικῶν πραγμάτων θεωρήθηκαν ἐξωπραγματικές. Ὅσο ὅμως περνοῦσε ὁ καιρός καί πραγματοποιοῦνταν, τόσο καί ὁ Burke γινόταν δημοφιλέστερος ἀνάμεσα στούς ἀριστοκρατικούς κύκλους τῆς Ἀγγλίας. Ἡ ἐπιτυχία τῶν προρρήσεών του πρέπει νά ἀποδοθεῖ στήν ἱκανοποιητική πληροφόρησή του γιά τά τεκταινόμενα στή Γαλλία καί στό ἱκανότατο πολιτικό του αἰσθητήριο. Ἐπίσης σημαντικά τόν βοήθησε τό γεγονός ὅτι ὁ πνευματικός του ὁρίζοντας εἶναι διαφωτιστικός. Αὐτό ὅμως δημιουργεῖ μιά ἀντίθεση στή σκέψη του, καθώς ἀντιμάχεται τούς Ἐπαναστάτες χρησιμοποιώντας τά δικά τους διαφωτιστικά-ἐπαναστατικά[5] ἐπιχειρήματα ἀντεστραμμένα. Γι' αὐτό καί σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τή θρησκευτική του πίστη, ἐμποτισμένος μέ τή δυτική νοοτροπία, ἀλλά καί μετέωρος μεταξύ Προτεσταντισμοῦ καί Καθολικισμοῦ[6], ἐμφανίζεται

τικοί Στοχαστές τῶν Νεότερων Χρόνων, Ἀθήνα, 1992².

3. Πρβλ. Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, Jeremy Bentham καί Ἀδαμάντιος Κοραῆς, *Πρακτικά Συνεδρίου «Κοραῆς καί Χίος»*, τόμ. Α, Ἀθήνα, 1984, σ. 288.

4. Ἡ μορφή τοῦ ἔργου εἶναι περίπλοκη. Ἔχει τά ἐξωτερικά γνωρίσματα ἐπιστολῆς, ἀλλά τό περιεχόμενο καί τό ὕφος παραπέμπουν σέ ἕνα ἀμάλγαμα πραγματείας, φυλλαδίου καί ὁμιλίας. Ἐδῶ πρέπει νά τονιστεῖ ὅτι τό *Reflections* δέν ἦταν τό μοναδικό κείμενο μέ τό ὁποῖο ὁ Burke στράφηκε κατά τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης. Πρίν τό 1790 σέ πολλές ἐπιστολές του ἀσκεῖ κριτική στήν πολιτική σκέψη πού διαμορφώνει ὁ Διαφωτισμός· μετά τό 1790 καί ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς του ἐντείνει τήν ἀντεπαναστατική συγγραφική δραστηριότητά του.

5. Δέν ὑπεισέρχομαι στό πρόβλημα τοῦ ἄν καί κατά πόσο οἱ Διαφωτιστές ὑπῆρξαν πνευματικοί «πατέρες» τῶν Ἐπαναστατῶν. Εἶναι πάντως γεγονός ὅτι οἱ πολέμιοι τῆς Ἐπανάστασης ὑπῆρξαν καί σέ κάποιο βαθμό τουλάχιστον κατήγοροι τοῦ Διαφωτισμοῦ.

6. Ὁ πατέρας τοῦ Burke καταγόταν ἀπό γηγενῆ ἰρλανδική οἰκογένεια καί μεταστράφηκε στόν Προτεσταντισμό, γιά νά μπορέσει νά ἐργαστεῖ ὡς δικηγόρος. Ἡ μητέρα του ἦταν καθολική. Ἐπίσης ἡ γυναῖκα του καταγόταν ἀπό «μικτή» οἰκογένεια καί φημολογεῖται ὅτι παντρεύτηκαν σέ

οὐσιαστικά ὡς ἀδιάφορος, ἀλλά φαινομενικά θερμός ὑποστηρικτής τοῦ Χριστιανισμοῦ καί ἰδίως τοῦ Προτεσταντισμοῦ, ἀφοῦ πιστεύει ὅτι ἡ πίστη εἶναι πολιτικά χρήσιμη.

Σ' αὐτό τό σημεῖο ἑδράζεται καί ἡ ἀφετηριακή διαφορά του μέ τόν ἅγιο Ἀθανάσιο, ὁ ὁποῖος εἶναι πιστός μέ τόν τρόπο τῶν Πατέρων, δηλαδή δίνοντας προτεραιότητα στήν πράξη-ἄσκηση, μέ τήν ὁποία ἐπιτυγχάνεται ἡ θεωρία-θεοπτία. Ὁ ἅγιος παραμένει λογικά πιστός καί γι' αὐτό ἡ «ἀπολογία» ἀπέναντι στό Διαφωτισμό καί τήν Ἐπανάσταση εἶναι ἡ μόνη δυνατή στάση, ἀποδεκτή ἀπό τή συντριπτική πλειοψηφία τῶν Ρωμηῶν.

Τό ἔργο, μέ τό ὁποῖο κωδικοποιεῖ τήν κριτική του ἀπέναντι στή νεωτερική Εὐρώπη, εἶναι ἡ *Χριστιανική Ἀπολογία*, πού πρωτοεκδόθηκε τό 1798 ἀπό τό Πατριαρχεῖο[7]. Εἶναι ἀρκετά πιθανό ὅτι τό κείμενο αὐτῆς τῆς ἔκδοσης δέχθηκε τίς παρεμβάσεις κάποιου Φαναριώτη[8]. Ἡ ἄμεση γνώση τῶν γαλλικῶν πραγμάτων πού ἔχει εἶναι σαφῶς πιό περιορισμένη ἀπό τήν ἀντίστοιχη τοῦ Burke. Ἔχει ὅμως τό πλεονέκτημα νά συγγράφει σέ ἐποχή, κατά τήν ὁποία ἔχουν καταστεῖ γνωστές διεθνῶς οἱ βιαιότητες τῆς Ἐπανάστασης. Ἔτσι, ἡ κριτική του εἶναι οὐσιαστικότερη, ἀφ' ἑνός γιατί διαθέτει περισσότερα στοιχεῖα καί ἀφ' ἑτέρου-καί κυρίως-γιατί ὁ ἅγιος ζεῖ καί σκέφτεται διαφορετικά ἀπό τούς Διαφωτιστές καί τούς Ἐπαναστάτες. Ἡ ζωή του-καί κατ' ἐπέκταση ἡ σκέψη του-εἶναι χριστοκεντρική.

Ὁμοιότητες

Παρά τά διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα μέ-

καθολικό ναό. Βλ. Conor O' Brien, Introduction, στό : *Edmund Burke, Reflections on the Reflections on the Revolution in France*, [London, 1790], εἰσαγωγή - ἐπανέκδοση Conor O' Brien Harmondsworth, 1988, σσ. 29-30.

7. Τό ἔργο ἐκδόθηκε μέ τροποποιήσεις καί ἐπιπλέον δύο κεφάλαια τό 1800 καί τό 1850. Βλ. Μεταλληνός, *Ἀθανάσιος Πάριος...*, σσ. 301-302. Gerhard Podskalsly, *Griechische Theologie in der Zeit der Tunkenherrschaft*, 1988, σσ. 360-361.

8. Βλ. Δημήτρης Γ. Ἀποστολόπουλος, *Ἡ Γαλλική Ἐπανάσταση στήν τουρκοκρατούμενη ἑλληνική κοινωνία. Ἀντιδράσεις στά 1798*, Ἀθήνα, 1989, σσ. 35, 44-45 καί 58-60.

σα στά ὁποῖα ζοῦν, ἐπικεντρώνουν καί οἱ δύο τήν κριτική τους στή Γαλλική Ἐπανάσταση, τήν ὁποία ἀποδοκιμάζουν. Ἀγωνίζονται νά πείσουν τούς ὁμοεθνεῖς τους νά μήν ἀκολουθήσουν τίς ἰδέες καί τήν πρακτική της[9]. Σέ ἕνα δεύτερο ἐπίπεδο προσπαθοῦν -στό βαθμό πού θεωροῦν ὅτι κάτι τέτοιο εἶναι ἐφικτό-νά νουθετήσουν καί τούς ἴδιους τούς Γάλλους. Θεωροῦν τήν Ἐπανάσταση ὡς ἀπάτη, μέ τήν ὁποία ἡ ἀστική τάξη παρέσυρε τό λαό, ὥστε νά ἀναρριχηθεῖ στήν ἐξουσία[10]. Ὅταν ἡ ἐπαναστατική ἀτμόσφαιρα καταλαγιάσει, ἡ συντριπτική πλειοψηφία τοῦ λαοῦ θά ἐπανέλθει στήν προτέρα ἄθλια κατάστασή της. Αὐτή ἡ ἄποψη ὑποστηρίζεται ἔνθερμα ἀπό τόν Burke, ἐνῶ ἀπό τήν πλευρά τοῦ ἁγίου ἐμφανίζεται στή *Χριστιανική Ἀπολογία*, στά χωρία ὅπου ὁ Δ. Ἀποστολόπουλος ἐντοπίζει τίς φαναριώτικες ἐπιδράσεις[11]. Εἶναι πάντως γεγονός, πού παραδέχεται καί ὁ ἅγιος, ὅτι χρησιμοποιεῖ τή γλώσσα τῶν δυτικῶν συντηρητικῶν, ἀλλά καί μεταφράζει τά ἀντιδιαφωτιστικά βιβλία τους, γιατί πλέον-ὅπως καί ὁ ἴδιος δηλώνει-οἱ Ρωμηοί, μόλις ἀποκτήσουν στοιχειώδεις γνώσεις, δέν καταδέχονται νά δώσουν σημασία σέ καμμιά γνώμη, πού δέν ὑποστηρίζεται ἀπό κάποιον Εὐρωπαῖο.

Ἄλλος κοινός τόπος τῆς κριτικῆς τους εἶναι ἡ ἀπόρριψη τοῦ Βολταίρου, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζεται ἄθεος ἤ δεϊστής[12]

---

9. Γιά νά ἐμποδίσουν τήν ἐξάπλωση τῶν ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν χρησιμοποιοῦν διαφορετική ρητορική τεχνική. Ὁ ἅγιος ἀκολουθεῖ τό παράδειγμα τοῦ προφητικοῦ-στηλιτευτικοῦ λόγου ἀπέναντι σ' αὐτούς πού ἔχουν ἤδη πιεῖ «τό βολταιρικόν φαρμάκι». Ὁ Burke ἀπό τήν ἄλλη, γιά νά ἀποθαρρύνει τούς ἐπίδοξους Ἄγγλους ἐπαναστάτες, ἰσχυρίζεται ὅτι δέν ὑπάρχουν ὁμοεθνεῖς του ὀπαδοί τῶν γαλλικῶν ἰδεῶν, δηλαδή ἐφαρμόζει τή μέθοδο τῆς ἀδιαφορίας καί παραθεώρησης τῆς ἀντίπαλης δυναμικῆς.

10. Σ' αὐτό τό σημεῖο πρέπει νά σημειωθεῖ ἕνα ἀκόμα κοινό χαρακτηριστικό τους οἱ ἀντίπαλοι καί τῶν δύο συμμερίζονται τίς ἰδέες τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης.

11. Ὑπάρχουν μάλιστα σημεῖα ὅπου οἱ συναφεῖς ἐκφράσεις παρουσιάζουν τέτοια ὁμοιότητα, ὥστε νά ἐπιτρέπουν τήν παρακινδευμένη ὑπόθεση ὅτι εἴτε ὁ ἅγιος εἴτε ὁ φαναριώτης «διορθωτής» γνώριζαν τό *Reflections*.

12. Οἱ δύο ὅροι γιά τόν ἅγιο εἶναι συνώνυμοι, γιατί ἄθεος εἶναι ὁ ἀθετῶν «τόν Θεόν τῶν Πατέρων ἡμῶν», πράγμα πού συμβαίνει τόσο μέ ὅποιον ἰσχυρίζεται ὅτι δέν πιστεύει σέ τίποτε, ὅσο καί μέ αὐτόν πού λατρεύει ἕνα ἀπρόσωπο ὑπέρτατο ὄν (δεϊσμός).

ἀπό τόν ἅγιο καί ἐχθρός τῆς θρησκείας ἀπό τόν Burke[13]. Στόχο του, ὅπως καί τοῦ νεωτερικοῦ πνεύματος στό σύνολό του, καθώς πιστεύουν καί οἱ δύο, ἀποτελεῖ ἡ καταστροφή τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ὡς συστήματος. Τό ἀντικαθολικό μένος τῶν Διαφωτιστῶν, ἀλλά καί τῶν Ἐπαναστατῶν, δικαιολογεῖται - σέ διαφορετικό βαθμό βέβαια- καί ἀπό τούς δύο. Θεωροῦν ὅτι γι' αὐτό εὐθύνεται ἡ ἀπαράδεκτα καταπιεστική πολιτική καί θρησκευτική ἡγεσία[14]. Μέ ὅλα αὐτά, συμφωνοῦν ἀμφότεροι ὅτι ἡ Ἐπανάσταση κυριαρχημένη ἀπό δημαγωγούς θά καταλήξει στήν ἐγκαθίδρυση κάποιας μορφῆς ὀλιγαρχικοῦ πολιτεύματος καί οὐσιαστικά θά καταστρέψει τή Γαλλία. Οἱ βιαιότητές της ἀποτελοῦν ἁπλό προμήνυμα τῶν συμφορῶν πού πρόκειται νά ἀκολουθήσουν.

Διαφορές

1. *Ἅγιος Ἀθανάσιος ὁ Πάριος*

Παρά τίς ὅποιες ὁμοιότητες, ἡ κριτική τῶν δύο ἀπέναντι στό Διαφωτισμό καί τήν Ἐπανάσταση εἶναι κατά βάθος διαφορετική. Τόσο τά αἴτια τῆς καταδίκης τῆς Ἐπανάστασης, ὅσο καί οἱ σκοποί πού ἐπιδιώκονται μέ αὐτή δέν ἔχουν κανένα κοινό σημεῖο. Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος πιστεύει ὅτι κάθε ἐπανάσταση ἀντίκειται στή ζωή τῆς Ἐκκλησίας. Ἔτσι τήν ἀπορρίπτει ἀκόμα καί ὅταν στρέφεται ἐναντίον τοῦ Καθολικισμοῦ καί τοῦ Προτεσταντισμοῦ, πού εἶναι οἱ δύο ὄψεις τοῦ ἴδιου νομίσματος, τῆς αἱρετικῆς Δύσης[15].

---

13. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ ὁμοιότητα τοῦ Burke-στό χαρακτηρισμό τῆς θρησκευτικῆς στάσης τοῦ Βολταίρου-μέ τόν Ἕλληνα σπουδαῖο φιλελεύθερο, τόν Κοραῆ. Ἡ συμφωνία μάλιστα τῶν ἀπόψεών τους ἐκτείνεται σέ πολλές πτυχές τοῦ πολιτικοῦ βίου-εἶναι σαφῶς ἐκτενέστερη καί βαθύτερη ἀπό αὐτήν τοῦ ἁγίου μέ τόν Burke -, καθώς καί οἱ δύο στρέφονται ἐναντίον τοῦ ριζοσπαστισμοῦ τῆς Ἐπανάστασης.

14. Ὁ Burke πιστεύει ὅτι ὁ γαλλικός κλῆρος μπορεῖ νά βελτιωθεῖ - κυρίως ἠθικά -, ἐνῶ ὁ ἅγιος πιστεύει ὅτι κάτι τέτοιο εἶναι ἀδύνατο λόγῳ τῆς ἀποκοπῆς του ἀπό τήν Ἐκκλησία (Σχίσμα).

15. Πρέπει νά καταστεῖ σαφές ὅτι ὁ ἅγιος ἀπορρίπτει τή Δύση καί στίς τρεῖς κύριες μετασχισματικές ἐκφάνσεις της : Παπισμός, Προτεστα-

Αὐτή ἡ θεώρηση τοῦ ἁγίου κωδικοποιεῖται στήν *Απολογία Χριστιανική*:

«Εὐλογητός ὁ Θεός, ὅτι ὅσον ἡ Δύσις ἀφρίζει ἐναντίον τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἄλλο τόσον ἡ Ἀνατολή, σύμφωνα μέ τό ὄνομά της, ἔλαμψε καί λάμπει μέ τάς ἀκτῖνας τῶν θείων μαρτύρων ὁποῦ ἀνέδειξε πολλαχοῦ, οἱ ὁποῖοι πάντες, λαμπρῶς, εὐτόνως, ἀνδρείως καί μεγαλοφώνως ἐκήρυττον ἐναντίον πάντων ἀθέων, καί πάντων ἐθνῶν λέγοντες, ὅτι Ἰησοῦς Χριστός χθές καί σήμερον ὁ αὐτός καί εἰς τούς αἰῶνας, καί ὁ λόγος αὐτοῦ ἀλήθεια αἰώνιος. Αὐτῷ ἡ δόξα καί τό κράτος εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν»[16].

Τήν ἀντίληψή του μάλιστα αὐτή φαίνεται πώς συμμεριζόταν ἡ συντριπτική πλειοψηφία τῶν Ρωμηῶν. Γι' αὐτό καί ἡ ἀντιμετώπιση τῆς Ἐπανάστασης ἀπό τόν ἅγιο ἀποτελοῦσε αὐθεντική ἔκφραση τῆς ρωμαίικης συνείδησης[17], στήν ὁποία ἀντιτάχθηκαν οἱ ἀποκομμένοι ἀπό τήν ὀρθόδοξη πίστη ἐκδυτικισμένοι λόγιοι. Καταδικάζοντας τόσο τό ἴδιο τό ἐπαναστατικό φαινόμενο, ὅσο καί τίς ἰδεολογικές του προϋποθέσεις καί συνέπειες ἐπιμένει «στό ρεαλισμό τοῦ τρόπου, δηλαδή τοῦ πολιτισμοῦ»[18] τῶν Ρωμηῶν, ὁ ὁποῖος συνεχίζει νά ὑφίσταται καί ὑπό τήν κυριαρχία τῶν Ὀθωμανῶν[19]. Ἡ πρακτική ἔχει ἀποδείξει ὅτι ὁ ὀθωμανικός ζυγός ὄχι μόνο ἀβάσταχτος δέν εἶναι γιά τούς χριστιανούς, ἀλλά τούς ἀσκεῖ καί στήν ὑπομονή. Ἡ υἱοθέτηση τοῦ παραδείγματος τῆς καθολικά ἀλλοτριωμένης Δύσης, ἀπό τήν ἄλλη,

---

ντισμός, Νεωτερισμός.

16. *Ἀπολογία Χριστιανική*, Λειψία, 1805, σ. 94.

17. Βλ. Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, *Ἡ Γαλλική Ἐπανάστασις* καί ἡ Νοτιοανατολική Εὐρώπη, Ἀθήνα, 1990, σσ. 64-65. Πρβλ. καί Παναγιώτης Κονδύλης. *Ὁ Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Ἀθήνα, 1988, σ. 40. Χρῖστος Θ. Κρικώνης, Ὀρθόδοξη Παράδοση καί Διαφωτισμός κατά τόν Ἅγιο Ἀθανάσιο Πάριο, στό : *Ἡ Ἑκατονταπυλιανή καί ἡ Χριστιανική Πάρος, Πρακτικά Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου* (Σεπτέμβριος 1996), Πάρος, 1998, σσ. 467-487.

18. Χρῆστος Γιανναρᾶς, *Ὀρθοδοξία καί Δύση στή Νεώτερη Ἑλλάδα*, Ἀθήνα, 1996³, σ. 185.

19. Βλ. Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, *Τό ὅραμα τῆς ἐλευθερίας στήν ἑλληνική κοινωνία*, Ἀθήνα, 1992, σ. 19.

ἀπομακρύνει ἀπό τόν Θεό[20].

Μέσα στήν ἐξ ὁλοκλήρου ἀπορριπτόμενη Εὐρώπη συμπεριλαμβάνονται καί οἱ συντηρητικοί, ὅπως ὁ Burke. Ὁ ἅγιος δέν μποροῦσε νά ἀποδεχτεῖ ὡς πρότυπο κανέναν μή Ὀρθόδοξο, πόσο μᾶλλον τόν Burke, ὁ ὁποῖος εἶναι χαρακτηριστικός ἐκπρόσωπος τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, καθώς κατ᾽ οὐσίαν ἐμφανίζεται ὡς «μή ἔχων ἐλπίδα καί ἄθεος ἐν τῷ κόσμῳ».

Ἡ πολιτική στάση του ἀπέναντι στή Δύση δέν θά μποροῦσε νά εἶναι διαφορετική. «Χωρίς νά ἰδεολογικοποιεῖ τήν πατερικότητα τήν καθιστᾶ μέθοδο πολιτικῆς πράξης-μέ τήν ἀριστοτελική σημασία τοῦ ὅρου-κατά τό παράδειγμα τῶν Ἁγίων Πατέρων σέ περιόδους κρίσεως στήν πορεία τοῦ Γένους»[21]. Μέσα σέ αὐτό τό πλαίσιο ἐπισημαίνει ὅτι ἡ ἐλευθερία τῶν Γάλλων εἶναι ψευδεπίγραφη καί πραγματική ἀνελευθερία· γι᾽ αὐτό δέν συμφέρει τούς Ρωμηούς νά τήν ἀντιγράψουν. Οἱ συνθῆκες ἄλλωστε εἶναι τελείως διαφορετικές. Ὁ ἅγιος φοβᾶται ἐνδεχόμενη Ἑλληνική Ἐπανάσταση, ἐπειδή γνωρίζει τίς συνέπειες σέ περίπτωση ἀποτυχίας της[22]. Ἐπιπλέον, ὅμως «στήν καινούργια ὀρθολογική ἐκδοχή τῶν δικαιωμάτων κάθε ἐθνότητας καί στήν ἐκκοσμικευμένη προοπτική τοῦ ἀστικοῦ κράτους, ὁ Πάριος ἀντιτάσσει τήν ἐμμονή στήν ἰδέα τῆς πολυεθνικῆς αὐτοκρατορίας πού στηρίζει τήν πολιτική της ἑνότητα σέ πολιτισμική βάση»[23].

Τυχόν υἱοθέτηση τῶν ἰδεῶν τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης δέν θά ἐπιφέρει μόνο ἐξέγερση κατά τῶν Ὀθωμανῶν,

---

20. «Οἱ Ρωμηοί- Πατερικοί κινοῦνται μεταξύ τῶν δύο ‘κατέναντι’, συνθλιβόμενοι καί ἀπό τά δύο. ‘Οἱ ἀσεβεῖς’ προκαλοῦν τίς θυσίες αἵματος. Ὁ δημόσιος ἔπαινος τῶν Νεομαρτύρων ἀπό τόν Ἀθανάσιο, ὡς καί ἡ ἀνοικτή πρότασή του νά τιμῶνται τά θύματα τοῦ μουσουλμανισμοῦ, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι μάρτυρες καί πρό τῆς (ἀπό τά πράγματα ἀδύνατης) ἐγκρίσεως τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, συνιστᾶ ‘ἀντίσταση’ ἔμπρακτη κατά τοῦ Κυριάρχου καί πατερική παρρησία. Τό ἄλλο κατέναντι, ἡ ‘θεήλατος Εὐρώπη’ ἀποτιμᾶται συγκριτικά - πάλι μέσα στό πατερικό πνεῦμα - ὡς ὁ ἀληθινός κίνδυνος πού ἀφορᾶ ὄχι μόνο στά σώματα, ἀλλά ἀλλοτριώνει ψυχικά - συνειδησιακά» π. Γεώργιος Δ. Μεταλληνός, *Σχέσεις καί Ἀντιθέσεις*, Ἀθήνα, 1998, σ. 38.

21. *Ὅπ.π.*, σ. 51.

22. Βλ. Γιανναρᾶς *Ὀρθοδοξία...*, σ. 183. Steven Runciman, *The Great Church in captivity*, Cambridge, 1968, σ. 395.

23. Γιανναρᾶς, *Ὀρθοδοξία...*, σ. 181.

ἀλλά καί διάρρηξη τοῦ πολιτισμικοῦ ἱστοῦ, πού διατηροῦσε ὅλους τούς πληθυσμούς τῆς καθ' ἡμᾶς 'Ανατολῆς ἑνωμένους. Ταυτόχρονα, θά σηματοδοτοῦσε τήν ἀντικατάσταση τοῦ αὐτοκρατορικοῦ πολιτεύματος, μέ τό ὁποῖο οἱ Ρωμηοί πολιτεύονταν γιά περίπου δύο χιλιετίες[24], ἀπό τίς πολιτειακές δομές τοῦ σύγχρονου ἀστικοῦ (δημοκρατικοῦ - φιλελεύθερου) κράτους. Ἡ ἀποδοχή ἤ ἀπόρριψη τῶν νεωτερικῶν ἰδεῶν δέν συνιστοῦσε γιά τόν ἅγιο ἁπλή πολιτική ἐπιλογή[25], ὅπως γιά τόν Burke. Ἦταν ζήτημα ἀποδοχῆς ἤ ἀπόρριψης ἑνός ξένου πολιτισμοῦ, πού στή δεδομένη στιγμή παρουσίαζε ὡς πιό ἑλκυστική ἐκδοχή του τόν Διαφωτισμό καί τή Γαλλική 'Επανάσταση. 'Ακολουθώντας τό παράδειγμα τῶν προηγούμενων Πατέρων καί κυρίως τῶν ἁγίων Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καί Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ[26], ἐμμένει στό ρωμαϊκό πολιτισμό καί τήν ἐν Χριστῷ ζωή.

Μέ ἀπόλυτη συνέπεια στίς προηγούμενες παρατηρήσεις του, ὁ ἅγιος 'Αθανάσιος προτείνει στούς Ρωμηούς νά παραμείνουν πιστοί στό Θεό καί κατ' ἐπέκταση νά διασώσουν τό κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο τῆς 'Ορθόδοξης Οἰκουμένης. Ὁ Πάριος πολιτεύεται ἔχοντας ἐπίγνωση τῆς πραγματικότητας τοῦ Γένους του· γι' αὐτό δέν ἀντιπροτείτείνει «στό νεωτερισμό μιάν ἀντίπαλη ἰδεολογία, ἀλλά ἕνα λόγο ὑπαρκτικῆς ἀφύπνισης στίς οὐσιώδεις καί πρωταρχικές

---

24. Βλ. Paschalis M. Kitromilides, The Enlightenment East and West: a comparative perspective on the ideological origins of the Balkan political traditions, «*Canadian Review of Studies in Nationalism*». X (1983), σσ.61-62. 'Από τήν ἐποχή τῆς ὑπαγωγῆς της στή Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία, ἡ καθ' ἡμᾶς 'Ανατολή διατελοῦσε ὑπό αὐτοκρατορικό καθεστώς (Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία - Ρωμαίϊκη (Βυζαντινή) Αὐτοκρατορία - 'Οθωμανική Αὐτοκρατορία). Γι' αὐτό ὁ ἅγιος δέν χρησιμοποιεῖ ὠφελιμιστικά κριτήρια γιά νά ὑποστηρίξει τό αὐτοκρατορικό πολίτευμα, ἀλλά στηρίζεται στήν ἐμπειρία τῶν Ρωμηῶν.

25. «Τό πρότυπο τοῦ ἐθνικοῦ κράτους, ὅπως διαμορφωνόταν στή Δύση, προϋπέθετε καί μιά ριζική κοινωνική μεταβολή : τήν ὀργάνωση τοῦ κοινοῦ βίου μέ βάση τίς ἐκκοσμικευμένες ὀρθολογικές ἀρχές τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου, τοῦ φυσικοῦ δικαίου καί τοῦ κανονιστικοῦ ὠφελιμισμοῦ». Γιανναρᾶς, *ὅπ.π.*, σ. 184.

26. Οἱ δύο ἅγιοι, βέβαια, ἀντιμετώπισαν διαφορετικές πτυχές τῆς ἑλκυστικότερης γιά τήν ἐποχή τους ἔκφανσης τῆς Δύσης (Παπισμός), τή σχολαστική μεταφυσική θεολόγηση ὁ πρῶτος καί τήν παπική ἐκκλησιολογία καί πολιτική ὁ δεύτερος.

ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως τίς φώτισε τό ἦθος καί ἡ ἐμπειρία τῶν Πατέρων τῆς ἐκκλησιαστικῆς Παράδοσης»[27]. Ἔτσι, συγγράφει πλῆθος ἁγιολογικῶν κειμένων καί συμμετέχει ἔμμεσα στήν ἔκδοση τῆς Φιλοκαλίας[28]. Ἀντί δηλαδή νά εἶναι ἁπλά ἀρνητικός ἔναντι τῶν ἰδεῶν τῆς Ἐπανάστασης, προτείνει ἀπέναντί τους τήν ὀρθόδοξη πνευματική ζωή.

Γι᾽ αὐτό καί δέν ἐπιμένει τόσο στά κείμενα, ὅσο στή ζῶσα Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, τούς ἁγίους[29]. Ἡ προσκόλλησή του σέ αὐτούς καθορίζει τήν ἀπορριπτική στάση ἀπέναντι στούς σοφούς τῆς Δύσης[30]. Ἰδιαίτερα ἀναφέρεται στό Βολταῖρο, τοῦ ὁποίου τή «φαυλοβιώτητα» ἐλέγχει. Ἐκθειάζει ὅλα τά ἀντιβολταιρικά ἔργα καί ἰδίως τή μετάφραση τοῦ Θεοτόκη[31]. Οἱ Ρωμηοί σέ καμιά περίπτωση δέν πρέπει νά γνωρίσουν τή διαφωτιστική-ἀθεϊστική σκέψη· γι᾽ αὐτό συνιστᾶ τό κάψιμο τῶν βιβλίων τῶν Διαφωτιστῶν[32]. Ἐπιπλέον, οἱ γονεῖς πρέπει νά προσέχουν νά μή στέλνουν τά παιδιά τους στήν Εὐρώπη, γιατί οἱ περισσότεροι ἀπό αὐτούς, πού πηγαίνουν στή Δύση γιά σπουδές, γυρίζουν ἄθεοι, καθώς οἱ Ἀκαδημίες

---

27. Γιανναρᾶς, *Ὀρθοδοξία...*, σσ. 188-189.

28. «Δέν θά ἦταν μεγαλοστομία νά ἰσχυρισθεῖ κανείς, ὅτι ἡ ἔκδοση τῆς Φιλοκαλίας, ἄδηλα ἴσως καί ἀνεπαίσθητα, συνιστᾶ πρόκληση ἀναμέτρησης δύο πολιτισμῶν : Ἀπό τή μία, ἡ φρενίτιδα τῆς προόδου, πού εἰδωλοποιεῖ θριαμβικά τήν πιό στυγνή καί στεγανή ἀνθρωποκεντρική αὐτάρκεια, αὐτάρκεια τοῦ φυσικοῦ καί θνητοῦ. Μαζί καί ἡ μέθη τῆς ἀκοινώνητης ἐλευθερίας τῶν ἐπιλογῶν, τῆς ἀπολυτοποίησης τῶν ἀπρόσωπων δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου, ἡ νοητική ὑπεροψία τῆς ἀποτελεσματικότητας πού μηχανοποιεῖ τή ζωή. Κι ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ἡ προτεραιότητα ἀναζήτησης τῆς ἀλήθειας καί ὄχι τῆς χρησιμότητας. Τό πρωτεῖο τῆς κοινωνίας καί τοῦ ἔρωτα, τῆς προσωπικῆς ἑτερότητας καί ὄχι τῆς ἀτομικῆς οὐδετερότητας, τῆς ζωῆς καί ὄχι τῆς ἐπιβίωσης. Ἡ χαρά τῆς ἐλπίδας πού ψηλαφεῖ τήν ὑπέρβαση τοῦ θανάτου». Γιανναρᾶς, *ὅπ.π.*, σ. 91.

29. Βλ. Μεταλληνός, *Σχέσεις ...*, σ. 19.

30. Βλ. *Ἀπολογία Χριστιανική*, σ. 95.

31. [Νικηφόρος Θεοτόκης], *Ἀπόδειξις τοῦ κύρους τῶν τῆς Νέας καί Παλαιᾶς Διαθήκης βιβλίων*, Βιέννη, 1794. Συγγραφέας τοῦ πρωτοτύπου: J.G. Clémence. Βλ. *Ἀπολογία Χριστιανική*, σ. 98.

32. «Καί εἶναι βέβαια πανάληθες, πῶς ὁ νόμος τῆς χάριτος δέν συγχωρεῖ θάνατον τήν σήμερον, ἠμπορεῖ ὅμως ἡ ποινή νά γίνηται, εἰς τά μιαρά ἐκείνων συγγράμματα, ἤτοι νά κατακρίνωνται, νά στηλιτεύωνται, καί νά καίωνται, καθώς αἱ ἱεραί Σύνοδοι προστάζουσιν». *Ἀπολογία Χριστιανική*, σ. 116.

τῆς Εὐρώπης διδάσκουν τήν ἀθεΐα[33]. Ἰδιαίτερα τονίζει τήν εὐθύνη πού φέρουν οἱ ἐπίσκοποι καί οἱ ἱερεῖς νά προφυλάξουν τό ποίμνιό τους ἀπό τήν ἀπιστία· γι᾽ αὐτό ἄλλωστε ἀναγκάζεται νά γράψει καί ὁ ἴδιος[34]. Ἔτσι, ἡ πρότασή του πρός τούς Ρωμηούς συνοψίζεται στά ἑξῆς: «φεύγετε ὅσον δύνασθε τήν Εὐρώπην. Καί ἀκόμα καί ἐκείνους ὁποῦ ἔρχονται ἀπό τήν Εὐρώπην»[35].

Σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τούς Διαφωτιστές ὁ ἅγιος πιστεύει ἀκράδαντα πώς ὁ δεϊσμός καί ἡ ἀθεΐα πού πρεσβεύουν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἄρνησης τοῦ Χριστοῦ στή ζωή τους[36]. Παρατηρεῖ, μάλιστα, ὅτι ἔχοντας τήν ἀνάγκη νά ἀποκρύψουν τήν πραγματική ἀθεΐα τους δηλώνουν ὅτι λατρεύουν ἕνα ὑπέρτατο ὄν, ἡ ὕπαρξη τοῦ ὁποίου δέν ἔχει καμία σημασία γιά τόν ἄνθρωπο, ἀφοῦ συντάσσεται «μέ τό ἀφρονέστατον δόγμα τῆς θνητοψυχίας τους»[37]. Παράδειγμα χαρακτηριστικό ἀποτελεῖ ὁ Βολταῖρος, τοῦ ὁποίου τήν πορεία πρός τήν ἀθεΐα περιγράφει διεξοδικά[38]. Ἡ «φαυλοβιώτητά» του τόν ὁδήγησε στήν ἀπιστία, ἀπό τήν ὁποία πηγάζει ἡ ἀπολυτοποίηση τῆς λογικῆς, ἡ ὁποία μέ τή σειρά της τόν ὤθησε στήν προσπάθεια νά ὑποτάξει «εἰς τούς ἀνθρωπίνους κανόνας, τά ὑπέρ λόγον καί ἔννοιαν»[39].

---

33. *Ἀπολογία Χριστιανική*, σ. 120. Σ᾽ αὐτό τό σημεῖο χρειάζεται νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ προτροπή τοῦ ἁγίου νά μή διαβάζουν τούς Διαφωτιστές πέρα ἀπό τό σωτηριολογικό της περιεχόμενο ἔχει καί ἕνα συνδεόμενο μέ αὐτό πολιτικό. Οἱ μακροχρόνιες πολιτικές κοινωνικές καί οἰκονομικές κατακτήσεις στά γεωγραφικά ὅρια τῆς καθ᾽ ἡμᾶς Ἀνατολῆς (βλ. κατακτήσεις Μ. Ἀλεξάνδρου, Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία, ὀθωμανική κατάκτηση τῆς Μ. Ἀσίας καί ἔνταξη τῆς Ἑλλάδας στήν Εὐρωπαϊκή Ἕνωση) προϋποθέτουν μιά πολιτισμική ὤσμωση, πάντα ἐλεγχόμενη-ἀκόμη καί ὅταν εἶναι ἀμφίδρομη -ἀπό τόν κατακτητή. Ὁ ἅγιος, λοιπόν, μέ τήν προτροπή του νά ἀποφεύγεται ἡ μελέτη τῶν βιβλίων τῶν Δυτικῶν προσπαθεῖ νά ἀποτρέψει τήν πολιτισμική- καί κατ᾽ ἐπέκταση πολιτική-ὑποταγή τῶν Ρωμηῶν στή Δύση, ἡ ὁποία ἔχει ἀρχίσει ἀπό τό 1204.

34. Βλ. *Ἀπολογία Χριστιανική*, σσ. 119-126.

35. Ναθαναήλ Νεοκαισαρεύς, *Ἀντιφώνησις*, Τεργέστη, 1802, σ. 67.

36. «Διότι ἀνίσως κατά τούς θείους Πατέρας, καί καθώς τό ζωντανόν παράδειγμα τῶν νέων δημοκρατικῶν μᾶς διδάσκει, ὁ φαῦλος βίος, φαῦλα γεννᾶ δόγματα». *Χριστιανική Ἀπολογία*, Κωνσταντινούπολις, 1798, σ. 90.

37. *Ὅπ.π.*, σ. 40.

38. *Ὅπ.π.*, σ. 109.

39. *Ὅπ.π.*, σ. 100

Ὁ ἅγιος, ἄν καί δέν τό τονίζει στά ἀντιδαφωτιστικά του ἔργα, γνωρίζει ὅτι ὁ νεωτερικός πολιτισμός που γεννιέται στή Δύση «συνιστᾶ ἕνα πολύπλευρο φαινόμενο δυναμικῆς ἀντίδρασης σέ μιά τυραννική καί σκοταδιστική θρησκευτικότητα»[40]. Ἀνάλογα φαινόμενα θρησκειοποίησης ἔχουν ἐμφανιστεῖ καί στήν Ἀνατολή λόγῳ τῆς ἐπίδρασης τῆς δυτικῆς θεολογίας. Οἱ θέσεις, ὅμως, τοῦ Παρίου «ἀποκαλύπτουν μιάν ἀπροσδόκητη γιά τήν ἐποχή θεολογική ἐγρήγορση καί ἐπίγνωση τῶν βιωματικῶν προτεραιοτήτων τῆς Ἐκκλησίας»[41]. Ἐπιμένει πατερικά νά θεωρεῖ τήν ὀθωμανική κυριαρχία εὐεργετική γιά τήν ἐν Χριστῷ ζωή[42]. Μόνο ὅποιος δέν πιστεύει τό γεγονός τῆς Ἀνάστασης ἀποζητᾶ τήν κοσμική ἐλευθερία[43]. Σ' αὐτό τό πλαίσιο κατανοεῖται καί ἡ θέση του «ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὔτε γεννῶνται, οὔτε εἶναι ἐλεύθεροι»[44]. Γιά τόν Πάριο ἐλεύθερος εἶναι μόνο ὁ ἅγιος, αὐτός δηλαδή πού ἔχει ἐλευθερωθεῖ ἀπό τά πάθη καί βρίσκεται σέ συνεχῆ σχέση μέ τόν Χριστό. Ὅποιος, ὅμως, ζητᾶ τήν κοσμική ἐλευθερία ἀπομακρύνεται ἀπό τή σχέση μαζί Του.

Ἡ πρόταση τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ὅτι ὁ χριστιανός πρέπει νά ἔχει ὑπομονή καί νά δέχεται ἀκόμα καί τήν πολιτική ἀνελευθερία, ἑδράζεται στήν πατερική παράδοση, ἡ ὁποία δίνει πρακτική ὑπόσταση στήν ὀρθόδοξη θεολογία[45].

---

40. Γιανναρᾶς, *Ὀρθοδοξία...*, σ. 189.

41. *Ὅπ.π.*, σ. 178.

42. «Ἄλλωστε, συνιστᾶ καθολική πατερική συνείδηση ('ὅλων τῶν θεοφόρων Πατέρων'), ὅτι 'ἡ ἀρετή μέσα εἰς τάς θλίψεις γεννᾶται καί τρέφεται καί αὔξει καί τελειοῦται'. Ἐνῶ, ἀντίθετα, 'εἰς τόν πλατυσμόν τῆς ἐλευθερίας μαραίνεται, σβέννυται καί ὁλοτελῶς ἀφανίζεται' (*N.P.* 320-321). Εἶναι ἕνας ἀκόμη ὑπαινιγμός γιά τό ἀνατολικό κατέναντι, πού προκρίνεται τοῦ δυτικοῦ μόνο ἐν ἀναφορᾷ πρός τή δυνατότητα χριστοκεντρικοῦ βίου καί ὄχι, φυσικά, γιά τήν ὑπεροχή του». Μεταλληνός, *Σχέσεις ...*, σσ. 45-46.

43. *Ἀπολογία Χριστιανική*, σσ. 143-144.

44. *Χριστιανική Ἀπολογία*, σ. 23.

45. Ἡ Ὀρθόδοξη θεολογία, ἡ θεολογία δηλαδή τῶν Πατέρων, δέν εἶναι λόγος περί Θεοῦ, ἀλλά ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι, νά θεολογοῦν, δηλαδή νά μεταδίδουν τό Λόγο τοῦ Θεοῦ, μποροῦν μόνο ὅσοι τόν ἔχουν : οἱ ἅγιοι. Συνεπῶς, ἡ ὀρθόδοξη θεολογία δέν εἶναι ἔκφραση σκέψης, ἀλλά περίσσευμα ἐμπειρίας («ὄχι μιά γνώση πού μαθαίνεις, ἀλλά μιά γνώση πού παθαίνεις», ὅπως ἐπιμένουν οἱ Πατέρες διά μέσου τῶν αἰώνων»). Ὁ ἅγιος, δηλαδή ὁ πραγματικός θεολόγος, μιλώντας γιά τό Θεό-ἀλλά καί γιά τόν ἄνθρωπο- δέν ἐκφράζει τίς σκέψεις του, ἀλλά τόν Χριστό, τόν Ὁποῖο ζεῖ. Πρβλ. Μεταλληνός,

Ὡς παράδειγμα τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς προβάλλει τούς Πατέρες-παλαιούς καί νέους-, οἱ ὁποῖοι ζώντας σέ ἀνάλογες συνθῆκες πάντοτε ὑπομένουν[46]. Γι᾽ αὐτό καί ὁ ἴδιος ἀντιτάσσει «στόν εὐρωπαϊκό διαφωτισμό τήν παράδοση τῶν Ἁγίων καί τήν 'ἔνθεη γνώση', καρπό τῆς νηπτικῆς ἐμπειρίας»[47]. Αὐτή ἡ 'ἔνθεη γνώση' εἶναι ριζικά διάφορη ἀπό τή φιλοσοφία, ἡ ὁποία ἀναπτύσσεται στήν Εὐρώπη καί εἶναι στό σύνολό της ἀντιχριστιανική.

2. *Edmund Burke*

Ἡ κριτική πού ἀσκεῖ ὁ Burke στήν Ἐπανάσταση εἶναι διαφορετική. Κατ᾽ ἀρχάς ἀντιμετώπισε κατά τήν πολιτική του σταδιοδρομία δύο ἐπαναστάσεις (Ἀμερικανική, Γαλλική). Ἡ ἀντίθεσή του ἀπέναντί τους ἀφορᾶ μόνο τό πολιτικό-ἰδεολογικό περιεχόμενό τους, ἐνῶ κατανοεῖ τά κοινωνικά-οἰκονομικά αἰτήματά τους[48]. Ἑστιάζει τήν πολεμική του στίς πολιτικές ἰδέες τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, οἱ ὁποῖες ἦταν ἀνατρεπτικές γιά τήν κρατοῦσα κατάσταση στήν Ἀγγλία καί ἀντιτίθεντο στόν φιλελεύθερο συντηρητισμό του[49].

Θεωρεῖ τή Γαλλική ὡς τήν πλέον ἐπικίνδυνη Ἐπανά-

Σχέσεις..., σ. 40.

46. «Στή θεολογική σκέψη τοῦ Παρίου βαρύνει, πράγματι, ἡ θέωση, ἡ μετοχή δηλαδή στό Ἄκτιστο, καί Αἰώνιο, πού ἀπαιτεῖ τήν ἱεράρχηση σ᾽ αὐτό τοῦ κτιστοῦ καί καιρικοῦ, ὅπως ἡ ἀνθρώπινη σοφία: Τό πρωτεῦον καί κύριον εἶναι 'τῶν σωτηρίων ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ ἡ φύλαξις καί ἐργασία καί κάθαρσις τῆς ψυχῆς ἀπό τά βρωμερά πάθη καί ἡ πρός τόν Θεόν νεῦσις καί οἰκείωσις, καθ᾽ ὅσον ἐνδέχεται, αὐτά γίνονται πρόξενα τῆς ἀτελευτήτου μακαριότητος καί τῆς αἰωνίου εὐδαιμονίας' [...] 'καί μόνον εἰς τόν Θεόν νά προσέχουν πάντοτε, καθαρίζοντες, ὅσον εἶναι δυνατόν, τόν ὀφθαλμόν τῆς ψυχῆς καί καταστήνοντες αὐτόν δεκτικόν τῶν θεϊκῶν ἐπιλάμψεων καί προχωροῦντες εἰς τήν θεωρίαν' (θέωσιν) (Α.Χ. 36)».

47. Μεταλληνός, *Ἀθανάσιος Πάριος*, σ. 332.

48. Βλ. O' Brien, *Introduction...*, σσ. 21 καί 64. Τά προβλήματα τῆς συνύπαρξης Καθολικῶν καί Προτεσταντῶν στήν πατρίδα του, τήν Ἰρλανδία, καθώς καί ἡ γνώση τῆς παγκόσμιας οἰκονομίας τῆς ἐποχῆς τόν ὠθοῦν σ᾽ αὐτή τή στάση. Γι᾽ αὐτό καί δέν καταδικάζει ἀπόλυτα τήν Ἀμερικανική Ἐπανάσταση.

49. Βλ. *ὅπ.π.*, σσ. 46-47. Πρβλ. Παναγιώτης Κονδύλης, *Ὁ Εὐρωπαϊκός Διαφωτισμός*, τ. Α', Ἀθήνα, 1987, σ. 40.

σταση καί προκρίνει τόν Παπισμό ὡς ἀποτελεσματικότερο μέσο ἀντιμετώπισής της. Ὁ κατά τά φαινόμενα προτεστάντης Burke πιστεύει ὅτι ὁ Καθολικισμός ἀποτελεῖ τό ἀντίπαλο κοινωνικοπολιτικό δέος ἀπέναντι στήν πολιτική τῶν Ἐπαναστατῶν[50]. Βεβαίως, πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι «παρά τή βαθιά πεποίθησή του γιά τή θέση τῆς θρησκείας στήν ἱστορία καί τήν ἀντίληψή του ὅτι ἡ θρησκευτική πίστη ἀποτελεῖ ἀναγκαῖο συντελεστή τοῦ πολιτισμοῦ ὁ Burke δέν ἐκτρέπεται ποτέ σέ θεοκρατικές προτάσεις στήν πολιτική του ἐπιχειρηματολογία, ἐπειδή γνωρίζει ὅτι δέν μποροῦσαν νά προαγάγουν τήν ἀξιοπιστία της»[51].

Σέ καθαρά πολιτικό ἐπίπεδο οἱ ἀπόψεις του δέν εἶναι ριζικά ἀντεπαναστατικές. Συμμερίζεται -ὅπως καί οἱ Ἐπαναστάτες - τήν πολιτειακή πραγματικότητα τοῦ σύγχρονου κράτους καί τή θεωρεῖ τή μοναδική βιώσιμη. Γι᾽ αὐτό προσπαθεῖ νά τήν προστατεύσει ἀπό τή λαίλαπα τοῦ ριζοσπαστισμοῦ. Ὁ κόσμος του εἶναι ἄλλωστε ὁ κατακερματισμένος κόσμος τῶν ἐθνικῶν κρατῶν. Ἡ ἀντίθεσή του δηλαδή μέ τούς Ἐπαναστάτες ἑστιάζεται στόν φορέα τῆς ἐξουσίας καί ὄχι στόν πολιτισμό καί τήν πολιτική κατάσταση.

Ὁ Burke καί οἱ Ἐπαναστάτες συνανήκουν στόν πολιτισμό τῆς μετακαρλομάγνειας Εὐρώπης καί ἀποτελοῦν τίς δύο ἀντίθετες πτυχές του. Αὐτό τό γεγονός καθορίζει καί τήν προτροπή του πρός τούς συμπατριῶτες του. Ἔχοντας διαισθανθεῖ τήν ἀμεσότητα τοῦ κινδύνου, πού ἐγκυμονεῖ γιά τήν Ἀγγλία τό γαλλικό «πρόβλημα», προσπαθεῖ νά ἀποτρέψει τήν ἐξάπλωση τῶν ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν ἀνάμεσα στούς Ἄγγλους. Ταυτόχρονα, ὅμως, γνωρίζει καλά ὅτι πολλοί συμπατριῶτες του ἐπηρεάζονται ἀπό αὐτές, καθώς οἱ ἐπαφές Ἀγγλίας- Γαλλίας εἶναι στενές[52]. Ἔτσι, τούς προτείνει ἁπλῶς νά συντηρήσουν τήν ὑπάρχουσα πολιτικο-

---

50. Ὁ Burke ἔχει ἕναν ἐπιπλέον λόγο νά ὑποστηρίζει αὐτή τήν ἄποψη, καθώς πολλοί Προτεστάντες ἔβλεπαν μέ συμπάθεια τούς Ἐπαναστάτες, ἐπειδή στρέφονταν κατά τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

51. Κιτρομηλίδης, *Πολιτικοί Στοχαστές...*, σ. 149.

52. Παραθέτει κατάλογο τῶν Ἄγγλων πολιτικῶν Διαφωτιστῶν, οἱ ὁποῖοι μάλιστα εἶναι πρωιμότεροι ἀπό τούς Γάλλους, καί ἀναφέρεται στούς συλλόγους-λέσχες στήν Ἀγγλία, πού ὑποστηρίζουν τήν Ἐπανάσταση.

κοινωνική κατάσταση -συμπεριλαμβανομένου τοῦ Χριστιανισμοῦ -καί νά παραμείνουν προσκολλημένοι στό ἔνδοξο βρεταννικό παρελθόν[53].

Ὁ Burke ἀναφέρεται συχνά στόν κλῆρο, τόν ὁποῖο θεωρεῖ κοινωνική τάξη διαφοροποιημένη ἀπό τόν ὑπόλοιπο λαό[54]. Ἀντικρούει τίς ἀντικληρικαλιστικές ἀπόψεις τῶν Ἐπαναστατῶν καί ἐκθειάζει τήν ἠθική καί νοητική ἀκεραιότητα τῶν Γάλλων κληρικῶν, τῶν ὁποίων τίς διώξεις χαρακτηρίζει ἄδικες[55]. Ἐπισημαίνει ὅτι σκοπός τῆς Ἐπανάστασης εἶναι ἡ καταστροφή τοῦ Κράτους καί τῆς Ἐκκλησίας. Σέ ἀντίθεση ὅμως μέ τόν ἅγιο, κύριο μέλημά του εἶναι νά ἀποτρέψει τή διάλυση τοῦ Κράτους, ἐνῶ ἡ ἀπιστία καθ' ἑαυτήν τόν ἀφήνει ἀδιάφορο[56]. Φαίνεται πώς πιστεύει ὅτι ἡ κοινωνική ἀνάγκη γέννησε τήν ἰδέα τοῦ Θεοῦ καί ὅτι αὐτή ἡ ἰδέα πρέπει νά διατηρηθεῖ, γιατί τήν ἱκανοποιεῖ. Ὁ μορφωμένος ἄνθρωπος στοχάζεται τά περί Θεοῦ, ἀσχολεῖται δηλαδή μέ τή μεταφυσική. Ὁ ἁπλός καί ἀγράμματος χωριάτης περιορίζεται στίς προκαταλήψεις καί τίς δεισιδαιμονίες[57]. Τά δύο αὐτά εἴδη θρησκευτικότητας πρέπει νά διατηρηθοῦν ὡς ἀπαραίτητα στοιχεῖα τῆς πολιτικῆς σταθερότητας[58].

Σέ καθαρά θεολογικό ἐπίπεδο ἰσχυρίζεται ὅτι πολλά στοιχεῖα τῆς διαφωτισμικῆς κριτικῆς ἔχουν βάση καί ἄρα ἐνδέχεται πραγματικά νά χρειάζεται κάποια ἀλλαγή, κάποιος νεωτερισμός[59] στά δόγματα τῆς θρησκείας[60]. Δέν

---

53. Σ' αὐτές του τίς θέσεις διακρίνεται ἐν σπέρματι ὁ Ρομαντισμός. Πρβλ. Κιτρομηλίδης, *Πολιτικοί Στοχαστές...*, σ. 148.

54. Βλ. Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France*, [London, 1790], εἰσαγωγή-ἐπανέκδοση Conor Cruise O' Brien, Harmondsworth, 1988, σ. 199.

55. *Ὅπ.π.*, σσ. 249-259.

56. *Ὅπ.π.*, σ. 148. Κάτι τέτοιο εἶναι στήν πραγματικότητα κοινός τόπος τῆς δυτικῆς θεολογίας, δηλαδή τοῦ λόγου περί Θεοῦ.

57. «Superstition is the religion of feeble minds». *Ὅπ.π.*, σ. 269.

58. «We know and what is better we feel inwardly, that religion is the basis of civil society, and the source of all good and of all comfort». *Ὅπ.π.*, σ. 186. Ὁ Burke ἀποδέχεται τίς «ἐθνικές» Ἐκκλησίες ὡς μιά φυσιολογική κατάσταση. Ἡ ἐκκλησιολογία του εἶναι χαρακτηριστικά δυτική. Στή Δύση ἔναντι τῆς ἑνότητας τῆς Ἐκκλησίας κυριάρχησε ἀπό νωρίς ἡ διαιρετική τάση, πού ἑδράζεται στό μεσαιωνικό : «cuius regio, eius religio».

59. Γιά τήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, μετά τήν Ἀνάσταση δέν ὑπάρχει τίποτε νεότερο. Τό πραγματικό νέο εἶναι ἡ Ἀνάσταση. Κάθε, λοιπόν, νεωτερισμός πάνω στό ὄντως νέο συνιστᾶ ἐπιστροφή στά παλιά, στήν ἐποχή

ἀντιμετωπίζει δηλαδή τά δόγματα ὡς ἐκφράσεις τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ὁ ἅγιος, ἀλλά ὡς νοητικά κατασκευάσματα, πού ἔχουν σχετική ἐγκυρότητα. Γι᾽ αὐτό καί δέν διστάζει, ἄν καί προτεστάντης[61], νά ὁμολογήσει ὅτι ὁ Καθολικισμός εἶναι ἡ καλύτερη ἀπάντηση ἀπέναντι στήν Ἐπανάσταση[62]. Πιστεύει πώς τό ἱερατεῖο καί ἡ ἀριστοκρατία συγκροτοῦν τήν «ὁμάδα κρούσης» τοῦ συστήματος ἀπέναντι στίς νέες ἰδέες. Ἡ μόρφωση[63] τῶν δύο αὐτῶν κοινωνικῶν ὁμάδων καθιστᾶ τήν ἐπιρροή τους στό πλῆθος ἀφάνταστα ἀποτελεσματική. Τό σημαντικότερο πού προσέφερε τό ἱερατεῖο καί ἐν γένει ἡ χριστιανική θρησκεία ἦταν ἡ πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ. Φτάνει μάλιστα στό σημεῖο νά χαρακτηρίσει τό Χριστιανισμό εὐχάριστη ψευδαίσθηση, ἡ ὁποία καθιστᾶ τήν ἐξουσία ὑποφερτή.

Οἱ ὁμοιότητες στήν κριτική, πού ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ὁ Πάριος καί ὁ Edmund Burke ἀσκοῦν στή Γαλλική Ἐπανάσταση, εἶναι ἐπιφανειακές. Καθένας τήν ἀντιμάχεται γιά διαφορετικό λόγο καί προσμένει διαφορετικά ἀποτελέσματα ἀπό τήν καταδίκη της. Σέ μεγάλο βαθμό τή στάση τους καθορίζει ἡ πολιτισμική διαφορά ἀνάμεσα σέ Ἀνατολή καί Δύση. Ὁ ἅγιος εἶναι Ρωμηός, ἐνῶ ὁ Burke συνανήκει στό ἴδιο πολιτισμικό φάσμα μέ τούς Ἐπαναστάτες. Ἔτσι, ὁ Πάριος πολεμᾶ τήν ἐπαναστατική νοοτροπία ἐπειδή εἶναι βλαπτική γιά τήν ἐν Χριστῷ ζωή, ἐνῶ ὁ Burke ἐπειδή τή θεωρεῖ πολιτικά ἀσύμφορη.

Ἡ πολιτική πού ὑποστηρίζει ὁ Ἰρλανδός πολιτικός εἶναι αὐτή τῆς κυριαρχίας τῆς ἀριστοκρατίας τοῦ αἵματος στή Δύση, ἐνῶ ὁ κόσμος τοῦ ἁγίου εἶναι ἡ χριστοκεντρικά ἑνω-

---

τοῦ θανάτου, στή «δόξα τῆς θνητοψυχίας».

60. Βλ. Burke, *ὅπ.π.*, σ. 187.

61. Πρβλ. *ὅπ.π.* Καί μόνη ἡ ἰρλανδική καταγωγή του δικαιολογεῖ τήν ἀγάπη του γιά τήν πατρίδα καί τή συμπάθειά του πρός τόν Καθολικισμό.

62. «My 'whole politics centre in anti-jacobinism' that 'the first, last and middle object of Jacobin hostility is religion', that the practice of Catholicism 'forms as things stand, the most effectual barrier, if not the sole barrier against Jacobinism'. Letter to William Smith, 26 May 1795, Works VI, p. 53». O' Brien, Introduction..., *ὅπ.π.*, σσ. 39-40.

63. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι, ἐνῶ ὁ Burke ἐπικροτεῖ τίς σπουδές τῶν ἱερέων, καθώς μ᾽ αὐτές καθίστανται ἰσχυρότεροι ὑποστηρικτές τοῦ συστήματος, ὁ ἅγιος τίς ἀποδοκιμάζει, ἐπειδή ἡ «γνῶσις φυσιοῖ».

μενη Ἀνατολή. Γι᾽ αὐτό καί ὁ ρόλος «συντηρητικός» καθίσταται ἀδόκιμος, σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τόν χαρακτηρισμό τοῦ ἁγίου, ἀφοῦ δημιουργήθηκε στή Δύση γιά νά χαρακτηρίσει πολιτικούς σάν τόν Burke. Καί οἱ δύο εἶναι γνήσια μέλη τῆς κοινότητάς τους· ὁ Burke τῆς συντηρητικῆς Δύσης καί ὁ ἅγιος τῆς Ἐκκλησίας.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Ὁ Ἅγιος τοῦ Φωτός καί τοῦ Θείου Ἔρωτος. Ὅσιος Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος

Ὁ Ἅγιος τοῦ φωτός καί τοῦ θείου ἔρωτος, ὅσιος Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος, τιτλοφορεῖται τό νέο πόνημα τῆς Σταυροπηγιακῆς καί Συνοδικῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Συμεών τοῦ Νέου Θεολόγου (Κάλαμος Ἀττικῆς 2000), τό ὁποῖο συνέγραψε ὁ Πανοσιολογιώτατος Ἀρχιμανδρίτης π. Χριστόδουλος, Καθηγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς. Τό ἐν λόγῳ ἔργο προλογίζει ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί Πάσης Ἑλλάδος κ.κ. Χριστόδουλος καί περιέχει κατά σειρά: τή ζωή τοῦ Ἁγίου, τό στίβο τῆς μοναχικῆς του ζωῆς, τούς πειρασμούς, τήν ἐξορία, τίς προοράσεις καί τά θαύματα, τήν κοίμησή του, τούς πνευματικούς καρπούς καί τά μετά τήν κοίμησή του θαύματα. Γι᾽ αὐτό καί ἡ παρούσα ἔκδοση θά ἀποτελέσει ὄχι μόνο μιά ἀξιόλογη συμβολή στήν προβολή τοῦ βίου, τῶν ἀσκητικῶν παλαισμάτων καί τοῦ σπουδαίου συγγραφικοῦ ἔργου τῆς μεγάλης αὐτῆς μορφῆς τῆς μυστικῆς θεολογίας τοῦ 10ου-11ου αἰῶνος, ἀλλά καί θά συμβάλει τά μέγιστα στήν ψυχική καί πνευματική ὠφέλεια τῶν πιστῶν.

Ἀξίζουν θερμά συγχαρητήρια στό σεβαστό Γέροντα τῆς Μονῆς γι᾽ αὐτήν τήν καλαίσθητη καί ἐπιμελημένη ἔκδοση καί εὐχόμεθα νά συνεχίσει τήν προσφορά του μέ ἀνάλογα ἁγιοπνευματικά ἐγχειρίδια πρός οἰκοδομή τοῦ Χριστεπωνύμου πληρώματος καί δόξα τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ.

Σωτήριος Ἰ. Μπαλατσούκας
Διδάκτωρ Θεολογίας
Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΧΡΟΝΙΚΑ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Θ. Λατρεία

Ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Κ.Κ. Παντελεήμων ὁ Β', κατά τό δίμηνον Νοεμβρίου-Δεκεμβρίου 2000 ἐχοροστάτησε, προεξῆρχε καί ἐκήρυξε:

Νοέμβριος

Τήν Κυριακήν 5ην τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καί Μεθοδίου. Τήν Τετάρτην ἑσπέρας 8 τοῦ μηνός εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Ναόν Ἁγίου Νεκταρίου Χαρισείου Γηροκομείου. Τήν Παρασκευήν ἑσπέρας 10ης τοῦ μηνός εἰς τόν ἑσπερινόν τοῦ πανηγυρίζοντος Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Μηνᾶ. Τήν Κυριακήν 12ην τοῦ μηνός εἰς τόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τήν Δευτέραν ἑσπέρας τῆς 13ης τοῦ μηνός εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Ναόν Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ ὅπου τόν θεῖον λόγον ἐκήρυξεν ὁ Πρωτ/ρος Γρηγόριος Σερενίδης, προϊστάμενος τοῦ Ναοῦ. Τήν Τρίτην 14ην τοῦ μηνός εἰς τόν ὡς ἄνω Ἱερόν Ναόν, ὅπου τόν θεῖον λόγον ἐκήρυξεν ὁ Αἰδεσιμολογιώτατος Μ. Πρωτ/ρος Δημήτριος Βακάρος. Τήν Κυριακήν 19ην τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Τήν Δευτέραν 20ήν τοῦ μηνός, εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Ναόν Παναγίας Δεξιᾶς. Τήν Τρίτην 21ην τοῦ μηνός εἰς τόν αὐτόν Ἱερόν Ναόν. Τήν Κυριακήν 26ην τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καί Μεθοδίου.

Δεκέμβριος

Τήν Κυριακήν 3ην τοῦ μηνός, εἰς τόν Καθεδρικόν Ἱερόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τό ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας, εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Ναόν Ἁγίας Βαρβάρας. Τήν Τρίτην ἑσπέρας 5ην τοῦ μηνός, εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν

Ναόν Ἁγίου Νικολάου - Ἁγίου Δημητρίου Χαριλάου. Τήν Κυριακήν 10ην τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου-Πολιούχου. Τήν Δευτέραν ἑσπέρας τῆς 11ης τοῦ μηνός, εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Ναόν Ἁγίου Σπυρίδωνος. Τό ἑσπέρας τῆς Πέμπτης 14ης τοῦ μηνός, εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Ναόν Ἁγίου Ἐλευθερίου. Τήν Κυριακήν 17ην τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Μητροπολιτικόν Ναόν Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, διά τήν ἐτησίαν ἑορτήν τοῦ Πυροσβεστικοῦ Σώματος ἐπί τῇ μνήμῃ τῶν Ἁγίων Τριῶν Παίδων τῶν ἐν καμίνῳ. Τήν Κυριακήν 24ην τοῦ μηνός, εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου καί Μεθοδίου. Τό ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας εἰς τόν Ἱερόν Καθεδρικόν ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τά Χριστούγεννα Δευτέραν 25ην τοῦ μηνός, εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Πολιούχου ἁγίου Δημητρίου. Τήν Κυριακήν 31 τοῦ μηνός, εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Πολιούχου Ἁγίου Δημητρίου.

Ἐθιμοτυπία - Συσκέψεις

Ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Κ.Κ. Παντελεήμων ὁ Β′.

- Τήν Τρίτην 7ην Νοεμβρίου προήδρευσε τῆς κατά μῆνα ἱερατικῆς συνάξεως τοῦ κλήρου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.
- Τήν Τρίτην 13ην Δεκεμβρίου προήδρευσε τῆς κατά μῆνα ἱερατικῆς συνάξεως τοῦ Κλήρου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

ΚΑ′ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ
ΜΕ ΘΕΜΑ
«Ο ΑΓΙΟΣ ΜΑΞΙΜΟΣ Ο ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ»
(9-10 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2000)
ΠΡΟΝΟΙΑ͵ ΚΑΙ ΠΡΟΕΔΡΙΑ͵
ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
Κ.Κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ Β′

ΠΕΜΠΤΗ 9 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2000

10.00-11.00 π.μ.: Ἔναρξις ΚΑ′ Θεολογικοῦ Συνεδρίου μέ γενικόν θέμα: «ΑΓΙΟΣ ΜΑΞΙΜΟΣ Ο ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ».

- Προοιμιακή εἰσήγησις ὑπό τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Κ.Κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ τοῦ Β′.
- Χαιρετισμοί Ἐκπροσώπων.
- Δεξίωσις Ἐπισήμων καί Συνέδρων ὑπό τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Κ.Κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ τοῦ Β′.

11.30-12.00 μ.:	Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Ἐλλογιμωτάτου κ. Ἀθανασίου Ἀγγελοπούλου, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, μέ θέμα: «*Ὁ Ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής ἐν τῇ καθ' ὅλου Ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ*».
12.00-12.10 μ.μ.:	Συζήτησις.
12.10-12.40 μ.μ.:	Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Ὁσιολογιωτάτου Μοναχοῦ π. Μαξίμου Ἰβηρίτου, μέ θέμα: «*Ὁ μοναχισμός κατά τόν ἅγιο Μάξιμο τόν Ὁμολογητή*».
12.40-12.50 μ.μ.	Συζήτησις.
6.00-6.30 μ.μ.:	Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Μ. Ἀρχιμανδρίτου Στεφάνου Τόλιου, Γενικοῦ Γραμματέως τῆς Ἱ.Μ.Θ., μέ θέμα: «*Ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ πρός Ἰωάννην Κουβικουλάριον περί ἀγάπης*».
6.30-6.40 μ.μ.:	Συζήτησις.
6.40-7.10 μ.μ.:	Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Αἰδεσιμολογιωτάτου Μ. Πρωτ/ρου Δημητρίου Βακάρου, Γενικοῦ Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου Ἱ.Μ.Θ. - Δρ. Θεολογίας, μέ θέμα: «*Ἡ περί πνευματικῆς ζωῆς διδασκαλία τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*».
7.10-7.20 μ.μ.:	Συζήτησις.
7.20-7.30 μ.μ.:	Διάλειμμα.
7.30-8.00 μ.μ.:	Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Πανοσιολογιωτάτου Μ. Ἀρχιμ. Ἰακώβου Ἀθανασίου, Ἱερ. Προϊσταμένου Ἱ.Ν. Ἁγίου Θεράποντος, μέ θέμα: «*Οἱ ἐξηγήσεις τοῦ ἁγίου Μαξίμου στήν Μεταμόρφωση*».
8.00-8.10 μ.μ.:	Συζήτησις.

8.10-8.40 μ.μ. Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Ἐλλογιμωτάτου κ. Ἰωάννου Γαλάνη, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, μέ θέμα: «*Ἡ ἁγία Γραφή στό ἔργο τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*».
8.40-8.50 μ.μ.: Συζήτησις.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 10 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2000

10.00-10.30 π.μ.: Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Κ.Κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ τοῦ Β', μέ θέμα: «*Ἡ Μυσταγωγία τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*».
10.30-10.40 π.μ.: Συζήτησις.
10.40-11.10 π.μ.: Διάλειμμα.
11.30-12.00 μ.: Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Αἰδεσιμολογιωτάτου Μ. Πρωτ/ρου Θεοδώρου Ζήση, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, μέ θέμα: «*Παρηγορία πενθούντων στίς παραμυθιτικές ἐπιστολές τοῦ ἁγίου Μαξίμου*».
12.00-12.10 μ.μ.: Συζήτησις.
12.10-12.40 μ.μ.: Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Μ. Ἀρχιμανδρίτου Ἰωάννου Τασσιᾶ, Πρωτοσυγκέλλου Ἱ.Μ.Θ., μέ θέμα: «*Ἡ ἑρμηνεία τοῦ ΝΘ´ ψαλμοῦ κατά τόν ἅγιο Μάξιμο τόν Ὁμολογητή*».
12.40-12.50 μ.μ.: Συζήτησις.

6.00-6.30 μ.μ.: Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Ἐλλογιμωτάτου κ. Χρίστου Κρικώνη, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, μέ θέμα: «*Ἐξεικονίσεις τῆς Ἐκκλησίας κατά τόν ἅγιο Μάξιμο τόν Ὁμολογητή*».
6.30-6.40 μ.μ.: Συζήτησις.
6.40-7.10 μ.μ.: Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Ἐλλογιμωτάτου κ. Ἀντωνίου Παπαδοπούλου, Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, μέ θέμα: «*Καί ἡ διά τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ ἀνατροπή τῆς Οἰκουμενικῆς ἀταξίας τοῦ μονοενεργητισμοῦ καί μονοθελητισμοῦ καί τῆς τελικῆς ἐπικρατήσεως τῆς Ὀρθοδόξου διδασκαλίας, δηλαδή τοῦ διοενεργητισμοῦ καί διοθελητισμοῦ*».
7.10-7.20 μ.μ.: Συζήτησις.

7.20-7.30 μ.μ.:	Διάλειμμα.
7.30-8.00 μ.μ.:	Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Ἐλλογιμωτάτου κ. Γεωργίου Μαρτζέλου, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, μέ θέμα: «*Κατάφαση καί ἀπόφαση κατά τόν ἅγιο Μάξιμο τόν Ὁμολογητή*».
8.00-8.10 μ.μ.:	Συζήτησις.
8.10-8.40 μ.μ.:	Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Ἐλλογιμωτάτου κ. Γεωργίου Θεοδωρούδη, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, μέ θέμα: «*Θεία καί ἀνθρώπινη σοφία κατά τόν ἅγιο Μάξιμο τόν Ὁμολογητή*».

ΜΗΝΥΜΑ ΤΩΝ ΠΡΟΚΑΘΗΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΝ ΦΑΝΑΡΙῼ ΣΥΝΑΞΙΝ ΑΥΤΩΝ
(Χριστούγεννα 2000 μ.Χ.)

1. Συνελθόντες θεία συνάρσει καί τῇ προφρόνῳ προσκλήσει τοῦ τῆς Κωνσταντίνου Πόλεως Ἀρχιεπισκόπου καί Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἐν τῇ ἐν Φαναρίῳ ἕδρᾳ αὐτοῦ, καί συλλειτουργοῦντες τῷ Κυρίῳ ἐν τῷ ἱστορικῷ Ἱερῷ Ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐν τῇ ἐνδόξῳ πόλει τῆς Νικαίας, ἔνθα οἱ Πατέρες ἡμῶν ὑπό τοῦ Παναγίου Πνεύματος κινούμενοι ἐθέσπισαν δόγματα ἀπαρασάλευτα τῆς Ὀρθοδόξου ἡμῶν Πίστεως, οἱ ἐλέῳ Θεοῦ Προκαθήμενοι τῶν ἀνά τήν οἰκουμένην Ἁγιωτάτων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἀπευθυνόμενοι πρός τούς ἁπανταχοῦ τῆς γῆς Ὀρθοδόξους πιστούς, τούς ἀνά τόν κόσμον ἀδελφούς ἡμῶν χριστιανούς, καί πρός πάντα ἄνθρωπον καλῆς θελήσεως, εὐλογίαν ἀπό Θεοῦ καί ἀσπασμόν ἀγάπης καί εἰρήνης. Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε ἀδελφοί ἡμῶν· πάλιν ἐροῦμεν ὑμῖν, χαίρετε! (πρβλ. Φιλ. 4,5).

2. Συμπληροῦνται καί κορυφοῦνται διά τῆς Συνάξεως ἡμῶν ταύτης αἱ ἐκδηλώσεις ἑορτασμῶν ἐπί τῷ ἱερῷ ἰωβηλαίῳ τῆς δισχιλιετοῦς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Διά τῶν ἐκδηλώσεων τούτων σύμπασα ἡ ἀνά τήν οἰκουμένην Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἀνέπεμψεν αἶνον καί δόξαν τῷ ἐν Τριάδι Θεῷ, τοῦ Ὁποίου ἡ ἄπειρος ἀγάπη καί τό ἄμετρον ἔλεος ηὐδόκησαν, ἵνα ὁ Υἱός καί Λόγος Αὐτοῦ «σκηνώσῃ ἐν ἡμῖν» (Ἰωάν. 1,14) διά τῆς ἐνανθρωπήσεώς Του, διά τῆς ὁποίας «ἐθεασάμεθα τήν δόξαν Αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρά Πατρός, πλήρης χάριτος καί ἀληθείας» (Ἰωάν. 1,14).

3. Ἀναλογιζομένη δέ τήν μεγάλην ταύτην δωρεάν, διά τῆς ὁποίας ο Κύριος ἡμῶν ἐκένωσεν Ἑαυτόν καί ταπεινωθείς ἀνέλαβεν ἐν Ἑαυτῷ τόν παραπεσόντα ἄνθρωπον, καί ἔγινε πρός χάριν ἡμῶν «Ἐμμανουήλ, ὁ Θεός μεθ᾽ ἡμῶν» (Ματθ. 1,24), ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, ὡς τό σῶμα Αὐτοῦ, τό παρατεινόμενον εἰς τούς αἰῶνας, συνειδητοποιεῖ τό ὕψος τῆς ἀποστολῆς καί τό μέγεθος τῆς εὐθύνης αὐτῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ καί ἀτενίζει μετά δέους πρός τήν τε δισχιλιετῆ ἄχρι τοῦδε πορείαν αὐτῆς καί τάς προκειμένας αὐτῇ προκλήσεις τῶν καιρῶν.

4. Καί ὡς πρός μέν τήν ἄχρι τοῦδε ἱστορικήν αὐτῆς πορείαν, ἡ Ἁγιωτάτη Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ πλήρης εὐχαριστίας ἀναφωνεῖ τό τοῦ χρυσορρήμονος Πατρός «δόξα τῷ Θεῷ πάντων ἕνεκεν». Ἀπό τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῆς μέχρι καί τῆς ὥρας ταύτης, οὐ μήν ἀλλά καί «ἄχρις οὗ ὁ Κύριος ἔλθῃ» (Α′ Κορ. 11,26), αἴρουσα τόν σταυρόν Αὐτοῦ, καί κατέχουσα τήν χάριν Του, ἡ ὁποία «ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται» (Β′ Κορ. 12,9), διωκομένη ὑπό παντοίων ἐχθρῶν νικᾷ, καί καθ᾽ ἡμέραν ἀποθνήσκουσα, ἰδού ζῇ! (πρβλ. Β′ Κορ. 6,9). Ἀναμιμνησκομένη τῶν λόγων τοῦ Κυρίου ὅτι «καί πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς» (Ματθ. 16,18) καί ἑδραζομένη εἰς τήν δύναμιν τῆς Ἀναστάσεως Αὐτοῦ (πρβλ. Φιλιπ. 3,10), δέν πτοεῖται ἔναντι τῶν πολεμούντων αὐτήν, ὅσον ἰσχυροί καί ἄν εἶναι οὗτοι κατά κόσμον, δι᾽ ἕν καί μόνον ἀγωνιῶσα καί ἀγωνιζομένη: νά μεταφέρῃ καί ἐνσαρκώσῃ πιστῶς τήν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, τήν σαρκωθεῖσαν καί ἀποκαλυφθεῖσαν ἐν Χριστῷ εἰς πάντα ἄνθρωπον καί εἰς πᾶσαν ἐποχήν, ὥστε νά αἰσθανθῇ καί νά αἰσθάνηται κάθε ἄνθρωπος, καί ὁ πλέον περιφρονημένος καί ἐγκαταλελειμμένος ἐν τῷ κόσμῳ, ὅτι ὁ Θεός εἶναι καί δι᾽ αὐτόν «Ἐμμανουήλ», ὅτι δι᾽ αὐτόν κυρίως καί κατ᾽ ἐξοχήν ἔγινεν ἄνθρωπος, ἐσταυρώθη καί ἀνέστη, καί ἐχάρισεν εἰς τόν κόσμον τό σῶμα Του, τήν Ἐκκλησίαν, διά νά ἐπισυνάξῃ τά διεσκορπισμένα (πρβλ. Ἰωάν. 11,52), νά καταλλάξῃ τά διῃρημένα, καί νά περιλάβῃ εἰς τήν ἀγκάλην της, ὡς εἰς ἀγκάλην τοῦ ἰδίου τοῦ Θεοῦ, ὅλους τούς «κοπιῶντας καί πεφορτισμένους» (Ματθ. 11,28), τούς δικαίους καί τούς ἁμαρτωλούς, τούς πτωχούς καί τούς πλουσίους, καί τήν κτίσιν ὁλόκληρον.

5. Συνερχομένη ἐν τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ ἡ Ἐκκλησία πραγματοποιεῖ καί φανερώνει εἰς τόν κόσμον καί τήν ἱστορίαν τήν ἐν Χριστῷ ἐνσωμάτωσιν τῶν πάντων, τήν ὑπέρβασιν ὅλων τῶν διακρίσεων καί ἀντιθέσεων, μίαν κοινωνίαν ἀγάπης, εἰς τήν ὁποίαν «οὐκ ἔνι ἄρσεν καί θῆλυ, ἕλλην καί ἰουδαῖος, περιτομή καί ἀκροβυστία, βάρβαρος, σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθερος» (Κολ. 3,11 καί Γαλ. 3,28) παρέχουσα τοιουτοτρόπως τήν εἰκόνα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἀλλά συγχρόνως καί τήν εἰκόνα τῆς ἰδεατῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, καί τήν πρόγευσιν τῆς νίκης τῆς ζωῆς κατά τοῦ θανάτου, τῆς ἀφθαρσίας κατά τῆς φθορᾶς, τῆς ἀγάπης κατά τοῦ μίσους.

6. Τό Μήνυμα τοῦτο τῆς ἑνότητος καί τῆς καταλλαγῆς φέρουσα ὡς παρακαταθήκην ἱεράν ἡ Ἐκκλησία διά τῶν αἰώνων, ὡς πρώτιστον καί μέγιστον μέλημα καί ἀγαθόν λογίζεται τήν ἑνότητα αὐτῆς, βαθύτατα θλιβομένη καί ὀδυνηρῶς αἱμάσσουσα, ὁσάκις δι᾽ οἱονδήποτε λόγον, καίτοι εἰς τήν φύσιν αὐτῆς παραμένει ἀδιαίρετος, σχίζεται ὁ ἄραφος τοῦ Κυρίου χιτών καί ἀπειλεῖται ἤ διασπᾶται ἡ ἑαυτῆς ἑνότης. Διό καί ἀνατρέχοντες νοερῶς εἰς τήν διαρρεύσασαν δισχιλιετίαν ἐκφράζομεν τήν ὀδύνην ἡμῶν, διότι, ἐνῷ κατά τήν πρώτην μετά Χριστόν χιλιετίαν ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἐβίωνε τήν κοινήν καί ἀδιαίρετον παράδοσιν αὐτῆς, κατά τήν ἀκολουθήσασαν δευτέραν χιλιετίαν ὁ Χριστιανικός κόσμος διῃρέθη καί διεσπάσθη οἰκτρῶς ἐπί μεγίστῳ σκανδαλισμῷ τοῦ κόσμου ὅλου, καί ἐπί ἐξασθενήσει τοῦ μηνύματος τῆς ἀγάπης καί τῆς καταλλαγῆς, τό ὁποῖον ἐνεπιστεύθη εἰς ἡμᾶς ὁ Κύριος. Χωρίς νά ἀναζητῶμεν ἤ καταλογίζωμεν τήν στιγμήν ταύτην ἱστορικάς εὐθύνας διά τήν διαίρεσιν αὐτήν, καλοῦμεν ὅλους νά ἐργασθοῦν ἐν διαλόγῳ ἀληθείας καί ἀγάπης διά τήν ἑνότητα τῶν εἰς Χριστόν πιστευόντων, μή φειδόμενοι κόπων καί μόχθων, «ἀληθεύοντες ἐν ἀγάπῃ» (Ἐφεσ. 4,15) καί «μή τά ἑαυτῶν ἕκαστος σκοποῦντες, ἀλλά καί τά τῶν ἑτέρων» (Φιλιπ. 2,4). Μόνον διά τοῦ διαλόγου, τοῦ εἰλικρινοῦς καί ἀνυστεροβούλου, ἐπί τῇ βάσει τῆς κοινῆς καί ἀδιαιρέτου παραδόσεως τῆς πρώτης μετά Χριστόν χιλιετίας, θά οἰκοδομηθῇ ἡ περιπόθητος καί τόσον ἀναγκαία ἑνότης, καί θά καταστῇ πιστευτόν τό κήρυγμα τῆς ἀγάπης καί τῆς ἐν Χριστῷ καταλ-

λαγῆς εἰς τόν σύγχρονον κόσμον. Ταῦτα ἐπιθυμοῦμεν νά ὑπογραμμίσωμεν καί ἐν ἀναφορᾷ πρός τήν ὅλην προσπάθειαν ἀποκαταστάσεως τῆς ἑνότητος τῶν χριστιανῶν διά τῆς λεγομένης «οἰκουμενικῆς κινήσεως», εἰς τήν ὁποίαν συμμετεῖχεν ἀπ' ἀρχῆς καί ἡ Ὀρθόδοξος ἡμῶν Ἐκκλησία.

7. Τῆς ἑνότητος πάντων τῶν εἰς Χριστόν πιστευόντων κηδόμενοι, καί δι' αὐτήν ἀγωνιῶντες καί ἀγωνιζόμενοι, οἱ τήν ἡγεσίαν τῆς Ἁγιωτάτης Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐμπεπιστευμένοι οὐδόλως παραθεωροῦμεν τήν ἀνάγκην καί τό χρέος, ὅπως μεριμνῶμεν καί διά τήν διατήρησιν καί αὔξησιν τῆς ἑνότητος τῆς ἰδίας ἡμῶν Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Τήν ἑνότητα ταύτην παρελάβομεν ἐκ τῶν πατέρων ἡμῶν ὡς ἑνότητα ἐν τῇ αὐτῇ πίστει, τῇ κοινῇ λατρείᾳ, μάλιστα δέ ἐν τοῖς ἱεροῖς μυστηρίοις, καί κατ' ἐξοχήν ἐν τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ, ὡς καί ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν Ἁγίων, οἵτινες κατέλιπον ἡμῖν ὑπογραμμόν, ἵνα ἐν τοῖς ἴχνεσιν αὐτῶν περιπατήσωμεν. Εἶναι δέ τοῦτο ὄντως θαυμαστόν, ὅτι παρά τήν ποικιλίαν τῶν γλωσσῶν, τῶν γενῶν καί τῶν πολιτισμῶν, ἡ ἑνότης αὕτη διατρέχει σύνολον τό σῶμα τῆς Ὀρθοδοξίας, καθιστῶσα τάς κατά τόπους Ἁγίας Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας ἕν καί ἀδιαίρετον σῶμα, τήν Μίαν, Ἁγίαν, Καθολικήν καί Ἀποστολικήν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ. Ἀναγνωρίζομεν τοῦτο ταπεινῶς ὡς δωρεάν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καί φυλάττομεν ταύτην ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ.

8. Τῆς τοιαύτης ἑνότητος φύλακες καί προστάται καθεστημένοι οἱ τήν διακονίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς διαποιμάνσεως ἀσκοῦντες βαρεῖαν αἰσθανόμεθα τήν εὐθύνην, ὁσάκις ἐμφανίζονται κίνδυνοι καί τάσεις διασπαστικαί ἐν τῷ ἁγίῳ σώματι τῆς Ὀρθοδοξίας. Καί ἄλλοτε εἰς προηγουμένας Συνάξεις ἡμῶν κατεδικάσαμεν ἐντόνως τά σχίματα, ἅτινα λυμαίνονται τήν ἑνότητα τῆς Ἁγιωτάτης Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, καλοῦμεν δέ καί αὖθις πάντας τούς δι' οἱονδήποτε λόγον ἀποσχισθέντας ἐκ τῆς κανονικῆς δομῆς τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἐπανέλθουν εἰς αὐτήν. Κατά τήν παροῦσαν Σύναξιν ἡμῶν χρέος ἡγούμεθα νά ὑπομνήσωμεν εἰς ἑαυτούς καί ἀλλήλους, ὅτι ἐπ' οὐδενί θά ἔδει τό ἐκ τῆς ἱστορίας κληροδοτηθέν ἡμῖν σύστημα τῶν Αὐτοκεφάλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν νά ἀποτελέσῃ ἀφορμήν ἤ βάσιν ἀναπτύξεως ἀνεξαρτησίας ἀσκουμένης εἰς βάρος τῆς ἑνότητος ἡμῶν.

Ἂν καί πολλαί κατά τόπους Ἐκκλησίαι, δέν παύομεν νά ἀποτελῶμεν μίαν Ἐκκλησίαν.

9. Ὅλως ἰδιαιτέρως ἡ ὑπόμνησις αὕτη καθίσταται ἐπιβεβλημένη, ὁσάκις ἡ αὐτοκεφαλία συνδέεται πρός τήν ἐθνικήν ταυτότητα καί ἰδιαιτερότητα τῶν λαῶν. Εἶναι εὔλογος καί εὐλογημένη παρά Θεοῦ ἡ ποικιλία τῶν ἐθνῶν καί τῶν πολιτισμῶν. Ταύτην ἁγιάζει καί ἐπευλογεῖ ἡ Ἁγία ἡμῶν Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία. Παρά ταῦτα ἡ Ἐκκλησία δέν δύναται ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς νά ἀποτελῇ φορέα διεκπεραιώσεως ἤ προωθήσεως πολιτικῶν ἤ ἐθνικιστικῶν ἤ φυλετικῶν σκοπιμοτήτων. Καιρίας σημασίας παραμένει πάντοτε ἡ καταδίκη ὑπό τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς αἱρέσεως τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει κατά τό ἔτος 1872. Οἱαδήποτε διείσδυσις εἰς ἄλλην κανονικήν δικαιοδοσίαν διά τῆς ἐγκαθιδρύσεως ἐντός αὐτῆς ἐπισκοπῶν μή ὑπαγομένων εἰς τήν τοπικήν Ἐκκλησίαν καί τούς κανονικούς ποιμένας αὐτῆς θέτει εἰς κίνδυνον τήν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας καί προσκρούει εἰς βασικάς ἀρχάς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησιολογίας.

10. Ἐξ ἴσου ἀπαράδεκτος καί καταδικαστέα δέον νά θεωρηθῇ πᾶσα διάσπασις τῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας ἐπί προφάσει τηρήσεως ἐθίμων καί παραδόσεων ἤ δῆθεν προασπίσεως τῆς γνησίας Ὀρθοδοξίας. Ὡς μαρτυρεῖ ἡ ὅλη ζωή τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἡ διαφορά περί τά ἔθιμα οὐδόλως ἐμποδίζει τήν εὐχαριστιακήν κοινωνίαν τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἐνῷ ἡ τήρησις τῆς γνησίας Ὀρθοδόξου Πίστεως διασφαλίζεται διά τοῦ Συνοδικοῦ συστήματος, τό ὁποῖον ἀνέκαθεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπετέλει τόν ἔσχατον κριτήν περί θεμάτων πίστεως.

11. Ταύτας τάς σκέψεις ἡμῶν περί τῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας κοινωνοῦμεν τοῖς ἀνά τόν κόσμον πιστεύουσιν εἰς Χριστόν, ἰδίᾳ τοῖς φέρουσι τό ὄνομα τοῦ Ὀρθοδόξου πιστοῦ, κατά τήν εὔσημον καί ἱστορικήν ταύτην εὐκαιρίαν, ἀκραδάντως φρονοῦντες ὅτι ἄνευ ἑνότητος ἐν τῇ πίστει, τῇ λατρείᾳ, τῇ ἁγιότητι τοῦ βίου, ἀλλά καί τῇ ἐπισκοπικῇ καί κανονικῇ δομῇ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ μαρτυρία αὐτῆς ἐν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ οὐδόλως εἶναι ἐφικτή.

12. Ἡ ἑνότης αὕτη δέν αποτελεῖ πολυτέλειαν διά τήν Ἐκκλησίαν, ἀλλά συστατικόν στοιχεῖον τῆς ὑπάρξεως καί

μαρτυρίας αὐτῆς ἐν τῷ κόσμῳ. Ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας ἀφορᾷ ὄχι μόνον εἰς τήν Ἐκκλησίαν αὐτήν καθ᾿ ἑαυτήν, ἀλλά καί εἰς τήν ἑνότητα ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος καί τοῦ σύμπαντος κόσμου. Κατά τόν Ἅγιον Μάξιμον τόν Ὁμολογητήν, ἡ Ἐκκλησία εἰκονίζει καί ἐμπεριέχει ἐν σπέρματι ὁλόκληρον τήν δημιουργίαν, διότι εἶναι τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, «τοῦ τά πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου» (Ἐφεσ. 1,23). Μεριμνῶντες, συνεπῶς, καί ἀγωνιζόμενοι διά τήν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας, ἔχομεν κατά νοῦν τάς βαθυτέρας ἀναζητήσεις τῶν ἀνθρώπων διά τήν ὑπέρβασιν τῶν ποικίλων διαιρέσεων, ἀντιθέσεων, συγκρούσεων καί πολέμων, τήν δίψαν τῶν ἀνθρώπων δι᾿ εἰρήνην καί συνεργασίαν, καί τούς ὁραματισμούς των διά μίαν κοινωνίαν, εἰς τήν ὁποίαν ὅλοι θά ζοῦν ἐν ἁρμονίᾳ, «ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ», κατά τήν προτροπήν τοῦ Ἀποστόλου (Ἐφεσ. 4,2). Ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας προσφέρεται τοιουτοτρόπως ὡς ὀρθόν ὑπόδειγμα τῆς ἑνότητος τῶν ἀνθρώπων, ἑνότητος σεβομένης τήν ἰδιαιτερότητα τῶν προσώπων καί τῶν λαῶν, εἰς μίαν ἐποχήν ραγδαίας ἀναπτύξεως διαφόρων τάσεων καί μορφῶν «παγκοσμιοποιήσεως».

13. Ὅθεν, καλοῦμεν πάντας τούς εἰς Χριστόν πιστεύοντες, ὅπως ἐργάζωνται ἀόκνως ὑπέρ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς τρωθείσης ἑνότητος τῶν χριστιανῶν, διαλεγόμενοι πρός ἀλλήλους ἐν ἀληθείᾳ καί ἀγάπῃ, τούς δέ ἀνήκοντας εἰς τήν Ἁγίαν Ὀρθόδοξον ἡμῶν Ἐκκλησίαν, ὅπως παραμένωσιν ἡνωμένοι περί τούς κανονικούς Ἐπισκόπους αὐτῶν, ἐνθυμούμενοι πάντοτε τούς θεοπνεύστους λόγους τοῦ Ἁγίου Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου «ὅπου ὁ ἐπίσκοπος ἐκεῖ καί ἡ ἐκκλησία».

14. Διαβεβαιοῦντες καί αὖθις πάντας ὅτι ὡς ὑπεύθυνοι ποιμένες καί ἡγέται τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ἀνυστάκτως μεριμνῶμεν διά τήν ἑνότητα αὐτῆς καί τήν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐν τῷ κόσμῳ καί τῇ ἱστορίᾳ ἱερᾶς αὐτῆς ἀποστολῆς, ἐνωτιζόμενοι τήν ἀγωνίαν τοῦ ἀνθρώπου, τάς προσδοκίας, ἀλλά καί τούς φόβους του κατά τήν εἴσοδον ἡμῶν εἰς τήν τρίτην μετά Χριστόν χιλιετίαν, θέλομεν πράξει πᾶν τό ἐφ᾿ ἡμῖν, τακτικῶς συνερχόμενοι προσωπικῶς ἤ καί δι᾿ ἀντιπροσώπων ἡμῶν, ἵνα διασφαλίζοντες καί προωθοῦντες τήν πολύτιμον ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καταστή-

σωμεν αἰσθητόν καί ψηλαφητόν εἰς ὅλον τόν κόσμον τό σωτήριον γεγονός, ὅτι ἐν Χριστῷ καί διά τῆς Ἐκκλησίας ὁ Θεός δέν εὑρίσκεται μακράν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά εἶναι πανταχοῦ καί πρός πάντας Ἐμμανουήλ, ὁ μεθ' ἡμῶν Θεός.

15. Ἀσπαζόμενοι δέ πάντας τούς μακράν καί τούς ἐγγύς ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ διά τήν σωτηρίαν τοῦ κόσμου σαρκωθέντος Κυρίου καί Θεοῦ ἡμῶν, εὐχόμεθα πᾶσι πλουσίαν τήν χάριν καί τό ἔλεος Αὐτοῦ.

Ἐν Φαναρίῳ, Χριστούγεννα 2000

+ Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαῖος

+ Ὁ Ἀλεξανδρείας Πέτρος

+ Ὁ Ἀντιοχείας Ἰγνάτιος

+ Ὁ Λαοδικείας Ἰάκωβος (ἐκ προσώπου τῆς Ἁγιωτάτης Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων)

+ Ὁ Βελιγραδίου Παῦλος

+ Ὁ Βουκουρεστίου Θεόκτιστος

+ Ὁ Σόφιας Μάξιμος

+ Ὁ Σιατούρα Ἀβραάμ (ἐκ προσώπου τῆς Ἁγιωτάτης Ἐκκλησίας Γεωργίας)

+ Ὁ Τριμυθοῦντος Βασίλειος (ἐκ προσώπου τῆς Ἁγιωτάτης Ἐκκλησίας Κύπρου)

+ Ὁ Ἀθηνῶν Χριστόδουλος

+ Ὁ Βαρσοβίας Σάββας

+ Ὁ Τιράνων Ἀναστάσιος

+ Ὁ Τσεχίας-Σλοβακίας Νικόλαος

+ Ὁ Ὄουλου Ἀμβρόσιος (ἐκ προσώπου τῆς Ἁγιωτάτης Ἐκκλησίας Φιλλανδίας)

+ Ὁ Ταλλίνης Στέφανος

Περιοδικά, ἐφημερίδες καί ἔντυπα

Α΄

Ἀναγέννησις, μηνιαῖον ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης, Ἡράκλειον, τεῦχος 485.

Ἀπόστολος Βαρνάβας, ἐπίσημο περιοδικό τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, Λευκωσία, τεῦχος 7-8 (2000).

Διδαχή, μηνιαῖον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας, Καλαμάτα, τεῦχος 587.

Ἐκκλησία, ἐπίσημον δεκαπενθήμερον δελτίον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι, τεύχη 10-11.

Ἐπαγγελία, μηνιαία ἔκδοση Ἱερᾶς Μητροπόλεως Γουμενίσσης, Ἀξιουπόλεως καί Πολυκάστρου, Γουμένισσα Κιλκίς, φύλλα 88-90.

Ἐπίσκεψις, δεκαπενθήμερον δελτίον εἰδήσεων Ὀρθοδόξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Νο 584-585.

Ὁ Ποιμήν, μηνιαῖον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν ὄργανον Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μυτιλήνης, Μυτιλήνη, τεύχη 7-8 (2000).

Ὀρθοδοξία, περίοδος Β΄, τεῦχος Γ΄, Ἰούλ.-Σεπτ. 1994.

Ὀρθόδοξος Κήρυξ, ἐπίσημον ὄργανον Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Θυατείρων καί Μεγάλης Βρετανίας, Λονδῖνον, τεύχη 142-143.

Σύγχρονα Βήματα, Νο 115.

Χριστιανική Καταφυγή Νέων «Ὁ Ἅγιος Δημήτριος», διμηνιαῖον περιοδικόν πνευματικοῦ κέντρου Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Δημητρίου, Θεσσαλονίκη, τεῦχος 89-90.

Β΄

Ἁγία Λυδία, μηνιαῖον ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν, Ἀσπροβάλτα Θεσσαλονίκης, τεύχη 331-332.

Ἀνοιχτοί Ὁρίζοντες, μηνιαῖο περιοδικό χριστιανικοῦ προβληματισμοῦ, Ἀθήνα, τεύχη 977-979.

Ἀπολύτρωσις, μηνιαῖο ὄργανον ὁμωνύμου Ὀρθοδόξου Ἀδελφότητος Θεσ/νίκης, τεύχη 658-660.

Ἐκκλησιαστική Παράδοσις, διμηνιαῖον ὀρθόδοξον περιοδικόν, Ἀθῆναι, φύλλον 113-114.

Ἐκκλησιαστική Παρέμβαση, Μην. ἔκδ. Ἱ. Μητρ. Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου, τεύχη 56-58.

Ἐνορία, ὀρθόδοξον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν, Ἀθῆναι, φύλλα 930-932.

Ἐπάλξεις, μηνιαία ὀρθόδοξη μορφωτική κοινωνική ἐφημερίδα, Ἀθήνα, φύλλα 384-386.

Ἐφημέριος, μην. περιοδικό γιά τούς ἱερεῖς, τεύχη 11-12 (2000).

Ζωή, ὀρθόδοξον περιοδικόν ὄργανον ὁμωνύμου ἀδελφότητος θεολόγων, Ἀθῆναι, τεύχη 3983-3988.

Ἡ δράση μας, ὀρθόδοξον μηνιαῖον φοιτητικόν περιοδικόν, Ἀθῆναι, τεύχη 382-384.

Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής, μηνιαῖο ὀρθόδοξο χριστιανικό περιοδικό ὄργανο τοῦ ὁμωνύμου συλλόγου, Ἀθήνα, τεῦχος 430.

Καθολική, ἑβδομαδιαία ἐφημερίδα χριστιανικοῦ περιεχομένου, Ἀθήνα, φύλλα 2905-2906.

Καινή Κτίσις, μηνιαῖο ὄργανον τῶν ὀρθοδόξων χριστιανικῶν ἑνώσεων, Ἀθῆναι, τεύχη 1051-1052.

Ὁ Ἐπιούσιος Ἄρτος, διμηνιαῖο χριστιανικό περιοδικό, Ἀθήνα, τεύχη 281-282.

Ὁ κόσμος τῆς Ἑλληνίδος, μην. περιοδικόν, Νο 473-474.

Ὁσία Εἰρήνη ἡ Χρυσοβαλάντου, διμηνιαῖον ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν, Ἀθῆναι, τεῦχος 393-395.

Ὁ Σταυρός, μηνιαῖον περιοδικόν ὄργανον ὀρθοδόξου ἱεραποστολικῆς ἀδελφότητος, Ἀθῆναι, τεύχη 450-451.

Σωτήρ, ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν ὄργανον ὁμωνύμου ἀδελφότητος θεολόγων, Ἀθῆναι, τεύχη 1775-1779.

Χριστιανική Σπίθα, μηνιαῖον ὄργανον ἀδελφότητος «Ὁ Σταυρός», Ἀθήνα, φύλλον 578-582.

Γ΄

Egyhazi kronika, Keleti orthodox egyhazi folyoirat, Budapest, τεῦχος Μαρτίου-Ὀκτωβρίου 2000.

Le lien, révue bimestrielle du Patriarcat Grec-Mélkite Catholique, Beyrouth, τεύχη 4-5 (2000).

Irénikon, révue trimestrielle des, Moines de Chevetogne, Chevetogne, no 1-2 (2000).

Revue theologique de Louvain, No 3 (2000).

Antonianum, No 3 (2000).

Orientalia Christiana Periodica, No 2, (1999).

St. Mark, monthly Review Nov. 2000.

Orthodox Life, No 4, (2000).

Oskkirchliche Studien, No 2-3 (2000).

Δ΄
ΒΙΒΛΙΑ

- Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν: Κέντρου Ἐρεύνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καί Νέου Ἑλληνισμοῦ: Μεσαιωνικά καί Νέα Ἑλληνικά, τόμος ἕκτος, Ἀθῆναι 2000, σσ. 433.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΜΟΥ 83 (2000)

Α. ΠΟΙΜΑΝΤΟΡΙΚΑΙ ΕΓΚΥΚΛΙΟΙ - ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

Β΄ ΑΡΘΡΑ - ΜΕΛΕΤΑΙ